DAVID RICARDO

SİYASAL İKTİSADIN VE VERGİLENDİRMENİN İLKELERİ

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİREN: BARIŞ ZEREN
SUNUŞ: PROF. DR. GÜLTEN KAZGAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

DAVID RICARDO

SİYASAL İKTİSADIN VE

VERGİLENDİRMENİN İLKELERİ

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİREN:

BARIŞ ZEREN

Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri
DAVID RICARDO
özgün adı: ON THE PRINCIPLES OF POLITICAL ECONOMY AND TAXATION
ingilizce aslından çeviren: BARIŞ ZEREN
editör: ALİ ALKAN İNAL
redaksiyon: BAŞAK ERGÜDER
görsel yönetmen: BİROL BAYRAM
grafik tasarım ve uygulama: TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Genel Yayın: 1422

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

Önsöz

David Ricardo ve Politik İktisat

İngiliz Klasik Okulu'nun, A. Smith'in *Milletlerin Zenginliği* (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776) kitabı ile kurulduğu ve J.S. Mill'in *Politik Ekonominin İlkeleri* (Principles of Political Economy, 1848) kitabı ile sona erdiği kabul edilir. Buna göre Klasik Okul'un yüzyıldan daha kısa süreli bir ömrü olduğu görülür. İşte, David Ricardo, bu dönemin tam ortasında yaşadı ve bir doruk oluşturdu. Kendisinin katkıları genellikle klasik iktisatçıların ilgilendiği temel sorunlar kadar çağın sorunları üzerineydi; aynı sorunlar ekonomide ilgi alanının merkezi olmayı günümüzde de sürdürüyor. Sermaye birikimi ve kâr haddi, teknolojik değişme, ekonomide büyüme, nüfus artışı, uluslararası ticaret serbestleşmesinin etkileri, enflasyon, döviz fiyatı, işçi ücretleri ve işsizlik gibi konular hem ekonomi biliminin hem politikanın önde gelen uğraşları arasında bugün de. Bu açıdan gerek D. Ricardo, gerek klasik okul çağdaş olmayı sürdürüyorlar. Günümüzde "Politik İktisat", politika dışı ve teknik iktisattan ayrı bir dal olarak yine yaşıyor. David Ricardo işte Politik İktisat'ın önde gelen bir kuramcısı oldu; birçok kuramı yaşıyor, aradan geçen iki yüzyıla rağmen.

1) D. Ricardo'nun Kimliği ve Yaşamı

David Ricardo, 18. yy'ın son çeyreği ve 19. yy'ın ilk çeyreği (1772-1823) arasına sıkışan kısa yaşamını ayaklanmalar, devrimler, savaşlar, durgunluk, hızla artmaya başlayan nüfus ve süreklilik kazanan teknolojik devrimlerin ve yeni alanlara yatırımların, yeni girişimcilerin ortaya çıktığı sarsıntılı bir dönemin İngiltere'sinde geçirdi.

Hollanda’dan İngiltere’ye göç etmiş Musevi bir aileden geliyordu. Ticari hayatın içinde bir kişi olan babası, David daha 14 yaşındayken onu borsaya kaydettirmişti. Küçük yaştan itibaren borsadaki spekülatif oyunlarda edindiği beceri sayesinde 26 yaşına geldiğinde çok büyük bir zenginliğe ulaştı, geçinmek için çalışmak zorunda kalmadı. Böylece zamanını bilimsel ve siyasal çalışmalara ayırması mümkün olabildi. Güçlü mantığı, gözlemlerini üstün soyutlama, çözümleme ve sentez yeteneğiyle yaşadığı ortamdan edindiği izlenimler kuramlarını etkiledi. Bunun kadar, geçmişten devralınan ilgi ve bilgi dağarcığı, yaratılmış kuramlar onu soyut kuramların başlıca yaratıcılarından biri olma yoluna soktu. Pozitif bilimlere duyduğu ilgiden ötürü 35 yaşında “Jeoloji Cemiyeti” (Geological Society) üyesi olabildi (1807). Çağının İngiltere’sinde gözlemlediği ekonomik yapıdan ve ekonomi politikalarından türeyen ilişkileri ve etkileri soyutlayıp kuramlaştırmakla kalmadı, bunların giderilmesi için gereken politikaları da gösterdi. Siyasete bu ilgisinden ötürü İngiltere Parlamentosu Avam Kamarası üyesi olarak siyasette yerini aldı (1819).[1]

Ekonomiye, özellikle para-banka, genel fiyat seviyesi, döviz kuru ve faiz haddi gibi konulara ilk ilgisi daha çocuk denecek yaşta Londra borsasındaki işlemleriyle başlamıştı. Buna yine genç yaşta Adam Smith’in *Milletlerin Zenginliği* kitabıyla tanışması üzerine büyüme, dış ticaret, değer kuramı gibi alanlara ilgisinin uyanması eklendi. Çağının benzer konularda çalışan düşünürleriyle mektuplaşarak görüş alışverişinde bulunması bir yandan, sürekli ürettiği makaleler, risaleler diğer yandan, tek kitabı olan *Politik İktisat ve Vergilemenin İlkeleri*’nin yayınlanmasına götürdü (1817). Piero Sraffa ve M. H. Dobb 1950’lerin başında bütün eserlerini toplayıp yayınladığında (Works and Correspondence of David Ricardo, Cambridge University Press, 1951-55) toplam 10 ciltlik bir ürün çıkmıştı ortaya. Bu

tarihe kadar da, taşıdığı önemden ötürü, 19. yy içinde toplu eserleri yine yayınlamıştı.

Yaşadığı dönemde ya da daha öncesi ve sonrası dönemde benzer konularla ilgilenen düşünürlerin birçoğundan farklı olarak, Ricardo tarih, felsefe, ideoloji gibi konularla pek ilgilenmedi. Örneğin Ricardo'dan çok etkilenen, kimi kuramlarını kullanan izleyen kuşağın düşünürleri Karl Marx ya da J. S. Mill felsefe, ideoloji ve tarihle yakından ilgiliydiler; tabii önceki kuşakta iktisat biliminin kurucusu olarak tarihte yeri olan Adam Smith ise zaten mesleği gereği ahlak felsefecisi olarak yola çıkmıştı. Gerçi Ricardo evlenirken din değiştirip Hıristiyan olmuştu; dinsel inançları inceleyip, din felsefesiyle ilgilenip bunu gerçekleştirmiş olduğu düşünülebilir.[2] Ancak yaşadığı dönemin Avrupa'sında Yahudi kökenli düşünürler, sanatçılar arasında yaygın din değiştirme olayı yaşanıyordu. Ayrıca eşi koyu bir Hıristiyandı. Örneğin Karl Marx'ın ailesi de, Felix Mendelssohn da aynı çağın din değiştirip Hıristiyan olanları arasındaydı. Avrupa'da yaygın olan "antisemitizm" bunun başlıca nedeniydi. Din değiştirdiği için babasıyla bozuşmuştu, Ricardo.

2) Yaşadığı Ortam ve Ekonomi Politikasına Katkıları

Ricardo'nun kuramlaştırdığı konular, kuramlarındaki yaklaşımlar önemli ölçüde yaşadığı çağın İngiltere'sinde tanık olduğu ekonomiye ilişkin olgulardan, çağdaşı ya da önceki düşünürlerin geliştirdiği kuramlardan ve İngiltere'nin geleceği bağlamındaki öngörülerinden kaynaklandı.

Dönemin İngiltere'si henüz tarım ağırlıklı üretim yapısını taşıyor, soylu toprak sahipleri güçlü bir sınıf olmayı sürdürüyordu; bunlar çalışan, iş yapan, zenginliği hak eden bir sınıf değildi. Hububat ithalinden alınan vergi tarım üretimini destekliyor, diğer yandan toprak sahiplerinin, bu arada soyluların gelirini artırıyordu. Buna karşılık, gıda

maddeleri fiyatlarına yakından bağlı olan işçi ücretlerini de artırıyordu. Bu, sanayileşme yolunda ilerlemesi gereken İngiltere'nin sanayileşmesi önünde ciddi bir engeldi.

İşçilere gelince: İngiltere'de yaşam şartlarının iyileşmesi, tıptaki ilerlemeler hızlı nüfus artışı getirmişti. Serbest rekabet ve özgürlük adına loncalar da dağıtılınca, işçiler "geçimlik ücret" ile ailelerini ve kendilerini geçindirmek zorunda kalmıştı. Nitekim çağdaşı Robert Malthus bu bağlamda bir ikileme işaret ediyordu. Ünlü *Deneme*'sinde (An Essay on the Principle of Population, 1798) nüfus geometrik olarak artarken, gıda üretiminin ancak aritmetik bir seriye göre artabileceğini; çünkü toprakta azalan getiri kanununun geçerli olduğu söylüyordu. Bu sonuncu kuram A. Smith'in çağdaşı A. R. de Turgot tarafından geliştirilmişti. Ortaya çıkan tablo gıda maddesi fiyatlarının artması oluyordu. Bu da işçi ücretlerini artırıyordu. Ricardo bu kuramlardan yararlandı. Oysa teknolojideki ilerlemenin ivme verdiği imalat sanayiinde dünya pazarlarını fethedebilecek yeni bir girişimci sınıf yükselmekteydi. Ne var ki onun yükselişini engelleyen öğeler bulunuyordu. Hububattan alınan vergiler ile işçi ücretlerinin artma eğilimi bunun temel nedeniydi. Ricardo tercihini işte bu yükselen yeni sanayi girişimcisi sınıf lehine yaptı, kuramlarında onu destekledi; bunlar doğan kapitalist yeni sınıfı oluşturuyordu. Nedeni, İngiltere'nin geleceğini sanayide, dolayısıyla sanayi yatırımlarını gerçekleştiren bu sınıfın başarısında görmesiydi.

A. Smith'in belirttiği "işçiler arasındaki rekabet, ücretleri ancak işçi sayısını sabit tutacak seviyeye indirir" ilkesini, Malthus ve Turgot'dan gelen nüfus ve toprakta azalan getiri kuramı ile tamamlayarak kullandı. Benimsediği bu kuramlardan yararlanan Ricardo, büyük katkısı olarak kabul edilen ekonominin büyüme sürecinde üç ana toplum sınıfı (toprak sahipleri, işçiler ve kapitalistler) arasında

yaşanabilecek gelir bölüşümü değişmesinin büyümeye etkisini inceledi. Kapitalistin kârındaki azalış eğiliminin etkisini vurguladı burada. Ricardo'nun önemli katkılarının başında gelen “karşılaştırmalı üstünlük” kuramına gelince, hububat ithalinde alınan vergilerin kaldırılması ve dış ticaretin serbestleştirilmesinin sağlayacağı refah artışını gösteriyordu bu kuramla. A. Smith'in (daha sonraki tanıma göre) mutlak üstünlüğe dayandırdığı benzer noktaları, Ricardo “karşılaştırmalı üstünlük” ilkesine dayandırarak, dış ticaret yapılabilecek alanın Smith'in söylediğinden çok daha geniş biçimde geçerli olduğunu ortaya koydu.

Milletlerin Zenginliği kitabında Smith “Her akıllı aile babası için daha ucuza dışarda satın alabileceği bir şeyi evde imal etmeye kalkmaması temel ilkedir... Bir özel ailenin yönetiminde akıllıca olan şey, bir büyük krallık için de pek delilik olamaz” diyordu. (Cilt I, s. 422). Ricardo, Smith'deki bu sade açıklamayı zenginleştirdi; iki ülkede iki aynı malı ele aldı, emeğin iki malın üretimindeki her ülkede göreli birim maliyeti farkları üzerinde durdu. Emek-değer kuramına dayandırdığı göreli maliyet anlayışından ötürü, diğer üretim faktörlerinin getirdiği maliyeti kaale alması gerekmiyordu. Böylece dış ticaret yoksa, iç pazarda bu iki malın göreli fiyatı göreli emek maliyeti ile belirleniyordu. İki ülke arasında bu göreli fiyat farkı dış ticareti tetikliyordu. Yani işin mantığı A. Smith'den farklıydı. Ayrıca dış ticarete büyüme ve gelir açısından verdiği önem de farklıydı. Smith, dış ticareti emek istihdamı açısından tarımdan daha kısıtlı bir faaliyet saymıştı. Oysa Ricardo bunun ihtisaslaşma yoluyla gelir ve refah artışına büyük katkı yapabileceğini gösterdi.

Nitekim günümüzde kullanılan A. Smith'in değil, (geliştirilmiş, kesinleştirilmiş biçimiyle) Ricardo'nun kuramıdır. Hububat ithalinde alınan Napolyon savaşlarından kalma gümrük vergileri birkaç biçimde İngiltere'nin sanayileşmesini engelliyordu: Gıda maddesi fiyatlarını

artırarak buna bağlı oluşan işçi ücretlerini, dolayısıyla sanayi mamulleri fiyatını artırıyor ve dış piyasada rekabet gücünü düşürüyordu. Diğer yandan da (artan nüfus ve işçi sayısı, toprakta azalan getiri kanununun etkileriyle birlikte) toprak sahiplerinin milli gelirdeki payını artırıyordu. Toprak sahipleri tasarruf-yatırım yapan bir sınıf olmadıklari için bunun ekonomiye bir yararı yoktu. Oysa, tasarruf-yatırım yapan sanayi girişimcisinin kârı azalıyor, yatırım kaynağı ile birlikte yatırım dürtüsü azalıyordu. Hububat ithalinde alınan gümrük vergileri hem doğrudan hem dolaylı etkileri dolayısıyla kaldırılmalıydı. Nitekim bu vergiler kaldırıldı, hububat gümrüksüz ithal edilir oldu.

Çağının İngiltere'sindeki üçlü sınıf yapısı İngiliz Klasik Okulu'nun tümü, bu arada Ricardo tarafından da benimsendi: Büyük toprak sahipleri soylular, işçiler ve yeni yükselen sınıf olan sanayi girişimcileri yani kapitalistler. Ancak bütün Klasik Okul mensupları kuramlarında ağırlığı bu sanayi girişimcisi sınıf lehine koymadılar. T. R. Malthus ekonomide durgunluğu incelediği "tesirli talep" (effectual demand) kuramında (Keynes'vari bir yaklaşımla) bunu talep yetersizliğine atfediyordu; nedeni kapitalist sınıfın temel katkısının tasarruf ve yatırım yapmak olmasından ötürü tüketiminin sınırlı kalmasıydı; işçinin ücreti ise ancak "geçimlik" düzeydeydi. Durgunluk kaynağı olan aşırı üretimi massedebilmek için geride toprak sahiplerinin geliri rant kalıyordu. Bu sınıfın tüketimi artmalıydı ki üretim artmadan "tesirli talep" yoluyla tüketim artabilsin, üretim artmadan tüketim düzeyi yükselsin. Bunun için de (Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlük" kuramını reddeder biçimde) hububat üzerindeki gümrük vergilerinin geri getirilmesi gerekiyordu. Ancak bu yoldan toprak sahiplerinin rant geliri artırılabilirdi; üretim artışı olmadan tüketim harcaması yükselebilir ve durgunluk aşılabilirdi.

Napolyon savaşlarının bitmesiyle, 1815’ten itibaren İngiltere ve Fransa’da uzun erimli bir durgunluk ve işsizlik baş göstermişti. Aşırı üretim yanında işsizlik temel bir sorun olarak gündemdeydi. J. B. Say, aşırı üretim diye bir olay olamayacağını, arz edilen malların kendi talebini yaratacağını, piyasada sonuçta malların mallarla değiştirildiğini söylüyordu. “Mahreçler Kanunu” diye ekonomi yazınına yerleşen bu açıklaması, büyük tartışmalara yol açtı. Malthus bunu reddederek yetersiz “tesirli talep” bulunduğunu kabul ediyor; buna çözümü toprak sahiplerinin rantını artırmada görüyordu. J. C. Sismondi ise buna çözümü işçilerin kendilerinin sermaye teçhizatına sahip olmasında bulmuştu; böylece işçiler daha yüksek tüketim yaparak durgunluğun aşılmasını sağlayacaktı, rantı artırma gerekmeyecekti. Ricardo sayfalar dolusu mektuplarla arkadaşlık ettiği, nüfus kuramını aldığı Malthus’a karşı çıktı; toprak sahiplerini daha da zenginleştirecek hububat gümrük vergileri artışını reddetti; “karşılaştırmalı üstünlük” kuramı ve aşağıda değinilen büyüme kuramı, bunun refah düşüşü yaratan etkisini gösteriyordu. Ricardo, J. B. Say’in “Mahreçler Kanunu” diye bilinen kuramına yaklaştı. Ancak yaşanan derin durgunluk ve işsizlik günün gerçeğiydi. Bu ortamın ürünü, Ricardo’nun makineleşmenin getirdiği teknolojik işsizlik kuramı oldu.

Ekonominin büyümesine ilişkin Ricardo’nun geliştirdiği bütüncül yapı hububat gümrük vergilerini geri getirmenin sakıncalarını ortaya koydu: Ekonomi büyürken, nüfus artarken, ekilen toprak alanı genişlerken, azalan getiri kanunu, toprak rantını toplam gelirden artan bir pay almaya götürüyordu. İşçi ücretleri sabit kalsa da artan nüfus işçi sayısını artırdığı için, işçi payında doğrusal bir artış oluyordu. Bir kalıntı olan kâr bu nedenlerle giderek azalma sürecine giriyor; kâr azaldıkça nihayette ancak (faiz ve) bir riziko primini ödeyecek düzeye indiğinde yatırım duraklıyordu, büyüme duraklıyordu.[3]

Ricardo’nun ekonomi kuramına en büyük katkıları “karşılaştırmalı üstünlük” kuramı ve çağdaşı ya da daha önceki dönemin kuramlarını bütünleştirerek oluşturduğu dinamik uzun dönemli büyüme kuramı oldu; sonuncu kuramda dinamik büyüme sürecinde sınıflar arası gelir bölüşümünün nasıl var olan koşullarda giderek toprak sahiplerinin rantı lehine ve girişimcinin kârı, dolayısıyla ekonominin büyümesi aleyhine olacağını gösterdi. Sonuçta ekonomi uzun dönemli durgunluğa girecek, duraklayacaktı. Öyleyse, Malthus’un ekonomideki durgunluğu atlatmak için getirdiği tavsiye, yani hububat üzerindeki gümrük vergilerini geri getirerek toprak sahibinin rantını artırmak hatalı bir yoldu. Nitekim kuramı etkili oldu, gümrük vergileri geri getirilmedi.

Ricardo’nun ekonomideki canlı tartışmalara katkı yaptığı bir diğer alan para-banka konularıydı. Klasik iktisatçılar genellikle parasal değişmelerin reel ekonomiyi etkilemediği, sadece genel fiyat seviyesini etkilediği savındaydılar. Yaşadığı altın para döneminde A. Smith, piyasada altın sikkeler ile altına bankalarca dönüştürülebilir banknotların dolaştığı bir ortama tanık olmuştu. Ancak Napolyon savaşlarında İngiltere Bankası banknotların altına dönüştürülebilirliğini kaldırmak durumunda kalmıştı. Bu da altının piyasa fiyatını darphane (resmi) fiyatının üstüne çıkarmıştı. Bu durum önemli bir tartışmaya ivme verdi: Altının piyasa fiyatı niçin darphane fiyatının üstüne çıkmıştı? Buna karşı ne yapılabilirdi? “Altın Külçe Tartışması” (Bullion Contreversy) diye bilinen bu tartışmaya Ricardo da katıldı ve bu tartışmaya önemli bir katkısı oldu.

Ricardo, külçe altının piyasa fiyatı artışı ile İngiliz sterlininin döviz piyasasında kurunun düşüşü ve genel fiyat seviyesindeki yükseliş arasındaki ilişkiyi ele aldı. Düşüncelerini “Altın Külçe Fiyatının Yüksekliği, Banknotların Değer Kaybının Bir İspatı” başlıklı bir deneme ile belirterek

tartışmada yerini aldı. Ricardo İngiltere'de genel fiyat seviyesindeki artış ile döviz piyasasında sterlinin değer kaybını aşırı banknot ihracına atfediyordu. Çünkü Fransa ile yapılan Napolyon savaşının finansmanı için banknot arzı artarken İngiltere Bankası bunların altın karşılığı değişimini yürürlükten kaldırmıştı; altın karşılıksız banknotlar bollaşmıştı. Ancak savaş sürerken sterlinin kuru düşmüş, bu da külçe altının piyasa fiyatını (resmi) darphane fiyatının üstüne çıkarmıştı. Ricardo sterlinin böylece değer kaybettiğini, nedeninin ise altın karşılığı kalmayan banknot bolluğu olduğunu belirtiyordu. Banknot bolluğu ise genel fiyat seviyesini artırıyor, altında çift fiyat yaratıyor, döviz kurunu İngiltere aleyhine döndürüyordu. Bu nedenle, İngiltere Bankası tedricen piyasadaki banknot miktarını azaltmalı, altın fiyatındaki ikili fiyat yapısı ortadan kalkıncaya kadar bu sürmeliydi.[4]

Ricardo'nun bir diğer denemesi ile para-banka konularına yaptığı katkı "paranın değeri" ile ilgilidir. Piyasada dolaşan sikkelerin kaldırılıp bunun yerine sadece banknotların altın karşılıklı olarak dolaşımda kalmasını önerdi. Banknot sahipleri istedikleri takdirde bankadan altın çubukla karşılığı olan altını alabilirlerdi. Böylece altın sikke basma giderlerinden kurtulmak mümkün olabilirdi. Nitekim, İngiltere Bankası bu öneriyi kabul etti, altın sikke basımı yerini altın çubuklar ile banknot karşılığını ödemeye bıraktı.

Görüldüğü gibi Ricardo çağında kuramları ile ekonomi politikasını etkiledi. Bu etkileme gücü ekonominin hemen her alanında geçerli oldu.

Ricardo'nun Malthus'un "tesirli talep" kuramına karşı "teknolojik işsizlik" diye tanımlanan işsizliği incelediği de vurgulanmalıdır. Makineleşmenin giderek yoğunluk kazanmaya başladığı çağın İngiltere'sinde gözlediği bu olayı incelemekten uzak kalmadı; çünkü gözlenen işsizliğe "tesirli talep" kuramı dışında bir açıklama getirmek gerekiyordu.

Ricardo makineleşmeye karşı çıkmıyor, bunun yaygın biçimde refahı yükselttiğini, büyümenin kaynağı olduğunu belirtiyordu. Ancak girişimci kapitalistler makineleşmeyi eğer “ücret fonu” kaynağını kullanarak karşılıyorsa, bu, ücret fonunun küçülmesi demekti. Ya da ücretlinin kullandığı malları üreten işçiler makine üretimine aktarılıyorsa, yine aynı sonuç ortaya çıkıyor, ücret fonu küçülüyordu. Her iki durumda küçülen ücret fonu daha az sayıda işçi kullanılmasına, “aşırı nüfusa”, yani işsizliğe, “sıkıntı ve sefalete” yol açıyordu. Kapitalistin makine kullanımındaki amacı, diğerleri onu izleyene kadar geçecek sürede kâr artışı sağlamaktı; fakat rekabet baskısıyla hepsi makineleşmeye geçince, kâr haddi düşecek, aynı kâr daha büyük sabit kapital ile elde edilebilir olacaktı. Ricardo bu sıkıntılı duruma karşı, makineleşmenin ücret fonu değil, kapitalistin kârından ödenmesini tavsiye ediyordu.

Her yeni teknoloji devrimini izleyen dönemde sermaye yoğunluğu artarken teknolojik işsizlik konusu güncelleşir; ancak Ricardo’nun buna ilişkin açıklaması artık geçerli değildir.

3) Ricardo’nun Kuramlarının Etkileri ve Bunlara Tepkiler

Ricardo, kuramları ve yarattığı düşünce sistemiyle döneminin ekonomi politikasını olduğu gibi birçok düşünürü de etkiledi. Kuramları Marx’tan J. S. Mill’e uzanan farklı çizgide düşünürler üzerinde etkiler yarattı. Ancak, bu kesinlikle Ricardo’nun kuramları burada bitti demek değildir. Çünkü, (çağdaşlaştırılmış, geliştirilmiş olarak) kuramlarının büyük kısmı halen de iktisat biliminin temelini oluşturur. Tabii, kullanımdan daha 19. yy sonunda (Marksizm dışında) düşen emek-değer kuramı gibileri de bulunuyor. Günümüzde (geliştirilmiş biçimiyle) “karşılaştırmalı üstünlük” kuramı bütün uluslararası iktisat kitaplarında yer aldığı gibi, günümüzün küreselleşme politikalarının, Dünya

Ticaret Örgütü tartışmalarının temel savunusu da bu kuramdan kaynaklanır. (Varsayımları altında) kuramın mantığı o kadar mükemmeldir ki, doğrusal programlama tekniği kullanılarak yapılan sınaması, kuramdakinden farklı sonuç vermemiştir.[5] Ayrıca gümrük vergisi olmaksızın sürdürülen dış ticaretin belirli varsayımlar ile her iki ticaret ortağının yararına olacağını gösteren bu kuram, çağın ekonomi politikasını etkilemiş, büyük tartışma yaratmıştır. Oysa hububat ithalinden alınan gümrük vergisi İngiltere'de kaldırılınca, gıda fiyatlarının düşmesi, işçi ücreti artışlarını frenleyip İngiliz sanayisinin gelişmesine ivme vermiştir.

Bu kuram, diğer yandan, daha çağında Alman prenslikleri, ABD gibi sanayileşmede İngiltere'ye oranla geri olan ülkelerde tepkilere yol açtı. Bir yandan İngiliz sanayi mamullerinin rekabet gücü karşısında Alman prenslikleri gümrük birliği (Zollverein) içinde birleşip kendi aralarında iç gümrük vergilerini kaldırıyor; diğer yandan Klasik İktisat okulu'nun Alman iktisat yazınında devamı sayılan F. List kuramın mantığını tartışmıyor ama bunun var olan şartlarda İngiltere sanayicisinin çıkarlarını savunduğunu söylüyordu. Gümrük vergileri olmaksızın sürdürülen sanayi mamulleri ithalatının sanayileşmeyi engelleyeceğini, bir alanda sanayi yerleşinceye kadar “terbiyeci” nitelikli vergilerin gerekliliğini Alman devlet anlayışı çerçevesinde savunuyordu. Aynı zamanda, İngiltere'nin yaptığı gibi gıda maddeleri, hammaddeler ithalatından alınan vergilerin kaldırılması fikrine aynı gerekçelerle katılıyordu. Gerçekte ise günümüzün sanayi devletlerinin tümü güçleninceye kadar gümrük vergilerini sürdürdüler.

J. S. Mill, Ricardo'nun kuramına “yavru sanayilerin korunması” kuramını getirerek, onu daha gerçekçi bir düzeye çekti. Nitekim, geri kalmış ülkelerin tümü, 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda sanayileşirken gümrük vergileri (kotalar, yasaklar gibi diğer koruma önemleri de) yaygın

biçimde uygulandı. R. Nurkse, Rosenstein, Rodan, A. Lewis gibi kalkınma iktisadına katkı yapan düşünürler aynı görüşü desteklediler. Osmanlı 1839'da İngiltere ile Ricardo kuramı çizgisindeki serbest ticaret anlaşmasını imzalayıp, bunu diğer devletlere de yaymıştı. İzleyen yıllarda Namık Kemal, Ahmet Mithat efendi gibi Osmanlı aydınları ise bu politikayı yerdiler, Alman görüşünü benimsediler. Cumhuriyet hükümetleri (sanayileşme yolunda) 1930-80 arası yıllarda şiddetli dış ticaret koruması politikası güttüler. Ricardo'nun herhalde hiçbir kuramı "karşılaştırmalı üstünlük" kuramı kadar tartışmalı olmadı, veri koşullar ve varsayımları çerçevesinde mantığı mükemmel olsa da. Ne var ki, ekonomi politikası konusundaki tartışmalara rağmen günümüzde de kuram ayakta kaldı; tabii gümrük vergilerinin ne zaman uygun olduğu ayrıca belirtilmeyi sürdürüyor.

Ricardo'nun bu kuramı küreselleşme çağında ABD öncülüğünde dünya politikası olarak egemenlik kazandı. Ancak günümüzde Çin'in üstün rekabet gücü, yeni başlayan süreçte, ABD başta yine korumacı eğilimleri uyandırdı. Kısacası, bu kuramın uygulamadaki durumu F. List'i doğruluyor. Çıkarı olan gümrüksüz ticareti savunuyor. Ama rekabet gücünde geri kalındığında gücü yeten hemen korumacılığı gündeme getiriyor.

Ricardo'nun temel ilgi alanı sermaye birikimi, ekonomide büyüme süreci ve bu süreçte toplum sınıfları arasında gelir bölüşümündeki değişmenin nasıl büyümenin sonunu getirebileceğidir. Çıkardığı karamsar bir sonuçtur. Gelir bölüşümündeki değişmenin tasarruf-yatırım yaparak ekonomide büyüme sağlayan kapitalist girişimcinin sermayesine düşen kârını düşürme, buna karşılık tasarruf-yatırım yapmayan aylak, soylu toprak sahiplerinin rant gelirini artırma yolunda gelişmesi, sonunda ekonomiyi uzun dönemli bir durgunluğa götürecektir, daha üst refah düzeyinde olsa da. Ricardo'nun çıkardığı bu sonuç 19. yy'ın

ünlü “romantik” düşünürlerinden Thomas Carlyle’i ekonomi bilimini “iç karartan bilim” diye tanımlamaya götürdü. Oysa, W. Baumol *Ekonominin Dinamiği* başlıklı kitabında, Ricardo’nun bu dinamik gelir bölüşümü değişim sürecinin var olan şartlarda nasıl sermaye birikimi ile büyümeyi sınırlama etkisi yaratacağını gösteren kuramına “Ricardo’nun şahane dinamiği” diye atıf yapar. Gerçekten de, bu kuramın kimi öğeleri biraz güncelleştirilip değiştirildiğinde çok çağdaş olabildiği görülür. Bir kere, bu kuram bizi günümüzünün “sürdürülebilir büyüme” kavramına götürür; ancak burada büyümenin sınırını koyan (dünya nüfusu artışının da etkisiyle) doğanın kirletilmesi ve doğal kaynakların tüketilmesidir. Buna göre doğanın koyduğu sınır, toprak sahiplerinin (Ricardo’nun söylediği) rant artışını yarattığı için değil, yarattığı iklim değişmesi ve doğal kaynakların tüketilmesinden türeyen bir durumdur. Diğer bir deyişle, büyümenin sınırı yine doğadır ama farklı bir yoldan. Ya da örneğin günümüzde aylak sınıfın geliri faizdir; eğer bu sınıf “carry trade” yoluyla ulusal gelirden artan bir payı girişimci sermayenin kârı aleyhine alıyorsa, düşen girişimci sermayenin kârı ve yüksek faiz yatırımı azaltır, ekonomi duraklamaya girer.

Rant kavramı Ricardo’dan sonra “hak edilmemiş gelir” anlamıyla yaygınlaştırıldı; “geçici” ve “sürekli” olarak ayrıştırıldı ve diğer üretim faktörlerini de kapsadı; tüketici-üretici rantı vb. devreye sokuldu. Aynı zamanda, hak edilmemiş gelir olarak rantı “tek vergi kaynağı “diye gösteren “Tek Vergi Hareketi” de 19. yy sonunda ortaya çıktı. Günümüzde teknolojik değişmeler sonucu toprak sahiplerinin tarımda sağladığı rant artık önemini yitirdi. Buna karşılık bir üretim faktörünün alternatif maliyetini aşan gelir payı ya da tekel ve oligopol piyasalarında firmaların “normal kârı” aşan kâr payı olarak rant kavramı ya da “mevki rantı” yaygın biçimde kullanılıyor günümüzde.

Ricardo, kuramları ile çağında gelişmeye başlayan ve izleyen yıllarda süren sosyalist ve Marksist akımları da etkiledi. Marx'ın bu bağlamda Ricardo'yu diğer klasik iktisatçılardan ayrı ve daha saygın bir yere koyduğu da görülür. Marx, Ricardo'dan emek-değer kuramını aldı; ancak bunu çok farklı bir amaçla kullandı. Ricardo emek-değer kuramını çoğaltılabilir malların mübadelesinde malların nispi değerini açıklamak için kullandı; bunun sistemi sömürü kaynağı olarak göstermek gibi bir amacı yoktu. Oysa emek-değer kuramı Marx'da serbest rekabetçi kapitalizmde "artı-değer"in yaratılması sürecini açıklamak amacıyla kullanılıyordu. Artı-değeri yaratan, emeğin yarattığı değeri değil, fakat kendi geçimlik tüketiminin mal olduğu değeri almasıydı. Birinci ikincinin üstünde olduğu sürece emek sömürüsünün göstergesi olarak "artı-değer"i kapitalist alıyordu.

Ricardo ve genellikle Klasik Okul'da işçi ücretlerinin bir "geçimlik ücret" düzeyi etrafında dalgalandığı düşüncesi var oldu. Ücret, işçinin tüketimine giren malların oluşturduğu bir "ücret fonu"nun bundan yararlanan işçi sayısına bölünmesiyle bulunuyordu; bu fon veri iken işçi sayısı artıyorsa ücret düşüyor, sayı azalıyorsa ücret yükseliyordu. İlk durumda ücret düşüşü doğal nüfus azalışını getiriyor, böylece ücret yükselişe geçiyor; ikinci durumda şartlar iyileşince aileler daha çok çocuk yaptıkları, işçi sayısı arttığı için ücret tekrar düşüyordu. Böylece "ücret fonu" veri iken geçimlik ücret, nüfus artış ve azalışlarının etrafında inip çıktığı bir uzun dönemli geçimlik düzeyde oluşuyordu. Ancak ekonomide büyüme ücret fonunu büyüttüğü zaman, işçi sayısı artışı bunun altındaysa (hız açısından) o zaman geçimlik ücret artabilirdi.

Görüldüğü gibi, Ricardo'da ya da klasiklerde ve izleyen Marx'ta bir geçimlik ücret kavramı vardı. Bunun anlamı işçinin yaşaması ve kendisini yeniden üretmesini

sağlayabilmesi için gereken malları sağlayabilmesine yetecek düzeyde olan bir ücret düzeyi demekti.

Ancak ne Ricardo ne diğerleri, Marx'tan farklı olarak, bunu bir sömürü kaynağı olarak görmediler. Aksine, büyüme kuramında görüldüğü gibi, sermaye yatırımlarının kaynağı olan girişimcinin kârı büyümenin motorudur; bu kâr (faiz ile) rizikoları karşılayacak yükseklikte olmalıdır ki, bu motor işleyebilsin. İşçi ücretlerinin yükselmesi, girişimci sermayenin kârını düşürdüğü ölçüde sermaye birikiminin ve büyümenin aleyhine bir gelişimdir. Tabii, hem (doğrudan ve dolaylı) emeğin yaratılan değerin kaynağı olduğunu söylemek, hem de işçinin "geçimlik ücretini" (ücret fonu büyümedikçe) değişmez bir durum diye kabul etmek bir çelişki olarak görülebilir.

Ricardo'nun emek-değer kuramını canlandırma yolunda ispatlama girişimleri Marx'tan sonra Klasik anlayışı sürdürenler ile devam etti. Bu arada yerleşen (marjinal çözümlemeye dayalı) neoklasiklerin söz konusu değer-fiyat açıklamalarına karşı çıkan eleştirisi yer alıyordu. Bu okulun aslarından L. Walras, Ricardo'nun emek-değer kuramını eleştiriyor, "bir denklemle iki bilinmiyeni, yani fiyatı ve kârı açıklama" yoluna gittiği için reddediyordu. Söz konusu suçlama bu kuram bağlantılı yeni tartışmaların kaynağı oldu. Bu tartışma, P. Sraffa'nın Ricardo'nun emek-değer kuramının matematiksel ispatlamasına giriştiği *Malların Mallarla Üretimi* (Production of Commodities by Means by Comodities: Prelude to a Critique of Economic Theory, Cambridge University Press, 1960) kitabı ile bir doruk yaptı.

Sraffa, kâr oranı sıfır olduğu, dolayısıyla bütün milli gelir emek ücretinden oluştuğu zaman, Ricardo'nun söylediği gibi, malların nispi fiyatlarının içerdiği emek miktarı ile orantılı olduğunu ortaya koydu. Çözümlemelerinde doğrudan ve dolaylı emek kullanımını temel alıyordu.

Genel eğilim Sraffa’nın neoklasik kurama yerinde bir eleştiri ortaya koyduğu, ancak onu ikame edemediği yolunda oldu. Günümüzde yaygın kullanımı olan fiyat kuramı Ricardo’nun emek-değer kuramı değil, neoklasik okul kaynaklı kuramdır.

Marx’ın yararlandığı bir diğer Ricardo kuramı, “teknolojik işsizlik” ve bunun yarattığı “aşırı nüfus” yani süreğen işsizlik konusunda geliştirdiği kuram oldu. Ancak Marx, Ricardo’dan farklı olarak, J. B. Say’in “Mahreçler Kanunu”nu, paranın sadece bir mübadele aracı olduğunu, malın malla mübadele edildiği savını reddediyordu; gömülemenin varlığını, mübadelede arada para olmasının etkilerini ele alıyordu.

Ricardo gibi Marx’ta da kapitalistler arasında rekabet şiddetlenip kâr haddi düşmeye başlayınca, kapital yoğunluğunu yükselten teknik değişmenin (kapitalin organik birleşiminin yükselmesi) devreye gireceği; bu yayıldıkça, kâr haddinin düşeceği savı vardır ama “ücret fonu” anlayışı yoktur. Ancak süreğen işsizliğin kaynağının, bu kârı artırma dürtüsüyle işçi ikamesi için getirilen teknolojik değişme olduğu olgusu bulunsa da, buna çare üretmek yolunda Ricardo’nun tavsiyesi yoktur. Diğer bir deyişle, Marx kendi bütüncül kuramını desteklediği kadarını Ricardo’dan almış, ancak buna uymayan kısmını atlamıştı, tıpkı emek-değer kuramında olduğu gibi.

Ricardo’nun “ilksel ve tüketilemez verim gücü” diye konu ettiği tekrar yaratılmaz diye ortaya koyduğu, toprağı kıt bir üretim gücü yapan özelliklerine gelince: “Ekoloji” konularının öncelik aldığı günümüz koşullarında, onun vurguladığı “toprağın tekrar yaratılamaz” olan özellikleri, bütün doğal varlıklara (hava, su, yeraltı kaynakları, bitki örtüsü, her tür canlı varlıklara) yaygınlaştırıldı. İnsan eliyle bunların yok ediliyor olmasına karşı önlemler geliştirildi. Bu noktadaki fark bir yana, Ricardo’nun doğanın getirdiği sınıra işaret etmiş olduğu vurgulanmalıdır.

Ricardo’nun, aslında genellikle Klasik Okul’un parayı reel ekonomiyi etkilemeyen bir mübadele aracı sayma biçimindeki yaklaşımını, Malthus’un “tesirli talep” kuramı yoluyla reddettiğine işaret etmiştik. Büyük Dünya Durgunluğu (1929) sürecinde J. M. Keynes’in *Genel Teori*’si ile (The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936) Ricardo’nun ve birçok diğer klasik iktisatçının paraya getirdiği yaklaşım reddediliyordu. Keynes, Malthus’un “tesirli talep” yaklaşımını “efektif talep” yaklaşımı ile toplam harcamalar yaklaşımına dönüştürüyordu. Keynes’in bu kuramı 1970’lerin ortasına kadar Batı bloku ülkelerinin iktisat politikasına etkili oldu; onu izleyerek “Parasalcı” yaklaşım devreye girdi. Finansal ekonominin giderek ağırlığının arttığı günümüz dünyasında, hâlâ uzun dönem dengede klasik yaklaşım kabul buluyor. Ancak ara sürede artan para miktarının oynadığı rol ise kabul ediliyor.[6]

Ricardo’nun Mirası

Ricardo’nun iktisat kuramına, politikasına ya da diğer düşünürlere yarattığı etkileri ya da çağında ve sonraki yıllarda aldığı tepkileri, bu kısa deneme çerçevesinde tümüyle yansıtmak tabii mümkün olamadı. Ancak, bunun ne kadar kapsamlı ve geniş olduğu izlenimi verilebildi; yüzyılları aşan bir ulu çınar ağacı gibi, günümüze dek gölgelerinin yansıdığı iletilmeye çalışıldı.

Klasik okul konu olduğunda akla ilk gelen kuramlardan biri A. Smith’in “görünmeyen eli” ise, diğerleri de Ricardo’nun “karşılaştırmalı üstünlük” ve “bölüşüm-büyüme” odaklı dinamik kuramıdır.

Hiçbir üniversiteden alınmış profesörlük unvanı olmayan Ricardo’nun, sadece ekonominin somut olaylarına ilgisinden, öngörülerinden kaynaklanan kuramlarından günümüzde hâlâ yararlanıyorsak, nedeni, onun bilgisiyle üstün gözlem yeteneği, soyutlama ve çözümleme-sentezlemedeki üstün

başarısıdır. Ne var ki, politikadan uzaklaşıp somut günlük sorunlara çözüm üretmek yerine "evrensel geçerliği olan iktisat ilkelerini üretebilmek" savı, izleyen Neoklasik İktisat Okulu'na kaldı. Klasik Okul ve Ricardo böyle bir savı benimsememişlerdi; onlar günümüzde hâlâ yaşayan "Politik İktisat" alanında kuramlarını ürettiler.

Gülten Kazgan

Yararlanılan Kaynaklar

Ricardo, D., "Principles of Political Economy and Taxation", *The Works and Correspondence of David Ricardo*, Cilt I, Cambridge University Press 1951 (ed. P. Sraffa)

Stigler, G., *Essays in the History of Economics*, the University of Chicago Press, 1965

Baumol, W. J., *Economic Dynamics*, New York (2. baskı) Macmillan 1969

Smith, A., *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, (ed. E. Cannan) (5. baskı) Methuen and Co., London 1930

Rima, H. R., *Development of Economic Analysis*, (6. baskı) Routledge New York 2002

Kazgan, G., *İktisadi Düşünce veya Politik İktisat'ın Evrimi*, (12. baskı) Remzi Kitabevi, 2006

Yazarın Önsözü

Yeryüzünün tüm ürünleri, dünya üzerinde emek, makine ve sermayenin bir arada kullanılması sonucu elde edilen her şey, toplumdaki üç sınıf arasında bölüşülür; bu üç sınıf, toprağın maliki, toprağı ekmede gereken mal mevcudu ya da sermayenin sahibi, son olarak da çalışmalarıyla toprağı işleyen emekçiler olarak adlandırılır.

Bununla birlikte, toplumun geldiği aşamaya göre, yeryüzünün toplam ürününden bu sınıfların her birine rant, kâr ve ücret adları altında dağılan payların oranları da bir hayli farklı olacaktır; toprağın gerçek bereketi, sermaye ve nüfus yoğunlaşması, beceri, ustalık ve ekimde kullanılan araçlar dağılımda belirleyicidir.

Söz konusu dağılımı düzenleyen yasaların saptanması, Siyasal İktisat'ın temel sorunudur: Turgot, Stuart, Smith, Say, Sismondi ve başkalarının çalışmaları bu bilimi geliştirmiş olsa da, henüz rant, kâr ve ücretlerin doğal hareketinin nasıl olduğuna ilişkin pek az doyurucu bilgi sağlanabilmiştir.

Bu arada, 1815 yılında hem Bay Malthus'un *Inquiry into the Nature and Progress of Rent / Rantın Doğası ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme*'sinde hem de Oxford University College'dan bir akademisyenin *Essay on the Application of Capital to Land / Sermayenin Toprağa Uygulanması Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasında, ranta ilişkin doğru öğreti, neredeyse aynı zamanda dünyaya duyurulmuştur; böyle bir öğretiyi bilmeksizin, servetin gelişiminin kâr ya da ücretler üzerinde doğuracağı sonuçları anlamak ya da vergilendirmenin –özellikle de topraktan doğrudan sağlanan malların vergilendirilmesinin– toplumun farklı sınıfları üzerindeki etkilerini doyurucu biçimde gözlemleyebilmek olanaksız olurdu. Adam Smith ve beraberinde andığım öbür

yetenekli yazarlar ise rantı belirleyen ilkeleri doğru biçimde göremedikleri gibi, bana kalırsa, pek çok önemli hakikati de gözden kaçırmışlardır; bu da ancak rant konusu bütünüyle anlaşıldıktan sonra fark edilebilecektir.

Söz konusu eksikliği kapamak için elinizdeki kitabın yazarının sahip olduğundan çok daha üstün yetenekler gerekir; ama konusuna titizlikle kafa yormuş, yukarıda sözü edilen seçkin yazarların çalışmalarının yardımını görmüş, özellikle de geçtiğimiz birkaç yılın günümüz kuşağına sunduğu zengin olgularla dolu değerli bir deneyimden geçmiş olan bu satırların yazarı da, kâr ile ücretler üzerine ya da vergilerin işleyişi üzerine görüşlerini açıklamasına haddini bilmezlik olarak bakılmayacağını ummaktadır. Eğer bu yazarın doğru addettiği ilkeler gerçekten de doğru bulunursa, bunları tüm önemli sonuçlarına dek izlemek, ondan çok daha yetenekli başka kimselere düşecektir.

Yerleşik kanılarla mücadelesinde yazar, Adam Smith'in yazılarında, artık bir mesafe konulmasını gerekli gördüğü pasajlara gönderme yapmayı özellikle uygun bulmuştur; bununla birlikte, Adam Smith'in o derin yapıtının, Siyasal İktisat biliminin önemine inanan herkeste haklı olarak uyandırdığı hayranlığı, bu kitabın yazarının paylaşmadığı sanılmamalıdır.

Aynı düşünceler, Bay Say'ın olağanüstü yapıtları için de geçerlidir; Bay Say, hem Smith'in ilkelerini haklı olarak takdir etmiş ve uygulamış olan Kıta Avrupası yazarları arasında en öndedir, hem de bu parlak ve yararlı sistemi Avrupa uluslarına tanıtmak için tüm diğer Kıta Avrupası yazarlarının toplamından daha fazla iş yapmıştır; hatta bunların da ötesinde, söz konusu bilime daha mantıksal, daha öğretilebilir bir düzen vermeyi başarmış, açtığı özgün, sağlam ve derin tartışmalarla onu zenginleştirmiştir.[7] Bununla birlikte, okuduğunuz satırların yazarı Bay Say'a ne kadar saygı duysa da, bu iktisatçının *Economie Politique*

kitabından, diğer görüşleriyle çelişen bazı parçaları, bilimin çıkarına olduğunu düşündüğü bir özgürlükle yorumlamaktan kendini alıkoymayacaktır.

Üçüncü Baskıya Not

Bu baskıda “değer” gibi zor bir konuda benimsemiş olduğum fikirleri daha bütünlüklü bir biçimde açıklamaya çalıştım ve bu amaçla ilk bölüme birkaç ek yaptım. Makine konusunda ve makinelerin gelişmesinin devletteki farklı sınıfların çıkarlarına etkisi konusunda bir yeni bölüm koydum. *Değer ile Zenginliğin Ayırt Edici Özellikleri* bölümünde Bay Say’ın bu önemli sorun hakkında görüşlerini, yapıtının dördüncü ve son baskısında düzelttiği biçimiyle ele alarak inceledim. Son bölümde bir ülkenin toplam mal yığınının parasal değeri –yurtiçinde zahiresini üretmesi için gereken emek miktarının tarımdaki yenilikler sayesinde azalması sonucunda ya da mamul mallarını ihraç ederek zahiresinin bir bölümünü yurtdışından daha ucuza sağlayabilmesi sonucunda– düşse de ülke halkının yeni parasal vergiler ödeyebileceğine ilişkin öğretiyi daha güçlü bir bakış açısıyla sergilemeye çalıştım. Bu fikir büyük önem taşır, çünkü devasa ulusal borç nedeniyle ağır bir sabit parasal vergi yükü altında olan bir ülkede, yabancı zahire ithalatının serbest bırakılması siyasetini ilgilendirmektedir. Göstermeye çalıştığım şudur: Vergi ödeme gücünü, gayrisafi mal yığınının parasal değeri ya da kapitalistlerle toprak sahiplerinin safi gelirlerinin parasal değeri değil, aslında tam da her bir insanın elinde bulunan gelirin parasal değeri ile genellikle tükettiği malların parasal değeri arasındaki ilişki belirler.

Bölüm I

Değer Üzerine

Kısım 1

> Bir malın değerini ya da o mal karşılığında değişilecek malların miktarını, onu üretmek için gereken göreli emek miktarı belirler; emeğe ödenen karşılığın çokluğu ya da azlığı değil.

Adam Smith'e göre "değer sözcüğünün iki ayrı anlamı olduğuna dikkat etmek gerekir. Kimi zaman belirli bir nesnenin faydalı oluşunu; bazen de o nesneye sahip olmanın verdiği, başka mal satın alabilme gücünü anlatır. Birine 'Kullanım değeri', ötekine 'Değişim değeri' denilebilir."[8] Smith şöyle devam eder: "Kullanırken en büyük değeri olan şeylerin, çoğu kez değiş ederken az değeri olur; ya da hiç değeri olmaz. Bunun aksine, en büyük değişim değeri olanların kullanım değeri ya azdır ya hiçtir." Su ve havanın yararı ölçülemeyecek kadar fazladır, ama varlığımız için gerçekten de elzem olan bu maddelerle değişerek bir başka nesneye sahip olmanız, olağan koşullar altında mümkün değildir. Altın ise, tersine, hava ya da suya kıyasla çok az kullanışlılığa sahip olmasına karşın, diğer nesnelerin hemen hepsiyle değiştirilebilir.

Öyleyse yararlılık, değişim faaliyeti için kesinlikle zorunlu olsa da, değişim değerinin ölçütü olamaz. Hiçbir işe yaramayan –başka deyişle, hiçbir bakımdan bize doyum sağlamayan– bir mal, bulunması ne kadar zor olursa olsun, elde edilmesi ne kadar emek miktarı gerektirirse gerektirsin, değişim değerinden de yoksun olur.

Yararlılığa sahip mallar, değişim değerlerini iki kaynaktan alırlar: Az bulunur olmalarından ve elde edilmeleri için gerekli emek miktarından.

Değerleri yalnızca nadir olmalarıyla belirlenen bazı mallar vardır. Hiçbir emek böyle malları çoğaltamaz ve bu yüzden de bunların değerleri, arzlarının artmasıyla düşürülemez. Bazı nadide heykeller ve tablolar, zor bulunan kitaplar ya da sikkeler, üzümleri özel bir bağda yetişmiş, sınırlı miktarda üretilmiş özel kalitede şaraplar; bunların tümü, sözünü ettiğimiz türden mallardır. Değerleri, başta üretilmeleri için gerekmiş olan emek miktarından tümüyle bağımsızdır ve onları satın almak isteyen kimselerin eğilimlerine ya da servetlerine göre değişiklik gösterir.

Bununla birlikte böyle mallar, piyasada her gün değiştokuş edilen toplam mal kütlesi içinde çok küçük bir yer tutar. Piyasada arzu nesnesi olan malların çok daha büyük bir bölümü emekle elde edilir; onları sağlamak için gereken emek sarfiyatını göze aldığımız sürece, yalnızca tek bir ülkede değil, pek çok ülkede ve hemen hiçbir sınırlama getirilmeksizin çoğaltılabilirler.

Öyleyse mallardan, onların değişim değerlerinden ve göreli fiyatlarını belirleyen yasalardan söz ederken, insan hünerinin harcanması yoluyla çoğaltılabilen ya da üretilmelerinde rekabetin kısıtlama olmaksızın işleyebildiği malları kastediyoruz.

İnsan toplumunun ilk aşamalarında bu malların değişim değerlerini ya da bir nesne için öbür nesneden kaç tane verileceğini belirleyen kurallar, neredeyse yalnızca, bu nesnelerin her birine harcanan emek miktarının karşılaştırılmasına dayanıyordu.

"Her şeyin gerçek fiyatı", der Adam Smith, "elde etmek isteyen kimse için gerçekten pahası, o şeyi edinmenin eziyeti ve zahmetidir. Bir şeyi elde etmiş olup, elden çıkarmayı ya da bir başka nesne ile değiş etmeyi isteyen kimse için, o şeyin gerçek değeri, bunu kendi üstünden atıp başkalarının sırtına yükleyebildiği eziyet ve zahmettedir."

“Emek, her şeyin ilk pahası, yani asıl satın alma bedeli olarak ödenmiş akçesidir.” Gene “mal mevcudunun birikmesinden, toprağın benimsenmesinden önce, topluluğun o ilk emekleme durumunda, türlü nesneleri birbiri ile değiş etme yolunda bir kural sağlayabilecek tek şartın, bu şeyleri elde etmek için gerekli emek miktarları arasındaki oran olduğu anlaşılıyor. Örneğin, avcılardan oluşan bir ulus içerisinde bir kunduzun öldürülmesi, çok zaman bir alageyiğin öldürülmesi için gerekli emeğin iki katına mal oluyorsa, bir kunduz tabii iki alageyikle değişilecek ya da iki alageyik değerinde olacaktır. Çoğu zaman iki günlük veya iki saatlik emeğin ürünü olan şeyin, çoğu zaman bir günlük ya da bir saatlik emeğin ürünü olan şeyin iki katı etmesi, doğaldır.”[9]

İnsan çalışmasıyla çoğaltılamayacak olanlar dışındaki tüm eşyanın değişim değerinin temelini açıklayan bu sözler, siyasal iktisat açısından son derece önemli bir öğretiyi ifade eder; ne de olsa, siyasal iktisat biliminde, değer sözcüğüne ilişkin belirsiz fikirlerden olduğu kadar hiçbir kaynaktan bu kadar çok hata, bu kadar farklı görüş yayılmamıştır.

Eğer malların değişim değerini, onlarda gerçekleşmiş emek miktarı belirliyorsa, emek miktarındaki her artışın, iş konusu malın değerini yükseltmesi; her azalışın da malın değerini düşürmesi gerekir.

Adam Smith, değişim değerinin asıl kaynağını bu kadar geçerli biçimde açıklayan ve her eşyanın, üretilmesinde harcanan emeğin azlığı ya da çokluğu oranında az ya da çok değerli olduğu savına sıkı sıkıya bağlı olan bu düşünür, değer için başka bir ölçüt daha ortaya çıkarıvermiş; nesnelerin de bu ölçütle değiştirilebilme miktarlarına göre az ya da çok değerli olduklarını öne sürmüştür. Adam Smith, değerin standart ölçütü olarak bazen zahireden, bazen de emekten söz eder; ölçüt olarak, kimi zaman bir nesnenin üretilmesi sırasında harcanan emek miktarı değil, emeğin

piyasada elde edebileceği başka nesne miktarı gösterilir: sanki bunlar aynı iki ifadeymiş gibi, sanki bir insan, emeği iki kat daha verimli hale geldiğinde ve aynı emek miktarı ile iki kat daha fazla miktarda mal üretebilir olduğunda, öncekinden tamı tamına iki kat fazla karşılık alıyormuş gibi.

Eğer bu gerçekten de doğru olsaydı, eğer emekçinin ödülü, ürettiğiyle doğru orantılı olsaydı, bir mala harcanan emek miktarı ile o malın satın alacağı emek miktarı eşit olur, diğer nesnelerin değerinde gerçekleşen değişiklikler, rasgele seçilmiş herhangi bir nesneye başvurularak geçerli biçimde ölçülebilirdi; oysa bunlar eşit değildir; bunlardan ilki, değişmez ölçüt olma özelliğini pek çok durumda korur ve diğer nesnelerdeki değişiklikleri doğru biçimde gösterir; öbürü ise, en az kıyaslandığı mallar kadar dalgalanmaya açıktır. Altın ya da gümüş gibi değişken bir aracın diğer nesnelerin değişken değerlerini belirlemedeki yetersizliğini büyük ustalıkla sergilemiş olan Adam Smith, zahire ya da emeğe saplanarak dalgalanmaya en az diğerleri kadar açık olan bir araç seçmiştir.

Kuşkusuz, altın da, gümüş de yeni ve daha bol madenlerin bulunmasından doğan dalgalanmalara tabidir; ama böyle keşifler az gerçekleşir ve etkileri güçlü de olsa görece kısa bir zaman dilimiyle sınırlı kalır. Bunlar aynı zamanda madencilikte ustalığın ya da makineleşmenin gelişmesiyle doğacak dalgalanmalara da tabidir, çünkü bu tür gelişmeler sayesinde aynı emekle daha büyük miktarda ürün elde edilebilir. Dahası, altın ve gümüş, maden ocaklarının çağlar boyunca tüm bir dünyayı besledikten sonra üretimlerinin azalmasından kaynaklanacak dalgalanmalara da bağımlıdır. Peki ama, tüm bu dalgalanma nedenlerinden hangisi zahire için de geçerli değildir? Zahirenin de tarımdaki yeniliklerden, makinelerdeki ve tarım araçlarındaki gelişmelerden etkilenmeyeceğini; başka ülkelerde yeni, bereketli toprak parçalarının keşfedilerek ekime açılması

sonucu, ithalata açık tüm piyasalardaki zahire değerinin de değişmeye uğramayacağını kim söyleyebilir? İthalat kısıtlamaları, nüfus ve servet artışı ya da daha kısır toprakların sürülmesinde daha büyük emek miktarı gerekmesi yüzünden ek mahsul elde etmenin güçleşmesi gibi nedenler de zahirenin değerinde yükselmeye yol açmaz mı? Peki, emeğin değeri de aynı ölçüde değişken değil midir; emek de diğerleri gibi, arz ve talebi arasındaki –üstelik toplumdaki her değişikliğe koşut olarak değişkenlik gösteren– orandan etkilenmez mi; dahası, emeğin fiyatı, ücretlerle satın alınan besin ve diğer zorunlu tüketim maddelerindeki fiyat değişikliklerine de tabi değil midir?

Bir ülkede, belli bir miktar besin ya da zorunlu tüketim maddesi üretmek için belli bir dönemde gerekli emek miktarı, bir başka dönemdeki ya da çok daha ileri bir tarihteki gerekli emek miktarının iki katı olabilir; ne var ki emekçinin ödülü muhtemelen çok ufak bir azalma gösterir. Çünkü emekçinin ilk dönemde ücret olarak aldığı besin ve zorunlu tüketim maddesi miktarı azaltıldığında, emekçi büyük olasılıkla yaşamını sürdüremez olur. Bu bağlamda, besin ve zorunlu tüketim maddeleri değeri, üretilmeleri için gerekli emek *miktarı* hesabına göre, sözgelimi, yüzde 100 artmış olabilir; oysa *değişilecekleri* emek miktarına göre ölçüldüğünde, bunların değeri çok az artmış olacaktır.

Aynı durum, iki ya da daha fazla ülke arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda da geçerlidir. Amerika ya da Polonya'da, en son ekime açılmış toprağı işleyen belli sayıda insanın bir yıllık emeği ile üretilecek zahire miktarı, İngiltere'de benzer durumdaki bir topraktan sağlanacak olan üretimden çok daha fazladır. Şimdi, bu üç ülkede de diğer zorunlu tüketim maddelerinin aynı ucuzlukta olduğunu varsayalım; bu durumda, emeğin karşılığı olarak verilen zahire miktarının, her bir ülkedeki üretimin olanaklarıyla orantılı olduğu sonucuna varmak büyük bir yanlış olmaz mı?

Eğer emekçinin ayakkabısı ya da giysisi, makinelerdeki gelişme sayesinde, daha önce üretilmeleri için gerekli emeğin dörtte biriyle üretilebiliyorsa, bunların fiyatları muhtemelen yüzde 75 oranında düşecektir; ama emekçi bu yüzden sürekli, bir değil de dört ceket ya da dört çift ayakkabı tüketebilir hale gelmeyeceği gibi, rekabetin ve nüfus artışının etkisiyle, ücreti de satın aldığı zorunlu tüketim maddelerinin yeni değerine çok geçmeden uyarlanacaktır. Aynı gelişmelerin, emekçinin tükettiği tüm nesnelerde birden yaşandığını varsayalım; bu koşulda da emekçinin, muhtemelen birkaç yıl sonunda, eskisinden belki biraz daha fazla eşyaya sahip olduğunu görebiliriz; oysa imalatında eşsiz gelişmeler yaşanmış bu malların değişim değerinde, diğer mallara göre hatırı sayılır bir düşüş gerçekleşmiş, üretilmeleri için gereken emek miktarı çok büyük ölçüde azalmıştır.

Dolayısıyla, Adam Smith gibi, emeğin bedeli için “bu bedel, o malların kimi zaman çoğunu kimi zaman daha azını *satın alabilir*. Fakat değişen, malların değeridir; onları satın alan emeğin değeri değil” demek ve bu nedenle de “*kendi değeri hiç değişmeyen emek*, her yerde, her zaman, bütün malların değerine paha biçilmesinde ve bunların kıyas edilmesinde son sözü söyleyecek gerçek ölçüdür” çıkarımını yapmak doğru olmayacaktır; ama Adam Smith’in de daha önce söylediği gibi, “türlü nesneleri birbiri ile değiş etme yolunda bir kural sağlayabilecek tek şartın, bu şeyleri elde etmek için gerekli emek miktarları arasındaki oran olduğu” doğrudur; başka deyişle, malların bugünkü ya da eski göreli değerlerini belirleyen şey, emekçiye emeği karşılığında verilen malların göreli miktarı değil, emeğin üreteceği malların göreli miktarıdır.

Sözgelimi, iki malın birbirlerine göre değeri değişiklik göstermiş ve biz de değişikliğin hangi malda gerçekleştiğini bilmek istiyoruz. Bu mallardan birincisinin değerini

ayakkabıyla, çorapla, şapkalarla, demir, şeker ya da diğer herhangi bir malla kıyaslıyor ve elimizdeki malın, diğer mallarla eskisiyle tam olarak aynı miktarda değişilebileceğini görüyoruz. İkinci malı aynı mallarla kıyasladığımızda ise, değerinin diğer hepsine göre değişikliğe uğramış olduğunu anlıyoruz; bundan, değer değişikliğinin, çok büyük olasılıkla kıyasta kullandığımız çeşitli mallarda değil, bu ikinci malda gerçekleştiği çıkarımını yaparız. İncelememizi bu çeşitli malların üretilme koşullarına yoğunlaştırdığımızda, ayakkabı, çorap, şapka, demir, şeker vb.nin üretilmesi için gerekli emek ve sermayenin kesinkes aynı miktarda olduğunu gördüğümüzde; öte yandan, göreli değeri değişmiş olan o ikinci malın üretilmesi için eskisiyle aynı miktarda emek kullanılmadığını bulduğumuzda, olasılığı kesinliğe kavuşmuş kabul ederiz; böylece değişikliğin bu ikinci malda gerçekleştiğinden emin oluruz; dahası, bu değişikliğin nedenini de keşfedebiliriz.

Ayrıca, varsayalım, bir ons altın karşılığında, yukarıda anılan mallardan ve diğer pek çok maldan daha az satın alınabildiğini gördüğümde; dahası, yeni ve daha verimli bir maden yatağının keşfedilmesi sonucu ya da madencilikte büyük ilerleme getiren bir makinenin üretime sokulması sonucu, belli miktar altının daha az emekle elde edilebildiğini anladığımda; o zaman diğer mallara göre altının değerindeki değişikliğin, üretilmesinde meydana gelen büyük kolaylıklardan ya da daha az miktarda emek gerekmesinden kaynaklandığını söylemekte haklı olurum. Benzer biçimde; emeğin değeri de diğer nesnelere göre büyük oranda düşüş yaşamışsa ve bu düşüşte, zahirenin ya da emekçi için diğer ihtiyaç maddelerinin üretilmesinde ortaya çıkan büyük kolaylıklarla tetiklenmiş bir arz bolluğunun rol oynadığını biliyorsam, şunu sanıyorum rahatlıkla söyleyebilirim: Zahire ve diğer ihtiyaç maddelerinin değeri, onları üretmek için daha az emek

miktarı gerekmesinden ötürü düşmüştür ve emekçinin geçimini kolaylaştıracak böyle bir ilerlemeyi, emeğin değerinde bir düşüş izlemiştir. Buna Adam Smith ve Bay Malthus, hayır, diyecektir; altın örneğinde haklıydın, ondaki değişiklik, değerindeki bir düşüşü ifade ediyordu, çünkü o zaman zahire ve emeğin değeri değişmemişti; altın bu ikisinin ve diğer malların daha az bir miktarına hükmedebildiği için, tüm malların sabit kaldığını ve yalnızca altının değiştiğini söylemek doğruydu; oysa zahire ve emeğin değeri düştüğünde, yani değerin ölçüsü olarak seçtiğimiz şeylerin değeri düştüğünde, her ne kadar bunların da her değişikliğe açık olduklarını kabul etsek de, aynısını söylemek hiç de uygun olmayacaktır; burada kullanılacak uygun dil şudur: Zahire ya da emeğin değeri sabit kalmış ve diğer malların değeri yükselmiştir.

Benim de karşı çıktığım işte bu dildir. Altın örneğinde, onun zahire ve diğer mallar karşısında uğradığı değişikliğin, üretilmesi için gerekli emeğin azalmasından kaynaklandığını açıklıkla saptadım; bu nedenle, basit bir akıl yürütmeyle, zahirenin ya da emeğin değerinde bir değişikliği de, kıyaslandıkları malların değerinde bir yükselme olarak değil, bunların değerindeki bir düşme olarak ifade etmeye zorunluyum. Bir haftalığına çalıştırmak üzere bir emekçi tutmam gerekse ve kendisine on şilin yerine sekiz şilin ödesem, paranın değerinde de hiçbir değişiklik olmasa, emekçi belki de on şilinle aldığından daha fazla besin ve zorunlu tüketim maddesi alabilecektir: ama bunun nedeni, Adam Smith ya da daha yakın tarihte Bay Malthus’un söylediğine göre, ücretinin gerçek değerinde yükselme olması değil, o ücretle satın alınacak nesnelerin değerinde bir düşüş gerçekleşmiş olmasıdır ve bu ikisi tümüyle ayrı konulardır; ben bu durumu ücretlerin gerçek değerinde bir düşüş olarak tanımladığımda ise, bilimsel ilkelerle bağdaşmayan, yeni ve tuhaf bir dil kullandığım söyleniyor.

Oysa bence asıl tuhaf ve tutarsız olan, karşıtlarımın kullandığı dildir.

Bir emekçiye, bir haftalık çalışmasının karşılığında ücret olarak quarter'ı[10] 80 şilinden bir kile[11] zahire verildiğini varsayalım; ama fiyat 40 şiline düşünce, bir kile ve bir quarter veriliyor olsun. Ayrıca, diyelim, emekçi, ailesiyle birlikte haftada yarım kile zahire tüketiyor ve kalanını da yakıt, sabun, mum, çay, şeker, tuz vb. başka zorunlu tüketim maddeleri karşılığında değişiyor; emekçi, kalan dörtte üç kile buğdayla ilk koşulda aldığı kadar zorunlu tüketim maddesini, öbür koşulda yarım kile buğdayla alamıyorsa, ki alamaz, bu durumda emeğin değeri artmış mıdır, azalmış mıdır? Adam Smith, arttığını söyleyecektir, çünkü onun ölçütü zahiredir ve emekçi bir haftalık çalışması karşılığında daha fazla zahire almaktadır. Aynı Adam Smith, azaldığını da söyleyecektir çünkü bir şeyin değeri, "o nesneye sahip olmanın verdiği, başka mal satın alabilme gücüne" bağlıdır ve bu örnekte emeğin başka mal satın alabilme gücü azalmıştır.

Kısım 2

> Farklı nitelikteki emekler farklı biçimde ödüllendirilir. Bu durum, malların göreli değerlerinde bir değişikliğe yol açmaz.

Değerin tüm kaynağının emek olduğunu ve göreli emek miktarının, malların göreli değerini de neredeyse tek başına belirlediğini söylerken, emeğin farklı nitelikleri olduğunu ve bir işkolundaki bir saatlik ya da bir günlük emeği, başka işkolundaki aynı sürelik emekle kıyaslamanın zorluğunu göz ardı ettiğim sanılmasın. Emeğin farklı niteliklerine ilişkin tahminler, piyasadaki fiili hareketler içinde kısa sürede kesin ayarını bulur; bunda da belirleyici olan, bir emekçinin öbürüne kıyasla ustalığı ve harcanan emeğin yoğunluğudur. Farklı emekleri karşılaştıran cetvel bir kez oluştuğunda, artık

çok az değişikliğe uğrar. Bir kuyumcunun bir günlük çalışması, sıradan bir emekçinin bir günlük çalışmasından daha değerliyse bu, ayarın çok önceden yapılmış ve o nitelikte emeğin değer cetvelinde uygun yeri almış olduğunu gösterir.[12]

Bu yüzden aynı malın farklı zamanlardaki değerlerini kıyaslarken, o malı üretmek için gerekli emeğin ustalık derecesini ya da yoğunluğunu karşılaştırmaya gerek yoktur, çünkü bunlar her iki dönemde de eşit biçimde işler. Belli bir dönemdeki emek türü, bir başka dönemdeki aynı türle karşılaştırılır; eğer bir malın üretiminde kullanılan emek miktarında onda birlik, beşte birlik ya da dörtte birlik bir artış ya da azalış meydana gelmişse, değişikliğin nedenini oluşturan etkiler, aynı oranda o malın göreli değerinde kendini gösterecektir.

Bugün iki parça keten değerindeki bir parça örtünün on yıl sonra olağan değeri, dört parça ketene eşit oluyorsa, rahatlıkla şu sonuçlara varabiliriz: Ya artık örtüyü dokumak için gerekli emek artmıştır ya artık keten üretmek için gerekli emek azalmıştır ya da bunların her ikisi birden gerçekleşmiştir.

Okuyucunun dikkatini çekmek istediğim nokta, malların mutlak değil de, göreli değerlerindeki değişikliklerin sonuçları olduğundan, bunların her birine harcanan farklı insan emeklerinin çözümlenmesi pek önem taşımıyor. Bir dönemde herhangi iki malın üretiminde harcanan emeklerin eşitsizliği ne düzeyde olursa olsun, bunlardan birini üretmek için gereken ustalık, marifet ya da zaman öbüründen ne kadar farklı olursa olsun, bu farklılık bir kuşaktan sonrakine de devrolur; ya da harcanan emek miktarındaki eşitsizlik, yıldan yıla o kadar az değişiklik gösterir ki, malların göreli değerine kısa dönemde pek az etki eder.

“Emekle mal mevcudunun türlü kullanılışlarında, gerek ücretlerin gerek kârın türlü kerteleri arasındaki oran, evvelce görüldüğü gibi, topluluğun zenginliğinden ya da yoksulluğundan; ilerleyen, yerinde sayan yahut gerileyen durumundan pek etkilenmez. Halkın mutluluğundaki bu gibi değişmeler, ücretlerin de, kârın da genel oranını etkilemekle birlikte, eninde sonunda, bunları hangi işte olursa olsun, eşit şekilde etkilemek gerekir. Ondan dolayı, bunlar arasındaki orantı aynı kalmak; hiç değilse, epey bir zaman için bu gibi değişmelerle başkalaşmamak gerekir.”[13]

Kısım 3

> Malların değerini yalnızca onlara doğrudan uygulanan emek değil, aynı zamanda bu emeğe yardımcı olarak kullanılan malzemenin, araç-gerecin ve binaların üretilmesinde harcanmış emek de etkiler.

Adam Smith’in söz ettiği, toplumun ilkel evrelerinde bile avcının avını öldürebilmesi için, muhtemelen kendisi tarafından yapılmış ya da biriktirilmiş de olsa biraz sermayeye gereksinmesi vardır. Elde bazı silahlar olmaksızın ne kunduz ne de geyik öldürebileceğinden, o hayvanların değeri yalnızca öldürülmeleri için gerekli emek ve zamanla değil, aynı zamanda avcının sermayesini, yani avı gerçekleştirmesine yardımcı olan silahı sağlamak için harcanmış emek ve zamanla da belirlenir.

Hayvana daha fazla yaklaşma ya da atışta daha isabetli olma zorunluluğu gibi nedenlerle, kunduzu öldürmek için gereken silahın, geyiği öldürmek için gereken silahtan çok daha fazla emekle yapılabildiğini varsayın; o takdirde, bir kunduz doğal olarak iki geyikten daha değerli olacaktır; bunun nedeni, tam da kunduzun öldürülmesi için toplamda daha fazla emek harcanmış olmasıdır. Bir başka varsayımda bulunalım; bu kez her iki av silahı da eşit miktarda emekle yapılsın, ama silahların dayanıklılıkları birbirinden çok farklı

olsun; burada daha dayanıklı alet, üretilmesinde katkıda bulunduğu mala değerinin küçük bir kısmını, daha az dayanıklı alet ise değerinin çok daha büyük bir kısmını aktaracaktır.

Kunduzu ve geyiği öldürmek için gereken aletlerin tümünü belli bir sınıftan insanlar sağlamış, avlanma için gerekli emeği ise bir başka sınıf harcamış olabilir; bu durumda da avlanmış hayvanların birbirlerine göre fiyatları, hem sermayenin üretilmesinde hem de hayvanların avlanmasında bilfiil harcanan emekle orantılı olacaktır. Farklı koşullar altında, sermayenin emeğe kıyasla kıt ya da bol olmasına ya da besin ve temel geçimlik maddelerin bolluğuna bağlı olarak, iki işkolu için eşit değerde sermaye sağlayan kimseler, karşılığında, çıkan ürünün yarısını, dörtte birlik ya da sekizde birlik bir kısmını alabilirler; bu kısmın büyüklüğü emeğe ödenen ücretin toplam üründen düşülmesiyle belirlenir. Bununla birlikte, bu bölüşüm üretilen malların göreli değerlerini etkilemez, çünkü sermayenin kârları az da olsa çok da olsa, toplam ürünün yüzde 50’si, 20’si, 10’u da olsa, ya da ücretler yüksek de olsa düşük de olsa; tüm bunlar her iki işkolunda da aynı biçimde işleyecektir.

Artık toplumda uğraşların arttığını, kimisinin kano, kimisinin ise balık tutmak için olta makarası yapmaya başladığını varsayalım; bu durumda da aynı ilke geçerliliğini korur: Malların değişim değeri, üretilmeleri sırasında harcanan emekle orantılıdır; üstelik yalnızca o malların üretilmelerinde doğrudan harcanan emek değil, bu emeğin sonuç vermesi için gerekli malzemeyi ya da makineleri üretmede harcanmış olan emek de hesaba katılır.

Toplumda çok büyük ilerlemelerin kaydedildiği, sanatların ve ticaretin serpildiği bir evreye baktığımızda, malların değerinin gene söz konusu ilkeye uygun biçimde değişiklik gösterdiğini saptarız: Örneğin bir çorabın değerini

hesaplarken, onun başka mallara kıyasla değerinin, çorabın imal edilmesi ve piyasaya ulaştırılması için gerekmiş toplam emek miktarınca belirlendiğini görürüz. İlk olarak ham pamuğun yetiştiği toprağın işlenmesi için gerekli emek vardır; ikincisi, ham pamuğu çorabın dokunacağı ülkeye aktarmak için de emek gerekir ki, buna ham pamuğu taşıyan gemiyi üretmek için harcanmış emeğin bir kısmı ve malın yüklenmesi için tutulmuş hamalların emeği dahildir; üçüncüsü, iplik eğirmeninin ve dokumacının emeği; dördüncüsü, çorabın üretildiği binayla makineleri yapmış olan mühendisin, demircinin, marangozun emeğinin bir kısmı; beşincisi perakendecinin emeği ve burada tek tek belirtmeye gerek olmayan daha pek çok emek söz konusudur. İşte bu farklı türden emeklerin hepsinin toplamı, çorapla değişilecek diğer eşyanın miktarını belirler; aynı biçimde, diğer eşya için harcanmış farklı emeklerin toplamı da, çorap karşılığında o eşyadan ne kadar verilebileceğini tayin eder.

Bu ilkenin değişim değerinin gerçek temelini oluşturduğundan emin olmak için, şöyle düşünelim; mamul çorabın diğer eşyayla değişilmek üzere piyasaya gelinceye kadar, ham pamuk halinden itibaren geçirdiği türlü evrelerin her birinde, emeğin azaltılması yönünde bir ilerleme yaşandığını varsayalım ve bu durumda neler olacağını gözlemleyelim. Ham pamuğu yetiştirmek için daha az adam gerekse; pamuğu taşıyan geminin kullanılmasında daha az denizci, yapımında daha az tersane işçisi yer alabilse; binaların inşasında, makinelerin yapımında daha az kol gücü gerekse ya da yapıldıktan sonra bu donanımlar daha verimli çalıştırılabilse, kaçınılmaz olarak çorabın değeri düşecek ve böylece çorap, diğer eşyadan daha az miktara hükmeder hale gelecektir. Değeri düşecektir, çünkü üretilmesi için daha az emek gerekmiş olacak, bu yüzden de çoraba harcanan emeğin azaltılmasından önceki duruma kıyasla daha az miktarda eşyayla değiştirilebilecektir.

Emeğin daha tutumlu harcanması da malın göreli değerini mutlaka düşürecektir; böyle bir tasarrufun, malı üretmek için gereken emekten mi, yoksa üretime katılan sermaye bileşenlerinin üretilmesi için gereken emekten mi yapıldığı önemli değildir. İster boyacı, iplik eğirici, dokumacı gibi çorap imalatında doğrudan yer alan kimselerin emeğinde; ister denizci, hamal, mühendis ya da demirci gibi bu imalatla ilgisi dolaylı olan kimselerin emeğinde azalma olsun, her koşulda, çorabın fiyatı düşecektir. İlk durumda, emek tasarrufu yalnızca çoraba etki edecektir, çünkü tasarruf edilen emek yalnızca çorap üretiminde yer almaktadır; öbür durumda ise emek tasarrufu çorabı yalnızca kısmen etkileyecek ve tasarrufun kalan bölümü, başka bazı mallara, aynı binanın, makinenin ya da hamalın, üretimlerine katıldığı başka mallara dağılacaktır.

Toplumun ilkel evrelerinde, avcının yayları ve okları ile balıkçının kanosu ve diğer malzemesinin hem eşit değerde ve eşit dayanıklılıkta olduğunu hem de aynı miktarda emekle üretildiğini varsayalım. Bu koşullarda, avcının bir günlük emeğinin ürünü olan geyik ile balıkçının gene bir günlük emeğinin ürünü olan balık, tamamen eşit değerde olacaktır. Balık ile geyiğin karşılıklı değerleri tümüyle, her birine aktarılmış emek miktarınca düzenlenir; ürün miktarı ne kadar olursa olsun, ücretler ya da kârlar genel olarak ne kadar yüksek ya da düşük olursa olsun, bu böyledir. Örneğin balıkçının kanoları ile kullandığı diğer malzemenin değeri 100£[14] ve ömürleri on yıl olsun; ayrıca balıkçı yanında on kişi çalıştırsın ve günde yirmi som balığı yakalayabilen bu kişilere de yıllık 100£ ödesin; eğer avcının kullandığı silahların da değeri 100£, ömürleri de on yıl ise ve eğer avcı da yıllık emek maliyeti 100£ olan ve bu kez günde on geyik getiren on kişi istihdam ediyorsa, bu durumda bir geyiğin doğal fiyatı iki som balığı olacaktır; toplam üründen o ürünü üretenlere düşen payın büyük ya da küçük olması, durumu değiştirmez. Hangi oranda ücret ödeneceği, kâr meselesi

açısından son derece önemlidir; ne de olsa, kârların yüksek ya da düşük olması, tümüyle ücret oranının düşük ya da yüksek olmasına bağlıdır; bununla birlikte, söz konusu uğraşların her ikisinde de ücretlerin aynı anda düşük ya da yüksek olması, balığın ya da geyiğin göreli değerini etkilemeyecektir. Avcı, geyiğin kendisinin ya da değerinin büyük bir oranını ücretlere vermek zorunda olduğunu söyleyip balıkçıya itiraz etse, balıkçı kendisinin de aynı şeyi yapmak durumunda olduğunu vurgulayacaktır; bu nedenle, ücret ya da kâr oranları nasıl değişirse değişsin, sermaye birikiminin etkileri ne olursa olsun, bir günlük emekle aynı miktarda balık ya da av yakalandığı sürece, doğal değişim oranı, bir geyiğe karşılık iki som balığı olarak kalacaktır.

Aynı emek miktarıyla daha az miktarda balık ya da daha çok miktarda geyik elde edilebilirse, geyiğe kıyasla balığın değeri yükselecektir. Tersi durumda, yani aynı emek miktarıyla daha az miktarda geyik ya da daha fazla balık elde edilebilirse, balığa kıyasla geyiğin değeri yükselecektir.

Değeri hiç değişiklik göstermeyen bir mal var olsaydı, balığın ya da avın değerini bununla karşılaştırır, böylece değişikliğin ne kadarının balığın değerini etkileyen nedenlerden, ne kadarının da geyiğin değerini etkileyen nedenlerden kaynaklandığını kesin olarak bulabilirdik.

Aradığımız malın, para olduğunu varsayalım. Bir som balığı 1£ ve bir geyik 2£ ise bu, bir geyik iki som balığı eder demektir. Ama geyik avlamak zorlaşırsa, som balığı tutmak kolaylaşırsa ya da ikisi birden gerçekleşirse, geyik üç som balığı eder hale gelebilir. Elimizde değeri değişiklik göstermeyen bir ölçüt varsa, değeri etkileyen nedenlerden hangisinin ne derece devreye girdiğini kolaylıkla ve kesinlikle saptayabiliriz. Eğer geyik 3£'a yükseldiğinde som balığı hâlâ 1£'tan satılmaya devam ediyorsa, geyiğin artık daha fazla emekle elde edildiği sonucuna varabiliriz. Eğer geyik 2£ fiyatından satılmaya devam ederken balığın fiyatı

13s 4d[15] ise, o zaman som balığının artık daha az emekle elde edilebildiğinden emin olabiliriz; varsayalım, geyiğin fiyatı 2£'a yükseldi ve som balığı da 16s. 8d.'ye düştü; bu durumda, söz konusu malların göreli değerlerindeki değişikliğe, her iki malın değerindeki değişikliğin neden olduğunu anlayabiliriz.

Emeğin ücretindeki bir değişme, ürettiği malın göreli değerinde değişiklik yaratamaz; ücretlerin artması, bir uğraşta daha fazla emeğe gereksinme duyulduğu anlamına gelmez, yalnızca emeğe artık daha yüksek bir fiyat ödeneceği anlamına gelir; avcının ve balıkçının, geyik ile balık fiyatını yükseltmelerine yol açan nedenlerin aynıları, maden sahibini de çıkardığı altının değerini yükseltmeye itecektir. Üç uğraşta da aynı güçle işleyen bu itki ve iş gören öğelerin göreli durumu, ücret artışından sonra da değişmediğinden, geyiğin, balığın ve altının göreli değerleri de değişmeye uğramaz. Ücretler yüzde yirmi arttığında kârlar da büyük ya da küçük bir oranla düşer, ama malların göreli değerinde en ufak bir değişme olmaz.

Şimdi de, aynı emek ve bağlı sermayeyle[16] daha fazla balık tutulduğunu, ama altın üretiminde ya da avlanmada bir değişiklik olmadığını varsayalım; bu durumda balığın göreli değeri altın ve geyiğe kıyasla düşecektir. Bir günlük emekle yirmi değil de artık yirmi beş balık yakalanabiliyorsa som balığı fiyatı bir sterlinden on altı şiline düşecektir; bir geyik karşılığında artık iki değil, iki buçuk som balığı değişilecektir, ama geyiğin fiyatı 2£ olmaya devam edecektir. Aynı biçimde, aynı sermaye ve emekle daha az balık elde edildiğinde, balığın diğerlerine kıyasla değeri yükselecektir; ama tüm bu düşüşler ve artışların oranı, üretimde gerekli emek zamanındaki artış ya da azalmanın oranını aşamaz.

O zaman, elimizde değeri değişiklik göstermeyen bir ölçüt olsaydı ve mallardaki değişiklikleri onunla ölçebilseydik,

varsayılan üretim koşullarında, mal değerlerinin yükselebilecekleri en yüksek sınırın, üretimleri için gerekli emek miktarındaki artışla orantılı olduğunu bulurduk; malların üretilmeleri için daha fazla emek gerekmediği sürece, değerlerinin de kesinlikle değişmeyeceğini görürdük. Ücret artışları bir malın paraya göre değerini yükseltemeyeceği gibi, üretilmeleri için gerekli emek miktarı artmamış olan, kendisiyle aynı oranda bağlı ve dönen sermaye içeren, bağlı sermayesinin dayanıklılığı da kendisininkiyle aynı olan başka mallara göre değerini de yükseltmez. Başka bir malın üretilmesi için gerekli emek miktarı değişirse, vurguladığımız gibi, elimizdeki malın göreli değeri de hemen değişmeye uğrar; ama bu değişme ücretlerdeki bir yükselmenin değil, gerekli emek miktarındaki bir değişmenin sonucudur.

Kısım 4

> Malların göreli değerlerinin, üretilmelerinde harcanan emek miktarınca düzenlendiği yolundaki ilke, makinelerin ya da başka bağlı ve dayanıklı sermayenin devreye girmesiyle önemli değişikliklere uğramıştır.

Bir önceki kısımda, geyik ile som balığını avlamak için gerekli silahların ve malzemenin aynı dayanıklılıkta olduğunu, aynı emek miktarıyla üretildiklerini varsaymış ve geyik ile balığın göreli değerlerindeki değişikliklerin, salt onları elde etmek için gereken emek miktarındaki değişikliklere tabi olduğunu görmüştük; bununla birlikte toplumun her aşamasında, farklı zanaatlarda işe koşulan aletlerin, malzemenin, binanın ve makinelerin hem dayanıklılık dereceleri birbirinden çok farklı olur hem de üretilmeleri farklı oranlarda emek gerektirir. Ayrıca bunların üretilmelerinde emeğin geçimine ayrılan sermaye ile aletlere, makinelere ve binalara yatırılan sermayenin

bileşimdeki payları da çok çeşitlilik gösterebilir. İşte, bağlı sermayelerin dayanıklılığındaki bu farklılık, iki farklı sermaye türünün bileşimdeki paylarında görülen bu çeşitlilik, malların üretilmeleri için harcanan emek miktarıyla birlikte, göreli değerin değişmesine yol açan nedenlerden bir başkasını devreye sokar; bu kez devrede olan neden, emeğin değerinin yükselmesi ya da düşmesidir.

Emekçinin tükettiği besin ya da giysi, içinde çalıştığı binalar, emeğine yardımcı olan malzeme, bunların tümü doğaları gereği bir gün elbet yok olur. Bununla birlikte, böyle farklı sermayelerin ömürlerinde çok büyük farklar vardır: Bir buhar makinesi, bir gemiden; gemi, emekçinin giysilerinden; emekçinin giysileri de tükettiği besinden daha uzun ömürlüdür.

Sermaye ömrüne göre sınıflandırılabilir; hızla ömrü tükenen ya da sıklıkla yenilenmesi gerekenler dönen sermaye, ömrünü uzun sürede tamamlayanlar ise bağlı sermaye olarak adlandırılır.[17] Binalarıyla makineleri değerli ve dayanıklı olan bir bira üreticisinin, büyük oranda bağlı sermaye kullandığı söylenebilir; bunun tersine, sermayesinin büyük bölümünü, binadan ya da makineden daha az ömürlü mallara, örneğin besin ve giysiye harcanacak ücreti ödemede kullanan bir ayakkabı üreticisi ise, sermayesinin çok büyük bölümünü dönen sermaye olarak işletiyor demektir.

Bunun yanında, dönen sermayenin, dolaşımını çok eşitsiz zamanlarda tamamlayıp sahibine döndüğünü de göz önüne almak gerekir. Çiftçinin, toprağına ekmek için satın alacağı bir buğday, fırıncının somun yapmak için alacağı buğdayla karşılaştırıldığında, bağlı sermayedir. Çiftçi buğdayı toprağa ekip gider ve eline bir yıl için hiçbir şey geçmez; fırıncı ise buğdayı öğüterek una çevirttikten sonra, ekmek yapıp müşterilerine satar ve sermayesi de ister aynı süreci

tekrarlamak üzere, ister yeni bir işte kullanılmak üzere, bir hafta içinde serbest kalır.

Öyleyse iki zanaat aynı sermaye tutarını işletiyor olabilir ama bu tutar, bileşimindeki bağlı ya da dönen sermaye öğelerinin paylarına göre farklı biçimde bölümlenebilir.

Bir zanaatta, sermayenin çok az bir kısmı dönen sermaye olarak kullanılıyor, başka deyişle, emeğin geçimi için ödeniyor olmasına karşın, ağır basan bir kısmı makinelere, malzemeye, binalara vb. yatırılmış olabilir. Aynı tutarda sermayenin kullanıldığı bir başka zanaatta ise, sermayenin büyük kısmı emeğin geçimi için kullanılıyordur ve malzemeye, makinelere ya da binalara çok az bir kısmı yatırılmıştır. Ücretlerdeki bir yükselmenin, böyle farklı koşullarda üretilmiş malları eşitsiz bir biçimde etkilememesi olanaksızdır.

Ayrıca, iki imalatçı aynı tutarda bağlı sermaye ve dönen sermaye çalıştırıyor olsalar da bağlı sermayelerinin dayanıklılığı çok farklılık gösteriyor olabilir. Biri 10.000£ değerinde buhar makineleri, öbürü ise aynı değerde gemiler işletebilir.

İnsanlar üretimlerini makine kullanmaksızın, yalnızca emekle gerçekleştirseler ve mallarını piyasaya aynı zamanda ulaştırsalar, mallarının değişim değeri yalnızca ve kesin olarak, kullandıkları emekle orantılı olurdu.

Öyleyse, aynı değerde ve aynı dayanıklılıkta bağlı sermaye kullanıldığında da üretilen malların değeri aynı olacaktır ve üretimlerinde kullanılan emek miktarının büyüklüğüne göre değişiklik gösterecektir.

Bununla birlikte, benzer koşullar altında üretilen malların karşılıklı değerleri, içlerinden herhangi birinin üretilmesi için gerekli emek miktarındaki azalma ya da artma durumu dışında değişmese de, farklı oranda bağlı sermaye kullanan

başka mallara göre değişiklik gösterecektir; bunun da nedeni, daha önce de belirttiğim gibi, üretimde kullanılan emek miktarında bir artma ya da azalma olmamasına rağmen emeğin değerinin yükselmiş olmasıdır. Arpa ile yulaf, ücretler ne gibi değişiklik gösterirse göstersin, aralarındaki bağıntıyı korurlar. Birbiriyle tıpatıp benzer koşullarda üretildikleri sürece pamuklu mallar ile kumaş arasındaki ilişki için de aynı durum geçerlidir. Ama ücretlerde bir artış ya da azalış yaşandığında, arpa pamuklu mallar karşısında, yulaf da kumaş karşısında daha çok ya da daha az değerli olur.

Varsayalım, iki makinenin üretilmesi için iki kişi bir yıl boyunca yüzer emekçi istihdam ediyor ve bir başka kişi de zahire ekimi için aynı miktarda emekçi çalıştırıyor; bu durumda, yıl sonunda iki makinenin de değerleri bir yıl boyunca üretilen zahireyle eşit olacaktır, çünkü hepsinin üretiminde aynı miktarda emek kullanılmıştır. Şimdi de, makine sahiplerinden birinin, makineyi ertesi yıl yüz adamın yardımıyla kumaş üretmek üzere çalıştıracağını; öbürünün ise, gene yüz adamın yardımıyla, makinesini pamuklu mallar yapmak için kullanacağını düşünelim; bu arada çiftçi de çalıştırdığı yüz kişiyle zahire üretimini eskisi gibi sürdürüyor olsun. İkinci yıl boyunca da bu üreticilerin her üçü aynı miktarda emeği çalıştırırlar, ama bu kez gerek kumaş imalatçısının gerek pamuk imalatçısının malları ile makineleri, bir yıl boyunca çalıştırılmış iki yüzer insanın, daha doğrusu, iki yıl boyunca çalıştırılmış yüzer insanın emeğinin sonucu olacaktır. Oysa öte yanda ikinci yıldaki zahire, hâlâ yüz insanın bir yıllık emeğinin ürünü olacaktır. Dolayısıyla zahirenin değeri 500£ ise, kumaş imalatçısının makine ve kumaşı toplam 1.000£ değerinde olmalıdır; aynı biçimde, pamuklu mal imalatçısının makine ile pamuklarının toplam değeri, zahirenin iki katı olmak durumundadır. Ne var ki, bunların değerleri zahire değerinin iki katından fazla olacaktır, çünkü kumaş ve pamuklu imalatçılarının ilk yılda

ettikleri kâr da sermayelerine eklenmiştir; oysa çiftçinin ilk yıldaki kârı elden çıkarılmış ya da tüketilmiştir. Sonuç olarak, sermayelerinin dayanıklılık derecesindeki farklılık ya da aynı anlama gelmek üzere bir mal dizisinin piyasaya ulaşması için gerekli zaman farklılığının etkisiyle, malların değeri kendilerine harcanan emekle bire bir orantılı değildir – örnekte görüldüğü gibi değerleri tam olarak ikiye bir oranında gerçekleşmez de, bundan biraz daha yüksek olabilir; böylece daha değerli malın piyasaya ulaştırılması için gereken ek süre telafi edilmektedir.

Aynı örnekte, her emekçiye yılda 50£ ödendiğini ve yatırılan sermayenin 5.000£, kârların da yüzde 10 oranında olduğunu düşünelim; birinci yılın sonunda her iki makinenin ve bu arada zahirenin değeri 5.500£ edecektir. İkinci yıl, iki imalatçı ile çiftçi gene 5.000£ tutarında bir sermaye yatıracaklar ve gene mallarını 5.500£ değerinden satacaklardır; ama bu kez makine kullanan imalatçılar, çiftçiyle pariteyi koruyabilmek için, çiftçinin sermayesine eşit olan 5.000£'luk sermayeleri karşılığında 5.500£ almakla kalmamalı, aynı zamanda, makineye yatırmış oldukları 5.500£'un kârı olarak da bir 550£'luk ek tutar elde etmelidir; dolayısıyla imalatçıların malları 6.050£'a satılmalıdır. Öyleyse bu durumda, kapitalistler mallarını üretmek için yıllık tam olarak aynı miktarda emek çalıştırmakta, ama ürettikleri malların değerleri, her birinde cisimleşen bağlı sermaye ya da birikmiş emek miktarındaki farklılık nedeniyle değişiklik göstermektedir. Kumaş ile pamuklunun değeri aynıdır çünkü ikisi de eşit miktarda emeğin ve eşit miktarda bağlı sermayenin ürünüdür; öte yandan zahire bu iki malla aynı değerde değildir, çünkü bağlı sermaye bakımından farklı koşullarda üretilmiştir.

Peki, emeğin değerindeki bir yükseliş bu malların göreli değerini nasıl etkiler? Kumaş ile pamuklunun göreli değerlerinde bir değişiklik olmayacağı açıktır, çünkü birisini

etkileyen bir gelişme, varsaydığımız koşullarda öbürünü de eşit biçimde etkileyecektir; buğday ile arpanın da göreli değerleri değişmeyecektir, çünkü bunlar da bağlı ve dönen sermaye bakımından aynı koşullarda üretilmektedir; ama zahirenin kumaşa, ya da pamuklu mala göre değeri, emeğin değerindeki bir yükseliş karşısında değişmek durumundadır.

Emeğin değerinde bir artışın kârları düşürmemesi mümkün değildir. Zahire, çiftçi ile emekçi arasında bölünürken, emekçiye daha büyük pay verilirse, çiftçiye daha az bir pay kalır. Dolayısıyla kumaş ve pamuklu mamuller de emekçi ile işveren arasında bölüştürüldüğünde, emekçiye ne kadar büyük bir pay verilirse, işverene kalan pay da emekçiye düşen pay oranında küçülecektir. Ücretlerdeki bir artış nedeniyle kârların yüzde 10'dan yüzde 9'a düştüğünü varsayalım; bu durumda imalatçılar, bağlı sermayelerinin kârı olarak mallarının olağan değerine (5.500£'a) 550£ eklemek yerine aynı toplama yalnızca yüzde 9'luk bir oran yani 495£ ekleyeceklerdir; böylece mallarının fiyatı da 6.050£ değil, 5.995£ olacaktır. Zahirenin ise 5.500£'tan satılmayı sürdürdüğü göz önüne alınırsa, üretilmelerinde daha fazla bağlı sermaye kullanılan mamul malların değeri, zahire karşısında ya da daha az bağlı sermayeyle üretilen diğer mallar karşısında düşecektir. Emeğin değerindeki bir düşüş ya da artışın böyle malların göreli değerinde yaratacağı değişmenin derecesi, bağlı sermayenin toplam sermaye içindeki oranına bağlıdır. Üretimlerinde çok değerli makineler kullanılan ya da çok değerli binalarda üretilen, piyasaya ulaştırılmaları çok zaman gerektiren tüm malların göreli değerleri düşerken, büyük ölçüde emekle üretilen ya da hemen piyasaya sürülen malların göreli değerleri artar.

Bununla birlikte okuyucu, bu durumun malın değerinde yarattığı etkilerin tamamen belirleyici olmadığını akılda tutmalıdır. Ücretlerde örnekteki gibi bir artışın yaşanması, kârları yüzde 1 oranında azaltacaktır; söz ettiğim koşullarda

üretilen malların göreli değeri yalnızca yüzde 1 oranında oynar; kârlarda böyle büyük bir düşüş olurken, göreli değer 6.050£'tan 5.995£'a iner. Bu malların göreli değerinde ücretlerdeki bir artışın yaratacağı etki yüzde 6 ya da 7'lik bir oynamayı geçmez; çünkü kâr oranlarında bundan daha genel ve sürekli bir düşüş hiçbir koşulda kabul edilmeyecektir.

Oysa malların değerlerinde değişiklik yaratabilecek diğer etkenler, örneğin, üretilmeleri için gerekli emek miktarının artması ya da düşmesi söz konusuysa, durum böyle değildir. Zahireyi üretmek için yüz değil de artık 80 kişi gerekse zahirenin değeri yüzde 20 oranında, ya da 5.500£'tan 4.400£'a, düşecektir.. Kumaş üretiminde yüz yerine seksen adam yeterli hale gelse, kumaşın değeri 6.050£'tan 4.950£'a inecektir. Geçerli kâr oranında herhangi büyük bir değişiklik yaratacak nedenlerin etkisi ancak uzun yıllar sonunda açığa çıkarken, malları üretmek için gerekli emek miktarındaki değişiklikler, günlük olaylar olarak gözlenmektedir. Makinelerde, araç gereçlerde, binalarda, hammadde elde edilmesinde gerçekleşen her ilerleme emekten tasarruf sağlar ve malın daha kolay üretilmesini mümkün kılarak, onun değerini değiştirir.. Dolayısıyla, malın değerindeki değişmelerin nedenlerini düşünürken, emeğin değerindeki artış ya da düşüşün yarattığı etkiyi tümden ihmal etmek ne kadar hatalıysa, buna en büyük önemi atfetmek de o kadar hatalıdır; bu yüzden, çalışmamın izleyen bölümünde, değişmenin bu nedeninden yer yer söz edeceksem de, malların göreli değerlerinde meydana gelen tüm büyük değişmelerin kaynağının, üretilmeleri için şu ya da bu zamanda gerekli emek miktarının azalması ya da artması olduğunu kabul edeceğim.

Aynı miktarda emekle üretilmiş malların değişim değerlerinin, aynı sürede piyasaya ulaştırılamadıkları

takdirde de farklılık göstereceğinden uzun uzun söz etmeye gerek yok.

Bir malın üretilmesi için, yıllık 1.000£ ödeyerek yirmi emekçi çalıştırdığımı varsayalım. Yılın sonunda da, malı tamamlamak ya da geliştirmek için gene bir yıl süreyle yirmi adam çalıştırmak üzere bir 1.000£ daha yatırıyorum; dolayısıyla malı, iki yılın sonunda piyasaya sürebiliyorum ve kâr oranını yüzde 10 alırsak, 2.310£'tan satışa sunuyorum; ne de olsa ilk yıl için 1.000£ ve diğer yıl için de 2.100£ sermaye yatırmıştım. Bir başka kişi ise üretiminde benimle tam olarak aynı miktarda emek çalıştırıyor ve emekçilerin hepsini, bir yıl için istihdam ediyor; 2.000£ yatırarak kırk emekçi istihdam ediyor ve ilk yılın sonunda yüzde 10 kârla satış bedeli 2.200£ oluyor. Öyleyse, tümüyle aynı miktarda emek harcanarak üretilmiş iki maldan biri 2.310£'a, diğeri 2.200£'a satılmış oluyor.

Bu durum, öncekinden farklıymış gibi görünür, ama aslında onunla aynıdır. Her iki durumda da mallardan birinin daha yüksek fiyatlı olmasının nedeni, piyasaya ulaştırılması için gereken sürenin daha fazla olmasıdır. Birinci durumda, makineler ile kumaşın toplam değeri, zahirenin değerinin iki katından daha fazlaydı, oysa onlara harcanan toplam emek miktarı zahirenin tam olarak iki katıydı. İkinci durumda ise tamı tamına aynı miktarda emekle üretilmiş mallardan biri diğerinden daha değerli olmaktadır. Her iki durumda da değerdeki farklılık, sermaye olarak biriktirilen kârlardan kaynaklanmaktadır ve kârı işletmeksizin alıkoymak zorunda kalınan süreyi telafi etmektedir.

Öyleyse şu ortaya çıkıyor: Farklı zanaatlarda kullanılan sermayelerin bağlı ve dönen sermaye bileşimlerinde görülen farklılıklar, tek başına emeğin çalıştırıldığı zamanlarda evrensel geçerliliği olan kuralda gözle görülür bir değişikliğe yol açar; başka deyişle, üretilmelerinde harcanan emek miktarı değişmedikçe malların değerinin de değişmeyeceği

yolundaki kural değişikliğe uğrar. Bu bölümde de gösterildiği üzere, emek miktarında herhangi bir değişiklik olmadığı bir durumda emeğin değerindeki bir artış, bağlı sermayeyle üretilen malların değişim değerini düşürür; bağlı sermaye miktarı ne kadar büyükse, düşüş de o kadar büyük olacaktır.

Kısım 5

> Değerin ücretlerdeki bir artış ya da azalışla değişmeyeceği ilkesi, sermayeler arasındaki dayanıklılık farklılığı ya da işverene dönüş hızı farklılığı söz konusu olunca da değişikliğe uğrar.

Önceki bölümde, iki işkolunda sermayelerin eşit, ama bağlı ve dönen sermaye bileşimlerinin farklı olduğunu varsaymıştık; şimdi ise bileşimlerinin de aynı olduğunu ama sermayelerin dayanıklılığının birbirine eşit olmadığını varsayalım. Bağlı sermaye, doğası gereği, dayanıklılığı ne kadar az olursa, dönen sermaye olmaya da o kadar çok yaklaşır. Tüketilmesi ve değerinin yeniden üretilmesi kısa sürede gerçekleşir ve böylece imalatçının sermayesi korunur. Hemen yukarıda da gördüğümüz gibi, bir imalatta bağlı sermaye ne kadar ağırlıklıysa, bir ücret artışı durumunda, onun ürettiği malın değeri, dönen sermayenin ağırlıklı olduğu imalatların malları karşısında o kadar düşüş yaşar. İşte bağlı sermayenin az dayanıklı olması ve dönen sermayenin doğasına yakınlaşması durumunda da aynı neden, aynı sonucu doğuracaktır.

Bağlı sermaye dayanıklı bir doğaya sahip değilse, her yıl onu başlangıçtaki verimlilik düzeyinde tutmak için çok büyük bir emek miktarının harcanması gerekecektir; ama bunun için harcanan emek, üretilen mala doğrudan harcanan emekle bir tutulabilir, çünkü malın değeri de bu yolda kullanılan emeğe oranla artacaktır. Örneğin 20.000£ değerinde bir makinem olsa ve bu makine çok az bir emekle

etkin biçimde mal üretebilse, ayrıca makinenin yıpranma oranı da önemsiz miktarlarda kalsa; bu makinenin çalıştırılmasından dolayı malların fiyatına eklenecek değer, genel kâr oranını yüzde 10 kabul ettiğimizde, 2.000£'tan fazla olmayacaktır; oysa makinemin yıpranma oranı çok yüksekse ve etkinliğini korumak için her yıl elli kişilik emek miktarı gerekiyorsa, mallarıma koyacağım ek fiyat, gene elli kişi çalıştıran ama hiç makine kullanmayan diğer bir imalatçıyla eşit olacaktır.

Bununla birlikte, ücretlerdeki bir artışın, hızla ömrünü tüketen bir makineyle üretilmiş mallar üzerindeki etkisi ile uzun ömürlü makineyle üretilmiş mallar üzerindeki etkisi aynı olmaz. Birinin üretilmesinde mala sürekli olarak büyük miktarda emek aktarılacak – öbüründe ise aktarılan emek az olacaktır. Bu yüzden ücretlerdeki her yükselme, ya da aynı anlama gelmek üzere, kâr oranlarında her düşme, dayanıklı doğaya sahip sermayeyle üretilen malların göreli değerini düşürürken, kolay tükenen sermayeyle üretilen malların değerini o oranda artıracaktır. Ücretlerdeki düşüş de tam tersi bir etki yaratacaktır.

Bağlı sermayelerin dayanıklılık bakımından farklılık gösterdiğini söylemiştim – şimdi, bir zanaatta, yılda yüz kişinin yapacağı işi yapmak üzere, ömrü bir yıl olan bir makinenin çalıştırılacağını varsayalım. Ayrıca, makinenin fiyatının 5.000£ olacağını, buna karşılık, emekçilerin de yıllık ücretinin 5.000£ olduğunu kabul edelim; görüldüğü üzere, emekçi çalıştırmakla makine çalıştırmak arasında imalatçı açısından bir fark olmayacaktır. Ama emeğin değeri artsa, dolayısıyla yüz emekçinin yıllık ücreti 5.500£'luk bir rakama yükselse, imalatçının makine almakta ve üretimini 5.000£'a yapmakta çıkarı gereği tereddüt etmeyeceği aşikârdır. Peki bu durumda makinenin değeri de yükselmeyecek mi, emeğin değerindeki artışın sonucu olarak o da 5.500£'a çıkmayacak mı? Makinenin yapımında

hiç mal mevcudu kullanılmıyorsa ve üreticisine kâr ödenmiyorsa, onun da değeri yükselir. Örneğin bu makine bir yıl boyunca 50£'tan çalışan yüz emekçinin ürünüyse, dolayısıyla fiyatı da 5.000£ ise; ücretler 55£'a çıktığında makinenin fiyatı da 5.500£'a çıkacaktır, ama böyle bir durum olamaz; burada ya yüzden az kişi çalıştırılır ya da makine 5.000£'tan satılamayacaktır, çünkü bu 5.000£ içinden emekçileri çalıştıran mal mevcudunun kârı da ödenmelidir. Öyleyse, gene yıllık 50£ ücretle, ya da yılda 4.250£ maliyetle seksen beş kişi çalıştırıldığını varsayalım; ayrıca makinenin satışından sonra, emekçilere verilen ücretler dışında, makine üreticisine mal mevcudunun kârı olarak 750£ verileceğini kabul edelim. Ücretler yüzde 10 artarsa, ek bir 425£'luk sermaye devreye sokulmalıdır ve dolayısıyla 4.250£ değil, 4.675£'luk bir sermaye yatırılmalıdır; böyle yapmazsa, makinenin 5.000£'tan satılması durumunda, üreticinin eline kâr olarak yalnızca 325£ geçecektir; işte tüm imalatçıların ve kapitalistlerin yaşadığı tam da budur: ücretlerin yükselmesi hepsini etkiler. Demek bir makine imalatçısı ücret artışı nedeniyle ürününün fiyatını yükseltmek durumunda kalırsa, bu makinelerin yapımına olağandışı bir sermaye akışı yaşanır ve bu akış, makine fiyatı olağan kâr oranını sağlayacak düzeye gelene dek sürer.[18] Dolayısıyla, ücretlerdeki bir artışın makine fiyatlarında bir artışa yol açmayacağını görmüş bulunuyoruz.

Bununla birlikte genel bir ücret artışı durumunda, üretim maliyetini artırmayacak bir makineye geçebilen imalatçı, mallarını aynı fiyatta tutmayı başarırsa çok büyük üstünlükler elde edebilir; gene de gördüğümüz gibi, mallarının fiyatını düşürmek zorunda kalacaktır, yoksa bulunduğu işkoluna, kârı genel düzeyine indirene kadar sermaye akışı gerçekleşecektir. İşte makinenin topluma yararı budur: Bu suskun araçlar, yerine geçtikleri emekten çok daha az emeğin ürünü olurlar; onunla para cinsinden aynı değerde olsalar bile. Makinelerin varlığı sayesinde,

erzak fiyatlarındaki ve dolayısıyla ücretlerdeki bir artış, daha az kişiyi etkileyecektir; yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, yüz değil seksen beş kişi bundan etkilenecek ve sonuçta yapılan tasarruf, mamulün fiyatındaki bir düşüşte yansımasını bulacaktır. Ne makinelerin ne de onlarla üretilen malların gerçek değeri yükselir, ama makinelerce yapılan tüm malların fiyatları, makinelerin dayanıklılığına bağlı olarak düşer.

Öyleyse, toplumun ilk aşamalarında, henüz çok fazla makinenin ya da dayanıklı sermayenin kullanılmadığı zamanlarda, eşit sermayelerle üretilen malların değeri de birbirine eşitti ve ancak üretilmelerinde gereken emek miktarındaki bir azalma ya da artmanın sonucu olarak, birbirlerine göre değerleri değişme gösteriyordu; ama bu pahalı ve dayanıklı araçların devreye girmesiyle birlikte, eşit sermayeyle üretilen malların fiyatları epey farklılık gösterir oldu; her ne kadar hâlâ üretilmeleri için gerekli emek miktarının azalması ya da artmasıyla birbirlerine göre değerleri azalıp artıyorsa da, ücretlerdeki ya da kârlardaki yükseliş ve düşüşün getirdiği, küçük de olsa bir başka değişikliğe daha tabi hale geldiler. Nitekim, 5.000£'tan satılan bazı mallar, 10.000£'tan satılan bazı mallarla eşit miktarda sermaye tarafından üretilmişse, elde edilen kâr da aynı olacaktır; ama kâr oranında bir artış ya da azalış yüzünden mal fiyatları değişiklik göstermeseydi, bunların kârları da eşit olmazdı.

Şunu da görebiliyoruz: Herhangi bir üretimde kullanılan sermayenin dayanıklılığına bağlı olarak, bu sermayeyle üretilen malların göreli fiyatları, ücretlerle ters orantılıdır; ücretler yükseldikçe göreli fiyatları düşer, ücretler düştükçe de artar; ayrıca tersi durumda, büyük oranda emekle ve daha küçük oranda bağlı sermayeyle üretilmiş, ya da dayanıklılığı az olan bağlı sermayeyle üretilmiş malların fiyatları, ücretler arttıkça artacak, düştükçe de düşecektir.

Kısım 6

Değişmez bir değer ölçüsü üzerine

Malların göreli değerinde bir değişiklik olduğunda, hangi malın göreli değerinin arttığını ya da azaldığını saptamak için elde bir aracın olması arzulanır; böyle kesin bir belirlemeyi yapabilmek için, diğer malların tabi olduğu dalgalanmalardan etkilenmeyecek bir şaşmaz standart ölçüyle, malların tek tek kıyaslanması gerekir. Böyle bir ölçüye sahip olmak ise olanaksızdır, çünkü değeri saptanacak eşyayla aynı değişikliklere tabi olmayan bir mal yoktur; başka deyişle, üretilmesinde gereken emek miktarı artmayan ya da azalmayan bir mal yoktur. Ama aracın değerinde değişikliğe yol açan bu neden giderilebilseydi de –örneğin para üretiminde her zaman aynı miktarda emek gerekiyor olsaydı bile– kusursuz ve değişmez bir değer ölçüsü bulmuş olmazdık, çünkü daha önce de açıklamaya çalıştığım gibi, ölçümüz ücretlerdeki artma ya da azalmalardan kaynaklanan göreli değişikliklere tabi olmayı sürdürürdü; bunun yanı sıra, standart ölçünün üretilmesinde gereken bağlı sermaye ile değerini saptamak istediğimiz malın üretilmesinde gereken bağlı sermaye oranları arasındaki fark da başka bir etken olarak kendini gösterebilirdi. Ayrıca gene aynı nedenle, ölçünün üretilmesinde gereken bağlı sermaye ile değeri saptanacak malın üretilmesinde gereken bağlı sermayelerin dayanıklılığına göre; ya da ölçü olan malın piyasaya ulaştırılmasında geçen sürenin, değeri saptanacak malınkine kıyasla uzunluğu ya da kısalığına göre, türlü değişkenlikler ortaya çıkabilirdi. İşte tüm bu koşullar, herhangi bir malın kusursuz bir değer ölçüsü olarak kabul edilebilmesini engellemektedir.

Bir standart olarak altına bel bağlayacak olsak; onun da tüm öbür mallarla aynı değişikliklere tabi olduğu, elde

edilmesi için emek ve bağlı sermaye gerektiği açıktır. Öbür tüm mallarda olduğu gibi, üretiminde emekten tasarruf ettirecek yenilikler uygulanabilir ve böylelikle artık daha kolay üretildiği için, öbür mallara göre değeri düşebilir.

Değişikliğe yol açan bu nedeni de ortadan kaldırdığımızı, belli miktarda altını üretmek için hep aynı miktarda emek gerektiğini varsaysak bile, altını öbür mallardaki değer değişikliklerini kesin ve şaşmaz biçimde saptamamıza yarayacak bir değer ölçüsü olarak kabul edemezdik; çünkü hem altın üretiminde kullanılan bağlı ve dönen sermaye bileşimi diğer mallarla tümüyle aynı olamaz, hem altın üretimindeki bağlı sermaye diğerleriyle aynı dayanıklılıkta olamaz, hem de altın diğer mallarla aynı sürede piyasaya ulaştırılamaz. Bu anlamda altın, kendisiyle tam olarak aynı koşullarda üretilen eşya için kusursuz bir değer ölçüsü olabilir, ama başka mallar için olamaz. Örneğin, kumaş ve pamuklu mal için varsaydığımız üretim koşulları aynen altın için de yürürlükte olsaydı, altın bu eşya için kusursuz bir değer ölçüsü sayılabilirdi, ama örneğin zahire, kömür ya da kendisinden daha az ya da çok bağlı sermaye oranıyla üretilen mallar için bu geçerli olmazdı; göstermiş olduğumuz gibi, bunun da nedeni, üretilmeleri için gereken emek miktarındaki değişmelerden bağımsız olarak, olağan kâr oranlarındaki her değişmenin bu malların göreli değerlerinde bazı etkiler gösterecek olmasıdır. Eğer zahireyle aynı ve hiç değişmeyecek koşullar altında üretilseydi bile altın, bir kumaş ya da pamuklu mamul için kusursuz ölçüt teşkil edemezdi. Öyleyse ne altın ne de başka bir mal tüm nesneler için kusursuz bir değer ölçüsü olabilir. Ama dikkat çektiğim üzere, kârlardaki bir değişikliğin, eşyanın göreli değerine etkisi görece önemsizken, üretimde gereken emek miktarındaki değişmeler çok daha önemli etkiler ortaya çıkarır; dolayısıyla, önemli etkiler doğuran bu nedenin ortadan kalktığını varsayarsak, muhtemelen kuramsal olarak beklediğimize yakın özellikte bir standart

değer ölçüsü elde edebiliriz. Acaba, üretilmesinde kullanılan her iki türden sermayenin oranını göz önüne alarak, altını da, diğer pek çok malda kullanılan oranın ortalamasını olabildiğince yakın biçimde yansıtan bir mal olarak düşünemez miyiz? Altın üretimindeki sermaye bileşiminin, biri çok az bağlı sermayeyle, biri çok az emekle üretilen iki ayrı uçtaki mala da eşit mesafede olduğunu, her ikisi için de doğru bir araç elde etmek adına kabul edemez miyiz?

Demek, mümkün olduğu kadar değişmez olan böyle bir standart varsayarsam, fiyat ve değeri ölçmek için kullandığım aracın kendi değerinde değişiklikler olup olmadığını her defasında hesaplama zahmetinden kurtulur ve başka eşyada meydana gelen değişmeler hakkında fikir yürütebilirim.

Dolayısıyla bu incelemeyi kolaylaştırmak için, altından yapılmış paranın da aslında en az diğer mallar kadar değişikliklere açık olduğunu kabul etmeme rağmen, değişmez değerde olduğunu varsayacağım ve bunun sonucu olarak da fiyatlardaki her değişikliğin, o sırada söz ettiğim malın değerinde yaşanan bir değişiklikten kaynaklandığını kabul edeceğim.

Bu konuyu bitirmeden önce şunu vurgulamak uygun olacaktır: Adam Smith ve onu izleyen tüm yazarlar, bildiğim kadarıyla tek bir istisna bile olmaksızın, emeğin fiyatındaki bir artışın, aynen tüm malların fiyatlarında bir artışa yol açtığını savunuyorlardı. Umarım, böyle bir kanının temelsiz olduğunu ve yalnızca fiyatı ölçmeye yarayan aracın üretilmesinde kullanılandan daha az bağlı sermayeyle üretilmiş malların fiyatında artış gerçekleşeceğini gösterebildim. Bunun tersi de geçerlidir; ücretler düşerse, yalnızca fiyatı ölçmeye yarayan aracın içerdiğinden daha az bağlı sermayeyle üretilmiş malların fiyatı düşer; daha fazla bağlı sermayeyle üretilenlerin fiyatı ise yükselir.

Dikkat çekmek istediğim bir başka nokta da şu: Burada bir mala 1.000£'luk, öbür mala da 2.000£'luk emek harcandığı için bunlardan biri 1.000£, öbürü de 2.000£ değerindedir demiyorum; söylemek istediğim, bu malların birbirlerine göre değerlerinin ikiye bir oranında olacağı ve bu orana göre değişilecekleridir. Mallardan birinin 1.100£'tan, öbürünün de 2.200£'tan, ya da birinin 1.500£'tan, öbürünün 3.000£'tan satılmış olmasının, bu öğretinin doğruluğu açısından hiçbir önemi yoktur; henüz bu konuyu ele almış değilim; yalnızca, malların göreli değerinin, üretilmelerinde harcanan göreli emek miktarınca belirlendiğini teyit ediyorum.[19]

Kısım 7

> Paranın değerindeki, yani FİYATI ifade etmeye yarayan aracın değerindeki değişmelerin ya da paranın satın aldığı malların değerindeki değişmelerin doğuracağı farklı etkiler.

Her ne kadar, açıkladığım gibi, paranın değerini değişmez kabul edeceksem de, diğer nesnelerin değerindeki göreli değişikliklerin nedenlerini daha iyi vurgulayabilmek için, şimdi; hem daha önce söz ettiğim etkenler, yani üretimde gerekli emek miktarındaki farklılaşmalar sonucu hem de paranın kendi değerindeki değişmeler sonucu, malların fiyatında gerçekleşen değişikliklerin farklı etkilerine dikkat çekmek yararlı olabilir.

Para da bir mal olarak değişikliğe tabi bulunduğundan, paranın değerindeki düşüş, çoğu zaman para cinsinden ücretlerin artmasına yol açar. Ücretlerin bu nedenle yükselmesi durumunda, malların fiyatları da artış gösterecektir; ama böyle vakalara yakından bakıldığında, emek ile tüm malların değerlerinin birbirleri karşısında değişmediği ve değişikliğin yalnızca parayla sınırlı kaldığı fark edilecektir.

Başka ülkeden sağlanan bir mal olması ve tüm uygar ülkeler arasında değişimin genel vasıtası olması bakımından, ayrıca bu ülkeler arasında, ticaretteki ya da makinelerdeki her ilerlemeyle birlikte, artan nüfusa besin ve ihtiyaç maddesi sağlamada karşılaşılan her zorlukla birlikte durmaksızın değişen oranlarda dağılıyor olması bakımından, para durmadan değişikliklere uğrar. Değişim değerini ve fiyatı düzenleyen ilkeleri belirlerken, malın kendisinden kaynaklanan değişikliklerle, onun fiyatını ifade etmek ya da hesaplamak için kullanılan araçtan kaynaklanan değişiklikleri dikkatlice ayırt etmemiz gerekir.

Paranın değerindeki bir farklılaşmadan kaynaklanan ücret artışı, fiyatların geneli üzerinde bir etki bırakır ve bu nedenle kârlar üzerinde herhangi bir gerçek etki oluşturmaz. Tersi durumda ise, emekçinin daha cömertçe ödüllendirilmesinden ya da ücretlerle satın alınacak ihtiyaç maddelerinin sağlanmasındaki bir güçlükten kaynaklanan ücret artışı fiyat artışına yol açmazken, kârların düşmesinde önemli bir etken olur. İlk durumda, emekçilerin geçimi için ülke çapında emeğe yıllık olarak daha büyük bir pay verilmiş değildir; ikinci durumda ise daha emeğe daha büyük bir pay verilmiştir.

Rantta, kârda ve ücrette bir artış ya da düşüş olup olmadığı yargısına varmak için, belli bir çiftlikteki toplam toprak mahsulünün üç sınıf arasında, yani toprak sahibi, kapitalist ve emekçi arasında nasıl bölüşüldüğüne bakarız; ürünün, kendisi de değişken olduğu vurgulanan bir araçla ölçülmüş değerine değil.

Kâr oranı hakkında doğru bir fikir sahibi olmak için bu sınıflardan birinin elde ettiği ürünün mutlak miktarına değil, o ürünü elde etmek için gerekli emek miktarına bakarız. Makinelerdeki ya da çiftçilikteki gelişmelerle birlikte toplam ürün iki katına çıkabilir; ama eğer ücretler, rant ve kâr da iki katına çıkarsa, bu üçünün birbirine oranı eskisiyle aynı kalır

ve herhangi birinin diğerlerine göre değiştiği söylenemez. Ama eğer ücret artışı, üretimdeki ilerlemenin getirdiği artış oranında gerçekleşmemişse; ücretler onun gibi iki kat değil de yalnızca yarı yarıya kadar yükselmişse; rant da iki katına çıkmak yerine, yalnızca dörtte üç oranında yükselmişse ve artışın kalan bölümü kâra gitmiş ise, kâr yükselirken rant ve ücretin düştüğünü söylemek, sanırım doğru olacaktır; bu durumda, bu ürünün değerini ölçmemize yarayacak değişmez bir ölçütümüz olsaydı, eskisine göre toprak sahipleri ile emekçi sınıflarına daha az değer, kapitalistlere de daha fazla değer aktığını bulabilirdik. Örneğin, malların mutlak miktarı iki kat artmış olmasına rağmen, tam olarak eskisiyle aynı miktarda emeğin ürünü olduklarını görebilirdik. Üretilmiş her yüz şapka, ceket ve quarter zahire eskiden

Emekçilere	25
Toprak sahiplerine	25
Ve kapitalistlere	50
	100 olarak bölüşülmüşse;

ve aynı malların miktarı iki katına çıktığında ise her 100 birim için bölüşüm aşağıdaki gibi değişmişse;

Emekçilere	22
Toprak sahiplerine	22
Ve kapitalistlere	56
	100

Bu durumda ücretler ve rant düşerken kârın yükselmiş olduğunu söyleyebilirim; hem de sonuç olarak emekçiye ve toprak sahibine ödenen mal miktarı, 25’e 44 oranında artmış olmasına rağmen. Ücret, gerçek değerine, yani onu üretmede kullanılan emek ve sermaye miktarına bakılarak hesaplanmalıdır; ceket, şapka, para ya da zahire biçimindeki nominal değerine bakılarak değil. Yukarıda varsaydığım koşullar altında, malların değeri, bir önceki durumdakinin

yarısına düşecektir ve paranın değeri değişmemişse, fiyatlarda da aynı oranda düşüş yaşanacaktır. Dolayısıyla, değeri değişmeyen bu araçla, emekçinin ücretinde düşme olduğu görülse de, bu aslında gerçek bir düşüş olmayacaktır; çünkü bu yeni ücret, emekçiye eski ücretin sağladığından daha fazla miktarda ucuzlamış mal sağlayabilecektir.

Paranın değerindeki değişiklikler ne boyutta olursa olsun, kâr *oranında* bir farklılaşma yaratmaz; varsayalım, bir imalatçının mallarının değeri 1.000£'tan 2.000£'a çıkıyor, yani yüzde 100 oranında artıyor; sermayesinin, makinelerinin, binalarının ve mal mevcudunun değeri de paranın değerinde meydana gelen değişiklikten en az ürünlerinin değeri kadar etkilenip yüzde 100'lük bir artış yaşadığında, kâr oranı aynı kalacaktır; elinde öncekinden daha fazla değil, öncekiyle aynı miktarda emek ürünü bulunacaktır.

İmalatçı, belli değerdeki bir sermayeyle, emekten tasarruf ederek ürün miktarını iki katına çıkarıp ürünlerin değerini yarıya indirdiğinde de, ürünlerin sermayeye oranı değişmeyeceğinden, kârlar gene aynı oranda kalacaktır.

İmalatçı bu sırada, aynı sermayeyi kullanarak ürün miktarını ikiye katlarsa, paranın değeri bir nedenle yarıya düşerse, ürünler para cinsinden öncekinin iki katı değere satılacaktır; ama ürünlerde kullanılmış olan sermaye de para cinsinden eski değerinin iki katı olacaktır; dolayısıyla bu durumda da ürünün değeri, sermayenin değeri karşısında aynı oranı koruyacaktır; ürün iki katı artsa bile rant, ücretler ve kâr, yalnızca ikiye katlanan ürünün üç sınıf arasında bölüşülme oranları değişmişse değişecektir.

Bölüm II

Rant Üzerine

Bununla birlikte, üretim için gerekli emek miktarındaki değişikliklerin etkisi yanında, toprağın mülk edinilmesi ve dolayısıyla rantın oluşması yoluyla malların değerlerinde herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorusu hâlâ ele alınmayı beklemektedir. Konunun bu bölümünü anlamak için, rantın doğasını, artış ya da düşüşünün hangi yasalarca düzenlendiğini derinlemesine irdelemek gerekir.

Rant, toprağın özgün ve yok edilemez güçlerini kullanmanın karşılığında, mahsulden toprak sahibine ödenen paydır. Bununla birlikte, bu terim genellikle sermayenin faizi ya da kârıyla karıştırılır ve gündelik dilde, çiftçinin toprak sahibine yıllık olarak ödediği her bedeli kapsayacak biçimde kullanılır. Varsayalım, aynı büyüklükte, aynı berekette iki bitişik çiftlikten biri, çiftçilik için gerekli yapılarla donanmış, dahası, gereği gibi sulanmış ve gübrelenmiş, çalı, çit ve duvarlarla bölümlenmiş olma gibi üstünlüklere sahip iken, öbüründe bu üstünlüklerin hiçbiri yok; bu durumda doğal olarak, bunlardan birini kullanmak için, öbüründen daha fazla ödeme yapılacaktır; ama her ikisinde de bu ödemeye rant denecektir. Oysa şu çok açık; bayındır çiftliğin kullanılması karşılığında ödenecek paranın bir kısmı, toprağın özgün ve yok edilemez güçleri için verilmiş olacak, kalan kısmı ise toprağın niteliğini artırmak için uygulanan sermayenin, mahsulü korumak ve saklamak için gerekli binaların kullanımı karşılığında verilmiş olacaktır. Adam Smith de kimi zaman rant sözcüğünü dar anlamıyla, tam da benim sınırlamak istediğim anlamıyla kullanır, ama daha çok da gündelik dildeki kullanımını aynen alır. Güney Avrupa ülkelerindeki tomruk talebinin ve ondan doğan yüksek fiyatın, Norveç’teki ormanlar için rant ödenmeye başlamasına neden olduğundan, oysa daha önce bunların

hiç rant meydana getirmediğinden söz eder. Peki ama, burada Adam Smith'ce rant olarak adlandırılan ödemeyi yapan kimsenin, bu ödemeyi o sırada zaten toprak üzerinde bulunan değerli bir mal karşılığında yapmış olduğu ve tomruğu satmakla ise kendine kâr sağladığı açık değil mi? Aslında, toprak sahibine müstakbel bir talebe yönelik tomruk ya da herhangi bir ürün yetiştirmek için toprağının kullanılması karşılığında, tomrukların kaldırılmasının ardından bir ödeme yapıldıysa, bu ödemeye rant demek doğru olacaktır; oysa Adam Smith'in belirttiği durumda ödeme, tomruğu yetiştirme değil, kaldırma ve satma serbestliği karşılığında yapılmıştır. Smith, kömür madeni, taş ocağı rantından da söz eder ki, bunlarda da aynı düşünce geçerlidir – maden ya da ocak için verilen bedel, onlardan çıkarılacak kömür ile taşın değeri karşılığıdır, toprağın özgün ve yok edilemez güçleriyle herhangi bir bakımdan ilgili değildir. Bu, rant ile kâr üzerine yapılacak bir incelemede dikkat edilmesi gereken en önemli ayrımdır; çünkü rantın gelişimini düzenleyen yasaların, kârın gelişimini düzenleyenlerden çok farklı olduğu ve bunların ender olarak aynı yönde işledikleri bilinmektedir. Tüm ileri ülkelerde, toprak sahibine yıllık olarak ödenen ve kâr ile rantı bir arada barındıran bedel, ters yönde işleyen bu etkenler nedeniyle kimi zaman sabit kalmış; etkenlerden birinin öbürüne ağır bastığı zamanlarda ise artmış ya da azalmıştır. Dolayısıyla, çalışmamın ileriki sayfalarında toprak rantı terimine başvurduğumda, toprağın özgün ve yok edilemez güçleri karşılığında toprak sahibine ödenen bedelden söz ettiğimin anlaşılmasını arzularım.

Bir ülkede yerleşimin başladığı ilk dönemlerde, bereketli ve zengin topraklar bol iken, nüfusu beslemek için bunların çok az bir kısmının ekilmesi yeterlidir; söz konusu kısım gerçekten de nüfusun hükmedebileceği bir sermayeyle ekilebilir ve burada rant olmaz; ne de olsa, henüz mülk edinilmemiş olan ve bu yüzden de işlenmesi onu seçen

kişinin tasarrufunda bulunan bol miktarda toprak varken, kimse bu toprağın kullanımı için para ödemeyecektir.

Arz-talep ilkeleri gereği, hava ve su karşılığında, ya da doğanın sınırsız miktarda bahşettiği başka ikramlar karşılığında neden hiçbir bedel verilmiyorsa, aynı nedenden ötürü, toprağın kullanımı için de rant verilmeyecektir. Makineler belli bir miktar malzemeyle, atmosfer basıncının ve su buharının yardımıyla iş görebilmekte ve insan emeği sarfiyatını büyük ölçüde azaltabilmektedir; ama doğanın bu yardımları bir bedel ödemeyi gerektirmez, çünkü tükenmez ve isteyen herkesin kullanımına açıktır. Aynı biçimde, bira, içki ya da boya imalatçıları da mallarını üretirken hava ve sudan her safhada yararlanırlar; ama arz sınırsız olduğundan herhangi bir fiyat ödemezler.[20] Tüm arazilerin özellikleri aynı olsaydı, topraklar sınırsız nicelikte ve aynı nitelikte olsaydı, çok özel ve elverişli bir konumda bulunmadıkça, toprağın kullanılması karşılığında hiçbir fatura çıkarılamazdı. Öyleyse tam da topraklar sınırsız nicelikte ve aynı nitelikte olmadıklarından; ayrıca nüfus arttıkça daha düşük nitelikte olan ya da daha az elverişli konumda bulunan topraklar da ekime açıldığından, toprağın kullanılması karşılığında rant ödenmektedir. Toplum ilerleyip bereketi bakımından ikinci sınıf topraklar ekime açılır açılmaz, birinci sınıf topraklar için rant ödenmeye başlar; bu rantın tutarı da söz konusu iki toprak arasındaki nitelik farkına bağlı olarak belirlenir.

Üçüncü sınıf topraklar ekime açıldığında da ikinci sınıf topraklar için rant ödenmeye başlar ve bu rant da önceki gibi iki toprağın üretme güçleri arasındaki farkla belirlenir. Bu sırada birinci sınıf toprakların rantı da yükselecektir; çünkü aynı miktarda sermaye ve emek karşılığında daha fazla ürün vererek ikinci sınıf olanlardan daha fazla rant sağlamaktadır. Nüfus artışında atlanan her eşik, ülkede besin maddelerinin arzını artırmak için daha kötü nitelikte

toprakların ekime açılmasını zorunlu kılar ve daha bereketli olan tüm toprakların da rantını artırır.

Sözgelimi, eşit miktarda sermaye ve emek uygulanan 1, 2, 3 numaralı topraklar, sırasıyla 100, 90 ve 80 quarter zahire veriyorlar. Bereketli arazilerin nüfusa kıyasla bol olduğu, bu yüzden de yalnızca 1 numaralı toprağı ekmenin yeterli olduğu, yeni kurulmuş bir ülkede, safi ürün tümüyle yetiştiriciye ait olacak ve onun kullanmış olduğu malzemenin kârını temsil edecektir. Nüfus artışı, 2 numaralı toprakların ekime açılmasını gerektirecek düzeye ulaşır ulaşmaz, ki bu topraklar emekçilere yapılan ödeme düşüldükten sonra doksan quarter zahire getirmektedir, 1 numaralı topraklar rant getirmeye başlar; aksi takdirde ya tarım sermayesi için iki tane kâr oranı oluşması ya da 1 numaralı toprağın ürününden on quarter’lık miktarın, ya da on quarter’lık değerin, başka bir amaçla kullanılmak üzere buradan çekilmesi gerekir. Dolayısıyla 1 numaralı toprağı eken ister toprak sahibinin kendisi, ister bir başka kimse olsun, bu 10 quarter’lık değer, rant teşkil edecektir; çünkü 2 numaralı toprağın yetiştiricisi, elindeki sermayeyle 1 numaralı toprağı işleyip 10 quarter rant ödediğinde de, 2 numaralı toprağı işlemeyi sürdürüp hiç rant ödemediğinde de aynı sonucu alacaktır. Aynı biçimde, 3 numaralı toprak ekime açıldığında da 2 numaralı toprağın on quarter miktarında ya da değerinde bir rant getireceği ve bu arada 1 numaralı toprağın rantının yirmi quarter’a çıkacağı görülebilir; çünkü ister 1 numaralı toprağı işleyip yirmi quarter rant ödesin, ister 2 numaralı toprakta on quarter rant ödesin, isterse de 3 numaralı toprağı işlemeyi sürdürüp hiç rant ödemesin, bu yetiştiricinin kazancı sonuçta aynı olacaktır.

Ayrıca, 2, 3, 4 ya da 5’inci sınıf toprakların ya da daha kısır arazilerin ekime açılmasından önce, halihazırda ekime açılmış olan topraklarda sermayenin daha verimli biçimde

kullanılması yöntemi de sıkça, hatta hemen her zaman karşımıza çıkar. Burada, 1 numaralı toprağa uygulanan ilk sermaye iki katına çıkarıldığında, ürünü de ikiye katlamak, bir 100 quarter daha üretmek mümkün olmasa bile, ürünü en azından belki seksen beş quarter kadar artırmanın mümkün olduğu görülebilir; hatta bu miktar, aynı ek sermayenin 3 numaralı toprağa uygulanması halinde elde edilecek mahsulden daha fazladır.

Sermayenin tercihen eski toprakta kullanıldığı böyle bir durum da, gene rant meydana getirir; çünkü her zaman için, rant, eşit iki ayrı sermayenin ya da emeğin ürünleri arasındaki farktır. Eğer bir toprak kiracısı, 1.000£'luk sermayeyle 100 quarter buğday elde ediyorsa ve ikinci bir 1.000£'luk sermayeyle mahsulü seksen beş quarter daha artırmışsa, o toprağın sahibi, kira anlaşması bittiği zaman kiracıdan on beş quarter'lık bir mahsulü ya da bunun değerini ek rant olarak talep edebilir, çünkü iki ayrı kâr oranı olamaz. Kiracı, ikinci 1.000£'lık sermayesinin getirisinden on beş quarter'lık bir kesintiye razıysa, bunun nedeni ancak o sermaye için daha kârlı bir kullanım alanı bulamaması olabilir; genel kâr oranı da bu düzeydedir. Kiracı böyle bir kesintiye razı olmazsa, bu genel kâr oranını aşan kısmı toprak sahibine vermeye gönüllü bir başka kimse bulunacaktır.

Diğerinde olduğu gibi bu durumda da son kullanılan sermaye rant ödemez. İlk yatırılan 1.000£'un daha yüksek olan üretme gücü için on beş quarter, rant olarak ödenir, daha sonra yatırılan 1.000£'un kullanılması karşılığında ise hiç rant ödenmez. Aynı toprağa, bu kez yetmiş beş quarter'lık getirisi olacak üçüncü bir 1.000£'lık sermaye uygulanırsa, bu kez ikinci 1.000£ için rant ödenecek ve bu rant da söz konusu iki sermayenin verdiği ürün farkına eşit, yani on quarter olacaktır; bu arada ilk 1.000£'tan alınacak

rant on beşten yirmi beş quarter'a yükselecektir; en son yatırılmış 1.000£'tan ise rant alınmayacaktır.

Öyleyse, artan nüfusa besin üretmek için gerekenden çok daha bol miktarda nitelikli toprak varsa ya da hâlihazırda ekilen topraklarda sermaye, kazancında kesintiye uğramadan kullanılabiliyorsa, rantlarda yükselme olmayacaktır; çünkü istisnasız, her zaman rant, uygulanan ek bir emek miktarının, öncekine oranla daha az getiri sağlamasından kaynaklanır.

En bereketli ve en elverişli konumdaki topraklar, ilk önce ekime açılırlar; bunların mahsullerinin değişim değerleri de, diğer malların değişim değerlerinde olduğu gibi, üretilmelerinde ve piyasaya ulaştırılmalarında harcanan farklı emek türlerinin toplam miktarınca düzenlenir. Daha düşük nitelikte topraklar ekime açılınca ham mahsulün değişim değeri artacaktır, çünkü artık onu üretmek için daha fazla emeğe gerek duyulacaktır.

İster imal edilmiş olsun, ister maden ürünü, ister toprak mahsulü olsun tüm malların değişim değerini belirleyen; üretim için en uygun koşullar altında gereken en az emek miktarı ya da üstün üretim kolaylıklarından ayrıcalıklı biçimde yararlanan üreticiler değil, tersine, böyle kolaylıkları olmayanların üretimde harcadıkları daha fazla emek miktarıdır; başka deyişle, değişim değeri, en elverişsiz koşullar tarafından, talep edilen mahsulü yetiştirebilmek için zorunlu olarak katlanılan en elverişsiz koşullar tarafından tayin edilir.

Dolayısıyla, hayırseverlerden alınan mali kaynaklarla yoksulların çalıştırıldığı bir hayır kurumunda üretilen malların genel fiyatı, söz konusu yoksul çalışanlara sunulan ayrıcalıklar tarafından değil, diğer tüm imalatçıların karşılaştıkları olağan genel ve doğal güçlükler tarafından belirlenecektir. Elbette, bu kayırılan işçilerin sağlayacağı arz,

topluluğun tüm istemlerini karşılayacak miktarda ise, söz konusu kolaylıkların hiçbirinden yararlanamayan bir imalatçı piyasadan topyekün silinebilir; bu imalatçının mesleğini sürdürebilmesi için, ancak ve ancak elindeki toplam mal mevcudu üzerinden olağan ve genel kâr oranını sağlayabilmesi gerekir; bu da yalnızca üretimde harcadığı emek miktarıyla orantılı bir fiyata mallarını satabildiğinde mümkün olur.[21]

En nitelikli topraktan daha önce olduğu gibi aynı emekle aynı mahsul sağlanabilecek, ama mahsulün değeri çoğalacaktır; çünkü daha az bereketli toprakları işletenlerin, işe koştukları yeni emek ve malzemeye karşılık elde ettikleri getiri azalmaktadır. Demek, bereketli toprakların daha kısır topraklara göre üstünlükleri asla kaybolmaz, ama bu üstünlükler yetiştiricinin ya da tüketicinin yararına olmaktan çıkıp, toprak sahibine yararlı hale gelir; buna karşın, daha kısır toprakları işlemek için daha fazla emek gerektiğinden ve beslenmemiz için gerekli ek ham mahsul arzını ancak bu tür toprakların da üretime çekilmesi sağlayacağından, söz konusu mahsulün göreli değeri, önceki düzeyin üzerinde seyredecektir, dolayısıyla şapka, giysi ayakkabı gibi üretilmesinde ek bir emek miktarı gerekmeyen diğer ürünlerden daha çoğu karşılığında değişilir hale gelecektir.

Öyleyse, ham mahsulün göreli fiyatında yükselme görülmesinin nedeni, toprak sahibine rant ödenmiş olması değil, en son birim mahsulü üretmek için daha fazla emeğe ihtiyaç olmasıdır. Zahirenin değerini en kısır toprakta üretim için harcanmış emek miktarı, ya da rant ödemeyen sermaye parçası belirler. Zahire, rant ödendiği için pahalanmış değildir; tersine, zahire pahalandığı için rant ödenmektedir; nitekim, çok doğru bir biçimde, toprak sahipleri tüm rantlarından vazgeçseler bile zahire fiyatında düşüş gerçekleşmeyeceği de gözlenmiştir. Toprak sahiplerinin ranttan vazgeçmesi bazı çiftçilerin soylu beyler gibi

yaşamalarını sağlayabilir, ama işlenen en verimsiz toprakta ham mahsulü artırmak için gerekli emek miktarını azaltamaz.

Rant biçimini almış bir ürün fazlası sunması nedeniyle toprağın diğer tüm yararlı ürün kaynaklarından daha üstün olduğu çok sık dile getirilir. Oysa en bereketli, en bitek topraklar rant sağlamazlar; ancak üretme güçleri azaldığında, aynı topraklar emek karşılığında daha az mahsul getirmeye başladığında, daha bereketli parçalardan elde edilmiş mahsulün bir kısmı rant olarak ayrılır. Toprağın, üreticilere yararlı başka doğal kaynaklarla karşılaştırıldığında bir kusur sayılması gereken bu niteliğini, çok özel bir üstünlük olarak tanımlamak tuhaftır. Eğer hava, su, buhar gücü ve hava basıncı da farklı nitelikler gösterseydi; mülk edinilebilselerdi ve nitelikli kesimleri pek bol olmasaydı; bunlar da düşük nitelikli kesimleri kullanıma açıldıkça tıpkı toprakta olduğu gibi rant getirirlerdi. Daha kötü nitelikte olan kesimleri kullanıma açıldığında, bunlarla üretilen malların değerleri de yükselirdi, çünkü öncekiyle eşit miktardaki emek bu kez daha az üretken hale gelirdi. İnsan daha çok alınteri döker, ama doğa buna daha az karşılık verirdi; toprak da, gücü azaldığı için üstün sayılmaktan kurtulurdu.

Toprağın rant biçiminde fazla ürün bırakması bir üstünlük olsaydı, her yıl yeni üretilen makinelerin eskilerinden daha az etkin olması arzulanırdı; ne de olsa bu durum, yalnızca bunlarla değil, Birleşik Krallık'ın tüm diğer makineleriyle imal edilen malların değişim değerinde artışa yol açardı; sonuçta da en verimli makineye sahip olanlara rant ödemek durumunda kalınırdı.[22]

Rantın artışı, ülkede zenginliğin artmasının ve bu yüzden de çoğalan nüfusa besin sağlamanın güçleşmesinin bir sonucudur. Bu artış, zenginliğin bir belirtisiyse de, asla nedeni değildir; çünkü sıklıkla, rant sabitken, hatta düşüş

gösterirken, zenginlik en yüksek artış hızına ulaşır. Ekilebilir toprakların üretme gücü düştükçe, rant da en yüksek hızda artar. Ekilebilir toprakların en verimli olduğu, ithalatın en az kısıtlandığı ve gerekli emek miktarında en ufak bir artış olmaksızın, tarımdaki gelişmeler sayesinde üretimin katlanabildiği, dolayısıyla da rantın en düşük hızda seyrettiği ülkelerde, zenginliğin artış hızı en yüksektir.

Zahire fiyatlarının yükselmesi rantın nedeni değil de sonucu olsaydı, fiyatlar da rantların yüksekliğiyle ya da düşüklüğüyle orantılı bir etkiye uğrardı; rant, fiyatın bileşenlerinden biri olurdu. Oysa üretilmesinde gerekli emek miktarı en yüksek olan zahire, zahire fiyatını belirler ve söz konusu zahirenin fiyatına rant dahil olmaz.[23]

Bu yüzden Adam Smith, malların değişim değerini düzenleyen ana kuralın, yani içerdikleri karşılıklı emek miktarına ilişkin kuralın, toprağın mülk edinilmesi ve rant ödenmesiyle tadil edilebileceği varsayımında haklı olamaz. Pek çok malın içeriğinde hammadde bulunur, ama o hammaddenin değeri, tıpkı zahireninki gibi, toprakta kullanılan ve rant ödemeyen en son sermaye parçasının üretkenliğince düzenlenir.

Buraya kadar, toprakları farklı üretme güçlerine sahip bir ülkede zenginliğin ve nüfusun doğal evriminin rant üzerindeki etkilerini ele aldık; toprağa ister istemez uygulanan ve öncekilerden daha az getiri sunan her ilave sermaye parçasıyla birlikte rant artacaktır. Aynı ilkeden yola çıkarak şu da söylenebilir: Bir toplumda, toprağa aynı tutarda sermaye yatırmayı gereksiz kılacak ve bu yüzden de son kullanılan parçayı daha üretken yapacak her koşul, rantı düşürecektir. Bir ülkenin sermayesinde, emeğin geçimine ayrılmış ödeneklerin önemli kesintilere uğramasına yol açacak her büyük azalış, doğal olarak bu sonucu doğurur. Nüfus, çalışmasını mümkün kılacak ödeneklerin durumuna göre kendini ayarlar; dolayısıyla da sermayenin artış ya da

azalışıyla birlikte o da artar ya da azalır. Bu yüzden sermayedeki her azalma, zahireye yönelik efektif talebi düşürür, fiyatı indirir ve toprak ekimini azaltır. Sermaye birikiminin rantı artıracağı saptamasının tersi de doğrudur: Sermayenin azalması rantı düşürür. Verimi az topraklar ardı sıra terk edilir, mahsulün değişim değeri düşer, en yüksek nitelikteki toprak en son ekilen toprak durumuna gelir ve bu yüzden de burada rant ödenmez olur.

Bununla birlikte, ülkedeki zenginliğin ve nüfusun büyümesiyle de benzer etkiler doğabilir; eğer bu büyümeye, daha kısır toprakların ekilmesi zorunluluğunu giderecek ya da daha bereketli alanların ekilmesinde, mevcut miktarda sermayenin kullanılmasını yeterli kılacak tarımsal gelişmeler eşlik ediyorsa, rantı düşüren benzer etkiler ortaya çıkar.

Bir nüfusu beslemek için bir milyon quarter zahire gerekiyor ve bu miktar niteliklerine göre 1, 2, 3 olarak numaralandırılmış topraklardan sağlanıyor olsun; aynı miktar zahireyi, 3. toprağı ekmeden, yalnızca 1 ile 2 numaralı topraklardan sağlamamıza olanak verecek bir yenilik gerçekleşirse, bunun hemen rantı düşüreceği açıktır, çünkü artık rant ödenmeksizin ekilen, 3 değil, 2 numaralı topraktır; 1 numaralı toprağın rantı da 3 ile 1 numaraların mahsulleri arasındaki farkı değil, 2 ile 1 numaraların mahsulleri arasındaki farkı yansıtacaktır. Nüfus sabitken, zahireye yönelik ek talep söz konusu değildir; 3 numaralı toprakta kullanılan sermaye ile emek, toplumun arzuladığı yeni bazı malların üretilmesine hasredilebilir ve bu, rantı yükseltecek bir etki yaratmaz; elbette, bu yeni malların üretilmesinde, sermayeyi toprakta daha az verimli çalıştırmayı, yani 3 numaralı toprağı yeniden ekime açmayı gerektiren bir hammadde kullanılmıyorsa.

Şu kuşkusuz doğrudur: Tarımdaki bir yeniliğin sonucunda, daha doğrusu, tarımsal üretim için yeterli emek miktarının azalması sağlandığında, ham mahsulün göreli fiyatının

düşmesi, sermaye birikimini de doğal olarak artıracaktır, çünkü mal mevcudu kârları büyük miktarlarda büyüyecektir. Bu birikim; emek talebinin de artmasına, ücretlerin yükselmesine ve ekime açılan toprakların artmasına yol açacaktır. Bununla birlikte, ancak nüfus arttıktan sonra, başka deyişle, ancak 3 numaralı toprak da ekime açıldıktan sonra rant eski yüksek düzeyine ulaşacaktır. Bu olana kadar, rantın düşüşte olduğu epey uzun bir süre geçecektir.

Öte yandan, tarımda iyileştirmeler iki türlüdür: toprağın üretme gücünü yükseltenler ile aletlerimizi geliştirip topraktan daha az emekle aynı mahsulü almamızı sağlayanlar. Bu her iki tür iyileştirme de ham mahsulün fiyatında düşüşe yol açar ve eşit düzeyde olmasa da rantı etkiler. Ham mahsulün fiyatında bir düşüşe vesile olmasalardı, bunlara iyileştirme denemezdi; ne de olsa, bir malın üretilmesinde gerekli emeğin miktarını azaltmak, bir iyileştirmenin temel özelliğidir; emek miktarı azaldığında da malın fiyatının ya da göreli değerinin düşmemesi mümkün değildir.

Münavebeli tarımın daha ustalıklı yapılması ya da daha iyi gübre seçilmesi, toprağın üretme gücünü yükselten iyileştirmelerdendir. Böyle iyileştirmeler, daha küçük bir parselden, eskisiyle aynı miktarda mahsul elde etmemize olanak verirler. Zahireyle münavebeli bir biçimde şalgam yetiştirerek bununla koyunlarımı da besleyebilir hale geldiğimde, daha önce koyunları beslemede kullandığım toprak artık gereksiz olur ve daha az miktarda topraktan aynı miktarda ham mahsul sağlayabilirim. Bir parsel toprakta, eskisine oranla yüzde yirmi daha fazla zahire yetiştirmemi sağlayacak bir gübre keşfedersem, en azından çiftliğin en verimsiz kesiminde kullandığım sermaye parçasını oradan çekebilirim. Ama saptamış olduğum üzere, rantı azaltmak için mutlaka toprağın ekime kapanması gerekmez; aynı toprakta üst üste kullanılan sermaye

parçaları farklı sonuçlar veriyor iken, en düşük getiri sağlayan parçanın üretimden çekilmesi, bu etkiyi doğurmak için yeterlidir. Şalgam yetiştiriciliğine başlayarak ya da daha canlandırıcı bir gübre kullanarak, daha az sermayeyle aynı mahsulü elde edebilirsem, bu sırada üst üste kullanılan sermaye parçalarının üretme güçleri arasındaki farkı da bozmazsam, rantı düşürebilirim; çünkü bu durumda diğer parçaları hesaplamada kullanılacak olan standart, eskisinden daha üretken parçalar olacaktır. Örneğin, peş peşe yatırılan sermayelerin getirisi sırasıyla 100, 90, 80, 70 olsun; bu dört parçayı kullanınca rantım 60 olur; bu şu şekilde de gösterilebilir:

100	- 70	= 30	
90	- 70	= 20	(mahsul 340 olduğunda)
80	- 70	= 10	
70			
340		60	

bu parçaları kullanıma soktuğumda, her birinin mahsulü eşit oranda artacaksa da, rant aynı kalacaktır. Örneğin, 100, 90, 80, 70 olan mahsuller, 125, 115, 105, 95 gibi miktarlara yükseldiğinde, rant gene 60 olacaktır; aralarındaki fark da aşağıdaki gibidir:

125	- 95	= 30	
115	- 95	= 20	(mahsul 440’a çıktığında)
105	- 95	= 10	
95			
440		60	

Ama mahsuldeki böyle bir artış, talepte bir yükselme yoksa[24], toprakta bu kadar bol sermaye kullanılması için bir itki oluşturamaz; bu durumda kullanılan sermayelerden biri üretimden çekilir ve son sermaye parçasından 95 yerine 105 birim ürün sağlanır, böylece rant da 30’a düşer; talep 340 quarter iken durum şöyle gösterilebilir:

125 - 105 = 20

115 - 105 = 10 (Mahsul hâlâ nüfusun 105 isteklerine yetecek düzeyde 345 = 30 345 quarter'dır.)

Ama bazı iyileştirmeler vardır ki, zahire rantını düşürmeksizin mahsulün göreli değerini düşürürler; bunlar para cinsinden rantta düşüşe yol açar. Bu iyileştirmeler, toprağın üretme gücünü yükseltmez, ama ondan daha az emekle mahsul elde etmemizi sağlar. Ya toprakta uygulanan sermayenin oluşumuna ya da başlı başına toprağın işlenme tarzına müdahil olur. Saban ya da harman makinesi gibi tarım aletlerindeki iyileştirmeler, hayvancılıkta çalıştırılan atların daha idareli kullanılması ya da baytarlık bilgisindeki gelişmeler, hep bu niteliktedir. Bunlar sayesinde de toprakta daha az sermaye ya da, aynı anlama gelen, daha az emek kullanılacaktır, ama ekilen toprağın azaltılmasına rağmen aynı mahsulü almak mümkün olmayacaktır. Söz konusu iyileştirmelerin zahire rantını etkileyip etkilemeyeceği, farklı sermaye parçalarının çalıştırılmasıyla elde edilen mahsulün artmasına, aynı kalmasına ya da azalmasına bağlıdır. Eğer 50, 60, 70, 80 birimlik dört sermaye parçası toprakta kullanılıyor ve her biri aynı getiriyi sağlıyorsa; bu sermayenin oluşumuna yönelik bir iyileştirme sayesinde her bir parçadan 5 birim çıkartabiliyorsam, yani bunları 45, 55, 65 ve 75 birime indirebiliyorsam, zahire rantında herhangi bir değişme olmayacaktır; ama iyileştirmeler, en az verimle kullanılan sermaye parçasından tasarruf etmemi sağlayacak yöndeyse, zahire rantı hemen düşecektir, çünkü en verimli sermaye ile en az verimli sermaye arasındaki fark azalacaktır; rantı yaratan ise, tam da bu farktır.

Örnekleri çoğaltmak istemiyorum; tezimi yeterince sergileyebildiğimi umuyorum: Aynı ya da yeni bir toprak üzerinde peş peşe kullanılan sermaye parçalarının verdiği mahsuldeki eşitsizliği azaltan her şey, rantı da düşürür; bu eşitsizliği artıran her şey ise, rantın yükselmesinde rol oynar.

Toprak sahibinin rantından söz ederken, rantı daha çok herhangi bir tarlada kullanılmış sermayenin sağladığı mahsulden verilen bir pay olarak kabul ettik, bu payın değişim değerine hiç gönderme yapmadık; ama aynı neden, üretimin güçleşmesi, hem ham mahsulün değişim değerini, hem de ham mahsulden toprak sahibine rant olarak ödenen payı artırdığından, üretimin güçleşmesinden toprak sahibinin iki kere kazançlı çıkacağı açıktır. Birincisi, daha büyük bir hisse elde etmiştir, ikincisi kendisine ödeme olarak verilen malın değeri artmıştır.[25]

Bölüm III

Maden Ocaklarının Rantı Üzerine

Madenler de diğer tüm eşya gibi emekle elde edilir. Aslında onları doğa üretir; ama madenleri yeryüzünün derinliklerinden çıkaran ve kullanılabilir hale getiren, insan emeğidir.

Toprak gibi, maden ocakları da sahiplerine rant kazandırır ve bu rant, tıpkı toprak rantında olduğu gibi, ürünlerin yüksek değerde olmasının nedeni değil, sonucudur.

İsteyen herkesin mülk edinebileceği, eşit ölçüde bereketli, bol miktarda maden olsa, rant ödenmezdi; bunların ürün değerleri de ocaklardan bu madenleri çıkarmak ve piyasaya ulaştırmak için gerekli emek miktarına bağlı olurdu.

Bununla birlikte, aslında eşit miktarda emek karşılığında çok farklı sonuçlar veren, çeşitli nitelikte maden ocakları bulunur. İşletimdeki en kısır ocaktan istihsal edilen madenin değişim değeri, hiç değilse, yalnızca orada çalıştırılan kişilerin tüketeceği giysi, besin ve diğer ihtiyaç maddelerini sağlamaya değil, tüm bu işleri görecek mal mevcudunu yatıran kimsenin olağan ve sıradan kârlarını da çıkarmaya yeterli düzeyde olmalıdır. Hiç rant ödemeyen en kısır maden ocağına yatırılmış sermayenin getirisi, diğer tüm daha verimli madenlerdeki rantı da belirler. En kısır maden ocağının, genel mal mevcudu kârlarını sağladığı varsayılır. Bu ocaktan daha fazla maden istihsal eden diğer ocaklar, doğal olarak sahiplerine rant bırakır. Belirleyici temel ilkeyi, toprağa ilişkin olarak daha önce açıkladığımızla tamamen aynı olması nedeniyle, burada bir kez daha açıklamaya gerek yoktur.

Ham mahsulün ve mamul malların değerini düzenleyen aynı genel kuralın, madenler için de geçerli olduğunu söylemek yeterli olacaktır; madenlerin değeri de kâr

oranına, ücretlerin düzeyine, ocaklar için ödenen ranta bağlı değildir; bir madenin değeri, onu istihsal etmek ve piyasaya ulaştırmak için gerekli toplam emek miktarınca belirlenir.

Diğer tüm mallar gibi, madenin değeri de değişikliklere tabidir. Madencilikte kullanılan makinelerde ve araçlarda iyileştirmeler yapılarak emek hatırı sayılır ölçüde azaltılabilir; aynı emek karşılığında daha fazla maden sağlanabilen yeni ve daha verimli madenler keşfedilebilir ya da bunların piyasaya ulaştırılması kolaylaştırılabilir. Tüm bu durumlarda madenlerin değeri düşecek, dolayısıyla bunlar, başka eşyadan daha az bir miktar karşılığında değişilebilecektir. Öte yanda, türlü terslikler yüzünden, örneğin daha derinlerde çalışılması gerektiği için ya da ocak su baskınına uğradığı için maden elde etmenin güçleşmesi durumunda, madenin diğer tüm eşya karşısındaki değeri gözle görülür derecede artabilir.

Dolayısıyla, bir ülkenin madeni parasının standarda uymasına ne kadar özen gösterilse de, altın ya da gümüşten yapılmış paraların değer dalgalanmalarına tabi olduğu yolunda çok doğru gözlemler yapılmıştır; üstelik bu dalgalanmalar, tüm diğer mallarda olduğu gibi, arızi ve geçici değil, kalıcı ve yapısal değişiklikler doğurur.

Zengin madenlerle dolu Amerika kıtasının keşfedilmesi, değerli madenlerin doğal fiyatında çok büyük etkiler ortaya çıkardı. Pek çokları, bu etkilerin bugün bile sürdüğünü düşünüyor. Bununla birlikte, Amerika'nın keşfinin madenlerin değeri üzerindeki tüm etkisi muhtemelen artık yitip gitmiş durumda; bugünden sonra maden değerlerinde bir düşüş yaşandığında, nedeni, ocakların işletilme tarzında yapılan iyileştirmelerde aranmalı.

Hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, etkiler o kadar yavaş ve tedricen kendini göstermiştir ki, diğer tüm malların değerini hesaplamamızı sağlayan araç olarak altın

ya da gümüşle ilgili, uygulamada çok az sıkıntı duyulmuştur. Değer değişikliğine açık oldukları kuşku götürmese de, bunlardan daha az değişikliğe uğrayan bir mal muhtemelen yoktur. Söz konusu madenlerin sahip olduğu bu ve diğer üstünlükler, örneğin sertlikleri, dövülgenlikleri, bölünebilmeleri ve daha pek çokları, uygar ülkelerin parası için standart olarak tercih edilmelerini kaçınılmaz kılmıştır.

Eğer aynı emek ve bağlı sermaye miktarıyla, hiç rant ödemeyen maden ocağından her zaman eşit miktarda altın sağlanabilseydi, altının neredeyse doğa tarafından bir değişmez değer ölçütü olarak tayin edildiğini söyleyebilirdik. Bu yapıtımın önceki bölümlerinde, altının bu tekbiçimliliğe sahip olduğunu varsayarak hareket ettim, ilerleyen bölümlerinde de bunu sürdüreceğim. Bu yüzden fiyat değişikliğinden söz ettiğimde, değişikliğin her zaman maldan kaynaklandığını, değerini hesaplamamıza yarayan araçla ilgisi olmadığını kabul edeceğim.

Bölüm IV

Doğal Fiyat ve Piyasa Fiyatı Üzerine

Emeği tüm malların değerlerinin temeli olarak saptamış, malların üretilmeleri için gereken göreli emek miktarını da birbirleriyle hangi miktarlarda değişileceklerini belirleyen kural olarak belirlemiştik; ama bunları söylerken, söz konusu birincil ya da doğal fiyata göre geçerli fiyatın ya da piyasa fiyatının gösterdiği arızi ve geçici sapmaları göz ardı ettiğimiz sanılmasın.

Olayların olağan akışında, tam olarak insanlığın istediği, arzuladığı bollukta, her zaman ve sürekli arz edilebilmiş hiçbir mal yoktur; bu yüzden, arızi ve geçici fiyat değişikliklerine uğramayan mal da yoktur.

Ancak bu değişiklikler nedeniyle sermaye, talep edilen farklı malların üretimine, daha fazla değil, gerekli bollukta ve tam miktarda dağılır. Fiyatın yükselmesi ya da düşmesiyle birlikte kârlar, genel düzeylerinden ya yukarı çekilir ya da aşağı itilir; sermaye ise duruma göre ya bu değişikliğin gerçekleştiği özgül işkoluna girmeye heveslenir, ya da o işkolunu terk etmesi gerektiği işaretini alır.

Herkes sermayesini istediği yerde kullanabilmede serbestse de, insan doğal olarak tercihini, üstünlükleri en fazla olan işkolundan yana yapacaktır; başka yerde yüzde 15 kâr getirebilecek sermayesini, yüzde 10 kâr getiren bir işkolunda kullanmak onu tatmin etmeyecektir. Sermaye sahiplerinde görülen, daha az kârlı işleri terk edip daha kazançlı işlere koşma yolundaki bu doymak bilmez arzuyla birlikte, tüm işkollarında kâr oranının eşitlenmesi ya da hesaplamalar sırasında, kâr oranını, bir işkolunun diğerine göre –bazen gerçek, bazense görünüşteki– üstünlüklerini etkisiz kılacak oranlarda sabitleme eğilimi doğar. Bu değişimi tetikleyen aşamaları izleyebilmek çok zordur:

Bunun gerçekleşmesi için imalatçının, çalıştığı işkolunu tümüyle bırakması zorunlu değildir, muhtemelen yalnızca işlettiği sermayenin miktarını azaltması yeterli olacaktır. Tüm zengin ülkelerde paralı sınıf olarak adlandırılan belli sayıda insan vardır; bu insanlar herhangi bir meslekle uğraşmazlar, iskonto senetlerine yatırdıkları ya da toplumun daha çalışkan kesimlerine borç olarak verdikleri paralarının faiziyle geçinirler. Bankerler de aynı amaçlarla büyük bir sermaye işletirler. Bu tarzda işletilen sermaye, büyük miktarda dönen sermaye oluşturur ve ülkedeki tüm mesleklerce az ya da çok kullanılır. Herhalde işinin boyutunu yalnızca kendi elindeki mali kaynakların izin verdiği kadarıyla sınırlayacak bir üretici yoktur: Bir üretici, her zaman piyasada dolaşan sermayenin bir parçasını da elinde bulundurur; bu parça ise, o üreticinin mallarına olan talebin etkinliğine bağlı olarak büyür ya da küçülür. İpeklilere olan talep yükselir de kumaşa olan talep düşerse, kumaş imalatçısı tüm sermayesini kumaştan çekip ipekli imalatına girecek değildir; işçilerinden bir kısmını çıkarır, bankerlerden ve paralı insanlardan borç talep etmeyi keser; bu sırada ipekli imalatında ise durum tam tersidir: İpekli imalatçısı daha fazla işçi çalıştırmak ister ve dolayısıyla borçlanma gereksinmesi artar; daha fazla borçlanır, böylece de imalatçılardan birinin olağan mesleğini terk etmesine gerek kalmadan, bir işkolundan öbürüne sermaye aktarımı gerçekleşmiş olur. Büyük bir kentin çarşılarına baktığımızda, tezgâhların gereksinme duyulan miktarlarda yerli ya da yabancı malla nasıl da durmaksızın donatıldığını gözlemleyebiliriz; bu süreç, talepte değişikliğe yol açan koşullar ne olursa olsun, ister zevkler değişmiş, ister nüfus çoğalmış olsun aksamaz; hatta çoğunlukla, piyasanın arzı bol bir mala boğulması ya da bir malda arzla talebin eşit olmaması nedeniyle fiyatın aşırı yükselmesi gibi sonuçlara da yol açmadan devam eder; işte buna tanık olduğumuzda, sermayeyi farklı işkolları arasında tamı tamına gereken

miktarlarda bölüştüren temel ilkenin, genellikle tahmin edilenden daha etkin biçimde işlediğini fark ederiz.

Elindeki mali kaynağı kârlı biçimde kullanma yolu arayan her kapitalist, kuşkusuz bir zanaatın diğeri karşısındaki tüm üstünlüklerini göz önüne alacaktır. Bu uğurda, bir işkolunun diğeri karşısında sahip olduğu güvenlik, temizlik, kolaylık veya bir başka gerçek ya da varsayılan üstünlüğü dikkate alarak para cinsinden kârının bir bölümünden feragat bile edebilir.

Tüm bu koşulları göz önüne alarak, bir meslekte mal mevcudunun yüzde 20, öbüründe yüzde 25, bir başkasında ise yüzde 30 kâr getirdiğini varsayalım; bunlar büyük olasılıkla yalnızca bu göreli farkla işlemeyi sürdüreceklerdir; herhangi bir nedenle söz konusu mesleklerin birinde kârlar yüzde 10 artarsa, bu artış ya geçicidir ve kısa süre sonra olağan durumuna geri dönecektir, ya da diğer mesleklerdeki kâr da aynı oranda artacaktır.

Yaşadığımız şu günler, bu saptamamızın doğruluğuna bir istisna oluşturuyormuş gibi görünüyor. Savaşın bitmesiyle birlikte, Avrupa'da daha önce var olan bölüşüm öyle bozuldu ki, henüz hiçbir kapitalist, şimdi oluşması gereken yeni bölüşümdeki yerini bulamadı.

Diyelim, tüm mallar doğal fiyatlarından satılıyor, dolayısıyla tüm işkollarında sermayenin kâr oranı tam olarak aynı düzeyde bulunuyor ya da yalnızca tarafların sahip ya da yoksun oldukları üstünlükleri, karşılıklı olarak telafi edecek kadar farklılık sergiliyor. Şimdi, beğenilerdeki bir değişiklikle birlikte ipekli talebinin arttığını ve yünlü talebinin düştüğünü varsayalım; doğal fiyat, yani malların üretilmeleri için gerekli emek miktarı değişmeden kalacaktır, ama ipeklilerin piyasa fiyatı artacak, yünlülerinki ise düşecektir; dolayısıyla, ipekli imalatçısının kârları genel ve alışılmış kâr oranlarının üstüne çıkacak, yünlü

imalatçısınınkiler ise altına inecektir. Yalnızca kârlar değil, çalışanların ücretleri de bu gelişmelerden etkilenir. İpeklilere olan talebin yükselmesi, çok geçmeden sermaye ile emeğin yünlü imalatından ipekli imalatına aktarılmasına yol açacaktır; ipekliler ile yünlülerin piyasa fiyatları yeniden doğal fiyatlarına yaklaştığında, söz konusu malların imalatçıları da olağan kârlarını alır hale geleceklerdir.

Öyleyse, malların piyasa fiyatının, sürekli olarak doğal fiyatın çok üstünde ya da altında seyretmesini önleyen şey, her kapitalistin içinde olan o hevestir; sahip olduğu mali kaynağı daha az kârlı bir işkolundan daha kârlısına aktarma hevesidir. İşte bu rekabet, değişim değerini öyle bir düzeyde tutar ki, tüm mesleklerde, malların üretilmesi için gerekmiş emeğin ücretleri düşüldükten, kullanılmış sermayeye ilk verimlilik düzeyini kazandırmak için gereken tüm harcama yapıldıktan sonra geriye kalan değer ya da fazla, kullanılan sermaye değerine orantılı kalır.

Milletlerin Zenginliği kitabının yedinci bölümünde bu sorun son derece ustalıkla ele alınmıştır. Artık şunların farkındayız: Sermayenin özgül kullanımları sırasında, malların fiyatlarında, bu arada emeğin ücretlerinde, mal mevcudunun kârlarında, türlü rastlantısal nedenlerle geçici etkiler ortaya çıkar; bunlar, toplumun tüm katmanlarında aynı biçimde işlediğinden, mal fiyatlarının, ücretlerin, kârların genel düzeyini etkilemez; bunu bildiğimiz için, doğal fiyatları, doğal ücretleri ve doğal kârları düzenleyen yasaları, bu rastlantısal nedenlerden bağımsız olayları ele alırken, böyle etkileri tümüyle incelememiz dışında bırakabiliyoruz. Öyleyse, malların değişim değerinden ya da bir malın sağladığı satın alma gücünden söz ederken, her zaman o malın geçici ya da rastlantısal bir nedenle dağıtılmamış haldeki satın alma gücünü, onun doğal fiyatını kastedeceğim.

Bölüm V

Ücretler Üzerine

Emek de satın alınan ve satılan, miktarı azalan ya da artan diğer tüm eşya gibi bir doğal fiyata bir de piyasa fiyatına sahiptir. Emeğin doğal fiyatı, emekçilerin soylarını bir artma ya da azalma olmaksızın korumaları ve sürdürmeleri için gerekli fiyattır.

Emekçilerin sayısını koruyabilmek için gereken güç, emekçinin kendisini ve ailesini geçindirebilme gücü, onun ücret olarak aldığı paranın miktarına değil, o parayla satın alabileceği besin, zorunlu tüketim maddesi ve alıştığı rahatlık düzeyini karşılayacak eşya miktarına bağlıdır. Bu yüzden, emeğin doğal fiyatı, emekçinin kendisini ve ailesini geçindirmesi için gereken besin, ihtiyaç maddesi ve keyif eşyası fiyatı tarafından belirlenir. Besin ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı yükselirse emeğin doğal fiyatı da yükselir, düşerse emeğin doğal fiyatı da düşer.

Toplum ilerledikçe emeğin doğal fiyatı da yükselme eğilimi göstermiştir, çünkü söz konusu doğal fiyatı belirleyen ana mallardan biri, üretilmesi giderek zorlaştığı için pahalanmaktadır. Bununla birlikte, tarımdaki iyileşmeler, yeni piyasaların keşfi ve bu piyasalardan temel besin ürünlerinin ithali, temel tüketim maddelerinin fiyatının yükselmesi eğilimine geçici bir karşı güç oluşturmakta, hatta bunların doğal fiyatının düşmesine bile neden olabilmektedir; dolayısıyla aynı nedenler, emeğin doğal fiyatı üzerinde de aynı etkileri gösterecektir.

Ham mahsul ve emek dışında tüm malların doğal fiyatları, zenginliğin ve nüfusun artmasıyla birlikte düşme eğilimine girerler; gerçi üretildikleri hammaddenin doğal fiyatı arttığından bu malların gerçek değerleri de yükselmiştir, ama makinelerdeki yenilikler, işbölümünün gelişmesi,

üreticilerin bilimde ve sanatlarda becerilerinin artması, bu yükseliş karşısında dengeleyici bir güç oluşturur.

Emeğin piyasa fiyatı, ona gerçekte ödenen fiyattır ve arzın talebe oranını düzenleyen doğal işleyişle belirlenir; emek kıt olduğunda pahalı, bol olduğunda ucuzdur. Emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatından ne kadar saparsa sapsın, diğer mallarda olduğu gibi, o da doğal fiyatla buluşma eğilimi içindedir.

Emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatını aştığında, emekçinin yaşam koşulları zenginleşir ve bu durum emekçiyi mutlu eder; ne de olsa, artık daha büyük oranda tüketim maddesine ve keyif eşyasına, dolayısıyla daha sağlıklı ve büyük bir aile yetiştirme gücüne sahiptir. Bununla birlikte, yüksek ücretlerin itkisiyle nüfus çoğaldığında, emekçi sayısının artmasıyla ücret gene doğal fiyatına döner, hatta bazen bir tepki olarak, onun da altına düşer.

Emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatının altına düştüğünde, emekçilerin yaşam koşulları sefalete varabilir: Alışkanlıkların vazgeçilmez kıldığı tüm o keyif eşyası, yoksullaşan emekçinin yaşamından çıkıp gider. İşte bu sıkıntılarla birlikte, emekçilerin sayısı azalınca ve emeğe talep yükselince emeğin piyasa fiyatı, doğal fiyat düzeyine yükselecek ve emekçi de ücretlerin doğal düzeyiyle edinilebilecek mütevazı tüketim mallarına sahip olabilecektir.

Ücretlerin doğal düzeyleriyle buluşma eğilimine karşın, gelişmekte olan bir toplumda piyasa fiyatının düzeyi, belirsiz bir süre için doğal fiyatın üzerinde seyredebilir: Artan sermayenin uyandırdığı yeni emek talep etme güdüsü doyurulur doyurulmaz, sermaye artışlarının devam etmesi de aynı etkiyi doğurabilir. Dolayısıyla sermaye, tedrici ve sürekli biçimde artış gösterdikçe, emeğe olan talep, nüfus artışı için sürekli bir itki doğurabilir.

Sermaye, bir ülkenin zenginliğinin üretimde kullanılan kısmıdır ve emeğe işlerlik kazandırmada gerekli besin, giysi, hammadde, makine vb.den oluşur.

Sermayenin değeri arttığı sırada miktarı da artabilir. Bir ülkede eskisinden daha fazla besin ya da giysi üretmek için daha fazla miktarda emeğe gerek duyulan bir zamanda, bu üretimler için ek sermaye yatırılabilir; böyle bir durumda ise sermayenin yalnızca miktarı değil, değeri de yükselecektir.

Ama değerinin artmadığı, hatta aslında düşüşte olduğu zaman da sermaye miktarı artabilir; bir ülkede besin ve giysi üretimi artıyordur, ama bu artış makinelerin, emek miktarında herhangi bir artışa ya da mutlak azalışa neden olmayacak biçimde çalışmasıyla sağlanıyordur. Bu durumda sermaye öğeleri öncekinden daha değerli hale gelmediği, hatta aslında daha değersizleştiği halde, sermaye miktarı artabilmektedir.

Birinci durumda, her zaman besin, giysi ve diğer temel tüketim maddelerinin fiyatına bağlı olan, emeğin doğal fiyatı yükselecek; ikincisinde ya sabit kalacak ya da düşecektir; ama her iki durumda da ücretlerin piyasa düzeyi yükselir, çünkü sermayedeki artışla orantılı olarak emeğe olan talepte de artış gerçekleşecektir; yapılacak işle orantılı olarak, onu yapacak kişilere talep de artacaktır.

Gene her iki durumda da emeğin piyasa fiyatı, doğal fiyatının üstüne çıkacak; her iki durumda da doğal fiyatıyla buluşma eğilimi içinde olmasına rağmen, birincisinde bu buluşma son derece hızlı biçimde gerçekleşecektir. Emekçinin durumu düzelecek, ama çok da fazla iyileşmeyecektir; çünkü besin ve diğer tüketim maddelerinin fiyatlarındaki yükseliş, artan ücretinin büyük bir parçasını yutacaktır; sonuç olarak, ufak bir emek arzı ya da nüfustaki önemsiz bir artış, emeğin piyasa fiyatını, o sırada yükselmiş doğal fiyatın düzeyine kısa sürede indirebilecektir.

İkinci durumda, emekçinin durumu çok büyük iyileşme gösterecektir; diğer malların fiyatlarındaki bir artışla gölgelenmeyen, hatta belki de kendisinin ve ailesinin tükettiği malların fiyatlarındaki düşüşe eşlik eden bir ücret artışının tadını çıkaracaktır; nüfus çok büyük bir artış göstermedikçe, emeğin piyasa fiyatı o sırada düşmüş doğal fiyat düzeyine inmeyecektir.

Öyleyse, toplumdaki her iyileşme, toplumun sermayesindeki her artış, emeğin piyasa fiyatının yükselmesini de beraberinde getirir; ama söz konusu yükselişin kalıcılığı, emeğin doğal fiyatının da yükselip yükselmediğine bağlı olarak değişecektir; bu da, gene ücretin harcandığı temel tüketim maddelerinin doğal fiyatında bir yükselme olup olmadığına bağlıdır.

Emeğin, besin ve ihtiyaç maddeleriyle hesaplanan doğal fiyatının sürekli sabit kaldığı sanılmamalıdır. Bu fiyat, aynı ülkede farklı zamanlar arasında değişikliğe uğrayabilir, özellikle farklı ülkeler arasında çok büyük farklılıklar gösterir.[26] Bu fiyat temelde insanların alışkanlıklarına ve göreneklerine bağlıdır. Bir İngiliz emekçi, patatesten başka yiyecek almasına, çalı çırpıdan yapılmış bir kulübe dışında bir yerde yaşamasına yetmeyen bir ücreti, doğal düzeyin altında sayacaktır; ama bunlar “insan yaşamının ucuz olduğu” yerlerdeki emekçilerce asgari doğal taleplerini karşılamaya yeterli görünecek ve emekçinin istekleri kolaylıkla karşılanabilecektir. İngiltere’deki bir kulübede bugün birer eğlence ve keyif aracı olan bazı nesneler, geçmiş dönemlerde lüks olarak görülüyordu.

Toplum ilerledikçe mamul malların fiyatlarının düşmesi, ham mahsul fiyatlarının yükselmesi, uzun vadede göreli değerlerde öyle bir orantısızlık yaratır ki, zengin ülkelerde bir emekçi, besininin çok azından fedakârlık ederek tüm isteklerini rahatlıkla karşılar hale gelebilir.

Paranın değerindeki değişiklikler kaçınılmaz olarak parasal ücretleri de etkiler, ama parayı hep aynı değerde kabul ettiğimizden, böyle değişiklikler burada bizi hiç ilgilendirmiyor; onun dışında, ücretler iki nedenden dolayı yükselir ya da düşer:

Birincisi, emek arzı ve talebi

İkincisi, ücretlerin harcandığı malların fiyatı.

Sermayenin ya da emeği çalıştıran araçların birikimi toplumun farklı aşamalarında hızlı ya da yavaş gerçekleşebilir, ama her zaman emeğin üretme gücüne bağlıdır. Bereketli topraklar bol olduğunda, emeğin üretme gücü de fazladır; böyle dönemlerde birikim öyle hızlı ilerler ki, emek arzı sermayenin birikim hızına yetişemez.

Hesaplamalara göre, elverişli koşullarda bir ülkenin nüfusu yirmi beş yılda ikiye katlanabilmektedir; ama aynı elverişli koşullarda sermaye çok daha kısa bir zaman içinde ikiye katlanabilir. Böyle bir durumda, tüm bu süreç boyunca ücretler artma eğilimindedir çünkü emeğe olan talep hâlâ emek arzından daha hızlı artmaktadır.

Yeni yerleşime açılan yerlerde, en ilerlemiş ülkelerdeki ustalık ve bilgi düzeyi kullanıldığında, sermayenin insanlık tarihinde görülebilecek en yüksek hızla artması olasıdır; burada emekçi açığı daha kalabalık ülkelerden emekçi gelmesiyle kapatılamazsa, bu eğilim emeğin fiyatını çok yükseklere çıkarabilir. Bu tür ülkelerde nüfus çoğaldıkça ve daha kötü nitelikte topraklar ekime açıldıkça, sermayenin artış hızı yavaşlar; çünkü mevcut nüfusu doyurduktan sonra kalan fazla ürün miktarı, her zaman, üretimin kolaylaşmasıyla, yani üretimde yer alan kişilerin sayısının azalmasıyla doğru orantılıdır. Öyleyse, en elverişli koşullar altında üretme gücü nüfustan daha büyükse de, bu durum uzun süre böyle sürmeyecektir; çünkü toprağın niteliği sınırlı, niceliği farklıdır; toprak üzerinde uygulanan sermaye

parçasındaki her artışla birlikte üretkenlik azalacak, ama nüfusun artış gücü aynı düzeyde seyredecektir.

Bereketli toprakların bol olduğu, ama sakinlerinin bilgisizlikleri, tembellikleri ya da yabanilikleri yüzünden kıtlığın, açlığın tüm kötülüklerine maruz kaldıkları yerlere ve nüfusun geçim araçları üzerinde baskı oluşturduğu ülkelere önerilecek çare, çok eskiden kurulmuş ülkelere önerilenden farklı olmalıdır; ne de olsa bu kadim ülkeler, ham mahsul arzının azalmasından dolayı, kalabalık nüfusun getirdiği kötülüklerden muzdariptir. Birinci vakada kötülük, kötü hükümetten, mülkiyetin güvence altında olmamasından, toplumun her kesiminde eğitim eksikliğinden kaynaklanır. Bu insanların mutluluğu yakalamaları için yalnızca daha iyi yönetilmeye ve eğitilmeye gereksinmeleri vardır, çünkü sermaye artışı, kaçınılmaz olarak nüfus artışının ötesine geçer. Nüfustaki hiçbir artış fazla büyük olamaz, çünkü üretici güçlerin artışı her zaman ondan daha büyüktür. Öbür vakada ise nüfus, geçimine ayrılmış ödeneklerden daha hızlı artmaktadır. Çalışkanlığın artırılmasına yönelik çabalar nüfus artış oranında bir azalmayla el ele gitmiyorsa, yalnızca olumsuz koşulların büyümesine yol açacaktır; çünkü üretim, nüfusla baş edememektedir.

Nüfusun, geçim araçları üzerinde baskı oluşturması söz konusuysa, son çareler, ya nüfusun azaltılması ya da sermayenin çok daha hızlı biçimde birikebilmesidir. Tüm bereketli toprakları çoktandır ekime açılmış olan zengin ülkelerde, ikinci çare ne uygulanabilir ne de arzulanır, çünkü bu yolda ısrarcı çabalar, tüm sınıfların eşit derecede yoksullaşmasına neden olacaktır. Ama henüz kullanılmayan bol miktarda üretim aracına sahip yoksul ülkelerde, söz konusu çare kötülükleri gidermenin yegâne güvenli ve etkili yoludur; özellikle de her sınıftan insanın koşullarını iyileştirme etkisi doğuracağından, bu böyledir.

İnsanlığı düşünenler, tüm ülkelerde emekçi sınıfların bir beğeni ve keyif düzeyine sahip olmasından ve emekçilerin bu düzeyi tutturma yolundaki her çabalarının eldeki tüm yasal süreçlerle teşvik edilmesinden başka bir şey istemezler. Nüfusun aşırı kalabalıklaşması karşısında bundan daha iyi bir güvence olamaz. Emekçi sınıfların en az beklentiye sahip olduğu, en ucuz besinlerle yetindiği ülkelerde, halk en büyük talihsizliklere ve sefalete açık biçimde yaşar. Yıkımdan kaçabileceği yer yoktur; güvenceyi daha kıt kanaat geçineceği bir düzeye çekilmekte de arayamaz, çünkü insanlar zaten dibe vurmuş olduklarından, daha aşağı düzeye düşemezler. Geçimlerinin başat maddelerinden yoksun kaldıklarında, belki yerine başka birkaç şey bulup idare edebilirler; ama yoksunluk, açlığın tüm kötülüklerini de yanına almış, hazırda beklemektedir.

Salt arz ve talebin belirleyiciliğiyle sınırlı bakıldığında, toplumun doğal gelişimi içinde emek ücretlerinin düşme eğilimi taşıdığı görülebilir; çünkü emekçi arzı eskisiyle aynı oranda artmayı sürdürürken, emekçiye talep daha yavaş bir hızda artmaktadır. Örneğin yılda yüzde 2'lik bir sermaye artış oranıyla düzenlenen ücretler, sermaye yüzde 1∂ oranında bir birikim sağlar olduğunda, düşüşe uğrayacaktır. Sermaye yalnızca yüzde 1 ya da ∂ oranında artmaya başlarsa, ücretler daha da inecektir. Bu durum, sermaye bir düzeyde sabitlenene, böylece ücretleri de sabitleyene ve gerçek nüfusu beslemeye yeterli düzeye gelene dek böyle sürecektir. Söylemek istediğim şudur: Yalnızca arz ve taleple belirleniyor olsalardı, ücretler bu koşullarda düşerdi; bununla birlikte, şunu akıldan çıkarmamalıyız: Ücretler aynı zamanda harcandıkları malların fiyatlarınca da düzenlenmektedir.

Nüfus arttıkça tüketim maddelerinin fiyatları da onunla tutarlı biçimde yükselecektir, çünkü bu maddeleri üretmek için daha fazla emeğe gereksinme olacaktır. Demek,

ücretlilerin satın aldığı tüm malların fiyatları yükseliyorken para cinsinden ücretler düşseydi, emekçi çifte etki altında olur ve çok geçmeden asgari yaşam koşullarından yoksun kalırdı. Bu yüzden, emeğin para cinsinden ücreti düşmez, yükselir; ama bu yükseliş, emekçinin fiyat artışı öncesindeki kadar keyif eşyası ve tüketim maddesi almasına elvermeyecek ölçüde olur. Emekçinin yıllık ücreti 24£, ya da quarter başına 4£'tan altı quarter zahire ise, zahirenin quarter'ı 5£'a çıktığında, muhtemelen yalnızca beş quarter'lık zahire alabilecektir. Ama beş quarter'ın fiyatı da 25£ olmuştur; bu yüzden parasal ücretine belli bir ek alacaktır, ama bu ek daha önce ailesiyle tükettiği zahire ve diğer mal miktarını sağlamaya yetmeyecektir.

Öyleyse emekçi gerçekten de daha kötü bir ücret alıyor olsa da, ücretlerdeki bu yükseliş, zorunlu olarak imalatçının kârlarında azalmayı beraberinde getirecektir, çünkü mallarının daha yüksek fiyattan satılması söz konusu olmadığı gibi, üretilmeleri için yapılan harcamalar da artacaktır. Bununla birlikte bu durum, kârları düzenleyen ilkeleri incelediğimiz bölümde ele alınacaktır.

Sonuç olarak, şunu görebiliyoruz: Rantı yükselten nedenlerin aynıları, yani belli emek miktarıyla aynı ek besini sağlamanın giderek güçleşmesi, ücretleri de yükseltecektir; bu yüzden de paranın değeri değişmez kabul edildiğinde, zenginlik ve nüfus arttıkça, hem rant hem de ücret yükselme eğiliminde olacaktır.

Ama rantın yükselmesiyle ücretlerin yükselmesi arasında şöyle bir temel fark vardır. Rantın parasal değerinde bir artışa, mahsulden alınan payda da artış eşlik eder; toprak sahibinin aldığı rant yalnızca parasal olarak artmakla kalmaz, zahire miktarı bakımından da artar; elinde daha fazla zahire olacaktır ve bu zahirenin her birimi, değeri yükselmemiş diğer tüm mallardan daha büyük bir miktar karşılığında değişilebilecektir. Emekçinin yazgısı ise bu

kadar mutluluk verici değildir; para cinsinden ücreti artacaktır, bu doğru; ama zahire cinsinden ücreti azalacaktır; yalnızca zahire karşısındaki durumu değil, genel olarak maddi durumu da bundan zarar görecektir; ücretlerin piyasa düzeyini doğal düzeylerinin üzerinde tutmanın daha zorlaştığını hissedecektir. Zahire fiyatı yüzde 10 artarken ücretler her zaman yüzde 10'dan daha düşük düzeyde artacaktır, ama öte yandan rantta, yüzde 10'dan daha yüksek artış yaşanacaktır; emekçinin genel durumu kötüleşirken, toprak sahibininki sürekli iyileşecektir.

Buğday quarter başına 4£ iken, emekçinin yıllık ücretinin 24£ olduğunu ya da 6 quarter buğday ettiğini varsayalım; ayrıca emekçi, bu ücretinin yarısını buğdaya, diğer yarısını, 12£'u da başka eşyaya harcıyor olsun. Elde edeceği şudur:

quarter başına buğday fiyatı		
4£ 4s 8d iken 24£ 14s	ya da	5,83 quarter buğday
4£ 10s iken 25£ 10s	ya da	5,66 quarter buğday
4£ 16s iken 26£ 8s	ya da	5,50 quarter buğday
5£ 2s 10d iken 27£ 8s 6d	ya da	5,33 quarter buğday

Emekçi bu ücretlerle gene de iyi bir yaşam sürebilir, ama asla eskisi kadar iyi olmayacaktır, çünkü üç quarter zahire için harcama dağılımı şöyle olacaktır:

Quarter'ı 4£ zahireye ....12£	
Diğer eşyaya ....12£	
24£	
Buğday fiyatı 4£ 4s 8d olduğunda, kendisinin ve ailesinin tükettiği üç quarter'ın bedeli ....12£ 14s	
ve fiyatı değişmediğinden, diğer eşyanın bedeli ....12£	
24£ 14s	
Fiyat quarter başına 4£ 10s'ye çıktığında, üç quarter buğdayın bedeli ....13£ 10s	
Diğer eşyanın bedeli ....12£	
25£ 10s	
Fiyat quarter başına 4£ 16s iken, üç quarter buğdayın bedeli ....14£ 8s	
Diğer eşyanın bedeli ....12£	
26£ 8s	
Fiyat quarter başına 5£ 2s 10d iken, üç quarter buğdayın bedeli. ....15£ 8s 6d	
Diğer eşyanın bedeli ....12£	
27£ 8s 6d	

Zahirenin pahalandığı oranda, emekçinin zahire cinsinden ücreti de azalacak, ama para cinsinden ücreti her zaman yükselecektir; bu arada keyif eşyasına yapılan harcama, yukarıdaki varsayımda, hep aynı düzeyde seyreder. Ama diğer malların fiyatı da, üretilmelerinde kullanılan hammaddenin fiyatı oranında yükseliş yaşarsa, emekçi bunların bazılarına daha fazla ödeme yapmak zorunda kalabilir. Her ne kadar çayı, çorabı, sabunu, mumları ve ev kirası pahalanmayacaksa da; bifteği, peyniri, tereyağı, çamaşırı, ayakkabısı ve giysisi için daha fazla ödeyecektir;

bu yüzden de ücretleri yukarıdaki gibi yükselse bile, durumu görece kötüleşir. Öte yandan, burada ücretlerin fiyatlara olan etkisini ele alırken, altının, ya da para yapımında kullanılan madenin, ücret değişikliklerinin yaşandığı aynı ülkede üretildiğini varsaydığım, dolayısıyla çıkardığım sonuçların, olayların gerçek düzeniyle çok az örtüştüğü söylenebilir, ne de olsa aslında altın başka ülkelerde üretilen bir madendir. Bununla birlikte, altının yabancı üretimi olması, saptamanın doğruluğunu geçersiz kılmaz, çünkü yurtiçinde de elde edilse, ithalat yoluyla da sağlansa, etkileri eninde sonunda aynı olacaktır.

Ücretler yükselirse, genellikle bunu nedeni zenginlik ve sermaye artışının emeğe yeni bir talep yaratmış olmasıdır; bu da, şaşmaz biçimde, mal üretiminde artışı beraberinde getirir. Bu ek malları eskisiyle aynı fiyattan dolaşıma sokabilmek için daha fazla para gerekir; başka deyişle, paranın yapımında kullanılan ve yalnızca ithalatla elde edilebilen o yabancı maldan daha fazlasına ihtiyaç olur. Ne zaman bir mala daha bol miktarda gereksinme duyulsa, o malın göreli değeri, kendisini satın almakta kullanılan mallar karşısında yükselir. Daha fazla şapka isteniyorsa, şapkanın fiyatı yükselecek ve ona daha fazla altın verilecektir. Daha fazla altına gereksinme olduğunda da, altının fiyatı yükselecek, şapkanın fiyatı düşecektir, çünkü aynı miktarda altını almak için eskisinden daha büyük miktarda şapka ya da başka eşya gerekli olacaktır. Ama varsayılan durumda, ücretler arttığı için mal fiyatlarının da arttığını söylemek, apaçık bir çelişkiyi kabul etmek demektir; çünkü ilk önce, talep sonucunda altının göreli değerinde yükselme olacağını, ardından da, fiyatların yükselmesi nedeniyle de altının göreli değerinin düşeceğini söylüyoruz; birbiriyle bağdaşmaz iki etkiden söz ediyoruz. Malların fiyatlarının yükseldiğini söylemek, paranın göreli değerinin düştüğünü söylemekle aynı şeydir; çünkü altının göreli değeri, mallar aracılığıyla hesaplanır. Öyleyse tüm malların fiyatı

yükselirse, bu pahalı malları almak için yurtdışından altın gelemez; tersine, ülkedeki pahalanmış mallarla karşılaştırıldığında daha ucuz olan dış âlem mallarını satın almak ve böylece daha elverişli biçimde kullanılmak üzere, altın ülkeden çıkar. Demek, şu ortaya çıkıyor ki, ücretlerin yükselmesi, mal fiyatlarını yükseltmez; paranın yapıldığı madenin ülke içinde mi dışında mı üretildiğinin burada bir önemi yoktur. Mevcut para miktarı artmadığı sürece, tüm malların fiyatları aynı anda yükselemez. Gösterdiğimiz üzere, bu artış da söz konusu durumda ne yurtiçinden, ne de yurtdışından sağlanabilir. Yurtdışından fazladan bir miktar altın ithal edeebilmek için, ülkedeki malların pahalı değil, ucuz olması gerekir. Altın ithal edilmesi ile o altınla alınan tüm yerli malların fiyatlarında artış yaşanması, kesinlikle birbiriyle bağdaşmaz etkilerdir. Kâğıt paranın yaygın kullanımı da bu sorunu değiştirmez, çünkü kâğıt para da altının fiyatına uyumludur, ya da uyumlu olmalıdır; bu yüzden onun değeri de madenin değerini değiştiren etkilere bağımlıdır.

Öyleyse bunlar, ücretleri düzenleyen, her toplumun en geniş kesiminin mutluluğunu belirleyen kurallardır. Diğer tüm sözleşmelerde olduğu gibi, ücretler de piyasanın adil ve serbest rekabetine bırakılmalıdır ve asla yasamanın müdahaleleriyle denetlenmemelidir.

Yoksul yasalarının net ve doğrudan etkisi, yukarıdaki apaçık ilkelerle tam zıtlık içindedir: Yasamanın pek iyi niyetle düşündüğü gibi yoksulların koşullarını düzeltmeye değil, hem zenginin hem yoksulun koşullarını kötüleştirmeye eğilimlidir; yoksulu zengin yapmak yerine, zengini yoksul hale getirecek biçimde tasarlanmışlardır; bu yasalar yürürlükte kaldığı sürece, yoksulları destekleyen ödeneklerin, ülkenin tüm gelirini, ya da en azından, hiç ihmale gelmeyecek kamu harcamalarını düştükten sonra

devletin bize ayıracağı miktarın büyük bölümünü yutana kadar derece derece artırılması, eşyanın tabiatı gereğidir.[27]

Söz konusu yasaların yıkıcı eğilimi artık bir sır değildir, ne de olsa bu eğilim, Bay Malthus'un hünerli elleriyle iyice açığa çıkarılmıştır; yoksulların dostu olan herkes, bu yasaların kaldırılmasını şevkle istemelidir. Bununla birlikte, ne yazık ki, bu yasalar çok uzun bir süredir yerleşmiş durumdadır ve yoksulların alışkanlıkları da bu yasaların işleyişi doğrultusunda biçimlenmiştir; bu yüzden de bunları siyasal sistemimizden söküp atmak artık azami dikkatte ve ustalıkta bir yönetimi gerekli kılmaktadır. Yoksul yasalarının ilgasına sıcak bakanların hepsi şunda hemfikir: Çıkarılması son derece hatalı olmuş bu yasalardan yararlananlar üzerinde ağır bir baskı oluşturmamak için, yasaların kaldırılması da son derece ağır adımlarla gerçekleştirilmelidir.

Yoksulların rahatlığı ve mutluluğu, onlara önem vermeksizin ya da yasamanın, yoksul sayısının artışını denetleme, erken ve tedbirsiz evliliklerini azaltma yolunda belli çabaları olmaksızın sürekli bir güvenceye kavuşturulamaz; bu tartışılmaz bir hakikattir. Yoksul yasalarının işleyiş mekanizması ise buna tümüyle terstir. Onlara tedbirli ve çalışkan olmaları için bir ücret de vererek, sayıca artmalarını sağlamış, tedbirsizliği kışkırtmıştır.[28]

Her dert çaresini de içerir. Yoksul yasalarının kapsamını tedricen daraltarak yoksula bağımsız olmanın değerini anlatarak, geçiminde düzenli ya da rastlantısal olarak gelecek sadakalara değil, kendi bileğine güvenmesi gerektiğini, bunların erdemli kişilerce tercih edilmemesi gereken boş beklentiler olduğunu ona öğreterek, adım adım daha sağlam ve sağlıklı bir duruma varabiliriz.

Eğer eninde sonunda yoksul yasalarının toptan kaldırılmasını sağlamayacaksa, bu yasaları düzeltme

yolundaki tasarılar üzerine kafa yormaya bile değmez; söz konusu hedefe en güvenli ve en az şiddetli yoldan nasıl varılabileceğini gösteren kimse ise, hem yoksulların en iyi dostu olacak hem de insanlık davasına hizmet etmiş sayılacaktır. Buradaki olumsuzluklar, yoksulları destekleyen ödenekleri farklı bir yöntemle artırarak da azaltılamaz. Ödeneklerin artırılması ya da son dönemdeki bazı önergelerde olduğu gibi, ülkenin genelinde tek bir ödenek altında toplanması herhangi bir iyileşme getirmeyeceği gibi, kaçınmaya çalıştığımız gerilimleri daha da tehlikeli kılacaktır. Mevcut tahsilat ve uygulama tarzı, hiç değilse yıkıcı etkilerin hafifletilmesini sağlamıştır. Her mahalle kendi yoksullarını beslemek için ayrı bir ödenek oluşturmuştur. Dolayısıyla, tüm krallık ölçeğinde yoksul yardımlarının genel bir ödenek altında toplanmasına kıyasla, katkı oranlarını düşük tutmada çok daha yararlı ve uygulanabilir bir yol izlenmiştir. Yüzlerce mahallenin katıldığı bir sisteme göre, tek bir mahalle, tüm tasarrufları kendi yararına kullanacağından, katkıları tahsil ederken ve yardımları dağıtırken daha tutumlu olacaktır.

Ülkedeki tüm safi gelirin yoksul yasaları tarafından henüz emilmemiş olmasını da bu nedene bağlamalıyız; mevcut uygulanma biçimindeki titizlik sayesinde yasalar aşırı bunaltıcı bir hal almamıştır. Teorinin bize gösterdiğine göre, eğer yardım isteyen her insan yasalar sayesinde istediğini alabilseydi, yaşamı yeteri kadar rahat kılacak oranda yardım elde edebilseydi, diğer tüm vergilerin toplamı bile, yoksul yardımları için tahsil edilenlerin yanında hafif kalırdı. Böyle yasaların servet ve gücü sefalet ve zayıflığa çevirme; emeği, geçimi sağlama dışında bir amaç için sarf edilemez hale getirme; zihni sürekli olarak bedensel isteklerin nasıl karşılanacağıyla meşgul etme; nihayetinde de tüm dünyada her sınıfa yoksulluk vebasını yayma eğilimi taşıdığı gerçeği, yerçekimi ilkesinden daha az kesin değildir. Çok şükür, bu yasalar refahın arttığı bir dönemde yürürlüktedir; bugün

emeğe ayrılan ödenekler düzenli biçimde artmakta ve doğal olarak nüfus artışı da tetiklenmektedir. Ama ilerlememiz yavaşlarsa ki, henüz bundan çok uzak olduğumuza inanıyorum, söz konusu yasaların yıkıcı doğası çok daha görünür ve tehlikeli hale gelecektir; o zaman da kaldırılmalarının önünde şimdikinden çok daha fazla engel bulunacaktır.

Bölüm VI

Kârlar Üzerine

Farklı işkollarındaki kârların birbirlerine oranlı olduklarına, ayrıca aynı derecede ve aynı yönde hep birlikte değişiklik gösterme eğiliminde olduklarına işaret ettik; bundan sonra geriye, kâr oranındaki kalıcı değişikliklerin ve bu yüzden de faiz oranlarında meydana gelen kalıcı değişmelerin nedenini açıklamak kalıyor.

Zahirenin üretilmesi için gereken emek miktarının, üretimde rant ödemeyen sermayeyle birlikte zahire fiyatını düzenlediğini görmüştük. Gene bildiğimiz üzere, tüm mamul malların fiyatı, üretilmeleri için gerekli emek miktarının artmasıyla ya da azalmasıyla orantılı olarak yükselir ya da düşer. Fiyatı belirleyen toprak parçasını eken çiftçi de, mal imal eden imalatçı da, rant uğruna ürünün herhangi bir kısmını feda etmeyecektir. Bunların mallarının toplam değeri yalnızca iki parçaya ayrılır: Biri mal mevcudunun kârlarını, diğeri emeğin ücretlerini oluşturur.

Zahire ile mamul malları hep aynı fiyattan[29] satılıyor varsayarsak, ücretlerin düşüklüğü ya da yüksekliği oranında kârlar da düşük ya da yüksek olacaktır. Ama üretim için daha fazla emek gerekir hale geldiğini ve zahire fiyatının yükseldiğini düşünelim; bu durum, üretilmeleri ek emek gerektirmeyen mamul malların fiyatlarını yükseltmez. Ücretler aynı düzeyde seyrettikçe, imalatçıların kârları da aynı kalır; oysa hiç kuşku yok, zahirenin fiyatı artınca ücretlerin de artması gerekir ve bu yüzden kârlar da zorunlu olarak düşecektir.

Bir imalatçı mallarını hep aynı fiyattan, sözgelimi, 1.000£'a satıyor ise, kârları o malları üretmek için gerekli emeğin fiyatına, ücrete bağlı olacaktır. Ücretler 800£'a çıktığında, imalatçı, 600£ ücret öderken elde ettiğinden daha az kâr

elde edecektir. Demek, ücretler yükselirken kârlar da düşer. Ama şu sorulabilir: Ham mahsulün fiyatı yükselirse, çiftçi ücretler için fazladan bir tutar ödeyecek olsa da, gene aynı kâr oranını elde etmeyecek midir? Kesinlikle hayır: Çünkü o da imalatçı gibi yalnızca her emekçiye daha fazla ücret ödemekle kalmayacak, ayrıca ya rant ödemeye de itilecek ya da aynı mahsulü elde edebilmek için daha fazla emekçi çalıştırır olacaktır; ham mahsulün fiyatındaki artış da söz konusu rantla ya da eklenen emekçi sayısıyla orantılı olacak ve ücretlerdeki artışı karşılamayacaktır.

Hem imalatçı hem de çiftçi on işçi çalıştırıyor olsun; yıllık kişi başı ücretleri 24£'tan 25£'a yükseldiğinde, toplam ödeme artık 240£ değil, 250£ olacaktır. Ama bu artış, imalatçı açısından, aynı miktar mal elde etmek için ödeyeceği toplam ek tutarı ifade ediyor iken, yeni bir toprağı eken çiftçi muhtemelen ek işçi çalıştırmak durumunda kalacak ve bu yüzden de ücretler için ek bir 25£ ödeyecektir; eski toprağı işleyen çiftçi de tam olarak aynı tutarı, 25£'u rant olarak ödemeye başlayacaktır; ek emek kullanılmasa, ne zahirenin fiyatı yükselir ne de rant artardı. Dolayısıyla, çiftçilerden biri yalnızca ücretler için, diğeri hem ücretler hem de rant için 275£ öder; böylece her ikisi de imalatçıdan 25£ fazla ödeme yapacaktır: Bu 25£, ham mahsulün fiyatına yapılacak bir zamla tazmin edilebilir ve böylece çiftçilerin kârları da imalatçının kârıyla uyumlu kalır. Bu saptama önemli olduğundan, konuyu biraz daha açmaya çalışacağım.

Toplumun ilkel aşamalarında toprak sahibinin ve emekçinin, yetiştirilen mahsulün *değerinden* aldıkları payların ufak olduğunu göstermiştik; savımız göre, bu paylar, zenginlik arttıkça ve besin sağlama güçleştikçe büyümekteydi. Ardından da şunu eklemiştik: Besin değerindeki artış nedeniyle emekçinin aldığı parçanın değeri yükselecekse de, eline geçen gerçek pay azalacaktır; öbür

yanda ise toprak sahibinin aldığı pay yalnızca değerce yükselmekle kalmayacak, aynı zamanda miktarca da artacaktır.

Toprak mahsulünün emekçiye ve toprak sahibine yapılan ödemeden sonra kalan miktarı, çiftçiye aittir ve mal mevcudu kârını oluşturur. Bununla birlikte, toplum ilerledikçe çiftçinin toplam mahsulden aldığı payın miktarca azalsa da değerce yükseldiği; dolayısıyla onun da toprak sahibi ya da emekçi gibi, daha büyük bir değer elde edebileceği yolunda bir itiraz dile getirilebilir.

Şu da akla gelebilir: Sözgelimi zahire 4£'tan 10£'a çıkıyor ve en iyi topraktan elde edilen 180 quarter da artık 720£'a değil, 1.800£'a satılır hale geliyor; burada toprak sahibi ile emekçi rant ve ücret olarak besbelli daha fazla değer elde ediyor olsalar da, çiftçinin aldığı kârın da yükselebileceği sanılabilir. Oysa bu, aşağıda göstermeye çalışacağım gibi, olanaksızdır.

Her şeyden önce zahire fiyatı, nitelikçe en kötü toprakta yetiştirilmesinin yarattığı güçlüklerle orantılı olarak artacaktır.

Vurguladığımız üzere, on işçi belli nitelikte topraktan, quarter başına 4£'tan 720£ eden 180 quarter buğday sağlayabiliyorsa; buna ek bir başka on işçinin emeği ise aynı ya da başka toprakta yalnızca 170 quarter'lık bir fazla mahsul yetiştirebiliyorsa, buğdayın fiyatı 4£'tan 4£ 4s 8d'ye çıkar; çünkü 170'in 180'e oranı, 4£'un 4£ 4s 8d'ye oranına eşittir. Başka deyişle, bir durumda 170 quarter'ın üretilmesi için on kişinin emeği gerekiyorken, öbüründe 9.44 kişinin emeği yeterli olmaktadır; artış da 9.44'ün 10'a oranına paralel olarak, 4£'tan 4£, 4s 8d'ye olur. Aynı tarzda, ek bir başka on işçinin emeği de yalnızca 160 quarter buğday üretebiliyorsa, fiyat daha da artacak, 4£ 10s'ye çıkacaktır;

150 quarter alındığında da 4£ 16s’ye çıkacak ve bu böyle devam edecektir.

Rant sağlamayan topraktan alınan 180 quarter’ın satış fiyatı quarter başına 4£’tan	720£
Rant sağlamayan topraktan 170 quarter alındığında quarter başına fiyat 4£ 4s 8d’ye çıktığından satış fiyatı gene	720£
Ek 160 quarter için, quarter başına 4£ 10s’den satış fiyatı	720£
Ve 150 quarter olduğunda, 4£ 16s’den gene aynı tutar üretilir:	720£

Burada açıkça görüldüğü üzere, çiftçi birinde 4£’lık, diğerlerinde de daha yüksek olan buğday fiyatınca düzenlenmiş ücretleri ödeme yükümlülüğündedir; dolayısıyla zahire fiyatındaki yükselmeyle orantılı olarak kâr oranları da düşecektir.

Bu örnekte şunun açıkça görüldüğünü sanıyorum: Zahire fiyatındaki bir artış, emekçinin para cinsinden ücretlerini de yükselterek çiftçinin elde ettiği kârın para cinsinden değerini düşürür.

Ama durum eski ve daha iyi toprağı kullanan çiftçi için de farklı değildir; onun da ödeyeceği ücretler artacak ve elinde 720£’tan daha fazla mahsul değeri tutamayacaktır; mahsul fiyatı ne denli yüksek olursa olsun, hep aynı sayıda olan emekçileriyle bu 720£’u bölüşecektir; dolayısıyla işçiler daha fazla aldıkça, çiftçiye daha az kalacaktır.

Zahire fiyatı 4£ iken toplam 180 quarter çiftçiye aitti ve bunu 720£’tan satabiliyordu. Zahire 4£ 4s 8d’ye yükseldiğinde ise 180 quarter’dan rant olarak 10 quarter’lık bir değeri ödemek durumundadır; bu nedenle kendisine kalan 170 quarter da 720£’tan daha fazla edemez; zahire bir kez daha pahalanıp 4£ 10s’ye çıktığında da mahsulden yirmi quarter’ı ya da onun değerini rant olarak ödemek durumunda olacaktır; sonuçta da elinde gene 720£ eden 160 quarter kalacaktır.

Öyleyse, zahirenin fiyatı ne kadar artarsa artsın, belli miktarda ek mahsul elde etmek için daha fazla sermaye ya da emek kullanma durumunda kalınması yüzünden, söz konusu değer artışı, ek rant ve ek emeğin devreye girmesi nedeniyle, her zaman çiftçi açısından etkisizleşecektir; zahire ister 4£'tan ya da 4£ 10s'den ister 5£ 2s 10d'den satılsın, çiftçinin kazanacağı, rantı ödedikten sonra sonuçta elinde kalan parçadır, onun aynı gerçek değeridir. Bu yüzden, çiftçiye kalan mahsul 180 de olsa, 170, 160 ya da 150 quarter da olsa, karşılığında hep aynı tutarı, 720£'u alacaktır; zahire fiyatındaki artış, zahire miktarıyla ters orantılı seyreder.

Rant da, görünen o ki, çiftçinin değil, hep tüketicinin sırtına biner; çünkü tarlası sürekli olarak 180 quarter mahsul sağlasa da, fiyattaki yükselişle birlikte daha az miktarda mahsulün değeri çiftçiye kalır, daha büyük miktarı da toprak sahibine bırakmak zorundadır; ama bu kesinti, kendisine hep aynı, yani 720£'u bırakacak miktarda olur.

Şu da görülebiliyor; her koşulda, ücretler ile kârlar arasında 720£'luk tutar bölüşülür. Topraktan alınan ham mahsulün değeri, bu tutarı aşarsa, aşan kısım, ne kadar olursa olsun, rant olarak ödenir. Aşan kısım yoksa rant da yoktur. Ücretler ve kârlar ister düşsün ister artsın, paylarını hep bu 720£'luk tutardan alırlar. Ne kârlar bu 720£'tan emekçiye zorunlu geçim araçları için yeterli bir pay bırakmayacak denli büyüyebilir; ne de ücretler, bu toplamdan kâra hiçbir pay vermeyecek denli artabilir.

Dolayısıyla her koşulda, ham mahsul fiyatları arttığında buna ücretlerin de artışı eşlik ettiğinden, tarımdaki ve bu arada imalattaki kârlar düşer.[30] Eğer çiftçi, rantı ödedikten sonra kendisine kalan zahireden hiçbir ek değer almıyorsa, eğer imalatçı ürettiği mallardan hiçbir ek değer elde etmiyorsa, her ikisi de ücretlere daha fazla değer ödemek

durumunda kalıyorsa, ücretlerin yükselmesiyle kârların da düşeceğini söylemeye artık gerek var mı?

Öyleyse, toprak sahibince alınan rantın hiçbir kısmını kendi ödemese de, çiftçinin rantı düşük tutmada ya da daha doğrusu, mahsullerin doğal fiyatını düşük tutmada tartışmasız bir çıkarı vardır; çünkü rant her zaman mahsulün fiyatınca belirlenir ve şaşmaz bir biçimde tüketicilerin omuzlarına biner. Hem ham mahsulün hem de o mahsulle üretilen malların tüketicisi olan çiftçinin de çıkarı diğer tüketicilerle ortaktır; fiyatın düşük tutulmasındadır. Öte yandan zahire fiyatının yükselmesi onu en çok, ücretleri etkileyeceği için kaygılandırır. Zahire fiyatında meydana gelen her artışa karşılık çiftçi, 720£'luk sabit ve değişmeyen bir tutardan, sürekli çalıştırması gereken on işçinin ücretleri için fazladan bir pay ödeyecektir. Ücretlerle ilgili bölümde, ham mahsul fiyatlarındaki artışlarla birlikte ücretlerin de mutlaka arttığını görmüştük. Hesaplama için s.75'de oluşturduğumuz örneği temel aldığımızda, buğdayın quarter'ı 4£ iken ücretlerin yıllık 24£ olacağını görüyoruz; dolayısıyla:

Quarter başına buğday fiyatı	Ücretlerin düzeyi
4£ 4s 8d iken,	24£ 14s 0d
4£ 10s 0d iken,	25£ 10s 0d
4£ 16s 0d iken,	26£ 8s 0d
5£ 2s 10d iken,	27£ 8s 6d

Ayrıca 720£'luk sabit bir tutar da emekçiler ile çiftçiler arasında şöyle bölüşülecektir:

Buğday fiyatı	Emekçinin payı	Çiftçinin payı
4£ 0s 0d	240£ 0s 0d	480£ 0s 0d
4£ 4s 8d	247£ 0s 0d	473£ 0s 0d
4£ 10s 0d	255£ 0s 0d	465£ 0s 0d
4£ 16s 0d	264£ 0s 0d	456£ 0s 0d
5£ 2s 10d	274£ 5s 0d	445£ 15s 0d[31]

Ayrıca çiftçinin başlangıç sermayesini 3.000£ kabul edersek, kârları ilk önce 480£ düzeyinde, yani yüzde 16 oranındadır. Kârlar 473£'a düştüğünde, oran da yüzde 15,7'ye iner.

Kâr	Oran
£465	15,5
£456	15,2
£445	14,8

Ama kâr *oranı* düşmeyi sürdürecektir, çünkü çiftçinin sermayesi büyük ölçüde ham mahsulden, zahiresinden, saman yığını, harmanlanmamış buğdayı ve arpasından, atları ve ineklerinden oluşmaktadır; tüm bunların fiyatı da mahsul fiyatının artması sonucunda yükselecektir. Mutlak kârı 480£'tan 445£ 15s'ye düşecektir; ama hemen yukarıda söz ettiğim nedenle sermayesi 3.000£'tan 3.200£'a yükselecek olursa, kâr oranı da zahire 5£ 2s 10d iken yüzde 14 düzeyine gelecektir.

Öte yanda bir imalatçı da işinde 3.000£'luk bir sermaye kullanmış ise, ücretler yükselince, aynı işi sürdürebilmek için, sermayesini de artırmak zorunda kalacaktır. Malları daha önce 720£'tan satılıyorsa, şimdi de aynı fiyattan satılmayı sürdürecektir; ama daha önce 240£ olan ücretler, zahire 5£ 2s 10d'ye çıktığı için 274£'a yükselmiş olacaktır. Başlangıçta 3.000£ üzerinden 480£ kâr ettiği bir denge durumu varken, ikinci durumda artırılmış sermaye üzerinden 445£ kâr elde edebilecektir; dolayısıyla kârları da, çiftçinin kâr oranında gerçekleşen değişmelere ayak uyduracaktır.

Ham mahsulün fiyatındaki bir yükselmeden hiç etkilenmeyecek çok az mal vardır, çünkü topraktan elde edilen hammaddenin bir bölümü, çoğu malın bileşimine katılır. Pamuklular, keten, kumaş, bunların hepsi buğdayın fiyatındaki bir yükselmeyle birlikte fiyat artışına uğrar; ama

bu artışın nedeni, üretilmelerinde kullanılan hammaddeye harcanan emek miktarının artmış olmasıdır; imalatçının malları üretmede çalıştırdığı işçilere daha fazla ödeme yapması değil.

Her durumda, malların fiyatı, onlara harcanan emeğin değeri yükseldiği için değil, onlara harcanan emek miktarı arttığı için artar. Mücevheratın, demirden, madeni kaplamalardan, bakırdan yapılan malzemelerin fiyatı yükselmez, çünkü bileşimlerinde toprak ananın verdiği herhangi bir ham mahsul bulunmaz.

Ham mahsul fiyatları artınca para cinsinden ücretlerin de artacağını peşinen kabul ettiğim, oysa bunun hiç de kaçınılmaz olmadığı, çünkü emekçilerin daha az keyif eşyası almaya rıza gösterebilecekleri iddia edilebilir. Doğru, önceden ücretler yüksek bir düzeyde olabilir ve dolayısıyla belli oranda düşmelerine tahammül gösterilebilir. Böyleyse, kârın düşmesi engellenecektir. Ama temel tüketim maddelerinin fiyatları peyderpey yükselirken para cinsinden ücretlerin düşebileceğine ya da durağan kalabileceğine ikna olmak olanaksızdır; bu yüzden de olağan koşullar altında temel tüketim maddelerinin fiyatındaki sürekli bir yükselişin ücretlerdeki bir yükselişi doğuracağı ya da ücret artışını tetikleyeceği peşinen kabul edilebilir.

Besin ya da temel tüketim maddeleri dışında ücretlerin harcandığı diğer malların fiyatlarındaki artış da kârlar üzerinde aşağı yukarı aynı etkiyi gösterecektir. Temel tüketim maddelerinin artan fiyatını karşılama zorunluluğu, emekçinin daha fazla ücret talep etmesine neden olacaktır ve ücretleri artıran her şey, kaçınılmaz biçimde kârları azaltır. Ama varsayalım, ipeklilerin, ev eşyasının ya da emekçinin gereksinme duymadığı başka herhangi bir malın fiyatı, üretilmelerinde daha fazla emek gerekli hale geldiği için yükseldi; bunun kâra etkisi olmaz mı? Kesinlikle olmaz. Çünkü ücretlerdeki bir yükselme dışında hiçbir şey kârları

etkileyemez; ipekliler emekçiler tarafından tüketilmediğinden, ücretlerin yükselmesine de etki edemezler.

Burada yalnızca genel anlamda kârlardan söz ettiğim bilinmelidir. Yukarıda da dikkat çektiğim gibi, yeni oluşan talebe göre daha az miktarda üretilmiş bir malın piyasa fiyatı, doğal ya da gerekli fiyatını aşabilir. Bununla birlikte bu, geçici bir eğilimdir. Söz konusu malın üretimine yatırılan sermayenin yüksek kâr getiriyor olması, doğal olarak o zanaata sermaye çeker; zanaatta yeteri kadar ödenek toplandığında, mal miktarı da o oranda artacak, malın fiyatı düşecek ve zanaattaki kârlar genel düzeyle uyumlu hale gelecektir. Genel kâr oranındaki düşüşün, özgül işkollarındaki kısmi kâr yükselişleriyle beraber gitmeyeceği kesinlikle söylenemez. Kârların birbirine eşit olmaması, sermayeyi bir işkolundan öbürüne yöneltir. Öyleyse genel kârlar azalıyorken ve ücretlerin yükselmesi nedeniyle giderek daha düşük bir düzeyde sabitleniyorken, nüfusun gereksindiği maddelerin arzı giderek zorlaşıyorken, çiftçinin kârları da çok kısa bir süre için önceki düzeyinin üstüne çıkabilir. Bu durum da belli bir süreliğine dış ticaretin özgül bir kalemine ya da sömürge ticaretine olağandışı bir ivme kazandırılabilir, ama bu olguları kabul etmek, kesinlikle teoriyi geçersiz kılmaz; kârlar ücretlerdeki yükseliş ve düşüşlere, ücretler ise temel tüketim maddesi fiyatlarına bağlıdır; tüketim maddesi fiyatları da temelde besin fiyatınca belirlenir, çünkü diğer tüm geçim araçları neredeyse sınırsızca çoğaltılabilir.

Şu da unutulmamalıdır: Fiyatlar piyasada her zaman değişikliğe uğrar; bunun da nedeni her şeyden önce talep ile arzın karşılıklı durumlarıdır. Kumaş, yardası 40s'ye satıldığında olağan mal mevcudu kârı sağlanabiliyorken, beğenilerdeki bir değişmeyle ya da başka bir nedenle aniden ve beklenmedik bir biçimde bu malın talebi

arttığında ya da arzı azaldığında, fiyatı 60s'ye ya da 80s'ye çıkabilir. Kumaş üreticileri belli bir zaman için olağandışı kârlar elde edebilirler, ama arz ile talep uygun düzeylerine gelinceye kadar sermaye doğal olarak o imalat koluna akacağından, kumaş fiyatı gene 40s'ye, doğal ve gerekli fiyatına inecektir. Aynı şekilde, zahire talebindeki her artışla birlikte, zahire fiyatı çiftçiye genel kâr düzeyinden çok daha fazlasını kazandıracak bir düzeye çıkabilir. Eğer bereketli topraklar çoksa, zahire üretilmesi için gerekli miktarda sermaye kullanıldıktan sonra zahirenin fiyatı da eski standardına inecek, kârlar da eskisi gibi olacaktır; ama bitek topraklar çok değilse, söz konusu ek miktarı üretmek için olağan sermaye ve emek miktarından daha fazlasını devreye sokmak gerekiyorsa, zahire fiyatı eski düzeyine inmeyecektir. Doğal fiyatı yükselecek ve çiftçi sürekli olarak daha büyük kârlar elde etmek yerine azalan kâr oranıyla yetinmek zorunda kalacaktır; bu da temel tüketim maddelerinin fiyatlarındaki artışla tetiklenen ücret artışının kaçınılmaz sonucudur.

Öyleyse, kârların doğal eğilimi düşme yönündedir; çünkü toplum ilerledikçe ve zenginlik arttıkça, gerekli ek besin miktarı hep daha fazla emeğin fedakârca çalıştırılmasıyla sağlanabilir. Bu eğilim, kârların düşme yasası, ne mutlu ki hem tüketim maddesi üretiminde kullanılan makinelerdeki yenilikler, hem de tarım tekniğindeki buluşlar sayesinde belli aralıklarla kesintiye uğrar; çünkü böyle gelişmeler, daha önce üretimde gerekli olan emeğin bir bölümünden vazgeçebilmemize olanak tanır ve bu yüzden de emekçinin öncelikli olarak gereksinme duyduğu malların fiyatlarını düşürür. Bununla birlikte, temel tüketim maddeleri fiyatlarındaki ve ücretlerdeki artış sınırlıdır, çünkü –yukarıdaki örneği kullanacak olursak– ücretler 720£'a, çiftçinin tüm hasılatına eşitlenir eşitlenmez, birikim sona erecektir; artık hiçbir sermaye kâr getirmez olacak, kimse ek emek talep etmeyecektir, dolayısıyla da nüfus en yüksek

noktasına ulaşmış olacaktır. Ama bu olay gerçekleşmeden çok önce, kâr oranlarının aşırı düşmesi yüzünden birikim durur, emekçilerin payı ödendikten sonra kalan yurtiçi ürünün tümü, toprak sahiplerinin, mültezimlerin malı olur.

Çok eksik temelde yaptığım hesaplamalara göre zahirenin quarter'ı 20£ iken, ülkenin safi geliri toprak sahiplerine gider, çünkü başlangıçta 180 quarter'ı üretmek için gereken emek miktarı şimdi 36 quarter üretir olacaktır; 20£'un 4£'a oranı, 180'in 36'ya oranına eşittir. Öyleyse 180 quarter üretmiş olan çiftçi (tabii eğer böyle bir çiftçi varsa, çünkü toprakta kullanılan eski sermaye ile yeni sermaye birbirine öyle karışır ki, bunları ayırt etmenin hiçbir yolu yoktur) dağılımı şöyle gerçekleştirir:

180 quarter için quarter başına 20£'tan	3.600£
144 quarter değeri, yani 36 ile 180 quarter arasındaki fark toprak sahibinin rantını oluşturur	2.880£
36 quarter değeri de sayıları on olan emekçilere gider	720£

Böylece geriye hiç kâr kalmaz.

Burada, emekçilerin fiyat 20£ düzeyinde iken yılda üç quarter zahire tüketmeyi sürdürdüklerini varsaydım; başka deyişle:

Zahireye yaptıkları yıllık harcamaları	60£
Diğer mallara yaptıkları harcama da	12£
Emekçi başına ödeme	72£
Dolayısıyla on emekçinin maliyeti de yıllık	720£ olur.

Tüm bu hesaplamalarla yalnızca ilkeyi açıklığa kavuşturmak istiyorum; hesaplamada başvurduğum temelin tamamen keyfi olduğunu ve yalnızca örnekleme amacıyla kullanıldığını görmek son derece önemlidir. Sonuçlar değişik ölçülerde de olsa hep aynı ilkeyi göstereceklerdir; bunun dışında, kuşkusuz, artan nüfusu beslemek için peş peşe elde edilen zahire miktarını sağlamada gerekli emekçi sayısını,

emekçinin ailesinin tükettiği miktarı vb. farklı kabul ederek daha geçerli bir temel kurabilirdim. Amacım konuyu yalınlaştırmaktır, bu yüzden de emekçinin tükettiği, besin dışındaki temel tüketim maddelerinin fiyatlarında görülebilecek artışları örneğime katmadım; bu maddelerin fiyatlarının artması, yapıldıkları hammaddenin değerinin yükselmesine bağlıdır, bu da kuşkusuz ücretleri yükseltecek, kârları düşürecektir.

Şunu vurgulamıştım: Fiyatların bu durumu kalıcı hale gelmeden çok önce, birikim için her türlü itki kesilmiş olur, çünkü kimse, daha üretken kılma umudu olmadan birikim yapmaz ve bu umut da ancak birikim kâr getirecek biçimde kullanılabilirse var olur. İtki yoksa, birikim de yoktur, dolayısıyla fiyatlar söz konusu duruma hiçbir zaman ulaşmazlar. Çiftçi ya da imalatçı, yaşamak için kâra, en az emekçinin ücrete bağımlı olduğu kadar bağımlıdır. Kârlardaki her azalmayla birlikte, birikim itkileri de azalır ve kârlar, girişimcilerin katlandıkları zahmete, sermayelerini üretken kullanma uğruna almaları gereken riske değen bir karşılık veremeyecek denli düştüğünde, birikim itkisi de tümden yok olur.

Şunu yeniden vurgulamak isterim: Kâr oranları, örneğimde hesapladığımdan çok daha hızlı biçimde düşer; çünkü ürün değeri varsayılan koşullar altında belirttiğim düzeydeyse, çiftçinin mal mevcudunun değeri, bileşiminde bulunan pek çok malın değeri çok yükseldiğinden, büyük artışlara uğrayacaktır. Zahirenin 4£'tan 12£'a çıkmasından çok önce, sermayenin değişim değeri muhtemelen ikiye katlanmış olur, 3.000£'tan 6.000£'a çıkar. Kârlar 180£ ya da ilk durumda sermayesinin yüzde 6'sı oranında ise, ikinci durumda kârlar yüzde 3 *oranını* aşamayacaktır; 6.000£'un yüzde 3'ü de 180£ eder; bu koşullar altında yeni bir çiftçi ancak cebinde 6.000£'u varsa tarım işine girişebilecektir.

Pek çok zanaat, aynı kaynaktan az ya da çok yarar sağlar. Bira üreticisi, damıtıcı, kumaş ya da keten imalatçısı, ham ya da nihai mal varlıklarının değeri yükselince kârlarındaki azalmayı kısmen telafi etmiş olurlar; ama hırdavat, mücevherat ya da pek çok başka malın imalatçıları, sermayesi yalnızca paradan oluşan diğer herkes gibi, kâr oranlarındaki düşüşten sonuna kadar etkilenir ve herhangi bir yolla bunu telafi de edemez.

Tarımda sermayenin birikmesi ve ücretlerin artması yüzünden mal mevcudunun kâr oranları ne kadar düşerse

düşsün, toplamda kâr miktarı artacaktır. Varsayalım, 100.000£'luk bir yinelenen birikim sonucu kâr oranları sırasıyla yüzde 20'ye, sonra 19'a, 18'e ve en sonunda yüzde 17'ye iniyor, sürekli bir azalma gösteriyor; bu durumda peş peşe kullanılan sermayelerin sahiplerinin alacağı toplam kâr miktarı her zaman büyüyecektir; kâr miktarı, sermaye 200.000£ iken 100.000£'ta olduğundan daha büyüktür; 300.000£ iken daha da büyüktür; sermayedeki her artışla birlikte, kâr oranları azalsa da kâr miktarı artmaya devam eder. Bununla birlikte bu büyüme, yalnızca belli bir zaman dilimi için geçerli olacaktır; nitekim, 200.000£ üzerinden alınan yüzde 19, 100.000£ üzerinden alınan yüzde 20'den daha büyüktür; gene 300.000.£'un yüzde 18'i, 200.000£'un yüzde 19'undan daha büyüktür; ama sermaye birikimi çok büyük miktarlara ulaştığında, kârlar iyice düştüğünde birikimin sürmesi, toplam kârı da azaltır. Sözgelimi, birikim 1.000.000£'a ulaşmış ve kâr oranı yüzde 7'ye düşmüş olsun; toplam kâr miktarı 70.000£ olacaktır; şimdi bu bir milyona 100.000£'luk bir sermaye daha eklenecek olursa, kârlar yüzde 6'ya düşer, miktar da 66.000£'a iner ya da mal mevcudu sahibinin aldığı kâr 4.000£ kadar azalır; oysa toplam mal mevcudu miktarı 1.000.000£'tan 1.100.000£'a yükselmiştir.

Bununla birlikte mal mevcudu az da olsa kâr getirdiği sürece, yalnızca üretimi değil, değeri de artıracak bir sermaye birikimi gerçekleşebilir. Sermayeye 100.000£ daha eklemekle, önceki sermayenin hiçbir bölümü daha az üretken hale gelmez. Ülkedeki toprak ve emek ürünleri artar, değerleri yükselir; hem de yalnızca önceki üretim miktarına yapılan ilavenin değeri nedeniyle değil, toplam toprak mahsulüne katılan yeni değer nedeniyle, bu mahsulün son parçasını üretmenin güçleşmiş olması nedeniyle bu mümkün olur. Bununla birlikte sermaye birikimi çok yüksek oranlara çıkınca, değeri artmış olsa da,

öyle bir dağılıma uğrar ki, değerden kârlara düşen kısım giderek azalır; ranta ve ücretlere ayrılan kısım ise artar. Böylelikle, peş peşe yatırılan her 100.000£ ekle birlikte, kâr oranının yüzde 20'den yüzde 19'a, 18'e, 17'ye vb. düşmesiyle birlikte, yıllık üretim miktarı yükselecek ve bu üretimin değeri, yatırılan ek sermayenin üretmesi beklenen değer toplamından daha fazla olacaktır. Ürünün değeri önce 20.000£ iken, 39.000£'a çıkacak, ardından 57.000£'a yükselecektir. Bununla birlikte, varsaydığımız üzere, çalıştırılan sermaye bir milyonu bulunca, eklenen her 100.000£'la birlikte toplam kârlar öncekinden daha düşecek olsa da, 6.000£'tan fazlası ülke gelirine eklenecek, ama bu da toprak sahipleri ile emekçilerin gelirini teşkil edecektir; söz konusu kesimler ek üretimden daha fazla pay elde edecekler, hatta kapitalistin önceki kazançlarına da tecavüz edebilir bir konuma ulaşacaklardır. Varsayalım, zahirenin fiyatı quarter başına 4£ iken, önceden de hesapladığımız gibi, rantı ödedikten sonra geriye kalan her 720£'un 480£'unu çiftçi kâr olarak alıkoyuyor, 240£'unu ise emekçilere ödüyor; fiyat quarter başına 6£'a yükseldiğinde, emekçilere 300£ ödemek, kendisine ise kâr olarak 420£ ayırmak durumunda kalacaktır: Emekçilerin, daha fazla değil, eskisiyle aynı miktarda erzak tüketebilmeleri için, onlara 300£ ödemek zorundadır. Burada eğer kullandığı sermaye 720£'un yüz bin katı, 72.000.000£ getiri sağlayabilecek kadar büyükse, toplam kâr, fiyat quarter başına 4£ iken 48.000.000£ olacaktır; ardından buğday fiyatı 6£ iken, 720£'un 105.000 katı büyüklüğünde, yani 75.600.000£'luk bir sermaye işe koşulursa, kârlar 48.000.000£'tan 44.100.000£'a, yani 105.000 çarpı 420£ düzeyine düşecektir; ücretler ise 24.000.000£'tan 31.500.000£'a yükselecektir. Ücretlerin yükselmesinin nedeni, emekçilerin sermayeyle orantılı olarak istihdam ediliyor olmasıdır; her emekçi daha fazla parasal ücret alacaktır, ama gösterdiğimiz üzere, emekçinin koşulları kötüleşecektir, geliri, artık ülkedeki ürünlerin daha az bir

kısmına yetebilecektir. Gerçek kazananlar ise, toprak sahipleri olacaktır; bunlar, birincisi, mahsulün değeri yükseldiğinden, ikincisi, o mahsulden daha büyük bir oranı elde edebildiklerinden, daha yüksek rant sağlayacaklardır.

Daha büyük bir değer üretilmiş olsa da, bu değerden rantı ödedikten sonra kalan kısmın daha büyük bir bölümü üretenler tarafından tüketilir; kârları belirleyen de yalnızca ve yalnızca budur. Toprak bol mahsul verirken ücretler geçici yükselişler yaşar, üretenler alıştıkları oranın üzerinde tüketebilirler; öte yandan bunun nüfusta uyandırdığı itki, emekçileri hızla eski tüketim düzeylerine çeker. Daha verimsiz topraklar ekime açıldığında ya da zaten ekimdeki topraklar üzerinde daha fazla sermaye ve emek harcanıp da daha az ürün elde edilmeye başladığında, bu etki kalıcı hale gelir. Rant ödendikten sonra, mal mevcudu sahipleri ile emekçiler arasında bölüşülmek üzere ayrılan ürün kısmından daha büyük bir pay emekçilere gidecektir. Her emekçi mutlak miktar olarak daha az ürün elde edebilir, hatta edecektir; ama çiftçinin kendisine ayırdığı toplam ürüne bağlı olarak daha fazla emekçi istihdam edildiğinden, toplam üründen daha büyük bir payın değeri ücretler tarafından yutulur, dolayısıyla daha ufak bir payın değeri de kârlara ayrılır. Toprağın üretme gücünü sınırlayan doğa yasaları bu süreci kaçınılmaz olarak kalıcı kılar.

Böylelikle, daha önce saptamaya çalıştığımız sonuca gene varmış bulunuyoruz: Her ülkede ve her zamanda kârlar, rant ödemeyen toprakta ve rant ödemeyen sermayeyle çalışan emekçilerin, geçim araçlarını sağlamaları için gerekli emek miktarına bağlıdır. Öyleyse, birikimin gelişimi her ülkede farklı seyredecek ve en önce de toprağın bereketine bağlı olacaktır. Toprak niteliğinin düşük olduğu, besin ithalatının kısıtlandığı bir ülkede, sınırlar ne kadar geniş olursa olsun, en ufak sermaye birikimi bile kâr oranlarında büyük bir düşüşü, rantta da hızlı bir yükselişi beraberinde getirecektir;

bunun tersine, küçük ama bereketli topraklara sahip bir ülke, özellikle serbestçe besin ithal edilmesine de izin veriyorsa, kâr oranlarında büyük azalmalara uğramadan ve rantlarda büyük bir yükselme yaşamadan, çok büyük bir sermaye mevcudu biriktirebilir. Ücretler Üzerine bölümünde malların para cinsinden fiyatlarının ücretlerdeki yükselmeyle artmayacağını göstermeye çalışmıştık; burada paranın standardı olan altın ister o ülkede üretiliyor olsun, ister yurtdışından ithal ediliyor olsun, sonuç değişmiyordu. Ama durum başka türlü olsaydı, mal fiyatları ücretlerdeki yükselmeyle birlikte sürekli artsaydı da yukarıdaki önerme, yüksek ücretlerin, emek istihdam edenleri kârlarının bir bölümünden yoksun bırakarak olumsuz etkilediği önermesi, doğruluğundan bir şey yitirmezdi. Varsayalım, şapka, çorap ve ayakkabı imalatçılarından her biri, belli miktarda mal üretebilmek için ücretlere 10£ zam yapmak zorunda kalıyor; öte yandan da şapka, çorap ve ayakkabı fiyatları, imalatçıya o 10£'u geri verecek bir tutara yükseliyor; imalatçıların durumu, fiyatları artırmadıkları durumdan daha iyi olmayacaktır. Çorap üreticisi çorabı 100£ yerine 110£'tan satmaya başlamışsa, kârları eskisiyle tamamen aynı olacaktır; ama bu eşit tutar karşılığında onda bir daha az şapka, ayakkabı ya da başka bir mal alabildiğine göre ve artan ücretler yüzünden önceki tasarruf miktarıyla şimdi daha az emekçi çalıştırabilir, artan fiyatlar yüzünden daha az hammadde satın alabilir olduğuna göre; içinde bulunduğu koşullar, para cinsinden kârlar toplamda gerçekten azalırken diğer tüm mal fiyatlarının aynı kalması durumunda olacağından daha iyi değildir. Dolayısıyla şunu göstermeye çalışıyorum: Birincisi, ücretlerdeki yükselme, mal fiyatlarını yükseltmez, ama kârları şaşmaz biçimde düşürür; ikincisi, tüm malların fiyatları yükseltilebilse bile kârlar üzerindeki etki varlığını korur; yalnızca fiyatları ve kârları hesaplamaya yarayan aracın değeri düşer.

Bölüm VII

Dış Ticaret Üzerine

Ne boyutta olursa olsun dış ticaretteki her genişleme, mal kütlesinin büyümesine, dolayısıyla bize doyum sağlayan malların artmasına büyük katkıda bulunacak olsa da, ülkedeki değer toplamını hemen artırmaz. Tüm yabancı malların değeri, karşılığında verdiğimiz ürün miktarıyla, toprağımızın ve emeğimizin sağladığı ürün miktarıyla ölçüldüğünden, dış ticaret yoluyla daha büyük bir değer elde ediyor olmamamız gerekir; kuşkusuz, eğer yeni pazarların keşfi sayesinde, aynı miktarda mal ihracı karşılığında iki kat yabancı mal sağlıyor değilsek. İngiliz mallarını 1.000£'a alan bir tüccar, bununla elde ettiği yabancı malları gene İngiliz pazarında 1.200£'tan sattığında, sermayesini böyle kullanması karşılığında, yüzde 20 kazanacaktır; ne var ki, ne onun kazancı, ne de ithal ettiği malların değeri daha çok ya da az yabancı mal alınması nedeniyle artar ya da azalır. İster yirmi beş ister elli fıçı[32] şarap ithal etsin, yirmi beş fıçıyı da, elli fıçıyı da 1.200£'tan satabildiği sürece kazancı etkilenmez. İki durumda da sermayesinin kârı 200£ ile, ya da yüzde 20 ile sınırlıdır; her iki durumda da aynı değer İngiltere'ye ithal edilmiş olur. Eğer elli fıçı 1.200£'tan fazlaya satılırsa, bu tüccarın kârı genel kâr oranını aşacak ve doğal olarak bu daha kazançlı ticarete sermaye akışı başlayacaktır; bu akış, şarap fiyatı kazancı eski düzeyine çekene kadar sürecektir.

Bazı tüccarların dış ticarette zaman zaman elde ettikleri büyük kârların, ülkedeki genel kâr oranını yukarı çektiği öne sürülür; buna göre sermaye bu yeni ve kazançlı dış ticaretten pay kapmak için diğer işkollarından ayrılmakta, genel olarak fiyatlar yükselmekte, böylece kârlar artmaktadır. Büyük otoriteye[33] göre, zahire yetiştirmeye, kumaş, şapka, ayakkabı vb., imal etmeye kaçınılmaz olarak

daha az sermaye ayrılmaktadır; bu arada talep aynı kaldığından söz konusu malların fiyatları öyle artar ki, çiftçi, şapka, kumaş ve ayakkabı imalatçısı da kâr artışından, dış ticaret yapan tüccarla birlikte yararlanır.[34]

Bu iddiayı savunanlar, farklı işkollarındaki kârların birbirlerine uyum gösterme eğiliminde oldukları, birlikte yükseldikleri ve indikleri konusunda benimle hemfikirler. Ayrılığımız şurada: Onlara göre kârların eşitlenmesi öncesinde, kârlarda genel bir yükseliş olacaktır; ben ise daha kazançlı işkolundaki kârın hızla genel düzeye ineceği kanısındayım.

Gerekçelerimi şöyle sıralayabilirim: Birincisi, zahire yetiştirmeye, kumaş, şapka, ayakkabı vb., imal etmeye kaçınılmaz olarak daha az sermaye ayırmak gerekeceği görüşünü, bunlara talepte bir azalma söz konusu değilse, reddediyorum; talep azalacak olursa, fiyat da yükselmez. Yabancı mal satın alırken, İngiliz toprağının ve emeğinin ürününden ya aynı, ya daha fazla, ya da daha az büyüklükte bir parça karşılık gösterilir. Aynı büyüklükte bir parça kullanılacaksa, kumaş, ayakkabı, zahire ve şapkaya talep de öncekiyle aynı olacaktır ve üretime de öncekiyle aynı büyüklükte sermaye parçası ayrılacaktır. Yabancı mal fiyatlarının ucuzlaması nedeniyle İngiliz toprağının ve emeğinin yıllık ürününden daha az bir parça yabancı mal alımında kullanılacaksa, çeşitli başka eşyanın alımına daha büyük bir parça kalacak demektir. Şapka, ayakkabı, zahire vb., için eskisinden daha büyük bir talep varsa ki, yabancı mal tüketenlerin harcanabilir gelirlerinde fazladan bir parça kalacağı için öyle olabilir, eskiden daha pahalı olan yabancı eşyayı ithal etmede kullanılan sermaye de pekâlâ şimdi talep edilen eşyaya yatırılabilir; dolayısıyla zahire, ayakkabı gibi mallara yönelik talep artışına, arzı da artıracak gelişmeler eşlik eder; bu yüzden ne fiyatlar ne de kârlar sürekli bir yükseliş kaydedecektir. Öte yandan, İngiliz

toprağının ve emeğinin ürününden daha büyük bir parça yabancı mal alımına ayrılıyorsa, başka eşyanın satın alınması için daha az bir parça kullanılır dolayısıyla da ayakkabı, şapka vb. talebi düşer. Sermaye bir yandan ayakkabı, şapka vb. üretiminden çekilirken, bir yandan da yabancı mal karşılığında değişilen malların imalatına daha fazla yatırılmaya başlar: Değer göz önüne alındığında, sonuçta her koşulda yabancı mallar ile yerli mallara yönelik talep, ülkenin geliri ve sermayesiyle sınırlıdır. Biri yükselirse, öbürü düşecektir. Eskisiyle aynı miktarda İngiliz malıyla iki kat fazla şarap değişilebilir olmuşsa, ya İngilizler de eskisinden iki kat fazla şarap almaya başlayacaklar ya da aynı miktarda şarap ve daha büyük miktarda İngiliz malı tüketeceklerdir. Sözgelimi, gelirim 1.000£, bunun 100£'uyla yılda bir fıçı şarap ve 900£'uyla belli miktarda İngiliz malı satın alıyorum; fıçı 50£'a düştüğünde, elimde harcanabilir bir 50£ kalır; bununla bir fıçı daha şarap ya da daha fazla İngiliz malı satın alabilirim. Daha fazla şarap satın alırsam ve tüm diğer şarap tüketicileri de aynı tercihi yaparsa, dış ticaret en ufak bir zarara uğramaz; şarapla değişilmek üzere eskisiyle aynı miktarda İngiliz malı ihraç edilir ve karşılığında iki kat fazla değerde değil, iki kat fazla miktarda şarap alınır. Ama eğer ben ve benim gibiler, eskisiyle aynı miktarda şarap tüketmeye razı isek, şarap karşılığında daha az İngiliz malı ihraç edilecektir ve şarap tüketicileri de ya daha önce şarap karşılığında ihraç edilen malları ya da arzuladıkları başka malları tüketmeye başlayacaktır. Söz konusu malların daha fazla üretilmeleri için gereken sermaye, dış ticaretten çekilen sermayeyle sağlanacaktır.

Sermaye iki yolla birikebilir; ya gelirin artmasıyla ya da tüketimin azalmasıyla. Harcamalarım aynıyken kârlarım 1.000£'tan 1.200£'a çıkarsa bu, artık, yılda eskisinden 200£ fazla birikim sağlayabilirim demektir. Kârlarım aynıyken harcamalarımdan 200£ kısarsam da aynı sonuç ortaya çıkar; sermayeme yılda 200£ ekleyebilirim. Şarap ithalatçısı

tüccar, kârlar yüzde 20’den yüzde 40’a çıktıktan sonra, İngiliz mallarını artık 1.000£’tan değil, 857£ 2s 10d’den satın alabilecektir; öte yandan, aynı İngiliz malları karşılığında ithal ettiği şarabı hâlâ 1.200£’tan satıyor olacaktır; İngiliz mallarını 1.000£’tan almayı sürdürürse, şarabının fiyatını 1.400£’a çıkarmak durumundadır; ancak böylece sermayesinden yüzde 20 değil, yüzde 40 kâr elde edebilir; ama gelirini harcadığı malların ucuzlaması nedeniyle tüccar ve tüm diğer tüketiciler eskiden harcadıkları her 1.000£’tan şimdi 200£’luk bir değer tasarruf edebiliyorlarsa, ülkenin gerçek zenginliğine çok daha önemli katkılarda bulunabileceklerdir; tasarrufların kaynağı, ilk durumda gelirin artması, bu son durumda ise harcamanın azalmasıdır.

Makinelerin devreye girmesiyle birlikte, gelirin harcandığı malların değeri yüzde 20 düşerse, gelirim yüzde 20 oranında yükselmiş gibi etkin bir tasarruf sağlayabilirim; ama ilk durumda kâr oranları değişmezken ikincisinde yüzde 20 oranında artmıştır. – Ucuz yabancı malların piyasaya girmesiyle birlikte harcamalarımdan yüzde 20 tasarruf edebiliyorsam, doğacak sonuç, üretim masraflarının makinelerden dolayı düştüğü, ama kârların artmadığı durumda doğacak olanla aynıdır.

Bu yüzden piyasanın genişlemesi, kâr oranını yükseltmez; böyle bir genişleme ancak mal kütlesini artırmada diğer nedenlerle eşit ölçüde etkin olabilir, bu yolla emeğin geçimi için ayrılan ödenekleri, emeğin işlediği malzemeleri çoğaltmamızı sağlayabilir. Bize doyum sağlayan malların; daha iyi bir iş dağılımına gidilmesi yoluyla, her ülkenin kendi konumuna, iklimine, diğer doğal ya da kazanılmış üstünlüklerine uygun malları üretmesi ve öbür ülkelerin mallarıyla değişmesi yoluyla artırılmaları, en az kâr oranlarındaki yükseliş yoluyla artırılmaları kadar insanlığın mutluluğu için önem taşır.

Bu yapıt boyunca kâr oranlarının ücretler düşmeksizin artırılamayacağını ve ücretlerin harcandığı temel tüketim maddelerinin fiyatları düşmeksizin de ücretlerde kalıcı bir düşüş olamayacağını sergilemeye çalıştım. Dolayısıyla, dış ticaretin genişlemesi yoluyla ya da makinelerin iyileştirilmesi yoluyla emekçinin besini ve diğer temel tüketim maddeleri piyasaya daha ucuza ulaştırılabilirse, kârlar da yükselecektir. Zahireyi kendimiz üretmek yerine, kumaşımızı ya da emekçinin ihtiyaç duyduğu diğer maddeleri kendimiz imal etmek yerine, bu malları bize daha ucuza sağlayacak bir pazar keşfedersek ücretler düşecek, kârlar yükselecektir; ama dış ticaretin genişlemesi ya da makinelerin iyileşmesi yoluyla yalnızca zenginlerin tükettikleri mallar daha ucuz bir fiyata sağlanıyorsa, kâr oranlarında hiçbir değişme gerçekleşmeyecektir. Bu durumdan ücret oranları etkilenmeyecek, şarap, ipekliler ve öbür pahalı malların fiyatı yüzde 50 oranında düşse de, kârlarda değişme olmayacaktır.

Öyleyse dış ticaret, gelirin harcandığı nesnelerin miktarını ve çeşitliliğini artırdığında, malları çoğaltıp ucuzlatarak tasarrufu ve sermaye birikimini tetiklediğinde ülkeye çok büyük yarar sağlarken, ithalatın konusu ücretlerin harcandığı mallar olmadıkça, kârların yükselmesine yol açmaz.

Dış ticaret için yapılan saptamalar, iç ticaret için de aynı ölçüde geçerlidir. Kâr oranları daha iyi bir iş dağılımına gidilmesiyle, yeni makinelerin bulunmasıyla, yolların ve kanalların yapılmasıyla, malların imalatında ya da taşınmasında harcanan emeği azaltacak herhangi bir araçla hiçbir zaman artırılamaz. Bunlar, fiyata etki eden nedenlerdir ve her zaman tüketicilere büyük yararlar sağlamıştır; ne de olsa tüketiciler aynı emek, ya da aynı emekle sağlanmış ürünün değeri karşılığında, iyileştirmenin gerçekleştiği maldan daha büyük miktarda

edinebileceklerdir; ama bu iyileştirmenin, kârlara herhangi bir etkisi olmaz. Öte yandan, ücretlerin azalması kârları yükseltir, ama mal fiyatlarında herhangi bir etki oluşturmaz. İyileştirmeler tüm sınıfların yararınadır, çünkü tüm sınıflar tüketicidir; ücret düşüşü ise yalnızca üreticilerin yararınadır; her eşyanın fiyatı aynı kalırken onlar daha fazla kazanırlar. Birinci durumda üreticiler eskisiyle aynı kazancı elde ederler, ama bu kazançlarını harcadıkları eşyanın değişim değeri azalmıştır.

Bir ülkede malların göreli değerini düzenleyen kural, iki ya da daha fazla ülke arasında değişilen malın göreli değerini belirlemez.

Serbest ticaretin kusursuz uygulandığı bir sistemde, her ülke doğal olarak sermayesini ve emeğini kendisi için en yararlı olan işkollarına yatıracaktır. Bireysel yararını kollama yolundaki bu arayış, hayranlık uyandıran bir biçimde, bütünün genel iyiliğini de beraberinde getirir. Bu arayış, çalışmayı kışkırtarak, marifeti ödüllendirerek, doğanın bahşettiği özgün güçlerin en etkin biçimde kullanılmasını sağlayarak emeği en verimli ve en tutumlu iş göreceği biçimde dağıtır; genel mal kütlesini artırarak herkese yarar sağlar, ortak çıkar ilişkileri ve etkileşim kurarak tüm uygar dünyayı evrensel bir uluslar topluluğu halinde birbirine bağlar. Şarabın Fransa’da ya da Portekiz’de yapılmasını, zahirenin Amerika’da ya da Polonya’da üretilmesini, türlü makinelerin ve diğer malların da İngiltere’de imal edilmesini belirleyen de işte bu ilkedir.

Bir ülke içinde kârlar her zaman genellikle aynı düzeydedir, ya da ancak sermayenin çalıştırılma koşullarının elverişliliğine bağlı olarak farklılık gösterir. Ülkeler arasında ise böyle olmaz. Yorkshire’da çalıştırılan sermayenin kârları Londra’da çalıştırılan sermayeninkini geçiyorsa, sermaye hızla Londra’dan Yorkshire’a kayacak, böylece kârların eşitlenmesi sağlanacaktır; oysa İngiltere’de sermaye ya da

nüfus artışı nedeniyle toprakların üretme gücü azalacak ve ücretler artıp kârlar da düşecek olursa, sermaye ve nüfusun İngiltere'den kaçıp kârların daha yüksek olabileceği Hollanda'ya, İspanya'ya ya da Rusya'ya gitmesi söz konusu olmaz.

Eğer Portekiz'in başka ülkelerle herhangi bir ticari bağı olmasaydı, sermayesinin ve sanayisinin bir kısmını şarap üretimine ayırmak ve şarap karşılığında kendisine kumaş ve hırdavat satın almak yerine, sermayesinin bir kısmını kumaş ve hırdavat türü malların imalatına ayırmak zorunda kalacaktı; bu durumda muhtemelen nicelikçe olduğu kadar nitelikçe de daha düşük mallar elde edecekti.

İngiltere'den kumaş almak üzere Portekiz'in verdiği şarabın miktarı, her iki malın üretilmesine harcanmış karşılıklı emek miktarıyla belirlenmez; miktar, ancak her iki mal da İngiltere'de ya da Portekiz'de üretilmiş olsaydı, böyle belirlenirdi.

Örneğin, İngiltere'deki koşullar altında kumaş üretimi, 100 kişinin bir yıllık emeğini gerektiriyor olsun; bu ülke şarap yapmak istediğinde de aynı anda 120 kişinin emeği gereksin. Bu durumda İngiltere, şarabı ithal edip karşılığında kumaş ihraç etmeyi çıkarına uygun görecektir.

Portekiz'de de şarap üretmek için 80 kişinin bir yıllık emek harcaması gerekiyorsa; aynı ülkede kumaş üretmek ise aynı zamanda 90 kişinin emeğini gerektiriyorsa; bu durumda da kumaş karşılığında şarap ihraç etmek, Portekiz'in yararına olacaktır. Portekiz'in ithal ettiği malın, yurtiçinde üretilmesi, İngiltere'de üretilmesinden daha az emeğe mal oluyorsa bile, bu değiştokuş gerçekleşebilir. Portekiz kumaşı 90 kişiyle yapabiliyor olsa da, onu 100 kişinin ürettiği ülkeden alacaktır, çünkü sermayesini şarap üretiminde çalıştırmanın, Portekiz'e sağlayacağı üstünlükler daha fazladır; sermayesinin bir kısmını bağcılıktan kumaş imalatına

kaydırmak yerine, ürettiği şarapla İngiltere'den kumaş sağlayabilir.

Dolayısıyla İngiltere, 80 kişinin emek ürünü karşılığında 100 kişinin emek ürününü verecektir. Böyle bir değiştokuşun aynı ülkedeki bireyler arasında gerçekleşmesi olanaklı değildir. Başka deyişle, 100 İngiliz'in emek ürünü, 80 İngiliz'in emek ürünü karşılığında değişilemez, ama 100 İngiliz'in emek ürünü, 80 Portekizli'nin, 60 Rus'un ya da 120 Hintli'nin emek ürünüyle değişilebilir. Tek bir ülke içindeki alışveriş ile pek çok ülke arasındaki alışverişte görülen bu farklılık, daha kârlı bir işkolu arayan sermayenin ülkeler arasında hareket etmesinin güç olmasına karşılık, aynı ülke içinde bir bölgeden öbürüne ne kadar hızlı biçimde geçebildiği dikkate alınınca, kolayca açıklanabilir.[35]

Kuşkusuz, bu koşullar altında hem şarabın hem de kumaşın Portekiz'de yapılması, bunun için de İngiltere'de kumaş yapımında kullanılan sermaye ile emeğin aynı amaçla Portekiz'e kaydırılması İngiltere'nin kapitalistleri ve her iki ülkenin tüketicileri açısından yararlıdır. Bu durumda, söz konusu malların göreli değeri, biri Yorkshire'da, öbürü Londra'da üretildiğinde hangi ilkeyle belirleniyorsa, öyle belirlenecektir; başka herhangi bir durumda da sermaye bu ülkeler arasında serbestçe dolaşarak en kârlı çalışacağı yeri bulabilseydi, kâr oranlarında herhangi bir farklılık olmazdı; malların gerçek fiyatlarında ise, bunları satılacakları piyasalara ulaştırmada fazladan emek gerekmesinden kaynaklanan değişikliğin dışında bir farklılık gerçekleşmezdi.

Bununla birlikte, yaşam şunu da göstermiştir: Bir yandan sermayesi kendi doğrudan denetiminde olmadığında sermaye sahibinin duyduğu kurgusal ya da gerçek güvensizlik hali, öte yandan, doğduğu, ilişkiler kurmuş olduğu ülkeyi terk etmedeki doğal isteksizliği, alıştığı koşullardan farklı, yabancı bir yönetim ve yeni yasalar

karşısında duyacağı özgüvensizlik, sermaye göçü önünde engel teşkil etmektedir. Giderek zayıfladığını üzüntüyle gördüğüm bu duygular, pek çok insanı yabancı ülkelerde varlıklarını daha yararlı işletme yolları aramaktansa, kendi ülkesinde düşük kâr oranlarıyla mülk edinmeye razı hale getirmektedir.

Genel dolaşım aracı olarak tercih edilmiş altın ile gümüşün, ticaretteki rekabet yoluyla dünyanın farklı ülkeleri arasında dağılma oranları; bu madenlerin hiç olmadığı ve ülkeler arasındaki ticaretin yalnızca takas usulü yapıldığı koşullarda yaşanacak olan doğal ticari trafiğe denk düşen bir tarzda gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla kumaş, üretildiği ülkedeki maliyetinden daha fazla altına satılamadığı sürece Portekiz'e ihraç edilemez; şarap da Portekiz'deki maliyetinden daha fazla paraya satılamadığı sürece İngiltere'ye ihraç edilemez. Ticaret yalnızca takas usulü gerçekleşseydi, bu ticaretin yaşaması, ancak İngiltere, belli miktarda emeği bağcılığa değil de kumaş imalatına yönelterek ucuza kumaş yapabildiği, bağcılığa ayırması halinde üreteceğinden daha büyük miktarda şarap satın alabilecek denli ucuza kumaş yapabildiği sürece, öte yanda da, Portekiz'in sanayisi de ters yönde işlediği sürece mümkün olurdu. Şimdi, İngiltere'de yeni bir şarap yapma yöntemi keşfedildiğini, dolayısıyla artık bu ülkenin şarabı ithal etmek yerine imal etmekte yarar gördüğünü varsayalım; bu durumda doğal olarak İngiltere, sermayesinin bir parçasını dış ticaretten iç ticarete yönlendirecektir; ihracat için kumaş imal etmeyi bırakıp kendine şarap yapmaya başlayacaktır. Söz konusu malların para cinsinden fiyatı da bu değişiklikler doğrultusunda düzenlenecektir; şarabın fiyatı düşecek, kumaş ise eski fiyatını koruyacaktır, Portekiz'de ise hiçbir malın fiyatında değişme yaşanmayacaktır. İngiltere'den kumaş ihracatı bir süre için devam eder, çünkü kumaş fiyatı, Portekiz'de hâlâ

daha pahalıdır; ama kumaş karşılığında artık şarap yerine para verilmeye başlar; bu durum, paranın İngiltere’de birikmesi, yurtdışında ise azalması nedeniyle kumaşın iki ülkedeki göreli değeri, ihracatını kârlı olmaktan çıkaracak denli değişene dek devam edecektir. Eğer şarap yapım yöntemindeki gelişme çok önemliyse, iki ülkenin işkollarını değiştokuş etmeleri kâr getirici olabilir; tüm şarabı İngiltere yapar, Portekiz de İngilizlerce tüketilecek kumaşları imal eder; ama bunu gerçekleştirebilmek, ancak değerli madenlerin, İngiltere’de kumaş fiyatını yükseltecek, Portekiz’de ise azaltacak yeni bir dağılıma uğramasıyla mümkün olur. İngiltere’de şarap fiyatı, imalatında yapılan iyileştirmenin getirdiği gerçek üstünlük nedeniyle inecektir; başka deyişle, şarabın doğal fiyatı düşecektir; kumaşın göreli değeri ise para birikimi nedeniyle İngiltere’de artacaktır.

İngiltere’de şarap yapımındaki iyileştirmeden önce şarap fiyatının fıçı başına 50£ olduğunu, belli miktarda kumaşın ise 45£ olduğunu varsayalım; Portekiz’de ise aynı miktarda şarabın fiyatı 45£, kumaşın fiyatı ise 50£ olsun; Portekiz ihraç ettiği şaraptan, İngiltere de ihraç ettiği kumaştan 5£ kâr sağlamaktadır.

İyileştirmeden sonra ise, İngiltere’de şarabın 45£’a düştüğünü, kumaşın ise aynı fiyattan satılmayı sürdürdüğünü varsayalım. Her ticari muamele, bağımsız bir muameledir. Bir tüccar kumaşı İngiltere’de 45£’a alıp Portekiz’de olağan kârla satabildiği sürece, İngiltere’den ihraç etmeye devam edecektir. Tüccarın işi İngiliz kumaşı satın alıp, ödemeyi de Portekiz parasıyla aldığı kambiyo senediyle yapmaktan ibarettir. Bu paraya ne olduğunun tüccar için hiçbir önemi yoktur; senedi havale ederek borcunu kapamıştır. Kuşkusuz, bu muamele, tüccarın kambiyo senedini alırken taahhüt ettiği ödeme koşullarınca belirlenir, ama bu koşulların o da farkındadır; senetlerin

piyasa fiyatını ya da kambiyo rayicini etkilemesi gibi muhtemel nedenler onu ilgilendirmez.

Piyasalar Portekiz'den İngiltere'ye şarap ihracı için elverişliyse, şarap ihracatçısı senet satıcısı olacaktır; bu senet ya kumaş ithalatçısı tarafından ya da ona senedi satan kişi tarafından satın alınacaktır; böylelikle bir ülkeden diğerine para akışı olmaksızın, her iki ülkenin ihracatçılarına da ödeme yapılmış olur. Birbirleriyle herhangi bir doğrudan muameleye girmedikleri halde, Portekiz'de kumaş ithalatçısının ödediği para, Portekiz'den şarap ihraç eden tüccara geçecektir; İngiltere'de aynı senedin ciro edilmesiyle birlikte, kumaş ihracatçısı da malının değerini şarap ithalatçısından almaya yetkili olacaktır.

Bununla birlikte, fiyatlar İngiltere'ye şarap ihracatına uygun olmadığında da kumaş ithalatçısı senet satın alabilir, ama bu kez senedin fiyatı daha yüksek olacaktır, çünkü senedi ona satan kişi, piyasada iki ülke arasındaki muameleyi dengeleyebilecek bir mukabil senet olmadığını bilmektedir; senedi karşılığında aldığı altın ya da gümüş paranın bilfiil İngiltere'deki meslektaşına ihraç edileceğinin farkındadır, ne de olsa İngiltere'deki meslektaşı senedin ibrazı halinde yapması gereken ödemeyi ancak bu parayla gerçekleştirebilecektir; senedi satan kişi bu yüzden, adil ve olağan kârın dışında, senedinin fiyatına edeceği masrafları da ekleyebilir.

Bu senedin İngiltere'deki primi, kumaş ithalatından edilen kâra eşit olursa, kuşkusuz ithalat kesilecektir; ama senet üzerinden prim yalnızca yüzde 2 ise, İngiltere'deki 100£'luk bir borcu kapamak için Portekiz'de 102£ ödemek gerekiyorsa, bu arada kumaş 45£'a mal olurken 50£'a satılıyorsa, kumaş ithal edilir; senetler satın alınır ve para ihracatı da, Portekiz'de paranın azalması ve İngiltere'de birikmesi sonucu, fiyatlar söz konusu muameleleri

sürdürmenin kâr getirmeyeceği bir düzeye gelinceye dek devam eder.

Ama bir ülkede paranın azalırken öbüründe artması durumu yalnızca bir malın fiyatına değil, tüm malların fiyatlarına etki eder; bu yüzden de hem şarabın hem de kumaşın fiyatı İngiltere'de yükselecek, Portekiz'de ise düşecektir. Bir ülkede 45£, öbüründe 50£ olan bir kumaşın fiyatı, muhtemelen Portekiz'de 49£'tan 48£'a inecek, İngiltere'de ise 46£'tan 47£'a çıkacaktır; senedin primini ödedikten sonra kalan kâr ise, herhangi bir tüccarı o malı ithal etmeye ikna edecek düzeyde olmayacaktır.

İşte bu yüzden para, her ülkeye yalnızca takas usulü ticareti kârlı hale getirmeye yetecek miktarlarda dağılmıştır. İngiltere'nin şarap karşılığında kumaş ihraç etmesinin nedeni, böyle yaparak sanayisini daha verimli kılabilmesidir; yalnızca yurtiçinde üretim ile sağlayabileceğinden daha fazla kumaş ve şaraba sahip olmaktadır; Portekiz de kumaş ithalatı karşılığında şarap ihraç etmiştir, çünkü Portekiz sanayisinin şarap yapımına yöneltilmesi, her iki ülkenin de yararına olmaktadır. İngiltere'nin kumaş, Portekiz'in de şarap üretmesi zorlaşırsa ya da İngiltere şarabı, Portekiz de kumaşı daha kolay üretebilir hale gelirse, ticaret hemen duracaktır.

Portekiz'in koşullarında herhangi bir değişme yok iken, İngiltere şarap imalatında emeğini daha verimli kullanabildiğini fark ederse, iki ülke arasındaki takas aniden değişikliğe uğrar. Portekiz'in şarap ihracatı kesilmekle kalmaz, değerli madenlerin yeni bir dağılım gösterdiklerine tanık olunur, kumaş ithalatı da durur.

Muhtemelen her iki ülke de kendi şaraplarını ve kumaşlarını imal etmeyi çıkarlarına görür; oysa bu yalnızca şu sonucu doğurur: İngiltere'de şarap ucuzlasa da, kumaş fiyatı yükselir, tüketici kumaşa daha fazla öder; öte yandan Portekiz'de gerek kumaş gerekse şarap tüketicileri mallarını

daha ucuza satın alabilir. İyileştirmenin yapıldığı ülkede fiyatlar yükselir, iyileştirme yapılmayan ama kârlı bir dış ticaret kaleminden mahrum kalan yerde fiyatlar düşer.

Bununla birlikte söz konusu durumun Portekiz'e yararı yalnızca görünüştedir, çünkü bu ülkede üretilen kumaşın da, şarabın da miktarı azalacaktır; İngiltere'de ise miktarları artacaktır. Paranın değeri iki ülkede de bir ölçüde değişecektir; İngiltere'de düşecek, Portekiz'de yükselecektir. Para cinsinden hesaplandığında, Portekiz'in toplam geliri düşmüş, İngiltere'nin toplam geliri ise artmış olacaktır.

Öyleyse, herhangi bir ülkedeki bir imalat kolunda yapılan iyileştirme, değerli madenlerin uluslar arasındaki dağılımını değiştirme eğilimindedir: Malların miktarını artırma, aynı zamanda iyileştirmenin yapıldığı ülkede fiyatların genel düzeyini yükseltme gibi etkiler gösterir.

Sorunu yalınlaştırmak için, iki ülke arasındaki ticareti iki maldan, şarap ve kumaştan ibaret varsaydım; ama pek iyi bilindiği üzere, ihracat ve ithalat listesine çok çeşitli mallar girebilir. Paranın bir ülkeden çıkması ve diğerinde birikmesinden tüm malların fiyatı etkilenir, bu nedenle para dışında diğer malların ihracatı da özendirilir; böylece iki ülkedeki paranın değerinde çok büyük bir değişme yaşanması önlenmiş olur.

Ustalıkta ve makinelerdeki gelişmelerin yanında, ticaretin olağan akışı üzerinde etkili olan, denge durumuna ve paranın göreli değerine müdahale eden başka çeşitli nedenler vardır. İhracata ve ithalata yönelik primler, mallara konan yeni vergiler bazen doğrudan, bazen dolaylı bir biçimde, takas usulüne dayalı doğal ticareti sekteye uğratır; fiyatları ticaretin doğal akışına uyumlu kılabilmek için para ihraç ya da ithal etme gereksinmesi doğurur; üstelik bu sonuçlar yalnızca takasın sekteye uğradığı ülkede değil, ticaret yapan her ülkede az ya da çok kendini gösterir.

Bu durum paranın neden farklı ülkelerde farklı değerlerde olduğunu bir ölçüde açıklar; ayrıca diğer etkenler bir yana, imalatı serpilmekte olan ülkelerde yerli malların fiyatlarının ve değerleri görece düşük de olsa malların büyük çoğunluğunun neden daha pahalı olduğunu da bize açıklar. Nüfusları, topraklarının bereketi ve büyüklüğü eşit, tarım yöntemleri de aynı olan iki ülke düşünelim; bunlardan ihraç malları imalatını daha iyi makinelerle, daha büyük ustalıkla gerçekleştiren ülkede ham mahsul fiyatları daha yüksek olacaktır. Kâr oranları ufak bir farklılık gösterecektir, çünkü ücretler, ya da emekçinin gerçek ödülü, her iki ülkede de aynı olabilecektir; gene de ustalıktaki ve makinelerdeki üstünlüğü sayesinde, malları karşılığında bol miktarda para ithal etmiş olan ülkede ücretler, bu arada ham mahsul, nominal olarak daha yüksektir.

Bu iki ülkeden biri belli nitelikte, öbürü de başka nitelikte mal imal etmede üstünlüğe sahipse, ikisine de dikkat çekici bir değerli maden girişi yaşanmaz; ama birindeki üstünlük öbürüne hatırı sayılır ölçüde ağır basıyorsa, o zaman böyle bir akışın yaşanması kaçınılmazdır.

Bu yapıtın önceki bölümlerinde, savlarımızı anlatmak amacıyla paranın her zaman aynı değerde seyrettiğini varsaydık; oysa şimdi göstermeye çalıştığımız gibi, paranın değerinde görülen ve tüm ticaret dünyasında yaşanan olağan değişikliklerin yanında, tek tek ülkelerde paranın kısmi değişikliklere uğraması da söz konusudur; bunun ardında, göreli vergilendirme, imalattaki yüksek beceri, iklimsel üstünlükler, doğanın üretkenliği ve başka pek çok nedenle, iki ülkede para değerlerinin hiçbir zaman aynı olmayacağı gerçeği yatmaktadır.

Bununla birlikte her ne kadar para böyle aralıksız değişikliklere tabi olsa ve bunun sonucunda pek çok ülkede ortak olarak üretilen malların fiyatları gözle görülür farklılıklar gösterse de, kâr oranları ne para girişinden ne de

para çıkışından etkilenir. Dolaşım aracının çoğalması, sermayeyi artırmaz. Bir ülkede gerek çiftçinin toprak sahibine ödediği rant ve emekçilere ödediği ücretler, gerekse çiftçinin sermayesinin nominal değeri, öbür ülkedekinden, sözgelimi yüzde 20 fazlaysa, o çiftçi elde ettiği ham mahsulü yüzde yirmi daha yüksek fiyata satacak olmasına rağmen, kesinkes aynı kâr oranını elde edecektir.

Şunu her defasında yinelemek isterim: Kârlar ücretlere bağlıdır; ama nominal değil, gerçek ücretlere; emekçiye her yıl ödenen pound'un sayısına değil, o pound'ları elde etmek için çalışılması gereken günlerin sayısına bağlıdır. Bu yüzden iki ülkede ücretler tamı tamına aynı olabilir, bunların ranta ve topraktan alınan toplam mahsule oranları da aynı olabilir; gene de bu ülkelerden birinde emekçi haftada on şilin alırken, diğeri on iki şilin kazanabilir.

Toplumun ilk aşamalarında, imalat henüz çok az ilerlemişken, tüm ülkelerin ürünleri aşağı yukarı birbirine benzer, büyük hacimli ve en kullanışlı mallardan oluşuyorken, farklı ülkelerde paranın değeri, her şeyden önce değerli madenleri sağlayan maden ocaklarının uzaklığınca belirlenecektir; ama toplumda sanatlar ve yenilikler geliştikçe, farklı uluslar özgül imalatlarda sivrilmeye başladıkça, söz konusu uzaklık, hesaplamada gene rol oynayacaksa da, artık değerli madenlerin değerini belirleyen, en başta, mamullerin karşılıklı üstünlükleri olacaktır.

Varsayalım, tüm uluslar yalnızca zahire, sığır eti ve kaba giysi üretiyor; altın da ancak onu üreten ya da elinde tutan ülkelere bu malların ihracıyla elde edilebiliyor. Bu durumda doğal olarak Polonya'da altının değişim değeri İngiltere'dekinden daha yüksek olacaktır, çünkü hem zahire gibi hacimli bir malı daha uzak bir yola göndermenin masrafı hem de altını Polonya'ya taşıyabilmenin masrafı daha fazladır.

Toprağın bereketi ya da emekçinin becerileri ve aletlerinin üstünlüğü sayesinde İngiltere'de zahire üretmek Polonya'dakinden çok daha kolay olduğu sürece, altın değerindeki farklılık, ya da aynı anlama gelmek üzere, iki ülkenin zahire fiyatlarındaki farklılık varlığını koruyacaktır.

Bununla birlikte, imalatında yenilik yapan ilk ülke Polonya olursa, herkesçe arzulanan bir malı yükte hafif, pahada ağır olacak biçimde yapmayı başarırsa, ya da doğa ona herkesçe arzulanan ve başka ülkelere nasip olmamış bir ürün bahşederse, Polonya bu mal karşılığında fazladan bir para miktarı elde edebilecektir; böyle bir gelişmenin de zahire, sığır eti ve kaba giysi fiyatları üzerinde etkisi olacaktır. Maden yataklarına uzak olmanın yarattığı kayıp, çok değerli bir ihraç malına sahip olmanın verdiği üstünlükle fazlasıyla telafi edilecektir; Polonya'da paranın değeri İngiltere'dekinden hep daha düşük olacaktır. Ama tersi durumda, eğer ustalık ve makineleşme üstünlüğü İngiltere'de ise, bu kez Polonya'ya göre İngiltere'de altını daha az değerli, zahireyi, sığırı ve giysiyi ise daha pahalı kılan nedenlere bir yenisi daha eklenmiş olacaktır.

İki ülke arasında paranın karşılıklı değerini belirleyen, kanımca yalnızca bu iki nedendir; aslında vergilendirme de para dengesinin bozulmasına vesile olabilir, ama sonuçta vergilendirme de, ustalık, çalışma ve iklim gibi üstünlüklerin bir bölümünden ülkeyi mahrum bıraktığı zaman bu dengeyi bozabilir.

Paranın değerinin düşük olmasıyla, zahirenin ya da parayı kıyasladığımız bir başka malın değerinin yüksek olması arasındaki ayrımı vurgulamayı özellikle önemli buluyorum. Bunlar çoğunlukla aynı şey gibi ele alınıyor; oysa aslında, zahirenin kilesi beş şilinden on şiline çıkarsa, bunun nedeni ya para değerindeki bir düşme ya da zahire değerinde bir yükselme olabilir. Böylece, gördüğümüz üzere, artan nüfusu beslemek için art arda daha kötü toprakları üretime çekme

zorunluluğu yüzünden zahirenin diğer eşya karşısındaki göreli değeri artacaktır. Bu nedenle, para da sürekli aynı değerde seyrederse, zahire daha fazla para karşılığında değişilebilecektir, başka deyişle, pahalanacaktır. Malları daha özel üstünlüklerle imal etmemizi sağlayan bir imalat yeniliği de zahire fiyatlarında aynı etkiyi doğuracaktır, çünkü bunun sonucunda ülkeye para girişi yaşanacaktır; paranın fiyatı düşecek, dolayısıyla para daha az zahireyle değişilebilecektir. Bununla birlikte zahire değerindeki bir yükselmenin fiyatları artırmasından doğan sonuçlar ile para değerindeki bir düşmeden doğan sonuçlar tümüyle farklıdır. Her iki durumda da ücretlerin parasal değeri yükselecektir; ama bu durum para değerindeki düşüşten kaynaklanıyorsa, yalnızca ücretler ve zahire fiyatı değil, tüm diğer malların da fiyatı yükselecektir. İmalatçı daha fazla ücret ödemek zorunda kalıyorsa, mamul malları karşılığında da daha fazla para alacaktır ve kâr oranları etkilenmeyecektir. Öte yandan zahire fiyatlarındaki yükselmenin nedeni, üretilmesindeki güçleşme ise, kârlar düşer; çünkü artık imalatçı daha fazla ücret ödemek durumundadır ve mamul mallarının fiyatını yükselterek zararını tazmin etme olanağına da sahip değildir.

Maden ocaklarını işletmede yapılan ve değerli madenleri daha az emekle üretmeyi sağlayan herhangi bir iyileştirme, genel olarak paranın değerini aşağıya çeker. Para, tüm ülkelerde daha az malla değişilir hale gelir; ama ülkelerden biri imalatta sivrildiğinde ve böylece kendisine para akışı sağlayabildiğinde, o ülkede para değeri diğerlerinden daha düşük, zahire ve emek fiyatları ise görece yüksek olacaktır.

Paranın değerinin görece yüksekliği ülkeler arası değişimi etkilemez; zahire fiyatları bir ülkede yüzde 10, 20 ya da 30 fazla olsa bile, senetler parite üzerinden ciro edilmeyi sürdürür. Varsayılan koşullarda fiyatların böyle farklılıklar göstermesi eşyanın tabiatı gereğidir ve imalatta sivrilen

ülkeye zahire ve emek fiyatını artırmaya yetecek miktarda para girdiği sürece, değişim pariteden gerçekleşir. Yabancı ülke para ihracatını yasaklar ve bu yasağa uyulmasında başarı sağlarsa, imalatta ilerlemiş ülkede zahire ve emek fiyatının artmasını gerçekten de önleyebilir; çünkü kâğıt para kullanımını yok sayarsak, bu artış, ancak değerli madenlerin imalatta ileri ülkeye akmasıyla ortaya çıkabilir; gene de yabancı ülke, değişimin kendisine olan zararlarını önleyemez. İngiltere imalatta ileri ülkeyse ve para ithal etmesini önlemek de mümkünse, İngiltere’nin Fransa’yla, Hollanda’yla ve İspanya’yla olan ticareti, gene de bu ülkelerin yüzde 5, 10 ya da 20 oranında aleyhine seyreder.

Para akışı zorla durdurulduğunda ve para değerinin adil düzeyde sabitlenmesi engellendiğinde, değişimde yaşanacak olası değişikliklerin artık bir sınırı yoktur. Burada doğacak sonuçlar, talep edilmesi halinde sikkeyle değiştirilemeyecek bir kâğıt para miktarının dolaşıma sokulduğunda doğacak olanlarla aynıdır. Kâğıt paranın dolaşımı, zorunlu olarak, basıldığı ülkeyle sınırlıdır; bollaştığında diğer ülkelere yayılamaz. Dolaşım dengesi ortadan kalkar ve değişim kaçınılmaz olarak elinde daha fazla para bulunan ülke aleyhine döner; öte yandan, ticaretin seyri gereği başka ülkelere gitme dürtüsüne kapılan madeni paraların, zor yoluyla, yasalarla engellenmeleri durumunda da aynı etkiler ortaya çıkar.

Her ülkede tamı tamına olması gereken miktarda para bulunsa da paranın değeri hepsinde aynı olmayacaktır, çünkü paranın değeri pek çok mala bağlı olarak yüzde 5, 10, hatta 20 oranında farklılık gösterirken, ülkeler arası değişim pariteden yapılacaktır. İngiltere’de, yüz pound, ya da 100£’un içerdiği miktarda gümüş, Fransa’da, İspanya’da ya da Hollanda’da 100£’luk senet ya da ona eşit miktarda gümüş satın alacaktır.

Farklı ülkeler arasındaki değişimi ya da paranın karşılıklı değerini açıklarken, bir ülkedeki paranın mal cinsinden değerini kesinlikle hesaba katmamalıyız. Paranın zahire, kumaş ya da başka bir mal cinsinden değeri hiçbir zaman bu değişimi belirlemez; değişim hesabı, bir ülkenin para biriminin değeriyle öbür ülkeninkini karşılaştırarak yapılır.

Bu değişim oranı, aynı zamanda iki ülkede de geçerli olan bir ortak ölçütle kıyaslanarak saptanabilir. Eğer İngiltere'deki 100£'luk bir senedin Fransa'da ya da İspanya'da satın aldığı mal miktarı, Hamburg'daki aynı tutarda bir senedin bu ülkelerde aldığı mal miktarıyla eşit ise, Hamburg ile İngiltere arasındaki değişim paritede olacaktır; buna karşılık, İngiltere'de 130£'luk bir senet Hamburg'daki 100£'luk senetten daha fazla mal satın alamıyorsa, değişim yüzde 30 İngiltere aleyhine seyredecektir.

İngiltere'de 100£'la bir kambiyo senedi satın alınabilir ya da Hollanda'da 101£, Fransa'da 102£ ve İspanya'da 105£ alma hakkı elde edilebilir. Bu durumda İngiltere'yle olan değişim, Hollanda aleyhine yüzde 1, Fransa aleyhine yüzde 2 ve İspanya aleyhine yüzde 5 olacaktır. Bu durum, söz konusu ülkelerde para birimi düzeyinin, olması gerekenden yüksek seyrettiğini gösterir; dolaşımdaki paralarının karşılıklı değeri de, fazla paranın ellerinden çıkmasıyla ya da İngiltere'de para miktarının artmasıyla yeniden pariteye oturur.

Ülkeler arası değişimin İngiltere aleyhine yüzde 20'den 30'a çıkarak seyrettiği geçtiğimiz on yıl içinde paramızın değer yitirdiğini düşünenler, sanılanın tersine, paranın çeşitli mallar cinsinden değerinin, bir ülkede öbüründen daha yüksek olamayacağı görüşünü hiç savunmamışlardı. Bu kişilere göre, Hamburg ya da Hollanda parası üzerinden hesaplandığında 100£ içindeki altın külçesinden daha değerli gelmeyen bir 130£'u, böyle bir değer kaybı

olmaksızın İngiltere sınırları dahilinde tutmak mümkün değildi.

İyi durumdaki 130 İngiliz sterlinini, Hamburg'a 5£ masrafı da göze alarak gönderdiğimde, Hamburg'da elime 125£ geçecektir; öyleyse, paralarım iyi durumdaki sterlinden oluşuyorsa, Hamburg'da bana 100£ verecek bir senet için burada 130£ ödemeye beni kim ikna edebilir? – Paralarım ancak aşınmış, Hamburg sterlininin altına düşecek kadar gerçek değerlerini yitirmişlerse bu olabilir; böylece oraya 5£ masrafla gönderildiklerinde de yalnızca 100£'a satılacaklardır. Madeni paralar söz konusuysa elimdeki 130£'un Hamburg'da bana 125£ getireceği bir gerçek, ama kâğıt sterlin söz konusuysa alacağım, ancak 100£'tur; gene de 130£'luk bir kâğıt paranın 130£'luk gümüş ya da altına eşit olduğu kabul edilir.

Bazıları ise gerçekten de mantıklı bir biçimde, 130£'luk kâğıt paranın, 130£'luk madeni paraya eşit değerde olmadığını savunmuşlardır, ama onlara göre değeri değişen kâğıt para değil, madeni paradır. Bu kişiler, değersizleşme terimini gerçek değer düşmesiyle sınırlamak istemişler, paranın değeri ile onun yasalarla belirlenmiş ölçütünün değeri arasındaki karşılıklı farka bağlamamışlardır. Diyelim, eskiden yüz pound'luk İngiliz parası, 100£'luk Hamburg parasına eşitti ve onunla değişilebiliyordu; herhangi üçüncü bir ülkede de Hamburg'un ve İngiltere'nin 100£'luk senediyle tam olarak aynı miktarda mal satın alınabiliyordu. Sonradan, aynı eşyayı satın alabilmek için 130£'luk İngiliz parası öder hale geldim, Hamburg ise aynılarını 100£'a almaya devam ediyordu. Burada İngiliz parası değerini korumuşsa, o zaman Hamburg parasının değeri yükselmiş olmalıdır. Ama bunun kanıtı nerededir? İngiliz parasının mı düştüğünü, yoksa Hamburg parasının mı yükseldiğini nasıl kesinleştireceğiz? Bunu belirleyebileceğimiz bir standart yoktur. Bu, kanıt kabul etmeyen bir mazeret niteliğindedir;

somut bir biçimde onaylanması ya da reddedilmesi olanaklı değildir. Dünyanın tüm ulusları, doğada çekincesiz başvurabilecekleri bir değer standardının olmadığını, bu yüzden de onun yerine genel olarak en az değişiklik gösterdiği görülen bir aracı seçmeleri gerektiğini kabul etmelidir.

Yasa değişene kadar, şimdi uygulanandan daha eksiksiz bir standart sağlayan başka bir mal keşfedilene kadar, bu standarda uymak durumundayız. Altın bu ülkedeki yegâne standart olduğu sürece, altının genel değeri ister yükselsin ister düşsün, bir pound'luk sterlinin 5 dwt[36] ve 3 gr standart altına eşitliği bozulduğunda, para değer kaybına uğrar.

Bölüm VIII

Vergiler Üzerine

Vergiler, bir ülkenin toprak ve emek ürününden, hükümetin emrine verilen parçadır; sonuç olarak her zaman ülkenin ya sermayesinden ya da gelirinden ödenir.

Bir ülkenin sermayesinin, doğası bakımından çok ya da az dayanıklı olmasına göre ya bağlı ya da dönen durumda bulunduğunu göstermiştik. Dönen sermaye ile bağlı sermaye arasındaki ayrımın nerede başladığını net biçimde belirlemek zordur, çünkü sermayenin dayanıklılık derecesi neredeyse sonsuz çeşitlilik gösterebilir. Bir ülkenin besini yılda en az bir kez tüketilir ve yeniden üretilir; bir emekçinin giysisi muhtemelen iki yıldan önce tüketilmez ve yeniden üretilmez, öte yandan eviyle mobilyalarınınsa on ya da yirmi yıl dayanabileceği düşünülebilir.

Bir ülkenin yıllık üretimi, yıllık tüketimini karşılayacak miktarı aşıyorsa, o ülkenin sermayesinin arttığı söylenir; tersine, yıllık tüketimi yıllık üretimince yerine konamıyorsa, sermayesinin azaldığı söylenir. Dolayısıyla sermaye, üretimin artmasıyla artabilir ve üretken olmayan tüketimle azalabilir.

Hükümetin ek vergiler getirilmesi yoluyla artırılan tüketimi, üretimin artırılması ya da halkın tüketiminin azaltılması yoluyla karşılanamıyorsa, vergiler gelirin üzerine yüklenecek, ulusun toplam sermayesi ise bundan zarar görmeyecektir; buna karşılık eğer üretim artışı ya da halkın üretken olmayan tüketimi azalmıyorsa, vergiler kaçınılmaz olarak sermayenin üzerine binecek, başka deyişle, üretken tüketim için ayrılmış ödeneği eksiltecektir.[37]

Bir ülkenin sermayesinin azalması oranında üretiminin de azalması kaçınılmazdır; bu yüzden de gerek insanların gerek hükümetin yaptığı üretken olmayan harcamalar hiçbir değişiklik göstermeden sürerse, insanların ve devletin

kaynakları gittikçe artan bir hızla azalacak, daralacak ve giderek yok olacaktır.

İngiliz hükümetinin son 20 yılda devasa harcamalar yapmış olmasına rağmen, halkın yaptığı üretimdeki artışın bu harcamalardan daha fazla olduğuna kuşku yoktur. Ulusun toplam sermayesi yalnızca zarar görmemekle kalmamış, aynı zamanda büyük bir artış yaşamıştır; günümüzde halkın yıllık geliri, vergiler ödendikten sonra bile tarihimizdeki bir başka dönemde olduğundan daha fazladır.

Bunu kanıtlamak için, nüfus artışını, tarımın genişlemesini, ticaret filosundaki ve imalattaki artışı, liman inşaatlarını, sayısız su kanalının açılmasını ve diğer pahalı girişimleri örnek gösterebiliriz; bunların hepsi hem sermayenin hem de yıllık gelirin arttığının işaretleridir.

Bununla birlikte, şu da kesindir: Vergilendirme olmasaydı, bu sermaye artışı çok daha büyük olurdu. Her vergi sermaye biriktirme gücünü zayıflatma eğilimi taşır. Tüm vergiler ya sermayenin ya da gelirin üzerine biner. Vergi sermayeye yüklenirse, büyümeleriyle ülkenin üretken işkollarını da büyütecek ödenekleri aynı oranda azaltır; gelirin üzerine binerse, ya birikimi zayıflatır ya da birikimcileri vergilendirilen miktarda değeri ellerinde tutmaya zorlar; ne de olsa birikimini zayıflatmak istemeyen kimseler, temel tüketim maddelerine ve lüks mallara yaptıkları harcamalardan vergiyle aynı tutarda kısıntıya gideceklerdir. Bazı vergilerin bu etkiyi uyandırma derecesi diğerlerinden çok daha büyüktür; vergilendirmenin kötülüğü ise, hangi mallara konulduğundan daha çok, toplamda uyandırdığı genel etkilere bakılarak anlaşılabilir.

Vergilerin sermayeye konulması onları mutlaka sermaye üzerinden alınan vergi haline getirmez; aynı şekilde vergiler gelire konuldular diye de gelir vergisi olmazlar. Sözgelimi 1.000£'lık gelirimden yılda 100£ ödemem gerekiyorsa, bu

gerçekten de gelirim üzerinden alınan vergidir, çünkü harcamalarımı elimde kalan 900£'la yapmaya beni zorunlu kılar; öte yandan, eskisi gibi 1.000£ harcamayı sürdürüyorsam, o zaman bu, sermaye üzerinden alınan vergi olur. Bana 1.000£'lık gelir getiren sermaye, 10.000£ değerinde olsun; bu değerde sermaye üzerinden alınan yüzde birlik vergi, 100£ edecektir; ama bu vergiyi ödemek için, harcamalarımı 900£'la sınırlamaya razı olursam, sermayem etkilenmeyecektir.

Herkesin kendi toplumsal konumunu koruma, zenginliğini önceki düzeyde sürdürme arzusu, ister sermayeye ister gelire konulsun vergilerin sonuçta gelirden ödenmesine vesile olur; bu nedenle vergilendirme arttıkça ya da hükümet harcamalarını artırdıkça, sermayesini ve gelirini aynı oranda artıramayan halkın sefa için yaptığı yıllık tüketim azalacaktır. Halkın böyle bir tasarrufa gitmesini yüreklendirmek ve sermayeye yüklenmesi kaçınılmaz vergiler getirmemek bir hükümet siyaseti olmalıdır; sermayeye yüklenecek vergiler getirilirse, emeğin geçimine ayrılan ödenekler zayıflar ve böylece ülkenin gelecekteki üretimi azalır.

İngiltere'de veraset ve intikal vergileri, miras yükümlülükleri ve mülkiyetin ölüden yaşayanlara aktarılmasına ilişkin diğer vergiler belirlenirken bu siyaset ihmal edilmiştir. Eğer 1.000£'luk bir miras 100£'luk vergiye tabi tutulursa, vâris mirası 900£ olarak görecek ve yükümlülüğünü harcamalarından 100£ tasarruf ederek ödemek için herhangi bir itki duymayacaktır; buna karşılık, eline tam 1.000£ geçen bir varis, geliri, şarabı, atları ya da hizmetçileri üzerinden 100£ vergi ödeyecek olsa, muhtemelen harcamalarını o tutarda azaltacak ya da hiç artırmayacak ve böylece ülkenin sermayesi zayıflamamış olacaktır.

“Malın mülkün ölenlerden yaşayanlara geçişinden alınan vergiler,” diyor Adam Smith, “hem sonunda hem doğrudan doğruya, malın mülkün kaldığı kimseye isabet eder. Toprak satışından alınan vergiler, tümüyle satıcının üstüne kalır. Satıcı hemen hemen hep satmak ihtiyacındadır. Öyle olduğu için, bulabildiği fiyatı kabul etmesi gerekir. Alıcı, hemen hemen hiçbir zaman satın almak ihtiyacında değildir; bundan dolayı, ancak işine gelen bedeli verir. Vergi ve bedel bir arada olmak üzere, toprağın kendisine kaça geleceğini ölçüp biçer. Vergi olarak ne denli çok ödemek zorunda kalırsa, bedel olarak o kadar az verme eğilimindedir. Bundan ötürü, bu gibi vergiler, hemen hemen hep başı darda bir kimsenin üstüne kalır ve dolayısıyla, çokluk pek acımasız, pek ezici olmak gerekir.” “Damga resimleri ile bonoların ve ödünç alınan paraya ait sözleşmelerin kütüğe yazılmasından alınan resimler, tümüyle ödünç alanın üstüne kalır ve gerçekte bunları hep o öder. Dava işlemi üzerindeki aynı tür resimler davacılara isabet eder. Bu resimler, tarafların her ikisi için, davaya konu olan şeyin sermaye değerini azaltmış olur. Bir malın edinilmesi ne derece masraflı ise, edinilmesinde safi değeri o denli az olmak gerekir. Her türlü malın mülkün el değiştirmesi halinde alınan bütün vergiler, o malın mülkün sermaye değerini azalttıkları ölçüde, üretici emek beslemeye dönük akçelerin azalmasına vesile olurlar. Bunların hepsi, salt üretken işçi besleyen halkın sermayesinin sırtından üretken olmayan işçiden başkasını binde bir besleyen hükümdarın gelirini artıran az çok savurgan vergilerdir.”

Ama mülkiyet aktarımına getirilen vergilere yönelik tek itiraz bu değildir; böyle vergiler, ulusun toplam sermayesinin topluluğa en yararlı olacak biçimde bölüşülmesini de engeller. Genel refahın bir gereği olarak, her türlü mülkiyetin taşınmasında ve değişilmesinde sağlanacak kolaylıkların azı çoğu yoktur, çünkü her türden sermaye, kendini ülke üretimini artırmada en iyi kullanacak

ellere giden yolu ancak kolaylaştırıcı araçlarla bulabilir. “Neden,” diye soruyor Bay Say, “bir insan toprağını satmak ister? Çünkü elindeki mali kaynağı daha iyi kullanabileceği bir başka iş tasarlamaktadır. Peki aynı toprağı bir başka kimse neden satın almak ister? Çünkü çok az getirisi olan ya da kullanmadığı yahut mevcut kullanılma tarzında bir iyileşme görmediği sermayesini işletmek istemektedir. Bu değişim, her iki tarafın gelirini artırdığından, genel geliri de artırır. Ama vergi yükümlülükleri bu değişimi engelleyecek denli fahişse, genel gelirin artmasına da engel oluyor demektir.” Bununla birlikte böyle vergiler kolayca tahsil edilebilir; pek çok kimse, bu iyi yönlerinin, zararlı etkilerini telafi ettiğini düşünmektedir.

Bölüm IX

Ham Mahsul Vergisi

Bu yapıtın geçtiğimiz bölümlerinde, umarım doyurucu biçimde, şu ilkeyi saptayabildim: Zahirenin fiyatını rant ödemeyen topraktaki, ya da daha doğrusu, rant ödemeyen sermayeyle üretilme maliyeti tek başına belirler; dolayısıyla üretim maliyetini artıracak her şey fiyatı da artıracaktır; bunu azaltacak her şey fiyatı da düşürecektir. Daha yoksul toprakları ekme zorunluluğu ya da zaten ekilmekte olan bir toprakta her ek sermayeyle daha az getiri elde edilecek olmasının kaçınılmazlığı, ham mahsul fiyatlarını da kaçınılmaz olarak artıracaktır. Yetiştiricinin daha az maliyetle zahire sağlamasına olanak tanıyan makinelerin icadı, ham mahsul fiyatını zorunlu olarak düşürecektir. İster toprak vergisi, ister aşar, isterse mahsul üzerinden alınan vergi biçiminde olsun, yetiştiriciye yüklenen her vergi, üretim maliyetini artırır ve bu nedenle ham mahsul fiyatını yükseltir.

Eğer ham mahsul fiyatları yetiştiricinin ödeyeceği vergiyi karşılayacak düzeyde yükselmezse, yetiştirici, kârları genel kâr oranının altına düşen bu mesleği doğal olarak bırakacaktır; bu da arzın azalmasına neden olacak, ama talebin azalmaması nedeniyle ham mahsul fiyatları, yetiştiriciliği yeniden diğer mesleklerle eşit kâr düzeyine çekecek kadar yükselecektir.

Fiyatların yükselmesi, yetiştiricinin vergiyi ödeyebilmesinin ve bu arada kullandığı sermaye karşılığında olağan ve genel kârı almaya devam edebilmesinin tek koşuludur. Vergiyi ranttan kesemez, toprak sahibinin üzerine yıkamaz, çünkü rant ödememektedir. Kârından kesemez, çünkü tüm diğer işkollarından daha az kâr getiren bir işi sürdürmesinin anlamı yoktur. Öyleyse yetiştiricinin, ham mahsul fiyatlarını,

konulan vergi tutarında artıracağından hiç kuşku olmamalıdır.

Ham mahsule konulan vergiyi toprak sahibi de ödemez, çiftçi de ödemez; fiyatların yükselmesi nedeniyle, tüketici öder.

Unutulmamalıdır; rant, aynı ya da farklı nitelikte topraklarda eşit miktarda harcanan emeğin ve sermayelerin sağladığı mahsuller arasındaki farktır. Şu da unutulmamalıdır; para cinsinden toprak rantı ile zahire cinsinden toprak rantı aynı oranda değişiklik göstermez.

Ham mahsule vergi konulduğunda, bir toprak vergisi ya da aşar getirildiğinde parayla ödenen rant aynı kalırken, zahireyle ödenen rant değişikliğe uğrayacaktır.

Önceki varsayımımızda olduğu gibi ekilen toprakların niteliğini üçe ayıracak ve hepsinde aynı sermaye tutarının kullanıldığını düşünecek olursak,

1 numaralı topraktan 180 qr.

2 numaralı topraktan 170 qr.

3 numaralı topraktan 160 qr. zahire elde ediliyorsa,

o zaman 1 numaralı toprağın rantı 20 quarter, ya da 1 ile 3 numaraların mahsulleri arasındaki fark kadar olacaktır; 2 numaranınki ise 10 quarter, ya da 3 ile 2 numaralar arasındaki fark kadar olacaktır; 3 numaralı topraktaki çiftçi ise hiç rant ödemeyecektir.

İmdi, zahire fiyatı quarter başına 4£ olsa, 1 numaranın para cinsinden rantı 80£, 2 numaranın ise 40£ eder.

Zahireye quarter başına 8s’lik vergi konulduğunu varsayalım; bu durumda fiyat da 4£ 8s’ye yükselecektir; toprak sahiplerinin de zahire üzerinden rantları aynı kalırsa,

1 numaralı toprağın rantı 88£, 2 numaranınki ise 44£ olacaktır. Ama bu toprakların hepsi aynı rantı getirmeyecektir; 1 numara, verginin yükünü 2 numaradan daha fazla duyar, 2 numara ise 3 numaradan fazla vergi yükü çekecektir, çünkü daha büyük miktarda zahireden daha fazla tahsil edilmektedir. Zahirenin fiyatını belirleyen ise, 3 numaralı toprakta yapılan üretimin güçlüğüdür; zahire 4£ 8s'ye yükseldiğinde, 3 numarada kullanılan sermayenin kârları, genel mal mevcudu kârlarıyla aynı düzeyde olabilir.

Ayrı niteliklerdeki bu üç toprağın mahsulü ve vergisi aşağıdaki gibi olacaktır:

No.1 mahsulü 180 qr	qr başına 4£ 8s'den 792£
Düşülecek miktar 16,3	ya da 180 qr üzerinden, 8s/qr 72£
Safi mahsul 163,7	Safi parasal değeri 720£
No.2 mahsulü 170 qr	qr başına 4£ 8s'den 748£
Düşülecek miktar 15,4	ya da 170 qr üzerinden, 8s/qr 68£
Safi mahsul 154,6	Safi parasal değeri 680£
No.3 mahsulü 160 qr	qr başına 4£ 8s'den 704£
Düşülecek miktar 14,5	ya da 160 qr üzerinden, 8s/qr 64£
Safi mahsul 145,5	Safi parasal değeri 640£

1 numaralı toprağın para cinsinden rantı 80£, yani 720£ ile 640£'un farkı kadar olmaya devam edecektir; 2 numaranınki de eskisiyle aynı, 40£, yani 680£ ile 640£'un farkı kadar olacaktır; buna karşılık, 1 numaradan alınan zahire rantı 20 quarter'dan 18.2 quarter'a inecek, yani 163.7 quarter ile 145.5 quarter arasındaki fark kadar olacaktır. Benzer biçimde 2 numaranın zahireyle ödediği rant da 10'dan 9.1'e inecek, 154.6 quarter ile 145.5 quarter arasındaki fark kadar olacaktır.

Öyleyse zahireye getirilen vergi, zahire tüketicilerine yüklenecek, onun diğer tüm mallara kıyasla fiyatını, konulan vergi oranında yükseltecektir. Verginin etkisi başka etkenlerle giderilmedikçe, bileşimine ham mahsulün

katıldığı başka malların fiyatları da içeriğindeki ham mahsul oranında artacaktır. Bu mallar aslında dolaylı biçimde vergilendirilmiş olacak, fiyatları da vergi oranında yükselecektir.

Bununla birlikte ham mahsule, emekçinin ihtiyaç maddelerine getirilen verginin bir başka etkisi daha vardır – ücretleri de yükseltir. Nüfus ilkesinin insanoğlunun artışı üzerindeki etkisi uyarınca, ücretlerin en düşük kesimi hiçbir zaman emekçinin doğal ya da toplumsal nedenlerle talep ettiği geçim maddeleri fiyatlarının üstünde uzun süre seyretmez. Bu sınıf, asla hatırı sayılır herhangi bir vergiyi kaldırabilecek durumda olmaz; dolayısıyla buğday için ek bir 8s ödemek, diğer ihtiyaç maddeleri için de daha az oranlarda ek ödeme yapmak zorunda kalırlarsa, önceki ücretleriyle geçinemez, soylarını sürdüremez olurlar. Bu durumda ücretler kaçınılmaz ve zorunlu olarak artacaktır; ücretlerin artması oranında da kârlar düşecektir. Hükümet tüm ülkede tüketilen zahire üzerinden quarter başına 8s vergi aldığında, bu verginin bir bölümü zahire tüketicileri tarafından doğrudan ödenecektir; öbür bölümü ise emeği istihdam edenler tarafından, dolaylı biçimde verilecektir; bu durumun kârlara etkisi, tıpkı emeğe olan talebin emek arzından fazla olmasından ya da emekçiye gereken besini ve geçim maddelerini elde etmenin zorlaşmasından ötürü ücretler yükselince doğan etkiyle aynıdır.

Vergi tüketicilere yükleniyorsa adil bir vergi olacak, ama kârların üzerine biniyorsa, taraflı bir vergi durumuna düşecektir; çünkü kârlara yüklenen vergi toprak sahibini ya da hisse senedi sahibini etkilemez, önceki gibi, bunlardan biri aynı rantı, öbürü de aynı temettüü payını almaya devam eder. Toprak mahsullerine konulacak bir vergi, aşağıdaki gibi etki eder:

1. Ham mahsul fiyatını vergi oranında artırır ve böylece tükettikleri miktara göre tüketicilerin üzerine yüklenir.

2. Ücretleri yükseltir, kârları düşürür.

Bu yüzden böyle vergilere itiraz ederken;

1. Bunların ücretleri yükseltip kârları düşüreceği; böylece çiftçinin, tüccarın ve imalatçının gelirine müdahale ederken, toprak sahibinin, hissedarın ve sabit gelirle sefa süren başkalarının gelirini vergilendirmeden bırakacağı,

2. Zahire fiyatının yükselmesiyle ücretlerin yükselmesi arasında büyük bir zaman aralığı olacağından, bu süre zarfında emekçinin büyük bir baskı hissedeceği,

3. Ücretlerin artmasının ve kârların düşmesinin, sermaye birikimi açısından çok caydırıcı etkiler yarattığı, toprağın doğal yoksulluğundan kaynaklanan sorunlara da benzer biçimde etki ettiği,

4. Ham mahsul fiyatları artınca, üretiminde ham mahsul kullanılan tüm malların fiyatlarının da yükseleceği, bu nedenle ülkeler arası genel piyasada yabancı imalatçılarla eşit koşullarda karşılaşamayacağımız öne sürülebilir.

İlk itiraza –ücretleri yükseltip kârları düşürerek çiftçinin, tüccarın ve imalatçının gelirine müdahale ederken, toprak sahibinin, hissedarın ve sabit gelirle sefa süren başkalarının gelirini vergilendirmeden bırakan bu verginin eşitsizliğe yol açtığı yolundaki itiraza– şöyle yanıt verilebilir: Vergi eşitliğe aykırı işliyorsa, eşitliği sağlamak yasamanın görevidir; yasama, toprak rantını ve temettüleri doğrudan vergilendirebilir. Böyle yapılırsa, herkesin işini gücünü gözetlemek ya da görevlileri, hür bir ülkenin alışkanlıklarına ve duygularına aykırı yetkilerle donatmak gibi çirkin önlemlere başvurma uygunsuzluğuna düşmeden, gelir vergisinin amaçları yerine getirilebilir.

Zahire fiyatının yükselmesiyle ücretlerin yükselmesi arasında büyük bir zaman aralığı olacağından, bu süre

zarfında alt sınıfların büyük bir baskı hissedeceği yolundaki ikinci itiraza ise şu yanıtı vereceğim: Farklı koşullar altında, ücretlerin ham mahsul fiyatlarını izlemedeki hızı da farklı olur; bazı durumlarda zahire fiyatının artması ücretlerde hiçbir etki doğurmaz; bazı durumlarda ücret artışı zahire fiyatındaki artıştan önce gerçekleşir; gene bazılarında ücretlerin harekete geçmesi yavaştır, bazılarında ise hızlı.

Emeğin fiyatının temel tüketim malları fiyatlarınca belirlendiğini savunanlar, toplumun gelişme süreci içinde geldiği yeri de göz önüne alarak, bu malların fiyatlarındaki bir yükselişin ya da düşüşün, ücretlerdeki yansımasını çok yavaş bulacağı savını oldukça çabuk kabul etmiş görünüyorlar. Erzak fiyatının yüksekliği pek çok nedenden kaynaklanabilir ve bu nedenlerle bağlantılı çok farklı sonuçlar üretebilir. Bu nedenler:

1. Arz yetersizliği

2. Talepteki tedrici yükselişin sonuçta üretim maliyetlerini de artırması

3. Paranın değerindeki bir düşüş

4. İhtiyaç maddelerine konulan vergi olabilir.

Bu dört durum da temel tüketim maddesi fiyatlarının yüksek olmasının ücretler üzerindeki etkilerini inceleyenler tarafından yeterince netleştirilmemiş, ayrı ayrı ele alınmamıştır.

Kötü hasat erzak fiyatlarında artış yaratır, bu durumda tüketim yalnızca fiyatın yükseltilmesiyle arz düzeyine uyumlu kılınabilir. Zahire satın alan herkes zengin olsaydı fiyat her düzeye yükselebilirdi, ama sonuç değişmezdi; fiyat yükselişi, eninde sonunda en az zengin olan kimseyi tüketegeldiği miktarın bir bölümünden vazgeçirecek düzeye ulaşırdı, çünkü talep ancak tüketimin azalmasıyla arzın

sınırları içine çekilebilmektedir. Bu koşullar altında hiçbir siyaset, besin fiyatları aracılığıyla parasal ücretleri zorla düzenlemeye çalışmaktan daha saçma olamaz; oysa yoksul yasalarının kötü uygulanması sonucu bu yola sıkça başvurulmaktadır. Böyle bir önlemin emekçiyi gerçekten rahatlatması mümkün değildir, çünkü bu önlemin etkisi, zaten yüksek olan zahire fiyatını daha da yükseltme yönündedir; emekçi eninde sonunda tüketimini azalan arz oranında sınırlamaya itilecektir. Olayların doğal akışı sonucu, kurak mevsimlerden kaynaklanan arz yetersizliği, zararlı ve akılsızca bir müdahale olmadıkça, ücretlerin yükselmesine yol açmaz. Ücretlerdeki yükselme, ücretliler açısından yalnızca rakamda kalır; zahire piyasasında rekabeti artırdığından, nihai etkisi zahire yetiştiricileri ile satıcılarının kârlarını yükseltme yönündedir. Emek ücretleri, asıl olarak ancak ihtiyaç maddelerinin arzı ve talebi ile emek arzı ve talebi arasındaki oranla düzenlenir; para ise yalnızca ücretleri ifade eden bir araç ya da ölçüdür. Öyleyse arz yetersizliği durumunda, emekçinin sıkıntıya girmesi kaçınılmazdır ve ek besin ithal edilmedikçe ya da en uygun ikameler yapılmadıkça, çıkarılacak hiçbir yasa bu sıkıntıya çare olamaz.

Zahire fiyatının yüksekliği, talep artışı sonucunda gerçekleşmişse, mutlaka bu gelişmeden önce ücretlerde bir artış yaşanmış olmalıdır, çünkü talebin artabilmesi için, insanların arzuladıkları eşyayı alırken başvurdukları aracın artmış olması gerekir. Sermaye birikimi doğal olarak, emek istihdam edenler arasında rekabetin artmasına neden olur, böylece emeğin fiyatı yükselir. Emekçi artan ücretini hemen besine harcamaz, ilk önce daha çok diğer keyif eşyası almada kullanır. Sonra emekçinin iyileşen durumu onu evliliğe yöneltir ve böylece ailesini geçindirmek için gereken besin talebi, doğal olarak eskiden ücretinden bir bölümünü ayırdığı keyif eşyasından feragat etmeye onu iter. Ardından, zahire talebi arttığından, fiyatı da yükselir, ne de olsa

toplumda bu fiyatı karşılayacak kadar maddi durumu iyileşmiş kimseler vardır; böylece çiftçinin kârı, genel kâr düzeyinin üstüne çıkar; çiftçinin kâr oranında yaşanan yükseliş, çiftçi üretimde ek bir sermaye kullanmak zorunda kalana dek sürer. Ek sermaye devreye girdikten sonra zahirenin yeniden eski fiyatına mı ineceği, yoksa yüksek kalmaya devam mı edeceği, artan zahire miktarının sağlandığı toprağın niteliğine bağlı olacaktır. Ek zahire, zaten ekilmekte olan toprakla aynı berekette bir topraktan elde ediliyorsa ve daha büyük bir emek maliyeti gerektirmiyorsa, fiyat eski düzeyine inecektir; zahirenin daha yoksul topraktan sağlanması durumunda, fiyatlar eski yüksek düzeyinde kalmaya devam edecektir. Ücretlerin yükselişi, ilk durumda emeğe talebin artması sonucu gerçekleşmişti: Ücretlerin yükselmesiyle emekçi evliliğe cesaret etmiş, çocukları doğduğunda, emek arzı giderek artmıştı. Emek arzı arttığında, zahire de eski fiyatına inmişse, ücretler de eski düzeylerine düşer: Zahire arzındaki artış, giderek daha düşük nitelikte topraklardan sağlanır hale gelmişse, ücret düşüşü öncekinden daha yüksek bir düzeyde kalacaktır. Yüksek fiyatın, arz bolluğuyla bir arada bulunamayacağı da doğru değildir: Fiyat yüksek seyrediyorsa bunun nedeni piyasadaki miktarın yetersiz olması değil, üretim maliyetinin yükselmiş olmasıdır. Gerçekte, nüfus artışı ivme kazanınca, anlattığımız durumda olanların ötesinde bir sonuç ortaya çıkar; nüfus öyle artmıştır ki, emeğe ek bir talep olmasına rağmen, sermayenin artmasından önce emekçilerin geçimine ayrılan ödenekleri artırmak gerekir. Bu durumda, bir karşı hareket meydana gelecek, arz ile talep arasındaki oran olağan düzeye gelinceye kadar ücretler doğal düzeylerinin altına inecek ve orada sabitlenecektir. Demek ki, zahire fiyatındaki artış, ücretlerdeki artıştan sonra gerçekleşmiş ve böylece emekçi için sıkıntı kaynağı olmamıştır.

Besin fiyatlarının artmasının bir başka nedeni de, maden ocaklarından değerli maden akışı yüzünden ya da bankalara tanınmış ayrıcalıkların sömürülmesi yüzünden paranın değerinin düşmesidir; ama bu, ürün miktarında herhangi bir değişmeye yol açmayacaktır. Emekçi sayısını da, emekçiye olan talebi de azaltmaz, çünkü sermayede ne bir düşüş ne de bir artış gerçekleşmiştir. Emekçiye ayrılacak ihtiyaç maddelerinin miktarı, ihtiyaç maddelerinde arz ve talebin karşılıklı durumuna, bir de emekte arz ve talebin karşılıklı durumuna bağlıdır; para ise miktarı ifade etmeye yarayan bir araçtan ibarettir; bunların hiçbirinde değişme olmadığından, emekçinin gerçek ödülü de değişme göstermez. Parasal ücret yükselir, ama bununla emekçi gene eskisiyle aynı miktarda ihtiyaç maddesi edinebilir. Bu ilkeyi tartışılır bulanlar, paradaki bir yükselişin, neden miktarı artmayan emeğin fiyatını da aynı ölçüde yükseltmediğini açıklamak yükümlülüğündedir; ne de olsa bu kimseler, paranın değerindeki artışın, miktarları artmadıkça ayakkabı, şapka, zahire gibi malların fiyatlarını yükselttiğini kabul etmektedir. Şapka ile ayakkabının göreli piyasa değeri, ayakkabı arzı ve talebine kıyasla şapka arzı ve talebi tarafından belirlenir, para ise bu malların değerlerini ifade eden bir araçtan başka bir şey değildir. Ayakkabı fiyatı ikiye katlanırsa, şapka fiyatı da ikiye katlanır, karşılıklı değerlerini korumayı sürdürürler. Dolayısıyla zahirenin ya da emekçinin tükettiği diğer ihtiyaç maddelerinin fiyatı ikiye katlanırsa, emeğin fiyatı da ikiye katlanacaktır; ihtiyaç maddelerine ve emeğe yönelik genel arz ve talepte bir kesinti olmadığı sürece, aynı göreli değeri korumamaları için bir neden de yoktur.

Paranın değerindeki bir düşüşün de, ham mahsule konulan bir verginin de, fiyatları yükseltse bile, ham mahsul miktarını ve onu satın almaya, tüketmeye hazır insan sayısını *zorunlu olarak* değiştireceğini söyleyemeyiz. Bir ülkenin sermayesi düzensiz biçimde arttığında, zahire fiyatı sabitken ya da

görece az oranda artıyorken, ücretlerin neden yükseldiğini anlamak kolaydır; aynı şekilde, ülkenin sermayesi azaldığında zahire fiyatı sabitken ya da görece az oranda düşüyorken, ücretlerin neden düştüğü de kolayca kavranabilir; bunun nedeni, emeğin isteğe göre artırılıp azaltılabilen bir mal olmamasıdır. Piyasada talep edilenden çok az şapka varsa, fiyat yükselir, ama yalnızca kısa bir süre için; çünkü bir yılık bir süre içinde, söz konusu zanaata daha fazla sermaye yatırılacağından, şapka miktarına gerekli ilaveler yapılır, böylece de şapkanın piyasa fiyatı uzun süre doğal fiyatının üstünde kalamaz; buna karşılık, insanlar söz konusu olduğunda durum aynı değildir; sermaye arttığında insan sayısını da bir iki yıl içinde artıramazsınız ya da sermaye gerileme eğilimindeyse insan sayısını hemen azaltamazsınız; çalışan el sayısı yavaşça artıyor ya da azalıyorken, emeği geçindirmeye ayrılan ödenekler hızla artıp azaldığından, zahire ve ihtiyaç maddesi fiyatlarındaki değişmeler emek fiyatını belirleyene kadar uzun bir zaman geçmelidir; ama paranın değerinin düşmesi ya da zahireye vergi konulması durumunda mutlaka emek arzında fazlalık ortaya çıkması ya da talebin azalması gerekmez, bu yüzden de emekçinin daha düşük ücretlere talim etmesi için hiçbir gerçek neden yoktur.

Zahireye konulan verginin, zahire miktarında mutlaka düşüşe yol açacağı doğru değildir; böyle bir vergi ancak zahirenin parasal fiyatını yükseltir; emek arzına kıyasla talebini azaltmaz; böyle bir vergi, emeğe yapılan ödemeleri neden azaltsın? Bir an için verginin gerçekten de emeğe verilen miktarın azalmasına neden olduğunu varsayalım; başka deyişle, emekçinin para cinsinden ücretinin, verginin zahire fiyatını artırdığı oranda artmadığını varsayalım: Bu durumda zahire arzı, talebinden fazla olmayacak mı? Zahire fiyatı düşmeyecek mi? Emekçi gene olağan zahire miktarını almaya devam etmeyecek mi? Aslında böyle bir durumda tarımdan sermaye çekilir; çünkü zahire fiyatı, konulan vergi

tutarında artırılmazsa, tarımda kârlar genel kâr oranının altında kalır ve sermaye de daha kazançlı işkolları aramaya koyulur. Öyleyse, burada tartıştığımız konuda, ham mahsule getirilen vergi konusunda şunu söyleyebilirim: Ham mahsul fiyatının yükselmesi ile ücretlerin yükselmesi arasında, emekçiyi sıkıntıya düşürecek bir zaman aralığı doğmaz; bu tür bir verginin emekçiye verebileceği diğer rahatsızlıklar da, herhangi bir başka vergininkinden farklı değildir; her vergi emeğin geçimine ayrılmış ödenekleri yutma, böylece emeğe olan talebi dizginleme ya da azaltma tehlikesi taşır.

Ham mahsul vergilerine ilişkin üçüncü itiraza, yani ücretlerde artışla kârlardaki bir düşüşün insanları birikimden caydıracağı ve toprağın doğal yoksulluğundan kaynaklanan sorunlara benzer sorunlar doğuracağı itirazına gelince; bu yapıtın bir başka bölümünde, üretimden olduğu kadar harcamalardan da etkili bir tasarruf yapılabileceğini göstermeye çalıştım; malların değeri düşürülerek yapılan tasarruf, kâr oranlarının yükselmesiyle yapılan kadar etkili olabilir. Fiyatlar aynıyken kârımı 1.000£'tan 1.200£'a çıkarırsam, tasarruf yoluyla sermayemi büyütme gücüm de artar; oysa öte yandan, kârlarım aynı kalsa da, fiyatların düşmesi sonucu eskiden 1.000£'a aldığım kadar malı 800£'a alabilecek duruma geldiğimde, sermayemi artırma gücüm önceki koşuldan daha büyük olur.

Vergi tutarını artırmak gerektiğinde şu soru akla gelir: Bu tutar insanlardan, kârlarını azaltma yoluyla mı, yoksa kârlarını harcadıkları malların fiyatlarını yükseltme yoluyla mı tahsil edilecektir?

Her türden vergilendirme, kötüler arasında bir seçim yapmak demektir; her vergi, kâr ya da diğer gelir kaynakları üzerine yüklenmiyorsa, harcamalara yüklenir; mükellefiyetin eşit dağıtılmış olması ve yeniden üretimi engellememesi koşuluyla, hangisi üzerine yüklendiği önemli değildir. Üretim üzerinden ya da mal mevcudu kârları üzerinden alınan

vergiler, ister doğrudan kârlara yönelik olsun, ister toprağı ya da mahsulü dolaylı biçimde vergilendirme yoluyla olsun, diğerlerine kıyasla şöyle bir üstünlüğe sahiptirler; tüm diğer gelirlerin de vergilendirilmesi koşuluyla, hiçbir sınıf bunlardan kaçamaz ve herkes elindekine göre katkıda bulunur.

Bir varyemez, harcama üzerindeki vergilerden kaçabilir; yılda 10.000£'luk bir geliri olduğu halde yalnızca 300£ harcayabilir; ama dolaylı olsun, dolaysız olsun, kâr üzerinden alınan vergilerden kaçamaz; ürününün yarısını ya da ona eşit değeri vergi olarak ödeyecektir; yoksa üretim için gerekli malzemenin fiyatları yükseleceğinden, eskisiyle aynı oranda birikim yapma olanağını yitirecektir. Aslında geliri aynı değerde olacaktır, ama eskisiyle aynı emeğe ya da emeğin kullandığı malzemeden aynı miktara hükmedemeyecektir.

Bir ülke diğerlerinden yalıtılmışsa, komşularıyla hiçbir ticareti yoksa vergilerinden hiçbirini başka bir ülkeye kaydıramaz. Toplam emek ve toprak ürününden bir parça, devlet hizmetlerine ayrılacaktır. Ben de şu düşüncedeyim: Birikim yapan, tasarruf eden sınıftan alınmadıkça, vergilerin kârlardan mı, tarımdan mı yoksa mamul mallardan mı toplandığının pek önemi yoktur. Yıllık gelirim 1.000£ ise ve vergi olarak 100£ ödemek durumundaysam, bu parayı kendime 900£ ayırıp gelirimden mi ödediğimin, yoksa tarımsal ya da mamul mallara eklediğim bir 100£ ile mi ödediğimin çok az önemi olur. Eğer bu 100£, ülkedeki harcamalardan bana düşen haklı paysa, vergi sisteminin erdemi de benim 100£'tan ne az ne de çok ödememi sağlamak olacaktır; böyle bir erdem de ancak ücretler, kârlar ya da ham mahsul üzerine konulacak vergiyle sağlanabilir.

Dikkat çekilmesi gereken dördüncü ve son itiraz da şuydu: Ham mahsul fiyatları yükseltildiğinde, söz konusu mahsulün üretiminde ham mahsul olarak kullanılan tüm malların da

fiyatları yükselir, böylece ülkeler arası piyasada yabancı imalatçılarla eşit koşullarda karşı karşıya gelemeyiz.

Birincisi, zahire ve *tüm* yerli malların fiyatı, ancak ülkeye değerli maden girişi olduğunda maddi bir yükseliş yaşar; fiyatlar yükseldiğinde, aynı miktarda para, fiyatlar düşük olduğu zamankiyle aynı miktarda malı dolaştıramaz ve aynı miktarda pahalı mallar ya da değerli madenler satın alınamaz. Daha fazla altın gerektiğinde, gereken altınla değişmek üzere daha az değil, daha fazla şey verilmek durumunda kalınacaktır. Para isteği kâğıt para basılarak da çözülemez, çünkü kâğıt, bir mal olarak altının değerini belirlemez, tersine, altın kâğıdın değerini belirler. Öyleyse, altının değeri düşürülemezse, kâğıdın bir değer kaybı yaratmaksızın dolaşıma katılması olanaklı değildir. Altın değerinin düşürülemeyeceği ise, bir mal olarak altının değerinin, karşılığında yabancılara verilen malların miktarıyla düzenlendiği göz önüne alındığında net biçimde ortaya çıkar. Altın ucuzken mallar pahalıdır; altın pahalıyken mallar ucuzdur ya da düşük fiyattadır. Yabancıların altınlarını olağan değerinin altında satmaları için bir neden olamayacağına göre, ülkeye herhangi bir altın akışının gerçekleşmesi de olanaklı görünmemektedir. Böyle bir akış olmadan da altın miktarında bir artış, değerinde bir düşüş ve malların genel fiyat düzeyinde bir yükseliş gerçekleşmez.[38]

Ham mahsule getirilen bir verginin muhtemel etkisi, ham mahsulün ve üretiminde bu mahsul kullanılan tüm malların fiyatını artırmak olacaktır; ama bu artış hiçbir zaman vergiyle orantılı gerçekleşmeyecektir; bu arada üretiminde ham mahsul kullanılmayan diğer mallar, örneğin madenlerden ya da topraktan yapılan malzemelerin fiyatı ise düşecektir; bu nedenle de toplam dolaşım için eskisiyle aynı miktarda para yeterli olacaktır.

Tüm yerli mal fiyatlarının artmasına yol açacak bir vergi, kısa bir süre hariç, ihracatı zedelemeyecektir. Bu malların

fiyatı ülke içinde yükselmişse, gerçekten de ihraçları ilk elden pek kârlı olmaz, çünkü yurtdışında tabi olmadıkları bir vergiyle yurt içinde mükelleftirler. Böyle bir vergi, para değerindeki bir değişmeyle aynı etkileri doğurur; etkileri genel olmaz, tüm ülkelere yayılmaz, yalnızca tek bir ülkeyle sınırlı kalır. Bu ülkeyi İngiltere olarak kabul edecek olursak; ithal malların fiyatları artmadığından, İngiltere mal satamasa da mal alabilecek durumdadır. Söz konusu koşullar altında yabancı mallar karşılığında para dışında bir şey ihraç edilemez, ama böyle bir ticaretin de uzun ömürlü olması imkansızdır; bir ulusun parasını tamamen tüketmek mümkün değildir, çünkü para çıkışı belli bir miktarı geçtiğinde, kalan paranın değeri yükselir; böylece oluşacak fiyat, malların ihracatını yeniden kârlı kılar. Dolayısıyla, paranın değeri yükseldiğinde, mal karşılığında para ihracı kesilir; onun yerine, üretimlerinde kullanılan ham mahsulün fiyatı yükseldiği için pahalanmış olan, ardından da para ihracatıyla fiyatları gene düşen mamuller ihraç edilir.

Ama bu söylenenlere karşın, paranın değeri böyle bir yükseliş gösterirse, bunun hem yerli hem de yabancı malların fiyatını da yükselteceği ve bu yüzden, yabancı mal ithalatının tüm çekiciliğini yitireceği itirazı getirilebilir. Sözgelimi, yurtdışından 100£ maliyetle mal ithal ediyor ve burada 120£'tan satıyoruz; İngiltere'de paranın değeri yükselip de malları burada 100£'tan satar hale gelirsek, ithalatı bırakmak durumundayız. Bizi bir malı ithal etmeye teşvik eden etken, malın yurtdışında buraya göre daha ucuz olduğunu keşfetmemizdir; malın yurtdışındaki fiyatı ile yurtiçindeki fiyatını karşılaştırmamızdır. Bir ülke şapka ihracatı yapıyor ve karşılığında kumaş ithal ediyorsa bunun nedeni; kumaşı kendisi imal etmek yerine, şapka yapıp bunu kumaşla değiştiğinde, daha fazla kumaş elde edebiliyor olmasıdır. Ham mahsul fiyatlarındaki bir artış sonucu şapka üretme maliyeti yükselirse, kumaş yapmanın da maliyeti yükselir. Bu nedenle, eğer her iki mal da yurtiçinde yapılıyor

olsaydı, ikisinin de fiyatları artacaktı. Ama bunlardan birini ithal ettiğimiz için onun fiyatı yükselmeyecek, paranın değeri arttığında da düşmeyecektir; paranın değerindeki değişme ithal mala etki etmediği için de, onunla ihraç ettiğimiz mal arasındaki doğal ilişki yeniden tesis edilecektir. Ham mahsul fiyatındaki bir artışın şapka fiyatını 30s'den 33s'ye çıkardığını, yani yüzde 10 artırdığını varsayalım: Bu durum, kumaşı biz imal ediyorsak, kumaş fiyatını da yarda başına 20s'den 22s'ye çıkaracaktır. Söz konusu artış, kumaş ile şapka arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmaz; bir şapka, eskisi gibi bir buçuk yarda kumaş etmeyi sürdürür. Ama kumaşı ithal ediyorsak, kumaş fiyatı da hiç değişmeden yardası 20s'de seyredecektir; ilk önce para değerindeki düşüşten, sonra ise yükselişten etkilenmeyecektir; öte yanda 30s'den 33s'ye yükselmiş olan şapka yeniden 33s'den 30s'ye iner; bu noktada da kumaş ile şapka arasındaki ilişki yeniden sağlanmış olur.

Bu konuyu daha anlaşılır kılmak için, ham mahsul değerindeki bir artışın tüm yerli malları eşit oranda etkilediğini varsaydım; buna göre söz konusu nedenle bir malın fiyatı yüzde on artarsa, hepsinin yüzde on artacağını kabul ettim. Oysa malların değerleri birbirinden çok farklı ham malzeme ve emekle biçimlendiğinden, bazı mallar, örneğin madeni eşya, topraktan alınan ham mahsulün fiyatındaki bir artıştan etkilenmeyeceğinden, ham mahsule getirilen verginin mal değerlerine etkisi oldukça büyük bir çeşitlilik gösterecektir. Bu etki ortaya çıktığında, belli malların ihracatı artar, belli mallarınki ise duraklar; ayrıca hiç kuşkusuz, mallara konulan verginin uyandırdığı rahatsızlıkların aynılarını uyandırır; tek tek mallar arasındaki doğal ilişkiyi bozar. Böylece, bir şapkanın doğal fiyatı bir buçuk yarda kumaşa denk olmak yerine, bir tam bir çeyrek yardaya ya da bir tam üç çeyrek yardaya denk hale gelebilir, dolayısıyla dış ticaretin seyri de farklı bir yön kazanabilir. Tüm bu sorunlar muhtemelen ihracat ve ithalat mallarının

değerini etkilemeyecektir; yalnızca sermayenin bütün ülkeler arasında en iyi biçimde dağılmasını önleyecektir; her mal yapay kısıtlamalardan kurtulup, serbestçe doğal fiyatına oturmadıkça bu dağılım da hiçbir zaman iyi bir biçimde düzenlenemez.

Öyleyse mallarımızın pek çoğunun fiyatındaki artış, belli bir süre için genel olarak ihracatı duraklatırsa da, birkaç malın ihracatını kalıcı biçimde bitirirse de, dış ticarete dişe dokunur bir etkide bulunamaz; dış piyasalardaki rekabette bizi diğerleri karşısında daha kötü bir konuma sokmaz.

Bölüm X

Rant Vergisi

Ranta getirilen bir vergi yalnızca rantı etkiler; tümüyle toprak sahiplerinin omuzlarına biner ve vergi yükü başka tüketici sınıflara kaydırılamaz. Toprak sahibi rantını kendi başına yükseltemez, çünkü ekilen en az verimli topraktan alınan ürünler ile türlü nitelikteki diğer topraklardan alınan ürünler arasındaki farkı değiştiremez. Diyelim, 1, 2 ve 3 olarak numaralandırdığımız üç farklı toprak, aynı emek karşılığında sırasıyla 180, 170 ve 160 quarter buğday veriyor; bunlardan 3 numara rant ödemez, dolayısıyla vergiden muaftır; ayrıca 2 numaranın rantı 10 quarter'ı, 1 numaralı toprağınki ise 20 quarter'ı geçemez. Böyle bir vergi ham mahsul fiyatını da yükseltemez, çünkü 3 numaralı topraktaki çiftçi, rant da vergi de ödemediğinden, yetiştirdiği mahsulün fiyatını artırma olanağına sahip değildir. Ranta konulan vergi, yeni toprakların ekime açılmasını da önlemez, çünkü yeni topraklar rant ödemeyecekler, dolayısıyla vergiyi de yüklenmeyeceklerdir. Nitekim 150 quarter'lık mahsul bırakan 4 numaralı bir toprak ekime açılırsa, bu toprak için de vergi ödenmeyecektir; ama söz konusu ekim, 3 numaralı toprağın 10 quarter'lık rant ödemesine neden olacaktır; böylece 3 numaralı toprak da vergi ödemeye başlayacaktır.

Ranta getirilen bir vergi, genellikle uygulandığı biçimiyle, üreticiliğe olumsuz etkide bulunmaktadır, çünkü sonuçta bu, toprak sahibinin kârına getirilmiş bir vergi olmaktadır. Toprak rantı terimi, başka bir yerde de belirlediğim gibi, çiftçinin toprak sahibine ödediği değerlerin hepsine gönderme yapar, ama aslında bu toplamın ancak bir bölümü tam olarak ranttır. Binalar, tesisatlar ve harcaması toprak sahibinin cebinden yapılan diğer malzemeler, çiftlikteki mal mevcudunun bir bölümünü oluşturur ve toprak sahibi

tarafından sağlanmamışlarsa, kiracı tarafından sağlanır. Rant, toprak sahibine, başka bir şey karşılığında değil, yalnızca ve yalnızca toprağını kullanma karşılığında ödenen tutardır. Rant adı altında toprak sahibine ödenen diğer tutarlar ise bina vb.yi kullanmanın karşılığıdır ve aslında toprak sahibinin, mal mevcudundan aldığı kârı teşkil eder. Rantı vergilendirirken toprağı kullanma karşılığında ödenen ile toprak sahibinin mal mevcudunu kullanma karşılığında ödenen tutarlar arasında ayrım gözetilmediğinden, söz konusu verginin bir parçası toprak sahibinin kârlarına yüklenecek ve bu yüzden de ham mahsul fiyatı yükselmedikçe üretimi baltalar durumda olacaktır. Ekilmesi karşılığında rant ödenmeyen toprakta, binalar kullanılması karşılığında, aynı adla toprak sahibine bir bedel ödenebilir. Mahsulün satış fiyatı, tüm olağan giderlerin yanında vergiden kaynaklanan bu ek gideri de karşılamadığı sürece, ne böyle binalar dikilebilir ne de o toprakta ham mahsul yetiştirilebilir. Verginin bu parçası toprak sahibinin ya da çiftçinin değil, ham mahsulü tüketenlerin omuzlarına biner.

Şuna hiç kuşku yok: Ranta bir vergi konulursa, toprak sahipleri, kendilerine topraklarının kullanılması karşılığında ödenen tutar ile binaların ya da toprak sahibinin mal mevcuduyla yapılan iyileştirmelerin kullanılması karşılığında ödenen tutarı birbirinden ayırmanın yolunu çok geçmeden bulacaklardır. Çiftlikteki donanım karşılığında yapılan ödemeler ev ya da bina kirası olarak adlandırılacak, ya da yeni ekime açılan topraklardaki her türlü binanın ve tesisatın toprak sahibince değil, kiracı tarafından yapılması söz konusu olacaktır. Toprak sahibinin sermayesi gene de kullanılabilir; toprak üzerindeki harcamalar görünürde kiracının cebinden yapılır, ama aslında toprak sahibi ya ödünç vererek ya da kira sözleşmesi süresince parça parça tahsis ederek ona bu araçları sağlıyor olabilir. Söz konusu iki ödeme arasında ayrım ister yapılsın ister yapılmasın, toprak sahibinin bu iki farklı nesneyi kullanma karşılığında aldığı

bedelin doğası esaslı farklılıklar sergiler; şu da oldukça açıktır ki, asıl toprak rantına getirilen bir vergi tümüyle toprak sahibine yüklenirken, çiftliğe yatırılmış mal mevcudunun kullanılması karşılığında toprak sahibinin elde ettiği kazanca yönelik bir vergi, ileri ülkelerde ham mahsul tüketicisine yıkılır. Ranta vergi getirildiğinde, kiracının toprak sahibine rant adıyla yaptığı ödemeler arasında ayrıma gidilmemişse, verginin bina ve diğer tesisat kullanımı bedeline denk düşen kısmı, hiçbir zaman toprak sahibine yüklenmez, tüketicinin omuzlarına biner. Söz konusu binaya vb. harcanan sermaye, olağan mal mevcudu kârını sağlamak durumundadır; ama bunlar için yapılan harcamalar kiracının cebinden çıkmazsa, en son ekilen toprağın kârı, olağan düzeyi tutturmayacaktır; kiracının cebinden çıkar ise, kiracı bu masrafı tüketicinin üstüne yıkmadığı sürece olağan mal mevcudu kârını sağlayamaz olacaktır.

Bölüm XI

Aşar Vergisi

Aşar, toprağın toplam mahsulü üzerinden alınan bir vergidir ve ham mahsul vergileri gibi, tümüyle tüketiciye yüklenir. Ranttan alınan vergilerden farklıdır, çünkü bu verginin geçerli olmadığı toprakları da etkiler; ayrıca rant vergisinin değiştiremeyeceği ham mahsul fiyatlarını, aşar yükseltir. En nitelikli topraklar gibi en niteliksiz topraklar da, kendilerinden sağlanan mahsul miktarı oranında aşar öder; bu yüzden aşar, herkesi eşit biçimde etkileyen bir vergidir.

En düşük nitelikteki toprak, yani rant ödemeyen ve zahire fiyatını belirleyen toprak, zahirenin quarter'ı 4£ iken çiftçiye olağan mal mevcudu kârını sağlayacak bir kazanç bırakıyorsa, aşar konulduktan sonra çiftçinin aynı kârı alabilmesi için fiyat 4£ 8s'ye yükselmelidir, çünkü her quarter buğday için yetiştirici kiliseye sekiz şilin ödemek durumundadır ve başka mesleklerde elde edebileceği kârı alamadıkça, çiftçinin işini bırakmaması için bir neden yoktur.

Aşar ile ham mahsul vergileri arasındaki tek fark, birinin değişken, diğerinin sabit parasal vergi olmasıdır. Toplumun durağan bir evresinde, zahire yetiştirmeyi kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı bir durum yaşanmıyorken, ikisinin de etkisi aynı olacaktır; çünkü böyle bir dönemde zahire fiyatı değişkenlik göstermeyecek, dolayısıyla vergi de değişmeyecektir. Tarımda gerilemenin yaşandığı ya da tersine, büyük ilerlemelerin kaydedildiği, ham mahsul değerinin diğer malların değeri karşısında düştüğü bir dönemde, aşar, sürekli parasal vergiden daha hafif bir vergi teşkil edecektir; çünkü zahire fiyatı 4£'tan 3£'a düşmüşse, vergi de sekiz şilinden altı şiline düşecektir. Toplum ilerleme kaydediyorken tarımda herhangi bir kayda değer gelişme yok ise, zahire fiyatı yükselecek ve aşar, sürekli parasal vergiden daha ağır bir yük oluşturacaktır. Zahire fiyatı

4£'tan 5£'a yükselirse, aynı topraktan alınan aşar sekizden on şiline çıkar.

Ne aşar ne de parasal vergi toprak sahibinin para cinsinden rantını etkileyebilir, ama her ikisi de zahire cinsinden rantında önemli değişikliklere yol açar. Bir parasal verginin zahire rantına ne gibi etkilerde bulunduğunu daha önce gözlemlemiştik; aşarın etkilerinin de benzer olacağı açıktır. Sözgelimi, 1, 2, 3 numaralı topraklar sırasıyla 180, 170 ve 160 quarter mahsul veriyor ve rant olarak da 1 numara için yirmi quarter, 2 numara için ise on quarter ödeniyor; burada aşar devreye girdikten sonra, söz konusu topraklar bu oranı koruyamaz olacaklardır; çünkü her birinden onda bir oranında mahsul alınsa, kalan mahsul 162, 153, 144 olacaktır, dolayısıyla da 1 numaranın zahire cinsinden rantı on sekiz, 2 numaranın rantı ise dokuz quarter'a düşecektir. Ama zahire fiyatı 4£'tan 4£ 8s 10π/∫d'ye çıkacaktır; çünkü mahsul 160 quarter olduğunda fiyat 4£ ise, mahsul 144 quarter'a düştüğünde fiyat 4£ 8s 10π/∫d'ye yükselecektir, dolayısıyla para cinsinden rant değişmeden kalacaktır; para cinsinden rant 1 numarada 80£[39] ve 2 numarada 40£ olacaktır.[40]

Aşar, sürekli ve sabit bir vergi olmadığı ve zahire üretimi zorlaştıkça arttığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Zahire üretmenin zorlaşmasıyla zahire fiyatı 4£ oluyorsa, vergi 8s olarak tahakkuk edecektir; zorluklar nedeniyle fiyat 5£'a çıkarsa, vergi de 10s olacaktır; aynı şekilde fiyat 6£ olduğunda vergi 12s edecektir. Aşar salt değer olarak değil, miktar olarak da artacaktır. Dolayısıyla: Yalnız 1 numaralı toprak ekilirken vergi 180 quarter üzerinden alınıyordu; 2 numaralı toprak da ekilince, vergi, 180+170 quarter, yani 350 quarter mahsulden alınmaya; 3 numaralı toprak da ekime açılınca da, 180+170+160 = 510 quarter mahsulden kesilmeye başladı. Hasat bir milyondan iki milyon quarter'a çıkınca verginin miktarı 100.000 quarter'dan 200.000

quarter’a yükselmekle kalmaz; aynı zamanda ikinci bir milyonu üretmede gereken emeğin daha fazla olması nedeniyle, ham mahsulün göreli değeri yükselir; öyle yükselir ki, 200.000 quarter, önceki tutar olan 100.000 quarter’ın miktarca iki katı olsa da, değerce üç katı eder hale gelir.

Kilise, tıpkı aşar gibi ekimdeki zorluklarla orantılı artış gösteren başka yükümlülükler getirerek, aşarla çekilene eşit bir değeri topraktan çekse, doğacak sonuçlar gene aynı olurdu; bu yüzden de aşarın topraktan alınması nedeniyle, başka tarzda toplanan eşit miktarda vergiye kıyasla çiftçiyi daha fazla örselediğini varsaymak hatalıdır. Her iki koşulda da kilise ülke emeğinin ve toprağının safi mahsulü içinden, kendine daha fazla pay almış olur. Toplumun gelişme gösterdiği bir dönemde toprağın safi mahsulü, gayrisafi mahsulüne kıyasla azalır; vergiler, toplum ister ilerliyor, ister durağan olsun, eninde sonunda ülkenin safi gelirinden ödenir. Safi gelirle birlikte artan ya da düşen bir verginin çok külfetli ve katlanılmaz bir vergi olması kaçınılmazdır. Aşar, toprağın safi değil, gayrisafi mahsulünün onda biridir ve bu yüzden de toplumun serveti arttıkça, aşar gayrisafi mahsulden aynı oranda da alınsa, safi mahsulün giderek daha büyük bir oranını teşkil eder hale gelir.

Aşar, yerli zahire yetiştiriciliğini vergiye bağlayıp yabancı zahireye dokunmadığından, ithalatı teşvik eden bir rol oynar ve böylece toprak sahiplerine zararlı olabilir. Öte yandan, ithalatın sıçramasıyla düşen toprak talebinin doğuracağı sonuçlardan toprak sahiplerini kurtarma adına alınabilecek en adil ve eşitlikçi önlem, ithal zahireye de, yerli zahireye konulan oranda ve devlete ödenen mahsul miktarında vergi konulmasıdır; bu vergilendirme ile devlete ödenen miktar, hükümet harcamalarının zorunlu kıldığı diğer vergilerin azaltılmasına yol açar; ama söz konusu türden bir vergi yalnızca kilisenin kasalarını daha da doldurmaya ayrılırsa,

en genel düzeyde toplam ürün kütlesini artıracak olsa da, bu kütleden üretken sınıflara ayrılan parçayı küçültür. Kumaş ticareti tümüyle serbest olsa, imalatçılarımız kumaşı ithal fiyatından daha ucuza satabilirler. Eğer yerli imalatçıya vergi getirilip de kumaş ithalatçısına getirilmezse, sermaye kumaş imalatından bir başka malın imalatına doğru, zarar verici bir geçiş yapabilir; ne de olsa bu durumda kumaşı ithal etmek, ülke içinde yapmaktan daha ucuza mal olacaktır. Tüketici ilk önce yerli kumaş almıştır, çünkü yerli kumaş ithal kumaştan daha ucuzdur; sonradan yabancı kumaş almaya başlamıştır, çünkü vergilendirilmemiş ithal kumaş, vergilendirilmiş yerli kumaştan daha ucuz olmuştur: En sonunda hem yerli hem de yabancı kumaş vergilendirildiğinde, yeniden yerli kumaş satın almıştır. İşte bu son durumda tüketici, kumaş için en yüksek fiyatı öder; ama yaptığı tüm fazladan ödeme, devletin kasasına girmiştir. İkinci durumda da, birincide olduğundan daha fazla öder, ama bu kez ödedikleri devlete gitmez; buradaki fiyat artışı üretimin zorlaşmasından kaynaklanmıştır, çünkü en kolay üretim yolları, devletin koyduğu vergi yüzünden elimizden alınmıştır.

Bölüm XII

Toprak Vergisi

Toprak rantı oranında alınan ve ranttaki her değişmeyle birlikte değişiklik gösteren bir toprak vergisi, aslında ranta konulmuş bir vergidir; böyle bir vergi, rant ödenmeyen toprak için ve salt kâr getirisiyle toprakta kullanılan, hiç rant ödemeyen sermayenin mahsulleri için geçerli değildir; ham mahsul fiyatlarını etkilemesi olanaksızdır, ama tümüyle toprak sahiplerinin sırtına binecektir. Böyle bir verginin ranta konulan bir vergiden hiçbir farklı yoktur. Ama toprak vergisi ekilen tüm topraklara yönelik tasarlanırsa, ne kadar hafif olursa olsun, mahsule getirilmiş bir vergi olacaktır ve bu yüzden mahsul fiyatlarını yükseltecektir. Eğer ekime en son 3 numaralı toprak açılmışsa, bu toprak rant ödememesine rağmen böyle bir vergiden sonra ekilemeyecek, ya da mahsul fiyatları vergiyi karşılayacak kadar artırılmadıkça genel kâr oranını sağlayamayacaktır. Böyle bir toprak vergisi getirildiğinde, sermaye ya mahsul fiyatları talep sonucu genel kâr düzeyine yeniden yükselene dek bu işkolundan uzak duracak; ya da uzun süredir bu toprakta kullanılıyorsa, üretimi bırakarak daha kazançlı bir işkolu aramaya koyulacaktır. Bu verginin yükü toprak sahibinin sırtına bindirilemez, çünkü onun hiç rant almadığı varsayılmaktadır. Böyle bir vergi toprağın niteliğiyle, bereketiyle orantılı olarak alınabilir ve böylece verginin aşardan hiç farkı kalmaz; ya da niteliğine bakılmaksızın ekilen tüm topraklardan acre[41] başına alınan bir sabit vergi olarak uygulanır.

Tüm topraklardan sabit olarak toplanacak bir vergi, hiç adil olmayacaktır ve Adam Smith'e göre tüm vergilerin uyması gereken dört düsturdan biri ihlal edilecektir. Bu düsturlar şunlardır:

1. “Hükümetin masrafını karşılamak için, her devletin uyrukları kendi güçlerine imkân ölçüsünde en yakın oranda katkıda bulunmalıdırlar.

2. “Her bireyin ödemek zorunda bulunduğu vergi kesin olmalı ve keyfi olmamalıdır.

3. “Her vergi, yükümlüye ödemenin uygun gelmesi en olası zamanda ya da biçimde devşirilmek gerekir.

4. “Her vergi öylesine düzenlenmelidir ki, halkın cebinden, devlet hazinesine getirdiğinin yanı sıra aldığı miktar hem imkân ölçüsünde az olsun hem halkın cebi dışında olabildiğince az süre kalsın.”

Hiçbir ayrım gözetilmeden, nitelik farklılığına dikkat etmeden, ekilen tüm topraklar için getirilecek eşit bir toprak vergisi, en kötü nitelikteki toprakta çalışan yetiştiricinin ödediği oranda fiyatları yükseltecektir. Aynı sermaye farklı nitelikteki topraklarda, farklı miktarlarda ham mahsul verir. Belli miktarda sermayeyle bin quarter zahire veren bir toprağa 100£’luk bir vergi konulursa, çiftçi vergi giderini telafi etmek için zahire fiyatını quarter başına 2s kadar yükseltecektir. Ama daha iyi nitelikteki bir toprakta aynı miktarda sermayeyle, örneğin 2000 quarter üretilebilir ve fiyatta quarter başına 2s’lik artış, toplam 200£ getirir; bununla birlikte vergi, her iki toprağa da eşit miktarda konulduğundan, kötü toprakta da iyi toprakta da 100£ olacaktır ve sonuçta vergi zahire tüketicisine yüklenecektir; tüketici böylelikle yalnızca devlet giderlerini ödemekle kalmaz, aynı zamanda iyi toprakta ekicilik yapana kira süresi boyunca yıllık 100£ verir, ardından da toprak sahibinin rantını o miktarda yükseltir. Öyleyse çerçevesi böyle belirlenmiş bir vergi, Adam Smith’in dördüncü düsturuna aykırıdır – halkın cebinden, devlet hazinesine getirmesi beklenen miktardan daha fazlasını alır. Fransa’da Devrim’den önce *taille*[42] bu türden bir vergiydi; bu vergi

yalnızca soylu olmayan kiracıların topraklarında geçerliydi, ham mahsul fiyatları vergi oranında artıyor ve bu yüzden de toprakları vergilendirilmemiş olanlar artan rantlarının keyfini çıkarıyorlardı. Söz konusu türden toprak vergisine yönelik bu itiraz, aşar için ya da ham mahsul vergileri için geçerli değildir; kuşkusuz bunlar da ham mahsul fiyatını artırırlar, ama farklı nitelikteki topraklardan, en az verimli olan toprağın mahsulüyle değil, gerçek mahsulleriyle orantılı bir katkı alırlar.

Ranta yönelik çarpık bakışı, her ülkede rant ödenmeyen toprakta daha çok sermaye harcandığını gözlemlememiş olması, Adam Smith'i, ister toprak vergisi ya da aşar biçiminde toprağın kendisine yönelik olsun, ister toprağın mahsulünden ya da çiftçinin kârından alınsın, toprak üzerindeki tüm vergilerin her zaman toprak sahibi tarafından ödendiği sonucuna götürdü; Smith, vergi toprak kiracısı tarafından yatırılıyor görünse de, temelde katkıda bulunan asıl kişinin her zaman toprak sahibi olduğunu düşündü. "Arazinin mahsulünden alınan vergiler", diyordu, "gerçekte, gelir vergileridir; başlangıçta çiftçi peşin vermiş olabilmekle birlikte, sonunda toprak sahibi öder. Mahsulün belli bir kısmı bir vergi uğruna ödenip gidecek olunca, bu kısmın değerinin üst üste her yıl ne tutabileceği ihtimalini çiftçi elinden geldiğince doğru olarak hesap eder ve arazi sahibine ödemeye rıza gösterdiği kiradan o oranda bir indirim yapar. Bu tür bir arazi vergisi olan kilise öşrünün üst üste her yıl ne tutabileceğini önceden hesaplamayan çiftçi yoktur." Çiftçinin, toprak sahibiyle ödenecek rant üzerine anlaşırken her türden olası gideri hesapladığına kuşku yoktur; çiftçi kiliseye ödeyeceği aşarı ya da mahsule getirilen vergiyi, tarlasından aldığı mahsulün göreli değerini artırarak telafi etmese, doğal olarak ranttan düşmenin yollarını arayacaktır. Ama tartışılan sorun tam da budur: Çiftçi sonuçta vergiyi ranttan mı düşer, yoksa mahsulün fiyatını artırarak mı telafi yolunu seçer? Önceden sıralanan

nedenlere ilişkin en ufak bir kuşkum yok: Çiftçi ham mahsul fiyatını yükseltecektir, dolayısıyla Adam Smith'in bu önemli sorun hakkındaki görüşü yanlıştır.

Muhtemelen Dr. Smith'in, "Mahsulün belli bir kısmı, başka başka durumlarda kiranın pek değişik bir miktarına eşit olduğu için öşür ve o tür bütün öbür arazi vergileri, tam bir eşitlik görünüşü altında eşitliğe hiç uymayan vergilerdir," sözlerini sarf etmesinin nedeni de bu konudaki görüşüdür. Benim göstermeye çalıştığım ise şu: Bu tür vergiler çiftçi ve toprak sahibi sınıflarına adaletsiz biçimde yüklenmezler, çünkü her iki sınıf da ham mahsul fiyatındaki yükselmeyle bu gideri telafi eder ve ancak ham mahsul tükettikleri oranda vergi öderler. Kâr oranlarıyla da ancak ücretler aracılığıyla oynanabildiğine göre, toprak sahipleri böyle bir vergiyi tümden ödemek bir yana, vergiden özellikle muaf kalan bir sınıftır. Emekçiler, elde ettikleri ödeneklerin yetersizliği nedeniyle vergiyi ödeyemeyeceklerinden, verginin emekçilerin üzerine düşen parçası, mal mevcudunun kârlarından verilir; bu parçanın ödenmesi, geliri mal mevcudunun çalıştırılmasına bağlı olan kimselerce üstlenilir, bu yüzden de hiçbir bakımdan toprak sahiplerini etkilemez.

Aşara ilişkin, toprağa ve onun mahsulüne konulan vergilere ilişkin bu görüşten, söz konusu yükümlülüklerin yetiştiriciliği örselemediği sonucu çıkarılmamalıdır. Genel talep gören her türden malın değişim değerini yükselten her şey, yetiştiriciliği de imalatı da baltalar; ama bu yalnızca konuştuğumuz vergilerde değil, bütün vergilerde var olan bir olumsuzluktur.

Bu aslında devlet tarafından alınan her verginin doğuracağı kaçınılmaz bir zarar olarak görülebilir. Her yeni vergi, üretime yeni bir yük haline gelir ve doğal fiyatı yükseltir. Ülke emeğinin, eskiden vergiyi ödeyen kişinin tasarrufunda olan parçası, şimdi devletin tasarrufuna

geçmiştir ve bu yüzden de üretken biçimde kullanılamaz. Söz konusu parça o denli büyüyebilir ki, olağan durumda tasarruflarıyla ülkenin sermayesini çoğaltan kimselere, bu uğraşlarını sürdürmeye yeten bir mahsul fazlası kalmaz. Çok şükür, henüz hiçbir devlette vergilendirme, ülke sermayesini yıldan yıla azaltacak denli büyümemiştir. Böyle bir durumda vergilendirmenin uzun zaman sürdürülmesi zaten olanaksızdır; sürdürülürse ülkenin yıllık ürününden giderek daha büyük bir bölüm yutar ve en aşırı sefalet, açlık sahnelerinin ve nüfus kırılması dönemlerinin yaşanmasına yol açar.

Adam Smith, “Her bölgeden değişmeyen belli bir çizelgeye göre alınan, Büyük Britanya’dakine benzer bir arazi vergisi,” der, “ilk konulduğunda eşitliğe uygun olmak gerekirse de, gel zaman git zaman ülkenin başka başka kısımlarının tarımında eşit olmayan gelişme ya da savsama derecelerine göre, ister istemez eşit olmaktan çıkar. İngiltere’de William ile Mary’nin 4’üncü saltanat yılındaki kanun gereğince, türlü bucaklarla ilçelere arazi vergisi salınmasında esas tutulan değer takdiri, ilk yapılışında da eşitliğe pek aykırı idi. Dolayısıyla, bu vergi, yukarıda anılan dört ana kuraldan birincisine, o yönden aykırı düşer. Öbür üç ana kurala tamamıyla uygundur. Kesinlik bakımından mükemmeldir. Verginin ödenmesi zamanı ile rantın ödenmesi zamanı bir olduğundan, yükümlü için, bundan daha elverişlisi bulunamaz. Herhalde gerçek yükümlü toprak sahibi olmakla birlikte, vergiyi çoğu kez peşin ödeyen kiracıdır. Rant bedeli ödenirken, toprak sahibi bunu kiracının hesabından düşmek zorundadır.”

Kiracı vergiyi toprak sahibine değil de tüketiciye yüklediğinde, vergi ilk başta adaletsiz değilse, sonradan adaletsiz hale gelmez; çünkü fiyat aynı anda vergi oranında yükselmiştir ve sonradan da çok değişiklik göstermeyecektir. Adaletsizse de, yukarıda göstermeye çalıştığım gibi,

dördüncü düsturu ihlal eder, ama ilkini çiğnemez. İnsanların ceplerinden, kamu hazinesine aktardığından daha fazlasını alır, ama yükümlü sınıfların herhangi birine adaletsiz biçimde binmez. Bay Say bence İngiltere'de toprak vergisinin doğası ve sonuçları üzerine şu sözlerinde hatalıdır: "Pek çok kişi, İngiliz tarımının içinde bulunduğu büyük gönenci sabit vergi tayinine bağlıyor. Bunun pek büyük bir katkısı olduğuna kuşku yok. Ama küçük bir tüccara devlet şöyle dediğinde, bunu nasıl karşılamamız gerekir: 'Sınırlı bir ticarette ufak bir sermaye kullandığın için doğrudan katkın da çok ufak. Borç bul ve sermaye biriktir; mesleğini sana büyük kârlar bırakacak ölçüde büyüt; nasıl olsa vergin artmayacak. Dahası, senden sonra bu kârlardan faydalanacak olanlar, işi büyütseler de senin ödediğinden fazlasını ödemeyecekler; varislerin senden daha büyük bir kamusal yükümlülük altına girmeyecekler.'

"Kuşkusuz bu, imalatçılar ve tüccarlar için büyük bir teşvik olacaktır; peki adil de olacak mıdır? Bunları teşvik etmenin başka bir yolu yok mudur? İngiltere'de imalat ve ticaret kesimleri böyle bir taraflılığa başvurulmadığı aynı süre içinde çok daha büyük bir ilerleme kaydetmediler mi? Bir toprak sahibi çalışkanlığı, tutumluluğu ve marifeti sayesinde yıllık gelirini 5000 franka yükseltiyor. Eğer devlet ondan artmış gelirinin beşte birlik bir parçasını isterse, bu kişinin elinde kalan 4000 frank, kişinin işini daha da geliştirmesini sağlamaz mı?"

Bay Say'ın varsayımına göre "bir toprak sahibi çalışkanlılığı, tutumluluğu ve marifeti sayesinde yıllık gelirini 5000 franka yükseltiyor"; ama toprak sahibi, kendisi tarlayı sürmediği sürece çalışkanlık, tutumluluk ve marifet gösterme zeminine sahip değildir; bir gelişme kaydedilmesi, ancak kapitalistin ve çiftçinin niteliğine bağlıdır, toprak sahibinin niteliğine değil. Toprağında kullanılan sermaye miktarını artırmayan toprak sahibinin marifet göstererek

tarla mahsulünü nasıl bu kadar çoğaltabileceğini anlamak olanaksızdır. Sermayeyi artırırsa, geliri de, artırdığı sermaye oranında, diğer çiftçilerin de sermayeleri karşılığında elde ettikleri gelirle aynı oranda yükselecektir.

Bay Say'ın önerisini izleyecek olsak, devlet çiftçinin artan gelirinden beşte birini istese, çiftçilere haksızlık eden bir vergi ortaya çıkar; böyle bir vergilendirme, çiftçilerin kârlarına müdahale ederken, diğer işkollarındaki kârlara dokunmaz. Söz konusu vergi bereketli topraklar kadar kısır topraklarda da ödenecektir; üstelik bazı topraklarda vergiyi ranttan düşerek telafi etme olanağı da bulamayacaktır, çünkü hiç rant ödenmemektedir. Kârlara getirilen taraflı bir vergi, hiçbir zaman yükümlülük altına sokulan işkoluna yüklenmez, çünkü meslek erbabı ya mesleğini bırakacak ya da vergiye göre hesabını yeniden yapacaktır. İmdi, rant ödemeyen kesim, ancak mahsul fiyatlarını yükselterek telafi yolunu bulacaktır ve böylece Bay Say'ın önerdiği vergi, toprak sahibine ya da çiftçiye değil, tüketiciye yüklenecektir.

Eğer önerilen vergi topraktan alınan gayrisafi mahsuldeki miktar ya da değer artışı oranında artırılırsa, aşardan farklı olmayacak ve gene tüketicinin omuzlarına binecektir. Öyleyse toprağın ister safi ister gayrisafi mahsulüne konulsun, her koşulda tüketime getirilmiş bir vergi durumunda olacaktır ve toprak sahibine ya da çiftçiye etkisi, ham mahsule getirilen diğer vergilerin etkileriyle aynı olacaktır.

Toprağa hiç vergi konulmasaydı, ondan alınacak tutar başka yollarla sağlansaydı, tarım gene en az şimdiki kadar serpilirdi; çünkü bir toprak vergisinin tarımı *yüreklendirmesi* olanaksızdır; makul bir vergiyle tarım belki fazla örselenmeyebilir, ama üretim de teşvik edilemez. İngiliz hükümeti, Bay Say'ın varsaydığı gibi bir dil kullanmamıştır. Tarım sınıfının şimdiki ve tüm gelecek kuşaklarını vergiden muaf tutma, devletin gerek duyacağı harcamaları da diğer

sınıflardan karşılama vaadinde bulunmamıştır; yalnızca şunu demiştir: “Artık toprak mükellefiyetini bu tarzda uygulamayacağız; bir başka vergiyle, size en eksiksiz biçimde, devletin gelecekteki harcamalarını yüklenme özgürlüğü sağlayacağız.”

Ayni vergilerden, yani mahsulün belli bir parçasından oluşan vergilerden, yani tam da aşardan söz ederken Bay Say şöyle diyor: “Bu vergilendirme türü, en adil yöntem olarak görünüyor; oysa bundan daha az adil olanı yoktur: Üreticinin harcamalarını tümüyle göz ardı eder; safi gelire değil, gayrisafi gelire oranlıdır. İki çiftçi iki farklı ham mahsul yetiştiriyor: Biri orta halli bir toprakta zahire ekiyor ve harcamaları yılda ortalama 8.000 frank oluyor; mahsulünü ise 12.000 franka satıyor; geliri de böylece 4.000 frank oluyor.

“Komşusunun ise çayır ya da ağaçlık bir toprağı var; yılda yaklaşık 12.000 frank getiriyor, ama onun harcamaları yalnızca 2.000 frank ediyor. Dolayısıyla yıllık safi geliri ortalama 10.000 frank oluyor.

“Bir yasayla, fark gözetmeksizin tüm arazilerin toplam mahsulünden on ikide birinin vergi olarak toplanacağı buyuruluyor. Birinci topraktan bu yasa gereği 1.000 frank değerinde zahire tahsil ediliyor; ikincisinden gene aynı değerde, 1.000 frank değerinde saman, sığır ya da odun alınıyor. Bu durumda ne olur? Birincide 4.000 franklık safi gelirin dörtte biri eksiltilir; ikincisinde 10.000 franklık gelirin yalnızca onda biri alınır. Gelir, harcanan sermayeyi tamı tamına geri koyduktan sonra kalan net kârdır. Bir yıl boyunca yaptığı tüm satışları gelir olarak kaydeden bir tüccar olabilir mi? Kesinlikle hayır; tüccarın geliri, yaptığı satışlardan harcamalar düşüldüğünde kalan kısımdır ve gelir vergileri bu kısım üzerinden alınmalıdır.”

Bay Say'ın alıntıladığımız parçada yaptığı hata, sermaye yerine konulduktan sonra, bu iki çiftlikten birinin mahsul değerinin, öbürünün mahsul değerinden daha büyük olduğunu düşünmesi, bu yüzden de yetiştiricilerin safi gelirinin o oranda fark göstereceğini varsaymasıdır. Koruluk arazideki toprak sahipleri ile kiracıların toplam safi gelirleri, zahire ekilen toprağın sahiplerinden ve kiracılarından daha yüksek olabilir; ama bunun nedeni kâr oranlarının değil, rantın farklı olmasıdır. Bay Say, bu yetiştiricilerin ödemek zorunda oldukları rantın farklı olduğunu tümüyle ihmal etmiştir. Aynı işkolunda iki kâr oranı olamaz ve bu yüzden de mahsul değeri sermayeye oranı açısından farklılık gösterdiğinde, değişecek olan, kâr değil, ranttır. Başkaları 8.000 franklık sermayeyle 4.000 frank kazanabiliyorken, bir insan nasıl bir dolap çevirir de, 2.000 franklık sermayesinden 10.000 frank net kâr sağlayabilir? Bay Say rantı hesaba katsa, ayrıca böyle bir verginin farklı türden ham mahsulün fiyatları üzerindeki etkilerini göz önüne alsa, bunun adaletsiz bir vergi olmadığını, dahası, bu vergi olmadığında, üreticilerin tüm yükü tüketicilere yıkacaklarını anlardı.

Bölüm XIII

Altın Vergisi

Malların fiyatları, vergilendirme ya da üretimin zorlaşması durumunda er geç yükselir; ama piyasa fiyatı doğal fiyata uyana kadar geçen zamanın uzunluğu, malın doğasına ve miktarının azalmasının kolay olup olmamasına bağlıdır. Eğer vergilendirilen mal azaltılamıyorsa, sözgelimi, bir çiftçinin ya da bir şapka üreticisinin sermayesi başka işkollarına aktarılamıyorsa, vergi nedeniyle bu mesleklerde kârların, genel düzeyin altına düşmesi herhangi bir sonuç doğurmaz; bu mallara talep artmadıkça, üreticiler zahirenin ya da şapkanın piyasa fiyatını, artmış olan doğal fiyat düzeyine çıkaramazlar. İşlerini bırakma ve sermayelerini daha iyi mesleklere aktarma tehditleri gerçekleştirilemeyecek, kof bir tehdit olarak görülür; sonuçta üretim azalsa bile fiyat yükselmeyecektir. Tüm malların miktarı eninde sonunda azaltılabilse de, sermaye daha az kârlı mesleklerden çekilip daha kârlılarına aktarılabilse de, bunun gerçekleşme hızı oldukça farklıdır. Belli bir malın arzı, üreticiyi sıkıntıya sokmadan ne kadar kolay kısılabiliyorsa, üretimin vergiyle ya da başka yolla zorlaşması durumunda, fiyatı da o kadar hızlı artacaktır. Zahire herkes için vazgeçilmez bir mal olduğundan, vergi getirilmesi talepte önemli sonuçlar doğurmayacak, bu nedenle de üreticiler sermayelerini topraktan çekmede çok büyük güçlükler çekse bile, uzun süreli bir arz fazlalığı yaşanmayacaktır. Bu nedenle, vergilendirme durumunda zahire fiyatı hızla yükseltilebilecek ve çiftçi de vergi yükünü tüketiciye aktarabilecektir.

Eğer bize altın sağlayan maden ocakları ülkemizde olsaydı; altına vergi konulduğunda, bu madenin miktarı azaltılmadıkça başka eşyaya göre değeri de yükselemezdi.

Altın yalnızca para yapımında kullanılıyorsa, durum özellikle böyle olurdu.

Böyle bir durumda en az verimli olan, hiç rant ödemeyen maden ocaklarında işin duracağı doğrudur, çünkü altının göreli değeri vergi tutarında yükselmedikçe, bu madenler genel kâr oranını tutturamaz. Altın miktarı, dolayısıyla da para miktarı yavaşça azalır: İlk yıl küçük bir azalma olur, öbür yıl daha da küçük bir azalma görülür ve sonunda altının değeri, vergi oranında yükselir; ama bunun için geçen sürede hissedarlar ya da mülk sahipleri vergi ödüyor olacaklarından hayli sıkıntı çekeceklerdir; parayı kullananlar ise bundan etkilenmeyeceklerdir. Ülkede halihazırda üretilen her 1.000 quarter buğday için, ek olarak, gelecekte üretilecek her 1.000 quarter buğday için hükümet 100 quarter vergi toplayacak olsa, kalan 900 quarter, eski 1.000 quarter'la aynı miktarda mal karşılığında değişilecektir; ama altında aynı uygulamaya gidilse, ülkede halihazırda bulunan ve gelecekte ülkeye girecek her 1.000£'tan hükümet 100£ vergi alsa, kalan 900£, vergiden önce 900£'un aldığından ancak çok daha az fazla mal satın alabilir. Vergi, mülkiyeti paradan oluşan kimselere yüklenecektir ve bu gidişat, altının miktarı üretim maliyetlerinde vergi yüzünden yaşanan yükseliş oranında azalana dek sürecektir.

Söz konusu durum, başka bir maldan ziyade para yapımında kullanılan madenlerde muhtemelen daha da geçerlidir; çünkü para talebi, giysi ya da besin talebinin tersine, kesin bir miktara bağlı olarak yapılmaz. Para talebi, tümüyle onun değeriyle belirlenir, değeri de miktarıyla belirlenir. Eğer paranın değeri ikiye katlanırsa, mevcut miktarın yarısıyla aynı dolaşım işlevlerini yerine getirebilir; değeri yarı yarıya düşerse, aynı işlevleri gerçekleştirebilmesi için miktarının ikiye katlanması gerekir. Zahirenin piyasa değeri vergilendirme ya da üretimde zorlaşma sonucu onda bir oranında artsa, tüketilen miktarda bir değişiklik olacağı

kuşkuludur, çünkü herkesin gereksinme duyduğu zahire miktarı kesindir; bu nedenle birey, zahire alacak aracı olduğu sürece, eskisiyle aynı miktarda tüketmeyi sürdürecektir: Ama para söz konusu olduğunda talep tümüyle değere bağlıdır. Hiç kimse kendisini doyuran miktardan iki kat fazla zahire tüketmez, ama herkes aynı miktarda mal almak ya da satmak için, iki, üç kat ya da daha fazla miktarda paraya gereksinme duyabilir.

Burada öne sürdüğüm görüş yalnızca para yapımında değerli madenlerin kullanıldığı ve kâğıt senetlerin henüz yürürlükte olmadığı toplumsal aşamalar için geçerlidir. Bir maden olarak altının da piyasadaki değeri, diğer tüm mallarda olduğu gibi, üretilmesinin kolaylaşmasına ya da zorlaşmasına bağlıdır; altın, durağan doğası nedeniyle, miktarını azaltmanın zor olması nedeniyle, piyasa fiyatındaki değişikliklere ayak uydurmaya hazır değildir ve bu zorluklar para olarak altın kullanıldığı ölçüde daha da artar. Piyasada ticaret amaçlı kullanılan altın miktarı 10.000 ons, imalatta tüketilen de yıllık 2000 ons ise, yıllık arzı kesildiği takdirde değeri bir yıl içinde dörtte bir, yani yüzde 25 oranında yükselebilir; para olarak kullanılan miktar 100.000 ons ise, dörtte birlik bir artış on yıldan önce gerçekleşmeyecektir. Kâğıttan yapılmış paranın miktarı hızla azaltılabileceğinden, değeri de, standardı altın olsa da, büyük bir hızla artar; kâğıt paranın artış hızı, altının mal dolaşımında çok az rol oynadığı ve para yapımında çok az kullanıldığı takdirde yaşayacağı artış hızına denk olacaktır.

Tüm dünyada para olarak kullanılan altın tek bir ülkede üretiliyor olsaydı, tabi olacağı büyük bir vergiden, yalnızca onu imalatta ve mutfak aletlerinde kullanan ülkeler etkilenirdi; para olarak kullanılan parçaya denk düşen vergiyi, ne kadar büyük olursa olsun kimse ödemezdi. Bu, yalnızca paraya özgü bir niteliktir. Miktarı sınırlı olan, rekabetle de artırılamayan tüm diğer malların değeri,

beğenilere, zevklere ve onları talep edenlerin satın alma güçlerine bağlıdır; ama hiçbir ülke bir mal olarak parayı artırma isteği ya da gereksinmesi duymaz: Dolaşıma on milyon yerine yirmi milyon sokmak hiçbir yarar doğurmaz. İpek, şarap tekeli bir ülkenin elinde bulunabilir, ama başka bir kumaş ya da brendi moda olduğunda, ipek ve şarap fiyatı düşebilir; aynı sonuç bir ölçüde, imalatta kullanıldığı ölçüde altın için de geçerli olur; ama altın genel değişim aracı işlevi görüyorken, ona olan talep bir tercih meselesi değil, her zaman bir zorunluluk meselesidir: Altını mallarınız karşılığında alırsınız, bu yüzden de, değeri düştüğünde, dış ticaretin sizi almaya zorlayacağı altın miktarının sınırı olmaz; değeri yükseldiğinde de her türlü azalmaya razı olmak durumunda kalırsınız. Aslında altın yerine kâğıt para kullanabilirsiniz, ama para miktarını böyle azaltamazsınız, çünkü para miktarı, değişim standardının değeriyle belirlenir; malların az paraya satıldıkları bir ülkeden, daha fazla paraya satılabilecekleri bir ülkeye ihraç edilmelerini önlemenin tek yolu fiyatlarının yükselmesidir; bu yükseliş de ancak ya dışarıdan madeni para ithal edilmesiyle ya da yurtiçinde kâğıt paranın dolaşıma çıkartılmasıyla, zaten dolaşımdaysa, çoğaltılmasıyla sağlanabilir. Diyelim, İspanya Kralı madenlerin tek başına sahibi konumunda ve ülkede altın yalnızca para yapımında kullanılıyor; kral altına büyük bir vergi koyarsa, altının doğal fiyatını oldukça yükseltir; altının Avrupa'daki piyasa fiyatı da, sonuçta Latin Amerika'daki doğal değeri tarafından belirlendiğinden, böyle bir vergiden sonra Avrupa verili miktarda altın karşılığında daha fazla mal değişmek durumunda olur. Ama Amerika'da üretilen altın miktarı aynı olmayacaktır, çünkü altın değerindeki yükseliş, üretim maliyetinin yükselmesi sonucu miktarda yaşanan azalışla orantılı biçimde gerçekleşecektir. Öyleyse Amerika'da, ihraç edilen altın karşılığında alınan mal da daha fazla olmayacaktır; bu durumda şu soru akla gelebilir: Peki İspanya'nın ve sömürgelerinin bundan ne çıkarı vardır? Çıkar şuradadır:

Eğer daha az altın üretilecekse, onu üretmede de daha az sermaye kullanılacaktır; artık daha az sermaye kullanılarak, eskisiyle aynı değerde mal Avrupa'dan ithal edilebilecektir; dolayısıyla, madencilikten çekilip başka işkollarında kullanılan sermaye aracılığıyla yapılan tüm üretim, İspanya'nın vergiden sağladığı kazanç olacaktır; başka hiçbir mal, tekelini elinde bulundurana, böyle bir kazancı, bu bollukta ve bu kesinlikte sağlamaz. Para söz konusu olduğunda, bu verginin Avrupa uluslarına hiçbir zararı dokunmayacaktır; bu uluslar eskisiyle aynı miktarda mala ve keyif eşyasına sahip olacaktır; yalnızca artık bu malların dolaşımında değişim yaşanacak, daha az miktar dolaşımda yer alacaktır, çünkü değeri daha yüksek bir para söz konusudur.

Eğer vergi nedeniyle maden ocaklarından, şimdiki altın miktarının yalnızca onda birlik bir kesimi elde edilebilir hale gelirse, bu onda birlik parça, şimdi üretilen onda onluk parçaya eşit değerde olur. Aslında İspanya Kralı, değerli-maden ocaklarının tek başına sahibi değildir, ama eğer olsaydı da, bu sahiplikle elde ettiği üstünlük, vergilendirme iktidarı oldukça zedelenirdi, çünkü tüm dünyada az ya da çok kâğıt paranın devreye sokulması sonucunda Avrupa'nın altın talebinin ve tüketimini sınırlanırdı. Piyasa fiyatı ile doğal fiyatın her mal için aynı düzeyde gerçekleşmesi, her zaman arzın azaltılmasında ya da artırılmasında karşılaşılan zorluklara ya da kolaylıklara bağlıdır. Altın, konut, emek ve diğer pek çok şey söz konusu olduğunda, bu etki bazen hızlı biçimde gerçekleştirilemez. Ama yıllık olarak tüketilen ve yeniden üretilen şapka, ayakkabı, zahire ya da kumaş gibi mallarda durum farklıdır; bunlar gerekirse azaltılabilirler ve üretim harcamalarının artmasıyla arzlarının kısılması arasında geçen süre uzun olmaz.

Arazinin yüzeyinden elde edilen ham mahsule konulacak bir vergi, gördüğümüz üzere, tüketiciye yüklenir ve rantı

hiçbir biçimde etkilemez; rant miktarı ancak emeğin geçimine ayrılan ödenekler kısılınca, dolayısıyla ücretler düşünce, böylelikle de nüfus azalıp zahireye olan talep azalınca değişir. Ama altın madenlerinin ürünlerine konulacak bir vergi, altının değerini artırır, ona olan talebi azaltır ve bu yüzden de bu maden ocaklarında kullanılan sermayenin başka yere aktarılmasını zorunlu kılar. Öyleyse İspanya, altın vergisinden sözünü ettiğim yararları sağlayacaksa da, sermayenin terk ettiği maden ocaklarının sahipleri, tüm rantlarını yitirecektir. Bu ulusal bir kayıp değil, bireyler için bir kayıptır; rant yaratılmış bir şey değildir, yalnızca var olan bir servetin aktarılmasıdır: İspanya Kralı ve çalışmayı sürdüren maden ocaklarının sahipleri yalnızca serbest kalan sermayeyi değil, diğer maden sahiplerinin yitirdiklerini de elde etmiş olacaklardır.

Varsayalım, 1’inci, 2’nci ve 3’üncü derece nitelikli maden ocaklarında, sırasıyla 100, 80 ve 70 pound ağırlığında altın istihsal ediliyor; bu üretimle 1 numaranın rantı otuz pound, 2 numaranınki on pound oluyor. Şimdi de çalışan her maden ocağına yıllık yetmiş pound vergi getirildiğini varsayalım; bunun sonucunda 1 numara kârlı biçimde çalışmayı sürdürebilir, açıkça görülebildiği üzere, rant hemen kaybolur. Verginin getirilmesinden önce, 1 numarada üretilen 100 pound’tan otuz pound kadar rant ödeniyordu; madeni çalıştıran kişi, yetmiş pound’u, yani en az nitelikli ocağın ürünlerine eşit bir tutarı elinde tutabiliyordu. Öyleyse, 1 numaralı ocağı işleten kapitaliste kalan değer eskisiyle aynı olacaktır, yoksa olağan mal mevcudu kârını elde edemez; 100 pound’un yetmişini vergi olarak ödedikten sonra kalan otuz pound, vergiden önceki yetmiş pound kadar değerli olacaktır, dolayısıyla toplam 100 pound’un değeri de, vergiden önceki 233 pound’a eşit olacaktır. Madencinin elinde kalan değer daha yüksek olabilir ama asla daha düşük olamaz; olabilseydi, ocakta iş dururdu. Tekelleşmiş bir mal olarak altının değeri, doğal

fiyatını aşabilir ve bu durumda söz konusu fazlaya eşit miktarda ranta tabi olur; ama istihsal edilen altının değeri doğal fiyatın altında olursa, kimse ocağa sermaye ayırmaz. Ocakta önceden iş gören emeğin ve sermayenin üçte biriyle elde ettiği altın karşılığında İspanya, eskisiyle aynı ya da ona çok yakın miktarda mal satın alabilecektir. Ocaklardan serbest kalan üçte ikilik sermaye bölümüyle ülke daha da zenginleşecektir. Şimdiki 100 pound'un eskiden çıkarılan 250 pound'a eşit olduğu kabul edilirse, demek, İspanya Kralı'nın payı, yetmiş pound, eski durumdaki 175 pound'a eşit olacaktır: Kralın vergisinin ufak bir bölümü tebaının omuzlarına binecek, daha büyük bir bölümü ise daha iyi bir sermaye dağılımıyla insanların cebine girecektir.

İspanya'nın hesabı şöyle olsun:

ÖNCEKİ ÜRETİM:	
250 pound altının değeri (varsayımı altında)	
	10.000 yarda kumaş
ŞİMDİKİ ÜRETİM:	
Ocaklarını kapatan iki kapitalistin eskiden elde ettiği 140 pound altının şimdiki değeri	
	5.600 yarda kumaş
1 numaralı madeni işleten kapitalistin elde ettiği otuz pound'luk altının değeri 1'e 2½ oranında artmıştır, yani	
	3.000 yarda kumaş
Kralın, değeri gene 1'e 2½ oranında artan vergisi, yetmiş pound'un şimdiki değeri 7.000 yarda kumaş	
	15.600 yarda kumaş

Kralın aldığı 7000’de İspanya halkının katkısı yalnızca 1400’dür ve 5600, serbest kalan sermayeyle elde edilmiş safi kazançtan oluşmuştur.

Her ocaktan aynı miktarda alınan vergi yerine ocakların ürünü üzerinden alınan bir vergi, altın miktarını yürürlüğe konulur konulmaz düşürmeyecektir. Her ocağın ürünlerinin yarısı, dörtte biri ya da üçte biri vergi olarak alınırsa, ocak sahipleri de ocaklarını eskisi kadar bereketli kılmakta bir çıkar görmeyeceklerdir; ama çıkarılan altının miktarı azaltılmaz da yalnızca bu altından bir kısmı ocak sahiplerinden krala aktarılırsa, altının değeri yükselmez; vergi, sömürgelerdeki halkın sırtına biner ve herhangi bir kazanç elde edilmez. Bu türden bir verginin sonuçları, Adam Smith’in istihsal vergisi için varsaydığı sonuçlarla aynı olacaktır – vergi yükü tümüyle maden ocağı rantına binecektir. Aslında böyle bir vergi biraz daha artırılsa, yalnızca tüm rantı yutmakla kalmaz, aynı zamanda işletmeciyi olağan mal mevcudu kârlarından eder; bunun sonucunda işletmeci de sermayesini altın istihsalinden çekmek zorunda kalacaktır. Daha da artırılması durumunda daha nitelikli madenlerin rantı da yutulacak ve daha büyük bir sermaye söz konusu işkolundan çekilecektir; böylelikle altın miktarı azaltılacak, altının değeri yükselecek ve vurguladığımız sonuçların aynıları ortaya çıkacaktır; verginin bir bölümü İspanya sömürgelerindeki insanlar tarafından ödenmiş olacak, diğer bölümü ise, değişimi sağlayan aracın gücünün yükseltilmesiyle yaratılan yeni bir ürün oluşturacaktır.

Altın vergileri iki türlüdür; biri dolaşımdaki hazır altın miktarı üzerinden, öbürü ocakların yıllık istihsal miktarı üzerinden alınır. Her ikisi de altının miktarını azaltma, değerini ise yükseltme eğilimi taşırlar; ama altının miktarı azalmadıkça hiçbiri değerini yükseltemez, bu nedenle de söz konusu vergiler, arz azalıncaya dek elinde para

bulunduranlara yüklenir; buna karşılık eninde sonunda, topluma düşecek kısım, bir yanda rantının azalması yoluyla ocak sahibi tarafından, öte yanda da altını bir dolaşım aracı olarak kullanmak yerine keyif eşyası yapımında kullanmak üzere satın alan kimseler tarafından ödenecektir.

Bölüm XIV

Ev Vergileri

Altının yanı sıra, miktarı hızla azaltılamayacak başka mallar da vardır; dolayısıyla, fiyat yükselişi sonucu talep düşerse bu mallara getirilen vergiler de mülk sahiplerinin omuzlarına biner.

Ev vergileri bu tür vergilerdendir; her ne kadar evi kullanana yönelik tasarlanmışsa da, rantı düşürdüğünden, toprak sahibine yüklenir. Toprağın mahsulleri gibi başka pek çok mal da yıllık olarak tüketilir ve yeniden üretilir; miktarları hızlı bir biçimde taleple aynı düzeye getirilebildiğinden, piyasa fiyatları uzun süre doğal fiyatlarının üstünde seyredemez. Ama ev vergisi kiracının ödediği bir ek rant gibi düşünülebileceğinden, yıllık rant getirisi aynı kalan ev talebini, arzlarını da düşürmeksizin azaltma eğilimindedir. Bu yüzden rant azalacak ve verginin bir bölümü dolaylı olarak toprak sahibi tarafından ödenecektir.

Adam Smith, “Bir evin geliri iki kısma ayrılabilir: Birine pek yerinde olarak yapı geliri denebilir; öbürüne çokluk arsa geliri derler. Yapı geliri, ev yapılırken harcanan sermayenin faizi ya da kârıdır. İnşaatçının uğraşı öbür zanaatlarla bir düzeye gelmek için, bu gelir önce sermayesini sağlam kefaletle ödünç verdiği takdirde alacağı faizin aynını kendisine ödemeye; ikincisi, evi her zaman bakımlı tutmaya yahut –hepsi bir kapıya çıkar– yapılmasında kullanılmış olan sermayeyi belli yıllık bir süre içinde yeniden yerine koymaya yetmelidir,” der ve ekler: “Para faizine oranla, inşaatçılık herhangi bir zamanda bundan çok daha fazla kâr getirebiliyorsa, çok geçmeden öbür zanaatlardan o denli sermaye çeker ki, kârı yakışık alan düzeyine indirir. Herhangi bir zamanda bundan çok daha azını getirebiliyorsa, öbür zanaatlar çok geçmeden inşaatçılıktan o kadar sermaye

çeker ki, o kâr yeniden yükselir. Bir evin tüm gelirinin bu akla uygun kârı sağlamaya yeten kısmından ötesi, tabii arsanın gelirine gider ve arsa sahibi iki ayrı kimse ise, çoğu hallerde tümü arsa sahibine ödenir. Bu gelir fazlası, evde oturanın, o yerin gerçek ya da farazi bir üstünlüğü bulunmasına karşılık olarak ödediği bedeldir. Herhangi büyük bir kentin uzaklarında, arsaların istenildiği gibi seçilecek kadar bol olduğu yerlerdeki kır evlerinde, arsa geliri, üstünde evin bulunduğu arsa tarımda kullanıldığı takdirde ne getirirse, hemen hemen odur yahut ondan fazla bir şey değildir. Bir büyük kent dolayındaki kış köşklerinde arsa geliri kimi zaman çok daha yüksek olup, orada yörenin kendine özgü rahatlığı ya da güzelliği, çokluk adamakıllı para eder. En yüksek arsa gelirleri, genellikle başkentte ve başkentin evlere karşı talebin –bu talebe sebep her ne ise: İster ticaret ve iş için, ister sefa sürüp eş dostla düşüp kalkmak için, ister sırf kıvanmak ve modaya uymak için– tesadüf, en fazla olduğu belli yakalarındadır.” Ev rantından alınan vergi kiracıya da, arsa sahibine de, bina sahibine de yüklenebilir. Olağan durumlarda, tüm verginin hemen ve nihai olarak kiracı tarafından ödendiği kabul edilebilir.

Vergi çok ağır değilse ve ülkenin koşulları durağan ya da ilerleme kaydeder durumdaysa, kiracının kötü haldeki bir eve razı olması için hiçbir neden yoktur. Öte yandan, vergi yüksekse ya da herhangi bir başka nedenle ev talebi düşüyorsa, toprak sahibinin geliri azalacaktır, çünkü kiracı vergi için yaptığı ödemeyi ranttan keserek telafi etme yoluna gidecektir. Bununla birlikte, kiracının ödediği vergi karşılığında el koyacağı rant parçasını hangi oranda bina rantından, hangi oranda arsa rantından düşeceğini söylemek güçtür. İlk elde her ikisinin de etkilenmesi olasıdır; ama evler yavaş da olsa er geç çürüdüğünden ve inşaatçılıktaki kârlar genel düzeye gelene kadar yeni bir ev inşa edilmeyeceğinden, bina rantı belli bir süre sonra doğal fiyatına döner. İnşaatçı, ancak inşaat devam ettiği sürece

rant sağladığından, en kötü koşullarda bile bundan daha uzun süre verginin ödenmesinde pay alamayacaktır.

Öyleyse bu verginin ödenmesi sonuçta kiracı ile arsa sahibine kalacaktır ama “bu kesin ödemenin, aralarında ne oranda bölüşüleceğini” der Adam Smith, “doğru olarak anlamak belki pek kolay değildir. Bu bölüşme, başka başka şartlar altında, ihtimal ki, birbirinden pek farklı olacak ve bu tür bir vergi, bu değişik şartlara göre hem evde oturanı hem arsa sahibini eşitliğe pek aykırı şekilde etkileyebilecektir.”[43]

Adam Smith arsa rantını vergilendirmeye özellikle uygun görür. “Gerek arsa kiraları, gerek, olağan arazi kirası,” der, “mal sahibinin çoğu hallerde, kendi hesabına hiçbir dikkat ya da özen göstermeden yararlandığı bir gelir çeşididir. Devlet giderlerinin ödenmesi için, bu gelirin bir kısmı mal sahibinin elinden alınsa da, bu yüzden herhangi bir tür uğraş baltalanmış olmaz. Topluluğun toprağı ile emeğinin yıllık ürünü, büyük halk kitlesinin gerçek zenginliği ile geliri, bu tür bir vergiden sonra eskisinin aynı olarak kalabilir. Onun için; arsa kiraları ve olağan arazi kirası, kendilerine özgü vergi konulmaya belki en çok dayanabilecek olan gelir çeşitleridir.” Bu tür vergilerin sonuçları konusunda Adam Smith’in açıklamalarının doğru olduğu kabul edilmelidir, ama kuşkusuz toplulukta yalnızca ve özellikle bir sınıfın gelirini vergilendirmek pek adaletsiz olacaktır. Devletin harcamalarından herkes, imkanları ölçüsünde mükellef olmalıdır: Bu, Adam Smith’in tüm vergilendirmeler için geçerli olduğunu söylediği dört düsturdan biridir. Rant genellikle, yıllarca zahmet çekip sonra, kazanç elde edenlere, servetlerini toprak ya da ev satın alarak harcayanlara ödenmektedir; mülkiyeti adaletsizce vergiye tabi tutmak ise her zaman korunması gereken bir kutsal ilkenin, mülkiyetin güvenliği ilkesinin çiğnenmesi anlamına gelecektir. Ne üzücüdür ki, taşınmaz mülklerin

devredilmesinde istenen pul harçları, bu mülklerin onları en verimli biçimde değerlendirebilecek ellere geçmesinin önünde büyük bir engeldir. Başka her şeyi dışarıda bırakacak şekilde yalnızca toprağa konulacak özel bir vergilendirme söz konusu olursa, vergi riskini telafi etmek için toprağın fiyatının düşeceği göz önüne alınmalıdır; iş bununla da kalmayacak, söz konusu riskin belirsizlik derecesine göre, toprak aynı zamanda spekülasyonlar için, makul bir ticaret değil, kumar niteliğindeki spekülasyonlar için çok uygun bir araç haline gelecektir; pek olasıdır ki, böyle bir durumda toprağa sahip olacak kimse de, toprağı en yararlı biçimde kullanma yolunu arayan makul bir tüccardan çok bir kumarbazın niteliklerine sahip olacaktır.

Bölüm XV

Kâr Üzerindeki Vergiler

Genellikle lüks adıyla anılan mallara getirilen vergiler, onları kullananlarca ödenir. Şaraba konulan bir vergiyi şarap tüketicisi öder. Zevk için binicilik yapmak üzere alınan atların, tutulan hocaların vergileri, kendisine bu tür keyifleri sağlayabilen kişilerce ve tamı tamına satın alındıkları oranda verilir. Oysa zorunlu ihtiyaç maddelerine getirilen vergiler, bu tür ihtiyaç maddelerinin tüketicilerini, tükettikleri oranda etkilemez. Gözlemlemiş olduğumuz gibi, zahireye getirilen bir vergi, imalatçıyı yalnızca kendisinin ve ailesinin zahire tüketimi oranında etkilemekle kalmaz; bu vergi aynı zamanda mal mevcudu kâr oranlarını değiştirdiğinden, imalatçının gelirini de etkiler. Ücretleri yükselten her şey, mal mevcudu kârlarını düşürme eğilimindedir; bu yüzden de emekçinin tükettiği mallara getirilecek her vergi, kâr oranlarını düşürme eğilimi taşır.

Şapkaya konulan bir vergi şapka fiyatını, ayakkabıya konulan da ayakkabı fiyatını yükseltir; eğer böyle olmasaydı, sonuç olarak vergiyi ödemek durumunda kalan imalatçı olurdu; kârları genel düzeyin altına inerdi, imalatçı da mesleğini bırakırdı. Kârlara konulacak adaletsiz bir vergi de malın fiyatını yükseltir: örneğin şapka imalatçısının kârları üzerinden alınacak bir vergi şapka fiyatını yükseltecektir; çünkü vergi şapka imalatçısının kârlarına konulup da diğer mesleklerin kârlarına konulmazsa, şapka fiyatını yükseltmediği sürece bu imalatçı, kârlarının genel kâr oranının altına inmesini izleyecektir; işi bırakacak ve başka bir mesleğe yönelecektir.

Aynı biçimde, çiftçinin kârlarına getirilecek bir vergi zahire fiyatını, kumaş imalatçısının kârlarına getirilen de kumaşın fiyatını artıracaktır; eğer tüm mesleklerde kârlar üzerinden belli oranda vergi alınacak olursa, tüm malların fiyatı birlikte

yükselecektir. Ama eğer bize paramızın standardını sağlayan maden ocakları ülkemizde bulunsa, maden işletmecisinin kârları da vergiye tabi tutulsa, hiçbir malın fiyatı yükselmezdi; herkes vergi olarak kendi gelirinden eşit bir oran öder ve hiçbir şey değişmezdi.

Başka her şey vergiye tabi tutulurken ve böylece her şeyin değeri yükselirken para vergilendirilmezse ve böylece değerini koruması sağlanırsa, hepsi de aynı oranda sermaye kullanan ve aynı kârı elde eden şapka imalatçısı, çiftçi ve kumaş imalatçısı, aynı miktarda vergi ödeyecektir. Şapka üreticisi şapkalarından 1.000£ değil de, artık 1.100£ kazanır hale geldiğinde, hükümete vergi olarak 100£ verecektir; böylelikle bu imalatçının elinde kendi tüketimine harcamak üzere hâlâ 1.000£ kalmış olacaktır. Ama kumaşın, zahirenin ve tüm diğer malların fiyatı da aynı nedenle yükseldiğinden, elindeki bu 1.000£ ile önceden 910£'a aldığından fazla mal satın alamayacaktır; dolayısıyla da harcamalarını azaltarak devletin ivedi gereksinmelerinin karşılanmasına katkıda bulunmuş olacaktır; şapka imalatçısı, vergiyi ödeyerek ülkenin emeğinin ve toprağının bir parçasını kendi için kullanacağına, hükümetin tasarrufuna vermiş olacaktır. Elinde kalan bu 1.000£'u harcamak yerine sermayesine katarsa, artmış ücretler ve yükselen hammadde ve makine maliyeti karşısında şunu görecektir: Şimdiki 1.000£'luk tasarrufu, eski 910£'luk tasarrufundan daha fazla etmemektedir.

Tüm malların fiyatları olduğu gibi kalırken para vergilendirilirse ya da bir başka nedenle değeri değişme gösterirse, imalatçı ile çiftçinin kârları eskisiyle aynı düzeyde, 1.000£ olmayı sürdürecektir; her biri hükümete 100£ vermek durumunda olduğundan, kendilerine yalnızca 900£ kalacaktır ve ister üretken bir tarzda ister üretken olmayan bir tarzda harcasınlar, bu miktarla ülke toprağının ve emeğinin ürünlerinden daha azını satın alabileceklerdir.

Hükümetin kazancı tam olarak bunların kaybettikleri miktardır. İlk örnekte, vergi yükümlüsü 1.000£'a, eskiden 910£'a alabildiği kadar mal edinebiliyordu; ikinci örnekte de eskiden 900£'a alabildiği kadar mal satın alabilecektir, çünkü malların fiyatları aynı kalmıştır, ama artık cebinde yalnızca 900£'u vardır. Bu durum, vergi miktarındaki farklılıktan kaynaklanır; ilk örnekte, vergi, gelirin on birde birini oluşturmaktadır; ikincisinde ise onda birini; iki örnekte paranın değeri birbirinden farklıdır.

Bununla birlikte tüm malların fiyatları yükselirken para vergilendirilmez ve değerinde değişme olmazsa, mal fiyatları birbiriyle aynı oranda yükselmeyecektir; vergiden sonra birbirlerine göre değerleri, vergi öncesindeki gibi kalmayacaktır. Bu yapıtın önceki bölümlerinden birinde, sermayenin bağlı ve dönen olarak, daha doğrusu amortisman ömrünün uzunluğuna göre ayrılmasının, mal fiyatları üzerinde doğurduğu etkileri tartışmıştık. İki imalatçının tam olarak aynı sermaye tutarıyla iş yapmalarına ve tam olarak aynı tutarda kâr elde etmelerine rağmen, kullandıkları sermayenin tüketilmesinin ve yeniden üretilmesinin hızlı mı yavaş mı gerçekleştiğine bağlı olarak, mallarını çok farklı fiyatlarla satabildiklerini anlatmıştık. İkisi de 10.000£'luk sermaye kullanan imalatçılardan biri malını 4.000£'tan, öbürü ise 10.000£'tan satıyor olabilir; bunların ikisi de yüzde 20, yani 2.000£'luk kâr elde edecektir. İmalatçılardan birinin sermayesi, sözgelimi, yeniden üretilmesi gereken 2.000£ dönen sermayeden ve bina ile makinelerden oluşan 8.000£'luk bağlı sermayeden müteşekkildir; öbür imalatçının sermayesi ise, bunun tam tersi, 8.000£'luk dönen sermaye ile makinelerden ve binalardan ibaret 2.000£'luk bağlı sermayeden müteşekkildir. Şimdi bunların her ikisinin de gelirleri yüzde 10 oranında yani 200£ vergiye tabi tutulacak olsa, ilki işinden genel kâr oranını sağlayabilmek için malının fiyatını 10.000£'tan 10.200£'a yükseltmelidir; ikincisi de malının

fiyatını 4.000£'tan 4.200£'a yükseltmek durumunda kalacaktır. Vergiden önce, imalatçılardan birinin malı, diğerinin malından 2∂ kat daha değerliydi; vergiden sonra ise, 2.42 kat değerli olacaktır: İlkinin fiyatı yüzde iki, diğerininki ise yüzde beş artmıştır; dolayısıyla gelire getirilen bir vergi, paranın değerinde bir değişme yokken, malların göreli fiyatlarını ve değerlerini değişmeye uğratmıştır. Vergi kârlar üzerinden değil de, malların değeri üzerinden alınıyor olsaydı da aynı durum geçerli olurdu: Malların üretiminde kullanılan sermayenin değeriyle orantılı olarak vergilendirilmesi durumunda, değerleri ne olursa olsun eşit bir fiyat yükselişine uğrarlar, dolayısıyla aralarındaki oran eskisi gibi kalmazdı. Fiyatı on bin pound'tan on bir bin pound'a yükselen bir mal, fiyatı 2.000£'tan 3.000£'a yükselen bir malla eski ilişkisini koruyamaz. Bu koşullar altında, herhangi bir nedenle paranın değerinin yükselmesi, mal fiyatlarını aynı oranda etkileyemez. Aynı nedenle mallardan birinin fiyatı yüzde ikiden az bir oranla, 10.200£'tan 10.000£'a düşerken, diğerinin fiyatı yüzde 4∏ oranında, 4.200£'tan 4.000£'a, düşer. Malların fiyatlarının düşüş oranları böyle olmazsa, kârları da eşitlenemez; kârları eşit kılmak için, birinci malın fiyatı 10.000£ iken, ikincininki 4.000£; birincinin fiyatı 10.200£ iken, ikincininki 4.200£ olmalıdır.

Bu gerçeğin göz önüne alınması, daha önce sözünün hiç edilmemiş olduğunu sandığım, çok önemli bir ilkenin anlaşılmasını mümkün kılar. Bu ilke şudur: Hiç vergilendirmenin olmadığı bir ülkede, paranın değerinde, miktar azlığına ya da bolluğuna bağlı olarak gözlemlenen değişmeler, tüm malların fiyatlarını eşit oranda etkiler; başka deyişle 1.000£'luk bir mal 1.200£'a yükselirse ya da 800£'a düşerse, 10.000£'luk bir mal da 12.000£'a yükselecek ya da 8.000£'a düşecektir; ama fiyatların vergiler yoluyla, yapay bir tarzda yükseltildiği bir ülkede, paranın ülkeye yönelik bir para akışı nedeniyle bollaşması

ya da artan yurtdışı talebi karşılamak için yapılan ihracat nedeniyle azalması durumu, tüm malların fiyatlarında aynı oranda etki göstermeyecektir; bazılarını yüzde 5, 6, 12 oranında yükseltecek ya da düşürecek, bazılarını ise yüzde 3, 4 ya da 7 oranında değiştirecektir. Bir ülkede vergi yoksa, paranın değeri de düşüyorsa, para bolluğunun tüm piyasalarda doğurduğu etki benzer olmalıdır. Et yüzde 20 yükselmişse, ekmek, bira, ayakkabı, emek ve diğer tüm mallar da yüzde 20 oranında yükselmelidir; her mesleğe aynı kâr oranını sağlamak için böyle olması zorunludur. Oysa söz konusu mallardan biri vergilendirildiğinde, bu kural artık geçerli olmayacaktır; böyle bir durumda, tüm malların fiyatı paranın değerindeki düşüş oranında yükseldiğinde, kârlar arasındaki eşitlik bozulacaktır; malların vergilendirilmesi durumunda, kârlar genel düzeylerinin üstüne çıkacak ve sermaye de bir işkolundan öbürüne aktarılacaktır; bu aktarım kârlar arasında bir denge kurulana dek sürecektir ki, bu denge de ancak göreli fiyatlar değiştiğinde gerçekleşebilir.

Bu ilke bize, Merkez Bankası piyasaya sürülen parayı kısıtladığında paranın değerinde yaşanan değişmenin mal fiyatlarına neden farklı farklı yansıdığını açıklamıyor mu? Çok fazla kâğıt paranın dolaşımda olması nedeniyle o dönemde İngiliz parasının değerinin düştüğü açıklamasıyla kendini sınırlayanlara itiraz edilmişti; bu doğru olsaydı, tüm malların fiyatlarının aynı oranda yükselmesi gerekirdi gibi görüşler ileri sürülmüştü; oysa pek çok malın fiyatı hatırı sayılır büyüklükte değişiklikler gösteriyordu; bundan fiyatlardaki yükselişin, paranın değerindeki bir değişmeden değil, mal değerlerini etkileyen bir şeyden kaynaklandığı sonucuna varılmıştı. Bununla birlikte, yukarıda da gördüğümüz üzere, malların vergilendirildiği bir ülkede, para değerinin yükselmesi ya da artması sonucunda tüm malların fiyatları da aynı oranda bir değişme göstermeyecektir.

Tüm işkollarındaki kârlar vergiye tabi tutulurken, çiftçinin kârlarından vergi alınmazsa, ham mahsul dışında tüm malların parasal değeri yükselir. Çiftçinin elde ettiği zahire cinsinden gelir eskisiyle aynıdır ve çiftçi zahiresini aynı fiyattan satmayı sürdürür; ama zahire dışında tükettiği mallara daha fazla para ödemek durumunda kalacağından, bu uygulama, çiftçiye harcamalar üzerinden yapılan vergilendirme olarak yansır. Para değerindeki bir değişme de çiftçiyi bu vergi karşısında rahatlatmaz, çünkü paranın değerindeki değişme, vergilendirilmiş tüm malları eski fiyatlarına indirirken, vergilendirilmemiş olanları da eski düzeylerinin altına çekebilir; dolayısıyla da her ne kadar çiftçi mallarını eskisiyle aynı fiyata satın alacaksa da, satın almak için elinde daha az para olacaktır.

Toprak sahibi için de tam olarak aynı durum geçerli olur; tüm malların fiyatı yükselirken paranın değeri aynı kalırsa, toprak sahibinin rant olarak aldığı zahire ya da para da eskisiyle aynı olur; tüm malların fiyatı aynı kalırsa, rant olarak aynı zahireyi alırken, para cinsinden rantı düşer: Dolayısıyla her iki durumda da, geliri doğrudan vergilendirilmemiş olmasına rağmen toprak sahibi toplanan paraya dolaylı bir katkıda bulunmuş olur.

Çiftçinin kârının da vergilendirildiğini varsayalım; o zaman çiftçi de diğer meslek erbabıyla aynı duruma düşer: Ham mahsulünün fiyatı yükselir, böylelikle vergiyi ödedikten sonra aynı parasal geliri elde edebilir, ama ham mahsul de dahil olmak üzere, tükettiği tüm mallar için daha fazla fiyat ödeyecektir.

Bununla birlikte artık bu toprak sahibinin durumu farklı olur; kiracısının kârına getirilen vergi ona da yarar, çünkü mamul malların fiyatı yükselirse, onları satın alırken ödediği ek fiyatı telafi edebilir; paranın değerinde bir artış olmasına karşın mallar hâlâ eski fiyatlarından satılıyorlarsa, toprak sahibinin parasal geliri de aynı kalacaktır. Çiftçinin kârına

getirilen bir vergi, toprağın gayrisafi mahsulüne değil, safi mahsulüne, rant, ücretler ve diğer masraflar ödendikten sonra kalan mahsule oranla saptanır. Nitekim 1, 2 ve 3 numaralı toprakları ekenler, aynı miktarda sermaye kullandıklarından, tamı tamına aynı kârı elde ederler; birinin gayrisafi mahsulünün diğerinden ne kadar fazla olduğunun bir önemi yoktur; bu yüzden de hepsine aynı vergi tahakkuk eder. Varsayalım, en nitelikli olan 1 numaralı toprağın gayrisafi mahsulü 180 quarter, 2 numaranınki 170 quarter, 3 numaranınki ise 160 quarter oluyor, her birine de 10 quarter'lık vergi konuluyor; bu durumda vergiyi ödedikten sonra 1, 2 ve 3 numaralı toprakların mahsulleri arasındaki fark değişmeyecektir; ne de olsa 1 numara 170'e, 2 numara 160'a, 3 numara da 150'ye inmiştir ve 3 ile 1 numaralar arasındaki fark eskisi gibi 20 quarter; 3 numara ile 2 numara arasındaki fark da yine 10 quarter'dır. Vergi ödendikten sonra zahire ve diğer tüm malların fiyatları eskisiyle aynı olursa, para cinsinden rant, bu arada da zahire cinsinden rant, değişmeden kalacaktır; ama vergi nedeniyle zahirenin ve diğer malların fiyatı yükselirse, para cinsinden rant da fiyatlarla aynı oranda yükselecektir. Zahire fiyatı quarter başına 4£ ise, 1 numaranın rantı 80£, 2 numaranın 40£ olur ama zahire fiyatı yüzde beş oranında, yani 4£ 4s'ye yükselirse, rant da yüzde beş oranında yükselir; artık yirmi quarter zahire 84£, on quarter zahire ise 42£ eder hale gelmiştir; dolayısıyla ne olursa olsun, toprak sahibi böyle bir vergiden etkilenmeyecektir. Mal mevcudu kârlarına getirilen bir vergi, hiçbir zaman zahire cinsinden rantı değiştirmez ve bu yüzden de para cinsinden rant zahire fiyatıyla birlikte değişiklik gösterir; ama ham mahsule konulan bir vergi, ya da aşar, zahire cinsinden rantı mutlaka değiştirir, para cinsinden rantıysa genellikle olduğu gibi bırakır. Bu yapıtın bir başka bölümünde de gösterdiğim üzere, ekilen her türlü toprağa, bereketliliğindeki farklar göz önüne alınmaksızın aynı miktarda bir vergi getirilecek olursa, bu vergi çok adaletsiz biçimde işleyecektir, çünkü daha bereketli

toprakların sahiplerinin cebine kâr olarak girecektir. Zahire fiyatı, en niteliksiz toprakta çalışan çiftçinin altına girdiği vergi yükü oranında yükselecektir; ama daha iyi toprakların bıraktığı daha çok mahsul karşılığında ek bir fiyat alınabildiğinden, bereketli topraklardaki çiftçiler kira süresi boyunca bu ek gelirden yararlanacak, sonrasında bu üstünlük rantı yükselten toprak sahibine geçecektir. Çiftçinin *kârları* üzerinden alınacak sabit oranlı bir vergi de tam olarak aynı etkiyi gösterir; para değeri aynı kalırsa, toprak sahiplerinin para cinsinden rantını artırır; ama diğer işkollarının kârları da çiftçininki kadar vergiye tabi tutulacağından ve sonuç olarak zahirenin yanında diğer tüm malların da fiyatı yükseleceğinden, bir yanda rantındaki yükselişle kazanmaya başlayan toprak sahibi, diğer yanda rantıyla aldığı malların ve zahirenin fiyatlarındaki yükselme yüzünden kayba uğrar. Paranın değeri yükselse ve aynı zamanda, mal mevcudu kârlarına konulan bir vergi nedeniyle tüm malların fiyatları eski düzeyine düşse, rant da eskisi gibi olacaktır. Toprak sahibinin para cinsinden rantı aynı olacaktır ve rantını harcadığı tüm malları gene eski fiyatlarından satın alabilecektir; dolayısıyla, her koşulda vergilendirilmemiş olacaktır.[44]

Bu tuhaf bir durumdur. Bir çiftçinin kârlarına vergi getiriyorsunuz ama çiftçi vergiden muaf tutulduğu durumdan daha fazla mükellefiyet altına girmiyor; öte yandan çiftçinin kârlarına getirilecek bir vergide toprak sahibinin büyük çıkarı bulunuyor, çünkü vergiden kurtulmasını sağlayan tek koşul bu.

Tüm malların fiyatları vergi oranında yükselse, sermayenin kârına konulacak bir vergi, temettüler bu vergiden muaf tutulsa bile hissedarları etkileyecektir; ama paranın değerinde yaşanan bir değişme nedeniyle tüm mallar gene eski fiyatlarına inerse, hissedar vergi olarak hiçbir şey

ödemez; tüm malları eskisiyle aynı fiyattan satın alır, ama temettü olarak da aynı para eline geçer.

Eğer diğer imalatçılarla eşit kılmak üzere bir imalatçının kârlarına vergi konulduğunda, bunun, imalatçının malının fiyatında yükselmeye yol açacağını kabul ediyorsak; iki imalatçının kârlarına vergi konulduğunda bu vergi ile her ikisinin de mal fiyatlarının yükseleceğini kabul ediyorsak, şu neden hâlâ tartışılıyor? Paranın standardını sağladığımız maden ocağının bu ülkede olması ve vergilendirilmemiş olması koşuluyla, tüm imalatçıların kârlarına getirilecek bir vergi de tüm mal fiyatlarını yükseltecektir. Ama para, ya da paranın standardı, yurtdışından ithal edilen bir mal olduğundan, tüm malların fiyatları yükselemez, çünkü böylesi bir etki, ek bir para miktarı[45] olmadan ortaya çıkamaz, bu para miktarı da s. 78'de gösterildiği gibi, mallar pahalandığında elde edilemez. Bununla birlikte, böyle bir yükseliş gerçekleşse bile kalıcı olamaz, çünkü kalıcı bir yükseliş olsaydı, bu, dış ticaret üzerinde çok güçlü bir etki uyandırırdı. İthal edilen mallar karşılığında sözü geçen pahalı mallar ihraç edilemezdi, dolayısıyla, bir süre için, satış yapamadan alışa devam etmemiz, malların göreli fiyatları daha önceki fiyatlarla yaklaşık olarak aynı oluncaya dek para ya da külçe ihraç etmemiz gerekirdi. İyi düzenlenmiş kâr vergilerinin nihai olarak hem yerli hem de yabancı malların para cinsinden fiyatını vergilendirmeden önceki düzeye çekeceği bana kesin görünüyor.

Ham mahsullere konulan vergiler, aşar, ücretlere ve emekçinin ihtiyaç maddelerine konulan vergiler, ücretleri yükselterek kârları düşürecektir; bu nedenle tüm bunlar, tümüyle eşit derecede olmasa da, aynı etkileri beraberinde getireceklerdir.

Yerli üretimi büyük ölçüde geliştiren makinelerin keşfi, paranın göreli değerini her zaman yükseltme, dolayısıyla da para ithalini teşvik etme eğilimindedir. Bunun tersine,

imalatçılara olsun, yetiştiricilere olsun getirilen her türlü vergi, önlerine konulan her yeni engel, paranın göreli değerini düşürür, dolayısıyla da ihracını teşvik eder.

Bölüm XVI

Ücretler Üzerindeki Vergiler

Ücretler üzerinden alınan vergiler, ücretleri yükseltecek, dolayısıyla da, mal mevcudu kâr oranını düşürecektir. İhtiyaç maddelerine getirilen bir verginin, bu maddelerin fiyatlarını yükselteceğini ve bunu ücretlerde bir yükselmenin izleyeceğini daha önce söylemiştik. İhtiyaç maddelerine getirilen bir vergi ile ücretlere getirilen bir vergi arasındaki tek fark, ihtiyaç maddelerine getirilen vergiye, bu maddelerin fiyatlarında bir yükselişin eşlik etmesi zorunluluğudur; ücretlere getirilen vergi için aynı şey söz konusu değildir; ücretlere getirilen vergiyi, hissedar, toprak sahibi ya da başka bir sınıf değil, emeği istihdam edenler ödeyecektir. Aslında, böylesi vergilerin nihai sonuçları, kâra getirilen doğrudan vergilerin sonuçlarıyla tamı tamına aynıdır.

Adam Smith şöyle der: "Alt tabakalardan işçilerin ücretlerini, birinci kitapta göstermeye çalıştığım üzere, her yerde ister istemez iki ayrı şart, yani emeğe karşı olan talep ve erzakın *alışılmış* ya da *ortalama* fiyatı düzenler. Emeğe karşı talep; tesadüfle artmakta, duralamakta ya da azalmakta olmasına veya artan, duralayan ya da azalan bir nüfusa gerek göstermesine göre işçinin geçimini ayarlayıp, onun ne dereceye kadar bol, orta halli ya da kıt olacağını belirler. Üst üste her yıl, bu bol, orta halli ya da kıt geçimliği satın alabilmesine imkân vermek için, emekçiye ödenmesi gereken para miktarını, erzakın alışılmış ya da ortalama fiyatı belirler. Dolayısıyla emeğe karşı talep ve erzak fiyatı aynı kalırken, emek ücretlerinden doğrudan doğruya alınan bir verginin, ücretleri vergiye kıyasla biraz daha yukarı çıkarmaktan başka etkisi olamaz."

Bay Buchanan, Dr. Smith'in burada ileri sürdüğü savlara iki açıdan karşı çıkar. İlk olarak, emeğin para cinsinden

ücretlerinin, erzak fiyatlarınca düzenlendiğini kabul etmez; ikinci olarak da emeğin ücretine getirilen verginin, emek fiyatını yükselteceğini reddeder. İlk noktaya ilişkin olarak Bay Buchanan'ın savları, 59. sayfada sunulduğu haliyle şöyledir: "Daha önce belirtildiği gibi, emeğin ücreti paradan değil, paranın satın alabileceği eşyadan, başka deyişle, erzaktan ve diğer ihtiyaç maddelerinden oluşur; emekçinin ülkenin toplam mal mevcudundan alacağı miktar, her zaman arzla orantılı olacaktır. Erzak ucuz ve bolken, emekçinin payı büyük olacaktır; az ve pahalıyken ise, küçük olacaktır. Emekçinin ücreti, ona her zaman hak ettiği payı verir, daha fazlasını vermesi mümkün değildir. Aslında Dr. Smith ve başka pek çok yazar, emeğin para cinsinden fiyatının, erzakın para cinsinden fiyatıyla düzenlendiğini ve erzak fiyatı yükseldiğinde, ücretlerin de aynı oranda yükseleceğine inanırlar. Ama emeğin fiyatının, besinlerin fiyatıyla zorunlu bir bağlantı içinde olmadığı açıktır, çünkü emeğin fiyatı bütünüyle emek arzı karşısındaki taleple belirlenir. Ayrıca, erzak fiyatlarının yüksek olmasının, arzda bir yetersizliği gösterdiği ve eşyanın tabiatı gereği, bu durumun tüketimi azaltma amacıyla ortaya çıktığı gözlemlenebilir. Aynı sayıda tüketici tarafından paylaşılacak daha az bir besin arzı, kaçınılmaz olarak her tüketicinin daha küçük bir pay almasıyla sonuçlanacaktır; emekçi, tüm toplumu etkileyen bu yoksunluktan kendisine düşen paya razı olmalıdır. Bu yükü eşit bir biçimde dağıtabilmek ve emekçinin daha önce olduğu denli rahat bir biçimde tüketim yapmasını engelleyebilmek üzere fiyatlar yükselir. Ama görünüşe bakılırsa, ücretler de bunlarla birlikte yükselmelidir; bu yükselmenin temelinde, emekçinin daha az bulunan bir maldan aynı miktarda kullanabilmesini sağlamak yatmaktadır. Böylelikle doğa kendi amaçlarına karşıt işliyormuş gibi görünür: Önce tüketimi azaltabilmek için besinin fiyatını yükseltir; sonra da emekçinin eskisiyle aynı miktarı tüketebilmesi için ücretleri yükseltir."

Bana kalırsa, Bay Buchanan’ın bu savında, doğrularla yanlışlar bir arada bulunuyor. Çünkü Bay Buchanan, yüksek erzak fiyatının, arzda bir eksikliği gösterdiğine kesin gözüyle bakıyor; oysa bu her zaman doğru değildir. Pek çok nedenden kaynaklanabilecek bir olguyu, başka her şeyi dışarıda bırakacak biçimde, tek bir nedene bağlıyor. Yetersiz bir arz durumunda, aynı sayıda tüketicinin daha az bir miktarı paylaşmak zorunda kalacağı ve tüketicilerin her birine daha küçük bir pay düşeceği kuşkusuz doğrudur. Dağılımı eşit bir biçimde yapabilmek ve emekçinin erzakı eskiden olduğu kadar rahatlıkla tüketmesini engellemek için fiyatlar yükselir. Bu yüzden Bay Buchanan’a hakkını teslim etmek gerekir; arz yetersizliği nedeniyle geçim araçlarının fiyatında gerçekleşecek bir yükselme, emeğin para cinsinden ücretinde bir yükselişe zorunlu olarak yol açmaz, çünkü tüketim kısılmalıdır ve bu da ancak tüketicilerin satın alma gücünün azaltılmasıyla gerçekleşebilir. Ama geçim araçlarının fiyatlarının arz eksik olunca yükselmesi, Bay Buchanan’ın yaptığı gibi, arz bolluğunun fiyatlar yüksek iken gerçekleşemeyeceği sonucunu çıkarma hakkını bize vermez; üstelik fiyatlar yalnızca para karşısında değil, diğer tüm mallar karşısında da yüksek olabilir.

Malların, piyasa fiyatı üzerinde her zaman belirleyici olan doğal fiyatı, üretimin kolaylığına bağlıdır; ama üretilen miktar, üretimindeki kolaylıkla orantılı değildir. Bugün ekime açılan topraklar, üç yüzyıl önce ekilen topraklardan çok daha düşük niteliktedir; bu yüzden üretimdeki zorluk da artmıştır; gene de bugün üretilen miktarın o zaman üretilen miktardan daha fazla olduğundan kim kuşku duyabilir? Fiyat yüksekliğinin, arz bolluğuyla birlikte bulunabilmesi bir yana, ona eşlik etmediği pek enderdir. Öyleyse, geçim araçlarının miktarı aynı kalırken, bir vergilendirme ya da üretimde zorlaşma nedeniyle fiyatı yükselirse, emeğin para cinsinden ücreti de yükselecektir; çünkü Bay Buchanan’ın da doğru biçimde gözlemlediği üzere, “Emeğin ücretleri paradan

değil, paranın satın aldıklarından, yani erzaktan ve diğer ihtiyaç maddelerinden oluşur; emekçinin ülkedeki toplam mal mevcudundan aldığı pay da her zaman arzla orantılı olacaktır.”

İkinci noktayla ilgili olarak ise, emeğin ücretine konulacak bir verginin emeğin fiyatını yükseltip yükseltmeyeceği üzerine Bay Buchanan şunları söylemiştir: “Emekçi emeğinin karşılığını adil biçimde aldıktan sonra, vergi olarak ödemek zorunda kalacağı tutar için işvereninden nasıl yardım isteyebilir? İnsan ilişkilerinde böyle bir tutumu mazur gösterecek hiçbir yasa ya da ilke yoktur. Emekçi ücretini aldıktan sonra, artık ücret tümüyle onun tasarrufundadır ve emekçi kendisinden beklenen tüm katkıları bu ücretle elden geldiğince karşılamak durumundadır: Çalışmasının karşılığında kendisine adil bir ödül vermiş kimselere ek bir masraf ödetmesi mümkün değildir.” Bay Buchanan, Bay Malthus’un nüfus üzerine yazdığı yapıtından alıntıladığı şu sözleri büyük övgülerle aktarıyor; oysa, bana kalırsa bu sözler, tam da Bay Buchanan’ın itirazına yanıt verir niteliktedir: “Ücret, doğal düzeyini bulması için serbest bırakıldığında, siyasetin nabzını ölçmeye yarayan en önemli araç halini alır; erzak arzı ile erzaka olan talep arasındaki ilişkiyi, tüketilecek miktar ile tüketiciler arasındaki ilişkiyi dışa vurur; ayrıca rastlantısal durumlar dışında, ortalamaya bakıldığında, toplumun nüfusa ilişkin arzusunu da net bir biçimde ortaya koyar; başka deyişle, tam olarak mevcut nüfusu geçindirmek için her evlilikte en fazla kaç çocuk olması gerekiyorsa, emeğin fiyatı da, emeği geçindirmeye ayrılan gerçek ödeneklerin durağan, artan ya da azalan bir gidişat göstermesine bağlı olarak ya tam da bu sayıyı kaldıracak düzeydedir ya da ondan yukarıda veya aşağıdadır. Bununla birlikte emeğin fiyatını bu saptamanın ışığında ele almak yerine, onu keyfimize göre yükseltip indirebileceğimiz bir şey, majestelerinin hakkaniyet anlayışına bağlı bir şey sanıyoruz. Erzak fiyatlarındaki bir

yükselme ile talebin arzdan çok daha fazla olduğunun açığa vurulduğu bir dönemde, emekçiyi eski durumuna getirmek için emek fiyatını yükseltiyoruz; başka deyişle, talebi yükseltiyoruz ve sonra erzak fiyatlarının daha da artması karşısında şaşırıyoruz. Bizim buradaki tavrımız, *dondurucu* hava düzeyini gösteren bir barometrenin içindeki cıvayı zorla güzel hava düzeyine indirip, dışarıda yağmur hâlâ devam ettiği için şaşırmaya benzer."

"Emeğin fiyatı, toplumun nüfusa ilişkin arzusunu da net bir biçimde ortaya koyar", emeği geçindirmeye ayrılan ödeneklerin durumu gereğince, nüfusu desteklemeye yeter düzeyde olacaktır. Emeğin ücretleri o zamana dek, nüfusu beslemeye zar zor yetecek düzeydeyse, vergiden sonra ücretler bu düzeyi sağlamaya yeterli olmaktan çıkacaktır, çünkü artık emekçinin ailesine harcayacağı ödenekler eskisi kadar değildir. Bunun sonucunda emek fiyatı yükselir, çünkü emeğe talep sürmektedir ve sırf fiyatlar yükseldi diye emek arzı durmaz.

Şapka ya da malt fiyatının vergiyle birlikte yükseldikleri artık herkesçe biliniyor; bunların fiyatı yükselir, çünkü fiyatlar yükselmezse, gerekli arz sağlanamaz: Dolayısıyla, emeğin fiyatı olan ücretler de yükselir, çünkü eğer yükselmezse, emek arzı için gerekli olan nüfus ayakta kalamaz. Acaba Bay Buchanan da "eğer o (emekçi) gerçekten yalnızca en temel gereksinmelerini karşılayacak mallarla geçindiriliyor olsaydı, bir daha ücretinin düşmesinden korkmazdı; ne de olsa ücreti daha da düşerse soyunu devam ettirme olanağı ortadan kalkmaktadır" diyerek, tüm bu söylenenleri de kabul etmiş olmuyor mu? Varsayalım, ülke öyle koşullarda ki, en düşük ücretli emekçilerin yalnızca soylarını devam ettirmeleri değil, aynı zamanda nüfusun artması da gerekiyor; bu durumda bu emekçilerin ücretleri de ona göre ayarlanacaktır. Bir vergiyle ücretlerinin bir bölümü emekçilerin ellerinden alınırsa ve

ücretleri ancak temel gereksinmeleri karşılayacak düzeye inerse, gereken miktarda nüfus artışı nasıl gerçekleşebilir?

Vergilendirilen bir malın fiyatı, talep azalırken miktar da azaltılamıyorsa, vergi oranında yükselmeyecektir önermesi kuşkusuz doğrudur. Eğer madeni para kullanımı yaygınsa, vergi getirildiğinde paranın değeri uzunca bir zaman vergi oranında yükseltilemez, çünkü fiyat yükselince talep azalacağı halde, piyasadaki miktar azaltılamamaktadır; hiç tartışmasız, aynı durum çoğunlukla ücret için de geçerlidir; emekçilerin sayısı, onların istihdamı için ayrılan ödeneklerin artması ya da azalmasıyla orantılı biçimde, hemen artırılıp azaltılamaz; ama anlatılan örnekte, emeğe talebin azalması gerekmez ve talep, azalsa da, vergi oranında düşmez. Bay Buchanan'ın unuttuğu şey şudur: Vergi olarak alınan tutar hükümet tarafından üretken olmayan insanlar bile söz konusu olsa gene emekçileri geçindirmek amacıyla kullanılmaktadır. Ücretler vergilendirildiğinde emeğin fiyatı artmazsa, emek üzerinde büyük bir rekabet ortaya çıkar, çünkü sermaye sahipleri böyle bir vergi için hiçbir ödeme yapmayacaklarından, emeği gene aynı ödeneklerle çalıştıracaklardır; bu sırada da vergileri toplayan hükümet, aynı amaçla ek bir ödenek oluşturmuş olacaktır. Böylelikle hükümet ve insanlar birbiriyle rekabet eder hale gelir; bu rekabet de emeğin fiyatının yükselmesiyle sonuçlanır. Gene aynı sayıda insan istihdam edilecek ama bu insanlar daha yüksek ücretlerle çalıştırılacaklardır.

Eğer sermaye sahiplerine vergi getirilirse, sermayedarlar emeği geçindirmeye ayırdıkları ödenekleri kısacaklardır; hükümet aynı amaçla kullandığı ödeneği ne kadar artırıyorsa, sermayedarlar ödedikleri tutarı o miktarda azaltacaklardır; bu yüzden de ücretlerde hiçbir yükselme olmaz; çünkü talep aynı kalsa da, rekabet aynı olmayacaktır. Eğer hükümetçe toplanan vergi, yabancı bir devlete mali yardım olarak ihraç edilirse, bu yüzden de bu ödenekler

İngiltere'nin değil, başka ülkelerin emekçilerini, örneğin askerleri, denizcileri vb. geçindirmede kullanılırsa, o zaman gerçekten de emeğe talep azalır ve ücretler, vergilendirilmelerine karşın, artmayabilir; ama vergi dayanıksız tüketim mallarına, mal mevcudu kârlarına konulduğunda da ya da başka herhangi bir yolla söz konusu mali yardımı sağlamak için aynı tutar toplandığında da aynı durum söz konusudur: Yurt içinde daha az emek çalıştırılır. İlk durumda ücretlerin yükselmesi önlenmiş olur, diğerinde ise ücretler kaçınılmaz olarak düşer. Ama ücretler üzerindeki vergi tutarının, tahsil edildikten sonra işverenlere verildiğini varsayalım; böyle bir uygulamada, emeğin geçindirilmesine ayrılan ödenekler artarken, malların da emeğin de miktarı artmaz. Bu durumda emek istihdam edenler arasındaki rekabet güçlenir ve sonuçta ne işveren ne de işçi vergiden dolayı bir kayba uğrar. İşveren emeğe daha fazla bedel ödeyecektir; emekçinin aldığı ek ücret hükümete vergi olarak ödenecek ve yeniden işverenlere dönecektir. Bununla birlikte, şu unutulmamalıdır: Vergi geliri, genellikle savurganca harcanır, her zaman halkın rahatı ve zevkleri pahasına elde edilir ve çoğunlukla ya sermayenin küçülmesine ya da birikim hızının azalmasına neden olur. Sermayeyi küçülttüğünden, emeği geçindirmeye ayrılan gerçek ödenekleri ve dolayısıyla gerçek emek talebini de azaltma eğilimi uyandırır. Demek, vergiler ülkenin gerçek sermayesini azalttıkları ölçüde emeğe talebi de azaltırlar; dolayısıyla ücretlere getirilen vergilerin, ücretleri vergiye tamı tamına eşit ölçüde olmasa bile artırması, zorunlu ya da tipik olmasa da, olası bir sonuçtur.

Daha önce de gördüğümüz gibi Adam Smith, ücretlere getirilen verginin ücretlerde en azından vergiye eşit bir artışa yol açacağını, ayrıca bunun, hemen olmasa bile, emeği istihdam edenlerce ödeneceğini kabul eder. Bu noktaya kadar onunla bütünüyle hemfikiriz, ama böyle bir

verginin daha sonraki işleyişine ilişkin görüşlerimizde kökten ayrılıyoruz.

"Bundan ötürü, emek ücretlerinden doğrudan doğruya alınan bir vergiyi işçi belki cebinden de verse, onun avans verdiği bile haklı olarak söylenemez. Hiç değilse, vergiden sonra emeğe karşı talep ve erzakın ortalama fiyatı, tıpkı vergiden önce olduğu gibi kaldığı takdirde hal böyledir. Bütün bu gibi durumlarda işçiyi doğrudan doğruya çalıştıran kimse, yalnızca vergiyi değil, gerçekte vergiden fazla bir şeyi peşin olarak verir. Verginin sonunda ödenmesi, başka başka hallerde, başka kimselere kalır. Bu tür bir verginin sanayi emeği ücretlerinde sebep olabileceği artışı, sanayici patron peşin olarak öder. *Bunu bir kârla birlikte mallarının fiyatına eklemeye, sanayici patron hem hak kazanır hem zorunludur.* Dolayısıyla, sanayici patronun ek kârıyla birlikte bu ücret artışının ödenmesi, sonunda tüketiciye düşer. Bu tür bir verginin kırdaki ırgat ücretlerinde sebep olabileceği artışı peşin olarak çiftçi öder; eskisi kadar ırgat beslemek için, daha büyük bir sermaye kullanmak zorunda kalır. Bu daha büyük sermayeyi *olağan sermaye kârlarıyla birlikte* geri almak için, toprak mahsulünden daha büyük bir pay ya da (aynı şey demek olan) daha büyük bir payın bedelini alıkoyması; dolayısıyla da, arazi sahibine daha az kira ödemesi gerekir. Böylece, bu takdirde, bu ücret artışının, *onu peşin vermiş bulunan çiftçinin ek kârıyla birlikte* ödenmesi, eninde sonunda toprak sahibine düşer. Bütün hallerde, emek ücretlerinden doğrudan doğruya alınan bir vergi, kısmen arazi gelirine, kısmen tüketim mallarına bu verginin hasılatına eşit bir tutarın uygun biçimde takdir edilmesinden ileri gelecek olana oranla, hem arazi gelirinde daha büyük bir eksilmeye hem mamul malların fiyatındaki daha büyük bir artışa, zamanla sebep olmak gerekir." Bu alıntıda, çiftçilerin ödediği ek ücretlerin sonuçta, daha az rant alacak olan toprak sahiplerince ödeneceği, ama imalatçılarca ödenecek olan ek ücretlerin mamul malların fiyatlarında bir

yükselmeye neden olacağı, dolayısıyla da bu ek miktarın, söz konusu malları tüketenlerin omzuna bineceği belirtilir.

İmdi, toplumun toprak sahiplerinden, imalatçılardan, çiftçilerden ve emekçilerden oluştuğunu; ödenen vergilerin başkalarından alınıp emekçilere geri verileceğini varsayalım. Böyle bir durumda toprak sahiplerinin ödemediği bu parçayı kim ödeyecektir? Bunun hiçbir parçasının imalatçılar tarafından ödenmesini beklemiyoruz, çünkü imalatçıların mallarının fiyatı ödedikleri ek vergiler oranında yükselirse, imalatçılar vergi ödemeden önceki durumlarından daha iyi durumda olurlar. Kumaş üreticisi, şapka üreticisi, ayakkabı üreticisi vb. mallarının fiyatlarını yüzde 10 oranında yükseltebildiler –bu yüzde 10 artışın ödedikleri ek ücretleri tümüyle karşıladığı varsayımı altında– eğer Adam Smith'in dediği gibi, "bunu bir *kârla birlikte* mallarının fiyatına eklemeye, sanayici patron hem hak kazanır hem zorunlu" ise, bu üreticilerden her biri, birbirlerinin mallarını eskisiyle aynı miktarda tüketebileceklerdir; dolayısıyla da vergi adına hiçbir şey ödemiş olmayacaklardır. Kumaş üreticisi, satın aldığı şapkalar ve ayakkabılar için daha fazla öderse, satacağı kumaşlar için de daha fazla alır; şapka üreticisi, aldığı kumaş ve ayakkabılar için daha fazla öderse, satacağı şapkalar için daha fazla alır. Öyleyse, tüm mamul malları eskiden olduğu kadar avantajlı bir biçimde satın alabileceklerdir; Dr. Smith'in varsaydığı gibi zahirenin fiyatı yükselmedikçe, ellerinde zahire satın alabilmek için ek bir miktar bulunduğu sürece, üreticiler böyle bir vergiden zarar görmeyecekler, hatta kazançlı çıkacaklardır.

Öyleyse, bu verginin ödenmesine ne emekçiler ne de imalatçılar katkıda bulunuyorsa; çiftçiler de rantın düşmesi yoluyla tazmin ediliyorlarsa, toprak sahipleri bütünüyle bu yükün altına girmekle kalmamalı, aynı zamanda imalatçıların artan kazançlarına da katkıda bulunmalıdırlar. Ancak, bunu yapabilmeleri için, toprak sahiplerinin ülkedeki

tüm mamul mallarının hepsini tüketmeleri gerekir, çünkü üretilen tüm mal yığınının fiyatına eklenen miktar, başlangıçta imalat kesimindeki emekçilere yüklenen vergiden çok az bir miktar fazladır.

İmdi, kumaş üreticisinin, şapka üreticisinin ve diğer tüm imalatçıların, birbirilerinin mallarını tükettikleri tartışma götürmez; bu işkollarındaki emekçilerin tümünün, sabun, kumaş, ayakkabı, mum ve başka çeşitli mallar tükettikleri de tartışma götürmez; bu nedenle, bu vergilerin tüm yükünün yalnızca toprak sahiplerinin omuzlarına binmesi mümkün değildir.

Ama emekçiler verginin ödenmesine katkıda bulunmuyorsa, gene de mamul malların fiyatı artıyorsa, yalnızca vergi olarak ödediklerinin değil, ama mamul ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki artışın da tazmin edilmesi için ücretler de yükselmelidir. Çünkü bu artış tarımda kullanılan emeği etkilediği ölçüde, rantların düşmesi için yeni bir neden oluşturacaktır. Malların fiyatındaki bu artış, gene ücretleri etkileyecektir; önce ücretlerin mallar üzerindeki, sonra da malların ücretler üzerindeki etkisi ve tepkisi, sınırları öngörülemeyecek biçimde büyüyecektir. Bu kuramı destekleyen savlar öylesine saçma sonuçlara yol açar ki, bu ilkenin savunulacak hiçbir yanı olmadığı ilk bakışta görülebilir.

Toplumun doğal ilerleyişinde, rantlardaki ve ihtiyaç maddeleri fiyatlarındaki yükselmenin mal mevcudu kârları ile ücretler üzerindeki tüm etkileri de, üretimin gittikçe zorlaşması da, vergilendirme sonucunda ücretlerdeki yükselmeden kaynaklanacaktır; dolayısıyla, emekçinin de, işverenlerinin de keyif eşyası tüketimi vergiyle kısılmış olacaktır. Üstelik yalnızca özel olarak bu vergiyle değil, aynı miktardaki her türlü vergiyle de, çünkü bu vergilerin hepsi emeği geçindirmeye ayrılan ödenekleri azaltma eğilimindedir.

Adam Smith’in hatası, çiftçinin ödediği tüm vergilerin rantta azalma yoluyla toprak sahibinin omuzlarına bineceği varsayımından kaynaklanır. Bu konudaki görüşlerimi tüm ayrıntılarıyla açıkladım; şunları okurumu tatmin edecek biçimde gösterebildiğime inanıyorum: Rant ödenmeyen toprakta büyük miktarda sermaye kullanıldığından ve ham mahsul fiyatını belirleyen de bu sermaye olduğundan, rantın herhangi bir kısmıyla ödeme düşünülemez; bunun sonucunda da ücretlere getirilen vergi karşılığında çiftçiye ya hiç tazminde bulunulmayacaktır ya da bir tazminde bulunulacaksa, bu ancak ham mahsulün fiyatına bir eklenti yapılması yoluyla gerçekleştirilmelidir.

Vergiler adil olmayan bir biçimde çiftçinin omuzlarına yüklenirse, çiftçi de diğer mesleklerdeki kişilerle aynı kazanç düzeyinde olabilmek için ham mahsullerin fiyatlarını yükseltecektir; ama kendisini başka meslektekileri etkilediğinden daha fazla etkilemeyecek bir ücret vergisi, ham mahsullerin fiyatlarının yükseltilmesiyle etkisizleştirilemez ya da telafi edilemez. Çiftçiyi zahirenin fiyatını artırmaya iten aynı neden, vergiye ödediğini telafi etme isteği, kumaş üreticisini, kumaş fiyatını, ayakkabı üreticisi, şapka üreticisi ve döşemeciyi de ayakkabıların, şapkaların ve mobilyaların fiyatlarını yükseltmeye itecektir.

Bunların hepsi, ödedikleri vergi karşılığında bir kârla kayıplarını telafi edebilmek üzere mallarının fiyatlarını yükseltebilselerdi, her biri bir diğerinin mallarının tüketicisi olduğundan, verginin hiçbir zaman ödenemeyeceği açıktır; herkesin ödemesi telafi ediliyorsa verginin ödenmesinden bahsedebilir miyiz?

Öyleyse, ücretlerin artması sonucunu getirecek her türlü verginin, kârlarda bir düşme aracılığıyla ödeneceğini, dolayısıyla da ücretlere getirilen bir verginin aslında kârlara getirilen bir vergi olduğunu göstermeyi başardığımı umuyorum.

Emek ürünü ile sermaye ürününün ücretler ile kârlar olarak bölünmesi ilkesi bana öyle tartışmasız görünüyor ki, çok kısa vadeli etkileri bir yana bırakacak olursak, vergi getirilenin mal mevcudu kârları mı, yoksa ücret mi olduğunun çok az önem taşıdığını düşünüyorum. Mal mevcudu kârlarını vergilendirerek büyük olasılıkla, emeği geçindirmeye ayrılan ödeneklerin artış oranını değiştirmiş olursunuz; bu durumda ücretler bu ödenekle karşılaştırıldığında fazla yüksek kalacak, oran bozulacaktır. Ücretleri vergilendirerek ise, emekçiye verilen ödül, ödeneğin durumuyla karşılaştırıldığında fazla düşük kalacak, oran gene bozulacaktır. Kârlarla ücretler arasındaki doğal dengeyi yeniden kurabilmek için bu durumlardan ilkinde para cinsinden ücretlerde bir yükselme, diğerinde ise bir düşme gerekecektir. Öyleyse ücretlere getirilen vergiyi, toprak sahibi değil, mal mevcudu kârları yüklenmiş olur: "Bunu bir *kârla birlikte* mallarının fiyatına eklemeye, sanayici patron hem hak kazanır hem zorunludur" saptaması doğru değildir, çünkü bu sanayici patron mallarının fiyatını yükseltemeyecektir, dolayısıyla da, vergiyi bütünüyle ve hiçbir telafisi olmaksızın ödemesi gerekecek olan kendisidir. [46]

Ücretlere getirilen vergilerin sonuçları, betimlediğim gibiyse, bu vergi Dr. Smith'in getirdiği ağır eleştirileri hak etmiyor demektir. Dr. Smith bu vergiler konusunda şöyle der: "Bunlar ve aynı çeşit başka bazı vergiler, emeğin pahasını yükselterek, Felemenk sanayisinin çoğunu, söylentiye göre, yoksul düşürmüştür. O denli ağır olmamakla birlikte, benzeri vergiler Milanese'de, Ceneviz devletlerinde, Modena Dukalığı'nda, Parma, Placentia ve Guastalla dukalıklarında ve kilise devletinde vardır. Epey tanınmış bir Fransız yazarı, bütün vergiler içinde bu en yıkıcı olanı, öbür vergilerden çoğunun yerine geçirerek ülkenin maliyesini düzeltme önerisinde bulunmuştur. Cicero; hiçbir şey yoktur ki, der, ara sıra kimi filozoflarca iddia edilemeyecek kadar gülünç

olsun.” Başka bir yerde ise şöyle der: “Zorunlu maddelerden alınan vergiler, emek ücretlerini yükselterek bütün mamullerin fiyatını ister istemez yükseltmeye, dolayısıyla da, satışlarının ve tüketimlerinin hacmini daraltmaya vesile olurlar.” Dr. Smith’in ilkesi doğru olsaydı, bu tür vergiler mamul malların fiyatlarını artırsalardı bile, bunlar Smith’in eleştirilerini hak etmezlerdi, çünkü böylesi bir sonuç ancak geçici olabilir ve dış ticaretimizde herhangi bir zarara yol açmaz. Belli bazı mamul malların fiyatları herhangi bir nedenle artacak olsa, bunların ihraç edilmesi engellenmiş ya da kısıtlanmış olur, ama aynı neden, her türlü malın fiyatını yükseltse, değişiklik ancak para cinsinden olacaktır; bu malların göreli değerlerinde bir değişiklik olmayacak, yurtdışı olsun, yurtiçi olsun tüm ticaretin temelde dayandığı takas usulü ticaret itkisinde herhangi bir azalmaya neden olmayacaktır.

Herhangi bir nedenle tüm malların fiyatlarında bir yükselme olduğunda ortaya çıkacak sonuçların, paranın değeri düştüğünde ortaya çıkan sonuçlara çok benzer olacağını göstermeye çalışmıştım. Paranın değeri düşerse, tüm malların fiyatı yükselir; bu değişiklik tek bir ülkeyle sınırlı kalırsa, söz konusu ülkenin dış ticaretini, genel vergilendirme yüzünden mal fiyatlarının artmasıyla aynı biçimde etkiler. Aslında, Adam Smith bu iki durum arasındaki benzerliğin bütünüyle farkındaydı ve paranın düşük değerinin ya da kendi deyişiyle İspanya’da ihracı yasaklanmış gümüşün, İspanya’nın imalatına ve dış ticaretine son derece zararlı olduğunu sürekli belirtiyordu. “Ama belli bir ülkenin ya kendisine özgü durumunun yahut siyasal kurumlarının sonucu olduğu için, yalnız o ülkede oluşan gümüş değerindeki alçalışın pek büyük önemi vardır. Kimseyi gerçekten zenginleştirmek şöyle dursun, bu alçalış, herkesi gerçekten yoksullaştırmaya vesile olur. *Bütün malların para ile belirtilen fiyatında, bu durumda ancak o ülkeyi özgü olan yükseliş,* oradaki her türlü çalışmayı az çok

tavsatmak ve yabancı milletlerin, ora işçileri için kurtarmayacak kadar az gümüş karşılığı hemen hemen her türlü mal vererek, değil yalnız dış piyasada, iç piyasada da, onlardan ucuza satış yapabilmelerini mümkün kılmak yatkınlığındadır.”

Dr. Smith’in, bir ülkede gümüşün değerindeki düşüşün, zorla yaratılan bolluktan kaynaklı düşüşün zararlarından yalnızca birini yeterince açıklayabildiği görüşündeyim. Altın ve gümüş bedavaya istihsal edilse, “dışarı çıkacak altınla gümüş, boşu boşuna gitmez; geriye, eşit değerde şu ya da bu çeşit mal getirir. Sonra bu malların hepsi, tüketimlerine karşılık hiçbir şey üretmeyen aylak kimselerin tüketeceği şatafatlı ve pahalı maddelerden de oluşmaz yalnızca. Böyle alışılanın dışında altın ve gümüş ihracıyla aylak kimselerin gerçek zenginliği ve geliri artmayacağı için, tüketimleri de pek artmaz. Bu malların, ihtimal çoğu ve kuşkusuz bir kısmı, tüketimlerinin tüm değer tutarını bir kârla birlikte yeniden üreten hamarat kimselerin çalıştırılıp beslenmesine dönük gereçlerden, araç gereçler, yiyecek içecekten oluşur. Böylece, topluluğun hareketsiz duran sermayesinden bir kısmı iş görür sermaye haline gelerek, eskiden kullanılana göre daha fazla emeği harekete geçirir.”

Malların fiyatları yükseldiğinde, vergilendirme yoluyla olsun, değerli madenlerin piyasaya girişi yoluyla olsun, bu madenlerin serbest ticaretini engellemekle, toplumun ölü mal mevcudunun bir kısmının etkin mevcuda çevrilmesini engellemiş olursunuz –sanayinin daha büyük bir kısmının harekete geçirilmesini engellemiş olursunuz. Ama vereceğiniz zarar bundan ibarettir– gümüş ihracatına izin verilen ya da göz yumulan ülkelerde böyle bir zarar oluşmaz.

Ülkeler arasındaki değişim, ancak her bir ülkede belli bir zamanda dolaşımda olan para miktarı, mallarını dolaştırmak için gerekli olan miktarla aynı olduğunda, paritededir.

Değerli madenlerin ticareti bütünüyle serbest olsaydı ve para hiçbir masraf olmaksızın ihraç edilebilseydi, herhangi iki ülke arasındaki değişim mutlaka paritede olurdu. Değerli madenlerin ticareti bütünüyle serbest olsaydı, dolaşımda genel olarak bu madenler kullanılıyor olsaydı, ulaşım masrafları hesaba katılsa bile herhangi birindeki değişim pariteden en fazla bu masraflar tutarında sapardı. Bu ilkelerin geçerliği, kanımca artık hiçbir yerde tartışılmıyor. Bir ülkede madeni para ile değiştirilemeyen, dolayısıyla da değeri herhangi bir sabit standarda göre düzenlenemeyen kağıt para kullanılıyorsa, bu ülkenin diğer ülkeyle alışverişi pariteden sapar; dolaşımdaki para miktarı, parayla ticaretin tümüyle serbest olduğu, para yerine ya da paranın ölçüsü olarak değerli madenlerin kullanıldığı koşullarda ticaretin genel akışını sürdürebilmek için gereken miktarı hangi oranda aşıyorsa, bu sapma da o oranda gerçekleşir.

Ticaretin genel işleyişi içinde, İngiltere'nin payı, ağırlığı ve ayarı belirli olan külçelerle on milyon pound'luk sterlin ise ve bunlar on milyonluk kağıt pound'la ikame edilmişse, bunun değişim üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır, ama kağıt para basma yetkisinin kötüye kullanılması sonucu dolaşıma on bir milyon pound sokulursa, değişim yüzde dokuz oranında İngiltere'nin aleyhine olur; dolaşıma on iki milyon sokulursa, değişim yüzde on altı, yirmi milyon sokulursa, yüzde elli oranında İngiltere'nin aleyhinde olur. Bununla birlikte, böylesi bir etkinin ortaya çıkması için, kağıt paranın dolaşıma sokulması zorunlu değildir: Ticaret serbest olmuş ve para yerine ya da paranın standardı olarak belirli bir ağırlıkta ve ayarda değerli madenler kullanılmış olsa, dolaşıma girecek kağıt pound miktarından fazla parayı dolaşımda tutan her neden, tümüyle aynı sonuçları doğuracaktır. Varsayalım, madeni paralar tağşiş edilip, içerdikleri altın ve gümüş miktarı yasayla saptanan miktarın altına düşürüldüğünde, tağşişten önceki miktardan çok daha fazla sayıda para, tağşişe uğramış halde, dolaşıma

sokulabilir. Her pound'tan onda bir oranında değerli maden azaltılacak olsa, artık dolaşımda 10 milyon yerine 11 milyon kullanılabilir; onda ikisi azaltılsa, 12 milyon pound kullanılır; hatta pound'taki değerli maden yarı yarıya azaltılsa, dolaşımda 20 milyon pound'un bulunması aşırı kaçmayacaktır. Eğer 10 milyon yerine 20 milyon kullanılırsa, İngiltere'deki her malın fiyatı, eskisinin iki katına çıkar ve değişim yüzde 50 oranında İngiltere'nin aleyhine olur; ama bu durum dış ticarette bir sıkıntı doğurmayacağı gibi, herhangi bir malın imalatını da baltalamaz. Örneğin İngiltere'de kumaş, parçası 20£'tan 40£'a yükselse, biz gene de kumaşı yükselişten önceki kadar rahat bir biçimde ihraç etmeyi sürdürebiliriz, çünkü değişim sırasında, yabancı alıcı yüzde 50 oranında tazmin edilecektir; parasının 20£'uyla İngiltere'de 40£'luk borç ödeyebileceği bir kambiyo senedi satın alabilir. Aynı biçimde, ülkesinde 20£'a mal olan, İngiltere'de ise 40£'a satılan bir malı ihraç ederse, kazanacağı yalnızca 20£'tur, çünkü İngiltere'de elde ettiği 40£'a, başka ülkede ancak 20£ eden bir kambiyo senedi satın alınabilmektedir. İngiltere'de mal dolaşımı için yalnızca 10 milyon pound yeterliyken, herhangi bir nedenle 20 milyon pound dolaşımda tutulmaya çalışılırsa da aynı etkiler baş gösterecektir. Değerli madenlerin ihracını yasaklamak gibi son derece saçma bir yasa yürürlüğe sokulacak olursa ve böyle bir yasaklama sonucu mevcut 10 milyon yerine, 11 milyon yeni, darphaneden henüz çıkmış, sağlam pound dolaşıma sürülecek olursa, değişim yüzde 9 oranında İngiltere aleyhinde gerçekleşecektir. Dolaşıma 12 milyon sürülürse bu oran yüzde 16; 20 milyon sürülürse de yüzde 50 oranında İngiltere aleyhine olacaktır. Ama İngiltere'deki imalat kolları bundan örselenmeyecektir; İngiltere'de yerli mallar yüksek fiyattan satılıyorsa, yabancı mallar da yüksek fiyattan satılacaktır; mal fiyatlarının yüksek ya da düşük olup olmaması, yabancı ihracatçı ya da ithalatçı açısından pek önemli değildir: Yabancı tüccar bir yandan malları pahalıya satıldığında, değişimde belli bir tazminat payına

göz yumacak, öte yandan da İngiliz mallarını yüksek fiyattan almak zorunda kaldığında da aynı tazminattan yararlanacaktır. Öyleyse, yasaklayıcı yasalarla dolaşımdaki altın ve gümüş miktarını olması gerekenden fazla tutmanın tek zararı, ülke sermayesinin bir parçasının üretken biçimde kullanılması yerine, üretken olmayan bir tarzda kullanılmasından doğacak kayıplara katlanmak olabilir. Bu sermaye para biçiminde dururken kâr üretmez; ancak malzeme, makine ve karşılığında değişileceği besin biçimindeyken gelir üretir ve devletin servetine, kaynaklarına katkı yapar. Böylelikle, şunu doyurucu biçimde sergileyebildiğimi umuyorum: Değerli madenlerin fiyatının vergilendirme nedeniyle düşük olması, ya da başka deyişle, mal fiyatlarının genel olarak yüksek olması, devlete hiçbir zarar getirmez, çünkü bu madenlerin bir bölümü ihraç edilecek, böylece fiyatları yeniden yükselecek ve bu da mal fiyatlarını düşürecektir. Ayrıca şunu da göstermiş bulunuyorum: değerli madenlerin bir bölümü ihraç edilmezse, kısıtlayıcı yasalar nedeniyle ülke içinde tutulursa, bunun değişim üzerindeki etkisi, yüksek fiyatların etkisine karşı bir denge unsuru olacaktır. Demek, ihtiyaç maddelerine ve ücretlere getirilen vergiler, emekle üretilen tüm malların fiyatlarını yükseltmediklerine göre, bununla suçlanamazlar; dahası, vergilerin böyle etkileri olduğu yolundaki, Adam Smith tarafından ileri sürülen kanı gerçekten temelli olsaydı bile, bu vergiler söylendiği kadar büyük bir zarar vermezlerdi. Bu vergiler, diğer herhangi bir vergiye getirilebilecek itirazlardan fazlasını hak etmezler.

Toprak sahipleri, başlı başına bu vergi yükümlülüğünün dışında kalırlar; ama gelirlerini harcayarak emek istihdam ettiklerinden, bahçıvanlar, hizmetçiler vb. çalıştırdıklarından, verginin işleyişinden etkilenirler.

Ayrıca “şatafat maddelerinden alınan vergiler, vergi alınan mallardan başka malların fiyatını yükseltme eğiliminde

değildir” sözü de hiç kuşkusuz doğrudur; ama “zorunlu maddelerden alınan vergiler, emek ücretlerini yükselterek bütün mamullerin fiyatını ister istemez yükseltmeye (…) eğilimlidirler” saptaması doğru değildir. “Şatafat maddelerinden alınan vergileri, sonunda vergiye bağlanmış malları tüketenler, hiçbir yansıma olmaksızın öderler. Bunlar, ayrım gözetilmeksizin, gelirin her türlüsüne; emek ücretlerine, sermaye kârlarına ve arazi kirasına isabet eder” önermesi doğrudur; ama “Zorunlu maddelerden alınan vergileri; *işçilere etkileri bakımından*, sonunda kısmen toprak sahipleri, arazilerinin eksilen geliri halinde; kısmen toprak sahibi olsun olmasın zengin tüketiciler, mamul malların fiyat artışı halinde (…) öderler” sözü doğru değildir; çünkü *işçilere etkileri bakımından*, bu vergiler tümüyle mal mevcudu kârlarından ödenir ve yalnızca ufak bir kısmını emekçiler, emeğe talebin azalmasıyla öderler; ama zaten her vergi, emeğe talebi azaltma eğilimi taşır.

Dr. Smith’in böyle vergilerin etkilerine ilişkin hatalı bakışı, sonuç olarak onu “halkın orta ve yüksek tabakaları, kendi çıkarlarının ne olduğunu bilseler, hem yaşam için zorunlu maddelerden alınan tüm vergilere hem emek ücretlerinden doğrudan doğruya alınan bütün vergilere karşı koyarlar” yolundaki bir fikre sevk etmiştir. Bu sonuç, şu akıl yürütmeden türer: “Sonunda her ikisinin hep büyük bir ek ağırlıkla birlikte ödenmesi, tümü ile bu tabakaların üstüne kalır. Onların en büyük ağırlığı, toprak sahiplerinin[47] sırtına biner; toprak sahibi olarak gelirlerinin eksilmesiyle ve zengin tüketiciler olarak masraflarının artmasıyla, bunlar hep iki kimlik altında vergi verirler. Kimi vergilerin, birtakım malların fiyatında bazen dört beş kez tekrarlanıp yığıldığına ilişkin Sir Matthew Decker’in gözlemi, yaşam için zorunlu maddeler bakımından tümü ile doğrudur. Örneğin, deri fiyatında, yalnızca kendi ayakkabılarınızın derisinden alınan vergi için değil, kunduracı ile debbağın ayakkabılarından alınan verginin bir kısmı için de para vermeniz gerekir.

Sonra; bu işçilerin sizin hizmetinizde çalışırken tükettikleri tuzdan, sabundan ve mumlardan alınan vergi için ve tuzcunun, sabuncunun ve mumcunun, çalışırken tükettikleri deriden alınan vergi için de, para vermemiz lazımdır."

İmdi, Dr. Smith, debbağın, tuzcunun, sabuncunun ve mumcunun, deri, tuz, sabun ve muma konulan bir vergiden yarar göreceklerine inanmıyor; hükümetin, konulan vergiden daha fazlasını tahsil etmeyeceği kesin olduğundan, halk kesimlerinin de kendilerine düşen vergiden daha fazlasını ödemeye razı olacaklarını kabul etmek mümkün değildir. Zengin tüketiciler, yoksul tüketicilerin yerine ödeme yapabilirler ve aslında yapmaktadırlar da, ama ödemeleri toplam vergi tutarını asla aşmaz; ayrıca "vergilerin dört beş kez toplanıp yığılması" da eşyanın tabiatına aykırıdır.

Bir vergilendirme sistemi kusurlu olabilir; verginin bir bölümünün fiyatlarda yarattığı etki yüzünden bazı insanlardan, devletin kasasına vermeleri gerekenden daha fazla ödeme tahsil edilebilir, bu fazlalık da verginin özgül tahsilat tarzından yarar sağlayan bazılarına akabilir. Böyle vergiler habis kabilindendir ve kesinlikle teşvik edilmemelidir; vergiler adil biçimde uygulanacaklarsa, Dr. Smith'in düsturlarından birincisine uymaları ve yükümlülerden, kamu hazinesine girecek olanın ötesinde mümkün olduğunca az tahsilat yapmaları gerektiği, bir ilke olarak saptanmalıdır. Bay Say'a göre, "başkaları bazı mali politikalar öneriyor ve tebaaya hiçbir yük getirmeden hükümdarın kasasını doldurma yolları öne sürüyor. Ama bir mali plan, ticaretin doğasına uymadıkça, bireylerden ya da hükümetin kendisinden götürdüğünün fazlasını, bir başka biçim altında hükümete getiremez. Ufak bir sihirbaz değneği hareketiyle bir şeyi yoktan var edemeyiz. İşlemlerimizi nasıl bir kisve altında yaparsak yapalım, alınacak değeri nasıl bir biçimle sınırlarsak sınırlayalım, tahsilatı nasıl bir başkalaşıma sokarsak sokalım, bir değere yalnızca onu

üreterek ya da başkalarından alarak sahip olabiliriz. En iyi mali plan az harcamaya yol açacak olan, en iyi vergilendirme ise en az tutar tahsil edecek olandır.”

Dr. Smith ısrarla ve bence haklı olarak, emekçi sınıfların devletin harcamalarına büyük bir katkılarının olmayacağını kabul ediyor. İhtiyaç maddelerine ya da ücretlere getirilen vergiler bu yüzden yoksuldan zengine doğru kaydırılacaktır: Dr. Smith’in sözleriyle “kimi vergilerin, birtakım malların fiyatında bazen dört beş kez tekrarlanıp yığılması” bu amacı, yani vergi yükünü yoksuldan zengine aktarma amacını gerçekleştirmeye yol açacaksa, böyle vergiler bundan dolayı suçlanamazlar.

Varsayalım, zengin tüketiciye adil bir vergilendirmede düşen pay 100£; vergi gelirine, şaraba ya da başka bir lüks mala konulmuşsa bu tutarı dolaysız biçimde öder; ama vergi ihtiyaç maddelerine konulmuşsa, bu zenginin ailesiyle birlikte tükettiği ihtiyaç maddeleri nedeniyle yalnızca 25£ ödemesi beklenecek ve zengin bu vergilendirmeden hiçbir kayba uğramayacaktır; dolayısıyla, emekçilerin ve onları istihdam edenlerin ödedikleri vergiyi telafi etmek için, zengin kişi, diğer mallar karşılığında fazladan bir bedel vermeli, vergi ödemesi üç kez daha tekrarlanmalıdır. Bu örnekte bile Adam Smith’in akıl yürütmesi bir sonuca bağlanmaz: Çünkü hükümete gerekenden daha fazla ödeme yapılmayacaksa; zenginin vergiyi lüks mallara daha fazla ödeyerek dolaysız biçimde, ya da tükettiği ihtiyaç maddeleri için daha fazla ödeyerek dolaylı biçimde vermesinin ne önemi olabilir? İnsanlar hükümete gidecek olandan daha fazla ödeme yapmamalıysa, zengin tüketici yalnızca kendisine düşen adil payı verecektir; hükümete gerekenden fazla vergi ödemesi yapılıyorsa, Adam Smith bu tutarın kimin cebine gittiğini de söylemelidir; oysa tüm tezi hatalı bir temelde kurulmuştur, çünkü malların fiyatları böyle vergiler nedeniyle artmaz.

Bence Bay Say da, o çok önemli yapıtından alıntıladığım açık ilkeyi tutarlı biçimde gözetir görünmüyor; çünkü bir sonraki sayfada, vergilendirmeden söz ederken, şöyle diyor: “Ölçüsü kaçan bir vergi, acınası sonuçlar doğurur, yükümlüyü servetinin bir bölümünden eder ama devleti de zenginleştirmez. Her insanın, üretken olan ya da olmayan tüketim gücünün geliriyle sınırlı olduğunu göz önüne alırsak, bu durumu kavrayabiliriz. Onu servetinin bir bölümünden yoksun bırakarak, tüketimini de bu bölümle orantılı biçimde kısmaya iteriz. Böylece artık yükümlünün tüketmediği mallara, özellikle de vergi getirilen mallara talep azalır. Talep böyle azalınca, üretimde ve dolayısıyla vergilendirilebilir mallarda da azalma meydana gelir. Sonuçta vergi yükümlüsü keyif eşyasından bir parçayı; üretici kârlarından bir parçayı; hazine de hasılatından bir parçayı yitirmiş olur.”

Bay Say, devrimden önce Fransa’da tuza getirilen vergiyi örnek gösterir; ona göre bu vergi, tuz üretimini yarıya indirmiştir. Daha az tuz üretildiğine göre, demek onu üretmede de daha az sermaye kullanılmaktadır; dolayısıyla, üretici tuz üretiminden daha az bir kâr elde ederken, başka eşyayı üretirse daha fazla kâr sağlayabilecektir. Sermayeye değil de gelire yüklenen bir vergi, ağırlığı ne olursa olsun, talebi azaltmaz, yalnızca onun doğasını değiştirir. ülke emeğinin ve toprağının toplam ürününden vergiden önce bireylerin tükettiği kısmı şimdi hükümetin tüketmesine olanak sağlayarak, onun tüketimini eskisine göre artırır; bu da zarar vermesi için ölçüsünün kaçması gerekmeyen bir olumsuzluktur. Eğer gelirim yıllık 1.000£ ise ve yılda 100£’lık bir vergi uygulanmaya başlanırsa, artık eskiden tükettiğimin onda dokuzu kadar mal tüketir olurum, ama öbür yanda da hükümetin harcamalarını onda bir oranında artırmasını sağlarım. Eğer vergiye tabi tutulan malım zahire ise, mutlaka zahire talebimi azaltmam gerekmez, çünkü şarap, mobilya ya da diğer lüks mallara yönelik

harcamalarımdan kısıp, zahireye yılda 100£ daha fazla ödemeyi tercih edebilirim.[48] Bunun sonucunda şarap imalatında ya da döşemecilikte daha az sermaye kullanılacak, ama hükümetin tahsil ettiği yeni vergi sayesinde satın aldığı malların imalatında daha fazla sermaye çalıştırılmaya başlayacaktır.

Bay Say, Bay Turgot'un, Paris'te balığın piyasaya girme resmini (*les droits d'entrée et de halle sur la marée*)[49] yarıya indirerek balık miktarını da yarıya indirmiş olmadığını, tersine, balık tüketiminin ikiye katlandığını söylüyor. Bundan da balıkçının ve bu meslekle uğraşanların kârlarının da ikiye katlandığı, kârlardaki tüm bu toplam yükselişin de ülke gelirini yükseltmiş olması gerektiği sonucuna varıyor; böylece birikim hızlandığından, devletin kaynaklarının da artmış olması gerektiğini düşünüyor.[50]

Vergilendirmede bir değişiklik yapmayı gerektiren siyasanın ne olduğunu göz önüne almadıkça, vergiyi azaltmanın birikimi hızlandırdığından da kuşku duyarım. Balık tüketiminin artması nedeniyle balıkçıların ve bu meslekte çalışan diğer insanların kârları iki katına çıkmışsa, sermaye ve emek de bu meslekte kullanılmak üzere diğer uğraşlardan çekilmiş olmalıdır. Ama o uğraşlarda sermaye ile emeğin ürettiği kâr da, bunların çekilmesiyle birlikte düşmelidir. Ülkenin birikim olanağı, ancak sermayenin yeni kullanılmaya başladığı işkolunda sağlanan kârlar ile çekilmiş olduğu işkollarında sağlanan kârlar arasındaki fark kadar olacaktır.

Vergiler ister gelirden ister sermayeden alınsın, ülkenin vergilendirilebilir mallarını azaltırlar. Eğer artık şaraba 100£ vermekten vazgeçiyorsam, bunun nedeni söz konusu tutarı ödeyince, kendime değil, hükümete 100£ harcama olanağı sağlıyor olmamdır; böylece yüz pound bedelinde bir mal, vergilendirilebilir mallar listesinden ister istemez düşülecektir. Eğer bir ülkedeki bireylerin geliri toplam 10

milyon ise, bu bireyler en azından 10 milyon bedelinde vergilendirilebilir mala sahiptir. Bunların bir bölümü vergiye tabi tutularak, bir milyon hükümetin tasarrufuna verilse, halkın geliri gene nominal olarak 10 milyon bedelindedir, ama geriye dokuz milyonluk vergilendirilebilir mal kalmıştır. Vergilerin, vergiyi eninde sonunda ödeyecek olan kimselerin refahını kısıtlamamasını sağlayacak hiçbir düzenleme yoktur, bu refahı tekrar kazanmanın tek yolu da yeni gelirler biriktirebilmektedir.

Vergilendirme hiçbir zaman tüm mallara aynı oranda konulup da onların göreli değerlerini koruyacak denli eşitlikçi biçimde uygulanamaz. Dolaylı etkileri aracılığıyla, yasa koyucunun amaçlarına göre çok farklı işleyebilir. Önceki bölümlerde de gördüğümüz üzere, zahireye ya da ham mahsule getirilen dolaysız bir verginin etkisi, eğer para da ülke içinde üretiliyorsa, o ham mahsulle üretilen tüm malların fiyatlarının yükselmesi olacaktır; bu yükselme de ham mahsulün söz konusu malların bileşimindeki payıyla orantılı gerçekleşecektir; böylece, sonuç olarak mallar arasında var olan eski doğal ilişki bozulacaktır. Bir başka dolaylı sonuç da, verginin ücretleri yükseltmesi ve kâr oranlarını düşürmesidir; gene bu yapıtın bir başka bölümünde gördüğümüz gibi, ücretlerin yükselmesi ve kârların düşmesi, büyük ölçüde bağlı sermayeyle üretilen malların parasal fiyatlarını düşürür.

Vergiye tabi tutulan bir malın ihracatının da eskisi kadar kârlı olmayacağı aslında o kadar iyi anlaşılmıştır ki, vergi konusu malın ihracatında gümrük iadesi getirilmiş, ithalatına ise gümrük resmi konulmuştur. Eğer bu gümrük iadesi geçerli biçimde, yalnızca malların kendileri için değil, o mallardaki değişmelerden dolaylı olarak etkilenen her şeyi kapsayacak biçimde uygulanırsa, değerli madenlerin değeri gerçekten de zarar görmez. Vergiye tabi tutulan bir malı, vergilendirme öncesindeki gibi ihraç etmeye hazır

olduğumuzdan ve ithalata da özel bir kolaylık sağlanmıyor olduğundan, değerli madenlerin ihraç malları listesinde eskisinden daha üstte yer almaları için bir neden kalmaz.

Tüm mallar arasında vergilendirmeye en uygun olanları, belki de doğanın ya da zanaatın özel bir üretim kolaylığı sağladığı mallardır. Yabancı ülkeler açısından bakıldığında bunlar, fiyatları, içlerinde bulunan emek miktarına göre değil de, alıcılarının kaprislerine, beğenilerine ve güçlerine göre belirlenen mallar sınıfına dahil edilebilirler. İngiltere diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha üretken kalay ocaklarına, ya da daha gelişmiş makineler ya da daha üstün bir yakacak sayesinde pamuklu mallar üretiminde özel kolaylıklara sahip olsaydı, ülke içinde kalay ve pamuklu malların fiyatları gene bunların üretilmesi için gerekli olan göreli emek ve sermaye miktarıyla belirlenirdi; tüccarlarımız arasındaki rekabet de bu malları yurtdışındaki tüketiciler açısından önemsiz bir miktarda pahalandırabilirdi. Söz konusu malların üretimindeki üstünlüğümüz, yabancı piyasada tüketimlerinde önemli bir azalmaya yol açmadan bunları oldukça yüksek bir fiyattan satabilmemizi sağlayacak düzenlemelere gitmemize olanak tanıyabilirdi. Yurtiçinde serbest rekabet varken asla ulaşılamayacak olan bu fiyata, bu malların ihracına vergi konulması yoluyla ulaşılabilirdi. Bu verginin yükü, bütünüyle yabancı tüketicilerin omzuna binerdi ve İngiltere hükümetinin harcamalarının bir kısmı, başka ülkelerin toprağına ve emeğine getirilen vergilerle karşılanmış olurdu. Bugün İngiltere halkı tarafından ödenen ve İngiliz hükümetinin harcamalarına katkıda bulunan çay vergisi, Çin'de çay ihracına konulmuş olsaydı, hasılat Çin hükümetinin harcamalarının karşılanmasına kaydırılabilirdi.

Lüks mallara getirilen vergilerin, ihtiyaç mallarına getirilen vergilere göre bazı yararları vardır. Bunlar genellikle gelirden ödenirler, dolayısıyla da ülkenin üretken sermayesini

azaltmazlar. Şarabın fiyatı, vergilendirme sonucunda büyük ölçüde artsa, tüketici şarap alabilmek için sermayesinden önemli bir kısmı harcamak yerine, şaraptan aldığı zevki gözden çıkaracaktır. Lüks mallara konulan vergiler, fiyatla o denli özdeş görünürler ki, vergiyi ödeyen kişi neredeyse vergi ödediğinin farkında bile olmaz. Ama bu vergilerin bazı kusurları da vardır. Birincisi, bunlar hiçbir zaman sermayeye dokunmazlar; hatta bazı olağandışı durumlarda, sermayenin kamu harcamalarına katkıda bulunduğu bile görülür; ikincisi, toplanabilecek verginin miktarı konusunda da bir kesinlik yoktur, çünkü bu vergi gelire de dokunmayabilir. Tasarruf etme konusunda kararlı olan bir kişi, şaraba konulan vergiden, şarap kullanmayı bırakarak kaçınabilir. Ülkenin geliri azalmayabilir; gene de bu vergi sonucunda hazineye tek bir şilin bile girmeyebilir.

Kimse, haz veren alışkanlıklarını isteyerek terk etmez; çok ağır vergiyle karşılaşmadığı sürece kişi, bu tür alışkanlıkları doğrultusunda tüketmeye devam edecektir; ama bu isteksizliğin de sınırları vardır ve her gün deneyim bizlere gösterir ki, verginin nominal olarak artması, çoğu zaman ürünü azaltır. Bir kişi, her şarap şişesinin fiyatı üç şilin artacak olsa, aynı miktarda şarap içmeye devam edebilir, ama aynı kişi, şişe başına dört şilin fazla ödemektense, şarap içmeyi bırakabilir de. Bir başkası, şişe başına dört şilin ödemekten gocunmayabilir, ama iş şişe başına beş şilin ödemeye geldiğinde ayak direyebilir. Aynı şey, lüks mallara getirilen diğer vergiler için de söylenebilir: Pek çok insan, ata binmenin verdiği hazzı yaşamak için 5£'luk bir vergiyi ödemeyi kabullenebilir, ama 10£ ya da 20£'u gözden çıkarmayı reddedebilir. Böyle yapanların şaraptan ve ata binmekten vazgeçmelerinin nedeni, daha fazla ödeyemeyecek olmaları değil, daha fazla ödemeyecek olmalarıdır. Her insanın kendi hazlarına kendi zihninde biçtiği bir değer vardır, ama bu değer ve bunun standardı, insanların kişilikleri denli değişkenlik gösterir. Büyük bir

ulusal borç, bunun sonucunda da büyük çaplı bir vergilendirme siyasasıyla son derece sallantılı bir finansal durumda olan bir ülke, bu tarz vergilendirmenin getireceği her türlü sakıncayla da yüz yüze kalacaktır. Bir bakan tüm lüks mallarına, atlara, at arabalarına, şaraba, hizmetçilere ve zenginlerin tüm diğer hazlarına vergi koyduktan sonra, gelir ve mülk vergisi gibi daha dolaysız vergilere de başvurmak ve böylece Bay Say'ın şu altın düsturunu ihmal etmek zorunda kalacaktır: “En iyi mali plan, az harcamaya yol açacak olan, en iyi vergilendirme ise en az tutar tahsil edecek olandır.”

Bölüm XVII

Ham Mahsul Dışındaki Mallara Getirilen Vergiler

Zahireye getirilen vergi nasıl zahirenin fiyatını yükseltiyorsa, aynı ilke gereği, başka herhangi bir mala getirilen vergi de o malın fiyatını yükseltecektir. Malın fiyatı getirilen vergi tutarında yükselmezse, üreticiye eskiden getirdiği kârı getirmez olur; üretici de sermayesini bir başka işkoluna kaydırır.

İhtiyaç maddelerine olsun, lüks mallara olsun, getirilen her türlü vergi, paranın değeri değişmediği sürece bu malların fiyatlarını en azından verginin tutarında yükseltecektir.[51] Emekçinin mamul ihtiyaç maddelerine getirilen bir vergi, ücretler üzerinde, diğer ihtiyaç maddelerinden yalnızca listedeki birincil ve en önemli girdi olmakla ayrılan zahireye getirilen vergiyle aynı etkide bulunur; mal mevcudu kârları ile dış ticaret üzerinde de tamı tamına anı etkiyi yaratır. Ama lüks mallara getirilen vergi, bu malların fiyatını yükseltmenin dışında bir etki göstermez. Vergi bütünüyle tüketicinin omuzlarına binecektir; ne ücretleri yükseltebilir, ne de kârları azaltabilir.

Savaşı desteklemek ya da devletin olağan harcamalarını karşılamak amacıyla getirilen ve büyük ölçüde üretken olmayan emekçilerin desteklenmesine ayrılan vergiler, ülkenin üretken sermayesinden çekilip alınır; bu tür harcamalarda gidilebilecek her türlü tasarruf, vergiye katkıda bulunanların sermayesine olmasa bile, genel olarak gelire eklenecektir. Bir yıl içinde savaş harcamaları için borçlanma yoluyla yirmi milyon toplandığında, bu yirmi milyon ulusun üretken sermayesinden çekilmiş demektir. Söz konusu borcun faizini ödemek için yıllık olarak toplanan bir milyon yalnızca, bunu ödeyenlerin cebinden alanın

cebine, vergiye katkıda bulunanın cebinden, devlete borç verenin cebine aktarılmış olur. Gerçek harcama yirmi milyondur, bu miktar için ödenmesi gereken faiz değil.[52] Faiz ister ödensin, ister ödenmesin, ülke daha zengin ya da daha yoksul olmayacaktır. Hükümet, bu yirmi milyonu bir kerede vergi biçiminde de isteyebilir; bu durumda her yıl bir milyon tutarında vergi tahsil etmek gerekli olmayacaktır. Gene de bu, muamelenin doğasını değiştirmeyecektir. Kişiden yılda 100£ ödemesi yerine, bir kerede 2.000£ ödemesi beklenebilir. Bu kişi, 2.000£'u borç almayı ve borç aldığı kişiye yılda 100£'luk ödemeler yapmayı da, bu büyük miktarı kendi ödeneklerinden karşılamaya tercih edebilir. Bir durumda, A ile B arasında özel bir muamele söz konusudur; öbür durumda ise hükümet B'ye, A'nın faiz ödemesi yapacağını garanti eder. Söz konusu muamele özel nitelikte olsaydı, buna ilişkin hiçbir resmi kayıt tutulmazdı; ülke, A'nın B'yle olan sözleşmesinin gereklerini yerine getirmesi karşısında da, haksızca yılda 100£'u kendine saklaması karşısında da görece kayıtsız olurdu. Böyle bir durumda ülke, bir sözleşmeye sadık kalınmasını kendi genel çıkarına görebilir, ama ulusal servet açısından bakıldığında, ülkenin çıkarının nerede yattığı, söz konusu 100£'u en üretken biçimde kullanacak olanın A mı, B mi olduğuna bağlıdır; gene de bu konuda ülke kendi adına karar verme hakkına da, yetkisine de sahip değildir. A bu tutarı kişisel kullanımına ayırdığı takdirde onu kâr getirmeyecek biçimde boşa harcayabilir; oysa tutar B'ye verildiği takdirde B bunu kendi sermayesine katarak üretken biçimde kullanabilmektedir. Tersi de mümkündür; B israf edebilir, A üretken biçimde kullanabilir. Yalnızca ulusal servet açısından bakıldığında, A'nın vergiyi ödemesi ya da ödememesi fark etmeyebilir ya da biri diğerinden daha fazla arzulanır olabilir; ama adalet, iyiye itimat, daha büyük bir erdemdir ve bu daha ufak meselelere kurban edilmemelidir; bu yüzden de devlet burada duruma müdahale etmeye çağrılırsa, mahkemeler

A'yı sözleşme gereklerini yerine getirmeye davet edeceklerdir. Ulusun güvencesi altında bulunan bir borcun, yukarıdaki muameleden hiçbir farkı yoktur. Adalet ve iyiye itimat, ulusal borcun faizinin ödenmeye devam edilmesini talep eder, ama genel yarar adına sermayesini yatırmış kimseler de devletin menfaatleri bahanesiyle kendi adil taleplerinden vazgeçmeye zorlanmamalıdır.

Bununla birlikte, bu düşünceler bir yana, siyasal bütünlüğü kurban eden bir siyasal yararın herhangi bir şey kazandıracağı hiçbir biçimde kesin değildir; ulusal borcun faizini ödemekten muaf tutulan tarafın, elinde kalan tutarı, faizi ödemesi beklenen taraflardan daha üretken biçimde kullanacağından emin olunamaz. Ulusal borç ödemesinin iptal edilmesiyle birlikte bir insanın geliri 1.000£'tan 1.500£'a yükselebilir, ama bir başkasınınki de 1.500£'tan 1.000£'a inecektir. Bu iki kişinin geliri şimdi toplam 2.500£'tır; borcun iptal olmadığı zamandakinden daha fazla değildir. Hükümet vergileri yükseltme gibi bir amaç güttüğünde, her iki durumda da karşısında aynı miktarda vergilendirilebilir sermaye ile gelir bulacaktır. Öyleyse, bir ulusu sıkıntıya sokan şey ulusal borcun faizinin ödenmesi olmadığı gibi, rahatlatan şey de bu borçtan muaf tutulması değildir. Ulusun sermayesinin artması, ancak gelirden tasarruf etmekle ve harcamaları kısmakla mümkündür; ulusal borcun silinmesiyle de ne gelir artırılmış ne de harcamalar azaltılmış olur. Bir ülkeyi yoksullaştıran şey, hükümetin ve bireylerin savurgan harcamaları ile borçlanmalardır; dolayısıyla ekonominin kamu ve özel kesimlerini destekleme amacıyla alınacak her önlem, toplumdaki gerilimi azaltacaktır; ama ulusun altına girdiği yükün bir sınıfın payına düşen ağırlığı diğer sınıfın omuzlarına kaydırarak taşınabileceğini düşünmek hem hatalıdır, hem de bir yanılsamadır; nitekim, muaf tutulan sınıf, adil bir düzenlemede toplumun altına girdiği yükü en az diğerleri kadar kaldırmak zorundayken, omuzlarına yük

binen diğer sınıf ise, her türlü eşitlik ilkesi gereğince, aslında payına düşenden daha fazlasını kaldırma zorunluluğu içinde değildir.

Söylediklerimden, borç alma yöntemini, devletin olağandışı giderlerini karşılamada en iyi yöntem olarak gördüğüm anlaşılmasın. Aslında borç alma, bizi en az tutumlu kılan yöntemdir – bizi içinde bulunduğumuz gerçek duruma karşı körleştirir. Eğer bir savaşın giderleri yılda 40 milyon ve bu giderleri karşılamada kişi başına düşen katkı yılda 100£ ise, insanlar bu payı ödemeye çağrıldığında, hızla gelirinden 100£ tasarruf etmeye bakacaktır. Borçlanma sistemi uyarınca ise, kişiden bu 100£'un faizini, yani yılda 5£ ödemesi istenecektir; bu durumda kişi, bu 5£'u harcamalarından kısarak denkleştirebildiğini hesaplayacaktır; ardından da hâlâ eskisi kadar zengin olduğunu düşünerek kendini kandıracaktır. Bu tarzda akıl yürüten ve davranan tüm bir ulus, yalnızca 40 milyonun faizi kadar, yani 2 milyon kadar tasarruf edebilir; böylelikle yalnızca 40 milyonluk bir sermayenin, üretken biçimde kullanılma durumunda getireceği faizi ve kârı elden kaçırmakla kalmaz, aynı zamanda 38 milyonu, tasarruflarıyla harcamaları arasındaki farkı da yitirmiş olur. Önceden de gözlemlediğim üzere, her kişi kendisi borçlanmalı ve devletin acil harcamaları için kendisinden beklenen katkıyı tümüyle yerine getirmelidir; böylece savaş biter bitmez vergilendirme de son bulacak ve mallar hemen olağan fiyat düzeylerine döneceklerdir. Bu durumda, A kişisel ödeneklerinden, B'ye ondan savaş sırasında aldığı borcun faizini öder ve böylece B'nin de hak ettiği harcamayı yapmasını mümkün kılar; öte yandan ulus da bu muamelelerle uğraşmak durumunda kalmamış olur.

Borcu çok birikmiş bir ülkenin durumu, son derece sallantılıdır; vergilerin tutarı, emeğin fiyatındaki artış, söz konusu ülke için diğerleri karşısında, bu vergileri ödeme

zorunluluğu dışında bir sakınca oluşturmasa bile, ki bence oluşturmaz, herkes çıkarını, ulusun altına girdiği yükü kaldırmak için kendisine düşen paydan sıyrılmada bulacak ve ödemesi gereken tutarı başkasına yıkmaya bakacaktır; kendisini ve sermayesini, yükümlülük altına sokulduğu yerden başka ülkeye kaçırma günahına girmek giderek daha cazip olur ve bu heves, her insanın doğduğu yeri, yetiştiği ortamları bırakırken duyduğu doğal gönülsüzlüğe baskın gelir. Böyle sallantılı bir sistemi besleyen güçlüklere kolunu kaptırmış bir ülke, mülkiyetinden borcunu kapatmak için gereken parçayı feda ederek fidyesini ödese ve kendini kurtarsa, çok akıllıca davranmış olur. Birey için akıllıca olan, ulus için de akıllıcadır. Diyelim, bir adamın 10.000£'u var ve bununla 500£'lık gelir sağlıyor; bu gelirden yılda 100£'u borcun faizi olarak ödemek zorundaysa, aslında bu adamın serveti 8.000£'tur ve ister her yıl 100£ ödesin, ister bir seferde 2.000£'u gözden çıkarıp borcu ödesin, zenginliği gene aynı kalacaktır. Şu sorulabilir: Peki bu kişi, satarak 2.000£ elde edeceği mülkü için müşteriyi nerede bulacaktır? Yanıtı basittir: Bu 2.000£'u elde edecek olan kamu alacaklısı, söz konusu parayla yatırım yapmak isteyecek, dolayısıyla ya bu parayı borç olarak toprak sahibine veya imalatçıya vererek elden çıkaracak, ya da onlardan, mülkiyetlerinin elden çıkaracakları bir parçasını satın alacaktır. Böyle bir ödemeye hissedarlar da büyük ölçüde katılırlar. Bu tasarının övüldüğü ve önerildiğine çok rastlanır, ama korkarım bizim bunu uygulayacak zekamız da, erdemimiz de yok. Bununla birlikte, şu da kabul edilmelidir; barış döneminde hiç durmaksızın ve tüm gücümüzle, savaş sırasında girilen borçları kapamaya çabalamalıyız; sıkıntıdan kurtulma vaat eden hiçbir cazip fikrin, mevcut, ve umarım geçici, gerginlikten kaçma arzusunun, bu hedefe ulaşmadaki kararlılığımızı yumuşatmasına izin vermemeliyiz.

Ayrıca, kamu gelirinin kamu giderine olan fazlalığından beslenmeyen bir itfa fonunun da borcu azaltma amacına

etkili biçimde hizmet etmesi mümkün değildir. Böyle bir ülkede itfa fonunun yalnızca lafta kaldığı üzüntüyle görülecektir; çünkü kamu geliri, kamu giderinden fazla değildir. Ancak ekonomi siyasası aracılığıyla bu fon, borçları ödemede gerçekten etkili bir ödeneğe dönüştürülebilir. Biz daha borçları büyük ölçüde temizleyemememişken bir savaşın daha patlak vermesi durumunda, şu iki gelişmeden biri yaşanır: Ya bu savaşa ilişkin giderler her yıl toplanan vergilerle karşılanır, ya da savaş sırasında olmazsa, savaşın sonunda mutlaka ulusça iflasımızı kabul etmek durumunda kalırız. Bunun nedeni, borçlara yapılan büyük ekleri artık kaldıramayacak olmamız değildir; büyük bir ulusun yapabileceklerine sınır biçmek zordur; ama kuşkusuz, bireylerin doğdukları ülkede yaşama ayrıcalığını sürdürme uğruna, ardı arkası kesilmez vergiler halinde ödemeye katlanacakları bedelin de bir sınırı vardır.[53]

Bir malın tekel fiyatına sahip olması demek, onu satın almak isteyenlerin ödeyebileceği en yüksek fiyatta olması demektir. Malların tekel fiyatına erişmeleri için, artık miktarlarını çoğaltma yolunun kalmamış olması gerekir; bu yüzden rekabet yalnızca bir tarafta –alıcılar arasında– gerçekleşir. Bir dönemdeki tekel fiyatı, öbür dönemdekinden çok daha düşük ya da çok daha yüksek olabilir, çünkü alıcılar arasındaki rekabet de onların servetine, beğenilerine ve heveslerine bağlıdır. Sınırlı miktarda, özel olarak üretilmiş şaraplar, sanat yapıtları, mükemmel ve nadide olmaları nedeniyle hayal edilemeyecek değerlere ulaşabilirler; bu tür mallar, sıradan emeğin ürünleriyle çok farklı miktarlarda değişilebilirler; değişimin hangi miktarda olacağı, toplumun yoksul ya da zengin olmasına, ülkede böyle ürünlerin bol miktarda ya da kıt olmasına, ya da ülkenin çok zor koşullarda veya gösterişli bir rahatlık içinde bulunmasına bağlıdır. Dolayısıyla, tekel fiyatında satılan bir malın değişim değeri, hiçbir biçimde üretim maliyetiyle düzenlenmez.

Ham mahsul tekel fiyatında değildir, çünkü arpa ya da buğdayın piyasa fiyatı, tıpkı kumaşın ve çamaşırın piyasa fiyatı gibi, üretim maliyetleriyle belirlenir. Tek fark şudur: Zahire fiyatını belirleyen, tarımda kullanılan tüm sermaye parçalarından yalnızca biridir, yani rant ödemeyen parçadır; oysa mamul malların üretimi söz konusu olduğunda, çalıştırılan her sermaye aynı sonucu verir; hiçbir sermaye parçası rant ödemediğinden, her parça eşit ölçüde fiyatı belirler: Zahire ve diğer ham mahsuller, toprakta daha fazla sermaye kullanılması yoluyla miktar olarak çoğaltılabilirler de; bu yüzden tekel fiyatından satılmazlar. Alıcılar arasında olduğu kadar, satıcılar arasında da rekabet vardır. Ama anılan nadide şaraplar, pek değerli sanat örnekleri söz konusu olduğunda, durum böyle değildir; bunlar çoğaltılamaz ve fiyatları da alıcıların satın alma gücü ve arzusuyla sınırlıdır. Böyle şaraplar üreten bağların rantı da makul her türlü sınırın ötesindedir, çünkü söz konusu kalitede şarapları üretebilecek başka bağ yoktur, böyle bağlarla herkes rekabet edemez.

Aslında bir ülkenin zahiresi ve ham mahsulü de bir süre için tekel fiyatından satılabilir; ama bu, ancak toprakta artık sermayeyi kârlı biçimde kullanmanın hiçbir yolu kalmamışsa ve bu yüzden de mahsuller sayıca artırılamıyorsa, kalıcı bir hal alır. Böyle bir zamanda, halihazırda ekilmekte olan toprakların her parçası, toprakta kullanılan her sermaye parçası rant sağlar ve bu rant da getirilerindeki farkla orantılıdır. Gene böyle bir zamanda, çiftçiye nasıl bir vergi getirilirse getirilsin, vergi tüketiciye değil, ranta yüklenecektir. Çiftçi zahire fiyatını yükseltemez, çünkü tanımı gereği zaten tekel fiyatı tüketicilerin satın alabileceği en yüksek düzeydir. Kâr oranını, diğer kapitalistlerin aldıkları oranın altına çekerek de tatmin olmaz, bu yüzden de geriye ya rantı azaltma ya da işi bırakma seçenekleri kalır.

Bay Buchanan, zahirenin ve ham mahsulün tekel fiyatında olmalarını, bunların rant getirmelerine bağlar: Ona göre, rant getiren tüm mallar tekel fiyatında olmalıdır; buradan yola çıkarak, ham mahsule getirilen tüm vergilerin tüketiciye değil, toprak sahibine yükleneceği sonucuna varır. “Zahirenin fiyatı,” der Buchanan, “her zaman rant getirir ve yetiştirilmesinde yapılan harcamalardan hiç etkilenmez; bu harcamalar ranttan karşılanmalıdır; zahire için yapılan harcamalar arttığında ya da azaldığında sonuç daha yüksek ya da daha düşük bir fiyat değil, daha yüksek ya da daha düşük bir rant olur. Bu açıdan bakıldığında, çiftlikteki hizmetkârlara, atlara ya da tarım araçlarına getirilen tüm vergiler, gerçekte toprak vergileridir – bu yük, kira sözleşmesinin geçerli olduğu süre boyunca çiftçiye, sözleşmenin yenilenmesi gerektiğinde ise toprak sahibine biner. Benzer biçimde, hasat ve harman makineleri gibi, çiftçinin harcamalarından tasarruf etmesini sağlayacak her türlü tarım aracı, bu arada iyi yollar, kanallar, köprüler gibi onun pazara ulaşmasını kolaylaştıracak her türlü imkan, tüm bunlar zahirenin piyasaya ulaşma bedelini azaltacak şeyler de olsa, piyasa fiyatının düşmesini sağlamazlar. Bu nedenle, tüm bu imkanlarla sağlanan tasarruf, rantın bir parçası olarak toprak sahibine aittir.”

Bay Buchanan’ın savlarını dayandırdığı temeli, yani zahirenin fiyatının her zaman rant getireceği görüşünü kabul edecek olursak, onun bu temeli dayanak alarak vardığı tüm sonuçların gerçekleşeceği ortadadır. Böyle bir durumda, çiftçiye getirilen vergiler, tüketiciye değil, ranta yüklenir ve tarım araçlarındaki her türlü gelişme de rantı artırır: Bununla birlikte, bir ülkenin her köşesi en üst derecede işlenmedikçe toprakta her zaman rant vermeyen bir sermaye parçası kalacağını ve zahirenin fiyatını belirleyenin de işte bu parça olduğunu, söz konusu parçayla üretilenin, imalat alanında olduğu gibi, kârlarla ücretlere bölündüğünü daha önceden yeterince açık bir biçimde dile

getirdiğimi umuyorum. Bu durumda, rant getirmeyen zahirenin fiyatı, yetiştirme masraflarından etkilenecektir ve bu masraflar ranttan karşılanamayacaktır. Dolayısıyla masrafların artması, daha düşük bir rant değil, daha yüksek bir fiyat oluşması anlamına gelecektir.[54]

Ham mahsullere getirilen vergilerin, toprak vergisinin ve aşarın ham mahsul tüketicilerine değil de toprak rantına yükleneceği konusunda bütünüyle hemfikir olan Adam Smith ile Bay Buchanan'ın, mayaya getirilen vergilerin toprak sahibinin rantına değil de, bira tüketicisine yükleneceğini söylemeleri dikkat çekicidir. Adam Smith'in ileri sürdüğü savlar, benim mayaya ve başka her türlü ham mahsule getirilen vergiler konusundaki görüşlerimi o denli iyi ortaya koymakta ki, bunu okurun dikkatine sunmadan edemeyeceğim. "Kaldı ki, arpa ekilen arazinin rantı ile kârı, o arazi kadar bitek ve iyi işlenmiş arazinin rantıyla kârına hep hemen hemen eşit olmak gerekir. Rant ile kâr ondan aşağı olursa, arpa ekilen arazinin bir kısmı çok geçmeden bir başka araca yönelir. Ondan yukarı olursa, çok geçmeden daha fazla arazi arpa yetiştirme doğrultusuna çevrilir. Herhangi belli bir toprak mahsulünün olağan fiyatı, tekel fiyatı denilebilecek halde ise, ondan alınan bir vergi, yetiştiği arazinin rantını ve kârını[55] ister istemez azaltır. Verdiği şarabın miktarı, olagelen talebin çok aşağısında kaldığı için, fiyatı, bu fiyatla aynı derecede bereketli ve iyi işlenmiş başka arazinin mahsul fiyatı arasındaki doğal oranı her zaman aşan, değerli bağların mahsulüne konulacak bir vergi, bu bağların rantını ve kârını ister istemez azaltır. Bu şarapların fiyatı, piyasaya çokluk gönderilen miktara karşı elde edilebilecek fiyatın zaten en yükseği olduğundan, o miktar azalmadan, daha yukarı çıkamaz. Miktarın ise, daha da büyük kayba uğranılmadan, azaltılması kabil değildir. Çünkü o topraklar aynı derecede değerli bir başka mahsul doğrultusuna yöneltilemez. Onun için, verginin bütün ağırlığı bağın rantı ile kârına –daha doğrusu– kirasına isabet

eder.” “Fakat arpanın olağan fiyatı, hiçbir zaman bir tekel fiyatı olmamıştır. Arpa ekilen arazinin rantı ve kârı da aynı derecede bereketli ve iyi işlenmiş başka arazinin kirası ve kârı ile aralarındaki doğal oranı hiç aşmamıştır. Malt, bira ve hafif biraya konulan türlü vergiler, *arpa fiyatını hiç alçaltmamış*; arpa ekilen arazinin rantını ve kârını hiç düşürdüğü olmamıştır. Bira yapan için malt fiyatı; arpaya konulan vergiler oranında durmadan artmış ve bu vergiler, bira ile hafif biradan alınan çeşitli resimlerle birlikte, tüketici için, bu malların sürekli olarak ya fiyatını yükseltmiş ya da –hepsi bir kapıya çıkar– niteliğini düşürmüştür. Bu vergilerin ödenmesi, eninde sonunda üreticiye değil, hep tüketiciye kalmıştır.” Bay Buchanan bu kesim üzerine şöyle der: “Mayaya konulan vergi, hiçbir zaman arpanın fiyatını azaltamaz, çünkü arpayı maya haline getirmeden satanların eline geçen, en azından maya satanların eline geçene eşit değilse, piyasaya istenen miktarda maya sunulmayacaktır. Bu nedenle, mayanın fiyatının, ona konulan vergi oranında artması gerektiği, başka türlü arzın talebi karşılayamayacağı açıktır. Bununla birlikte, mayanın fiyatı da şekerinki denli tekel fiyatıdır; bunların her ikisi de rant getirirler ve ikisinin de piyasa fiyatı, üretim maliyetleriyle tüm bağlantısını yitirmiştir.”

Öyleyse Bay Buchanan şöyle düşünüyormuş gibi görünüyor: Mayaya getirilen vergi, mayanın fiyatını yükseltecektir, ama maya yapımında kullanılan arpaya getirilen vergi, arpa fiyatını yükseltmeyecektir; dolayısıyla mayaya vergi getirilirse bu, tüketici tarafından ödenecek, öte yandan arpa vergilendirilirse bunun ödenmesi, daha düşük bir rant alacağından, toprak sahibine kalacaktır. Demek, Bay Buchanan’a göre arpa, alıcılarının gözden çıkardıkları en yüksek fiyat olan tekel fiyatındadır, ama arpadan yapılan maya, tekel fiyatında değildir, sonuç olarak da mayanın fiyatı, kendisine getirilen vergiler oranında yükseltilebilir. Bay Buchanan’ın mayaya getirilen vergilerin

sonuçlarına ilişkin bu görüşü bana, benzer bir vergi, ekmeğe getirilen vergi üzerine görüşleriyle doğrudan çelişkiliymiş gibi görünüyor. “Ekmeğe konulan vergi, eninde sonunda, fiyatın yükselmesiyle değil, rantın azalmasıyla ödenecektir.”[56]

Bay Say’ın şu savı da Bay Buchanan’ınkilerle aynı görüşleri temel alır: “Nasıl bir vergilendirmeye tabi kılınırsa kılınsın, bir toprak parçasında üretilen şarap ya da zahire miktarı aynı kalacaktır. Söz konusu vergi, net ürünün, ya da isterseniz, rantın, yarısını hatta dörtte üçünü alıp götürebilir; gene de toprak, verginin yutmadığı geri kalan yarı ya da çeyrek için işlenecektir. Rant, başka deyişle, toprak sahibinin payı, yalnızca biraz daha düşük olacaktır. Varsaydığımız bu durumda, topraktan edinilen ve piyasaya gönderilen mahsul miktarının her koşulda aynı kalacağı hesaba katıldığında, bunun nedeni anlaşılacaktır. Öte yandan, mahsule talebin temelinde yatan güdüler de aynı kalmaya devam edecektir.

“İmdi, arz edilen mahsul miktarı ve talep edilen miktar, yeni bir vergi konulmasına ya da mevcut vergide bir artış olmasına rağmen, zorunlu olarak aynı seyredecekse, mahsulün fiyatı değişiklik göstermeyecektir; değişiklik olmayınca da tüketici, bu verginin en küçük bir parçasını bile ödemeyecektir.

“Emek ile sermayeyi bir araya getiren çiftçinin, bu vergi yükünü, toprak sahibiyle birlikte kaldırması gerektiği mi söylenecektir? – Kesinlikle hayır, çünkü vergi, kiralanacak çiftliklerin sayısını azaltmadığı gibi, çiftçilerin sayısını da artırmamıştır. Bu durumda da arz ile talep aynı kalacağından, çiftliklerin rantı da değişiklik göstermemelidir. Tüketicilere verginin yalnızca bir parçasını ödetebilen tuz üreticisi örneği ile verginin hiçbir parçasını tazmin edemeyen toprak sahibi örneği, iktisatçılara karşı olarak, tüm vergilerin sonuçta tüketiciler tarafından ödenileceğine inananların hatasını ortaya koyar.” – Cilt iii, s. 338.

Eğer vergi, “net ürünün, yarısını hatta dörtte üçünü alıp götürdüyse” ve mahsulün fiyatı yükselmediyse, belli miktarda ve kalitede mahsul alabilmek için, daha bereketli bir toprakta gerekli olandan fazla emek kullanmayı gerektirecek türde toprakları işleyen, makul rantlar ödeyen çiftçiler, olağan mal mevcudu kârlarını nasıl elde edebilirler? Hiç rant ödemeseler bile bu çiftçiler gene de başka işkollarında çalışanlardan daha az kâr elde edecekler, dolayısıyla da, mahsullerinin fiyatını yükseltemedikçe topraklarını işlemekten de vazgeçeceklerdir. Vergi çiftçilerden alınacak olsaydı, çiftlik kiralayabilecek çiftçi sayısı azalırdı; toprak sahiplerinden alınacak olsaydı, pek çok çiftlik rant getirmeyeceğinden kiraya da verilmeyecekti. Peki ama, hiç rant ödemeden zahire yetiştirenler vergiyi hangi ödenekten karşılayabilirler? Verginin tüketici tarafından ödenmesi gereği, oldukça açıktır. Aşağıdaki alıntıda Bay Say’ın betimlediği türden bir toprak, mahsulünün yarısına ya da dörtte üçüne denk düşen bir verginin ödenmesini nasıl sağlayabilir?

“İskoçya’da, malikleri tarafından işlenen ve başka kimse tarafından da işlenemeyecek olan kısır topraklar görürüz. Birleşik Devletler’in iç bölgelerinde de tek başına geliri malikinin geçimine bile yetmeyecek geniş ve bitek topraklar görürüz. Bu topraklar gene de işlenir, ama işleyenin malikin kendisi olması gerekir; başka deyişle, geçinebilmek için, malikin varsa bile hiç denecek kadar az olan ranta, sermayesinin ve çalışmasının kârını eklemesi gerekir. Rant ödemeye istekli hiçbir çiftçi yokken, işlenmesine rağmen bir toprağın toprak sahibine bir gelir getirmeyeceği gayet iyi bilinir: bu da, böyle toprakların ancak sermayenin ve işlenmesi için gerekli olan çalışmanın kârını getirebileceğinin bir kanıtıdır.” – Say, Cilt ii, s.127.

Bölüm XVIII

Yoksula Yardım Vergisi

Gördüğümüz gibi, ham mahsule ve çiftçinin kârına konulan vergiler, ham mahsul tüketicileri tarafından ödenecektir, çünkü çiftçi, fiyatları artırarak vergiyi telafi etme gücüne sahip olmadıkça, vergi onun kârlarını, ortalama kâr oranının altına düşürecek ve onu, sermayesini bir başka işkoluna kaydırmaya itecektir. Gene gördüğümüz gibi, çiftçi ranttan düşerek verginin ödenmesini toprak sahibine de yıkamaz, çünkü vergi ham mahsule ya da çiftçinin kârlarına getirilirse, hiçbir rant ödemeyen çiftçi de daha iyi bir toprağı işleyen çiftçiyle aynı vergiye tabi olacaktır. Şunu da göstermeye çalışmıştım: Hem imalat hem de tarım kesimlerine eşit derecede etki eden genel bir vergi getirilirse, her iki alandaki malların da ham mahsullerin de fiyatlarını değiştirmeyecek, hemen o anda da, nihai olarak da üreticiler tarafından ödenecektir. Ayrıca, ranta getirilen verginin yalnızca toprak sahibine düşeceğini, bunun hiçbir biçimde kiracıya devredilemeyeceğini gözlemlemiştik.

Yoksula yardım vergisi, kendi içinde bütün bu vergilerin doğasından bir parça barındırır ve farklı koşullar altında, ham mahsullerin ya da malların tüketicilerine, mal mevcudu kârlarına ve toprak rantına düşer. Bu daha ağırlıklı olarak, çiftçinin kârına yüklenir, dolayısıyla da ham mahsulün fiyatını etkilediği düşünülmelidir. İmalat ve tarım kârlarına eşit olarak dağıldığı oranda bu, mal mevcudu kârlarına düşen genel bir vergi olacak ve ham mahsuller ile mamul malların fiyatında hiçbir değişikliğe neden olmayacaktır. Çiftçi ham mahsulün fiyatını yükselterek verginin kendisini etkileyen kesimini telafi edemediği ölçüde, bu ranta getirilen bir vergi haline gelecek ve toprak sahibi tarafından ödenecektir. Öyleyse, belli bir anda yoksula yardım vergisinin işleyişini bilebilmek için, bu verginin o anda

çiftçinin kârları ile imalatçının kârlarını eşit derecede etkileyip etkilemediğini, bu arada, koşulların çiftçiye ham mahsulün fiyatını artırma gücü verip vermediğini kesinleştirmemiz gerekir.

Yoksula yardım vergisinin, çiftçiye, ödediği rant oranında tahakkuk ettiği iddia edilir; buna göre, çok küçük bir rant ödeyen ya da hiç rant ödemeyen çiftçi ya çok küçük bir vergi ödeyecek ya da hiç vergi ödemeyecektir. Bu doğru olsaydı, tarım sınıfı tarafından ödenen yoksula yardım vergisi, bütünüyle toprak sahibinin omuzlarına yüklenir ve ham mahsul tüketicilerine kaydırılamazdı. Ben bunun doğru olmadığına inanıyorum; yoksula yardım vergisi çiftçinin toprak sahibine ödediği ranta göre tahakkuk etmez. Toprağın yıllık değeriyle orantılı olarak belirlenir: Bu yıllık değerin toprak sahibinin sermayesinden mi, yoksa kiracıdan mı kaynaklandığı önemli değildir.

Diyelim, iki çiftçi aynı mahalde, iki farklı nitelikte toprak kiralıyor; bunlardan biri, en bitek topraktan 50 acre’lık bir parçaya, yılda 100 pound’luk rant ödüyor, diğer ise, aynı miktarı, 100 pound’u en az bitek topraktan 1000 acre’lık bir parça için ödüyor. Bu ikisi, topraklarını iyileştirmeye çalışmazlarsa, aynı miktarda yoksula yardım vergisi ödeyeceklerdir, ama uzun süreli bir kira sözleşmesi bulunduğunu düşünebileceğimiz, kısır toprak ekicisi çiftçi, büyük harcamalarla, gübreleme, kurutma, çitleme vb. yoluyla toprağının üretme gücünü iyileştirmeye itilirse, yoksula yardım vergilerine, toprak sahibine ödenen asli rant oranında değil, toprağın gerçek yıllık değeri oranında katkıda bulunacaktır. Bu vergi, ranta eşit olabileceği gibi onu aşabilir de, ama ister aşsın ister aşmasın, verginin hiçbir kısmı toprak sahibi tarafından ödenmeyecektir. Bunlar önceden, kiracı tarafından hesaplanmıştır; mahsulün fiyatı, ek olarak ödemesi gereken yoksula yardım vergileriyle birlikte tüm harcamalarını telafi etmeye yetmeyecekse, çiftçi

de toprağını iyileştirme yoluna gitmez. Öyleyse, bu durumda verginin tüketici tarafından ödeneceği açıktır, çünkü vergi olmasaydı söz konusu iyileştirmeler gerçekleşecek ve daha düşük zahire fiyatının uygulandığı mal mevcudu, olağan ve genel kâr oranını sağlayacaktı.

Bu iyileştirmeleri yapan kişinin toprak sahibi olması ve bunlar sonucunda rantını 100£'tan 500£'a çıkarması da en ufak bir değişiklik yaratmaz; vergi gene aynı ölçüde tüketiciye yüklenmiş olur, çünkü toprak sahibinin toprağına büyük bir para tutarı harcayıp harcamaması yatırdığı parayı telafi etmesi için alacağı ranta, ya da rant olarak adlandırdığımız şeye bağlıdır; bu da gene, zahire ya da diğer ham mahsul fiyatlarının, yalnızca bu ek rantı ödeyebilecek kadar değil, aynı zamanda toprağın tabi tutulacağı yeni vergi miktarını karşılayacak kadar da yüksek olup olmayacağına bağlıdır. Bütün imalat sermayesi, yoksula yardım vergilerine, çiftçi ile toprak sahibinin toprağı iyileştirmek için harcadığı sermaye oranında katkıda bulunurlarsa, bu vergi artık çiftçinin ya da toprak sahibinin sermayesinin kârlarına getirilen haksız bir vergi olmaktan çıkar, tüm üreticilerin sermayesine getirilen bir vergi olur; dolayısıyla da ham mahsul tüketicisine de, toprak sahibine de kaydırılamaz. Çiftçinin kârları, verginin etkisini, imalatçınınkilerden daha fazla hissetmeyecektir; bu koşullarda çiftçi de, tıpkı imalatçı gibi, vergiyi malının fiyatını artırmak için bir neden olarak gösteremeyecektir. Sermayenin belli bir işkolunda kullanılmasını engelleyen, kârların mutlak değil, göreli düşüşüdür: Sermayeyi bir alandan diğerine gönderen, kârlar arasındaki işte bu farktır.

Bununla birlikte, yoksullara yardım vergisinin şimdiki durumunda, kâr oranlarını göz önüne aldığımızda, çiftçinin sırtına, imalatçınınkinden çok daha fazla vergi yüklenir; Çiftçi, elde ettiği gerçek üretim uyarınca vergilendirilirken, imalatçı yalnızca içinde çalıştığı binanın değerine bağlı

olarak vergilendirilir: İmalatçının bu bina içinde kullandığı makinenin, emeğin ya da mal mevcudunun sözü bile edilmez. Bu durumda çiftçi, mahsulünün fiyatını bu fark oranında yükseltebilmelidir. Çünkü vergilendirme eşit ve hakça olmadığında, ağırlıklı olarak çiftçinin kârlarına yüklendiğinde, o da, ham mahsulün fiyatını yükseltme şansına sahip olmazsa, sermayesini başka bir alan yerine toprağa yatırma güdüsünü yitirecektir. Tersine, vergi çiftçiden ziyade imalatçının omuzlarına yüklenmiş olsaydı, imalatçı da, çiftçinin benzer koşullar altında ham mahsulünün fiyatını artırabilmesini sağlayan aynı nedenlerle, kendi mallarının fiyatını bu fark oranında yükseltebilecekti. Bu yüzden, tarımını geliştirmekte olan bir toplumda, yoksula yardım vergileri ağırlıklı olarak toprağa yüklendiğinde, bunlar kısmen mal mevcudu kârları azalan sermaye sahiplerince, kısmen de yükselen fiyatlar nedeniyle ham mahsullerin tüketicilerince ödenecektir. Böyle bir durumda, vergi bazı koşullar altında toprak sahiplerine zarardan ziyade yarar sağlayabilir, çünkü en kötü toprağı işleten kişinin ödediği verginin bu topraktan sağlanan mahsule oranı, daha bereketli toprakları işleten çiftçilerce ödenen verginin o topraklardan sağlanan mahsule oranından yüksekse, zahirenin fiyatındaki artış, tüm zahire için geçerli olacağından, bitek toprakları işleten çiftçilerin ödediklerini fazlasıyla telafi edecektir. Bu çiftçiler, kira sözleşmesi yürürlükte kaldığı sürece bundan yararlanacak, sözleşmenin sona ermesiyle birlikte de bu yarar toprak sahibine aktarılacaktır. Öyleyse gelişen bir toplumdaki yoksula yardım vergisinin sonucu bu olacaktır, ama durağan ya da ilerleyen bir ülkede sermaye topraktan çekilemeyeceğinden, yoksulları desteklemek üzere yeni bir vergi getirildiğinde, bunun tarıma düşen payı mevcut sözleşmeler yürürlükte olduğu sürece çiftçilerce ödenecek, bu sözleşmelerin sonra ermesi üzerine de bütünüyle toprak sahiplerine düşecektir. Bir önceki sözleşmesinin yürürlükte olduğu süre içinde, sermayesini toprağı iyileştirmeye

harcayan çiftçi, bu toprak hâlâ kendi elindeyse, toprağın iyileşme sonucunda edindiği yeni değere uygun yeni bir vergiye tabi olacaktır ve kârları ortalama kâr oranının altına da düşse, sözleşmesi yürürlükte kaldığı süre boyunca bu yeni miktarı ödemek zorunda kalacaktır, çünkü harcadığı sermaye toprakla o denli iç içe geçmiştir ki, artık topraktan geri çekilemez. Aslında çiftçi ya da (harcamaların cebinden çıktığını varsayacağımız) toprak sahibi bu sermayeyi topraktan geri çekebilecek, dolayısıyla da toprağın yıllık değerini azaltabilecek olsa, vergi de bu oranda düşerdi; mahsul de aynı anda azalacağından, fiyatı yükselirdi; toprak sahibi, tüketiciye yükleyerek vergisini telafi etmiş olurdu ve verginin hiçbir kısmı ranta yüklenemezdi, ama en azından sermayenin belli bir parçası göz önüne alındığında bu imkansızdır ve sonuçta vergi, kira sözleşmesi süresince çiftçilerce, sözleşmenin bitiminden sonra da toprak sahiplerince, bu parçadan ödenecektir. Ağırlıkla imalatçılara yüklenseydi, ki yüklenmez, bu ek vergi, onların mallarının fiyatlarına eklenirdi, çünkü sermayeleri tarıma kolaylıkla çekilebilecekken kârlarının ortalama kâr oranının altına inmesi için hiçbir neden yoktur.[57]

Bölüm XIX

Ticaretin Akışında Ortaya Çıkan Ani Değişiklikler Üzerine

Büyük bir sanayi ülkesi, sermayenin bir işkolundan diğerine aktarılması sonucunda ortaya çıkan geçici gerilemelere ve beklenmedik olaylara özellikle maruz kalır. Tarım mahsullerine talep değişmez; bunlar modanın, önyargıların ya da heveslerin etkisi altında değildir. Yaşamı sürdürmek için besin zorunludur ve besin talebi, her çağda, her ülkede varlığını korur. Mamul mallar için ise durum farklıdır. Herhangi bir mamul mala talep, alıcının yalnızca gereksinmelerine değil, beğenilerine ve heveslerine de tabidir. Bir ülkenin belli bir malın imalatında daha önceden sahip olduğu görece üstünlüğü yeni bir vergi ortadan kaldırabilir ya da patlak veren bir savaş, taşımacılıkta navlun ve sigorta masraflarını öyle artırabilir ki, söz konusu mal, daha önce ihraç edildiği ülkenin yerli imalatıyla bile rekabete giremeyecek duruma gelebilir. Tüm bu durumlarda, bu tür malların imalatıyla uğraşan kişiler, oldukça ciddi sıkıntıya düşerler ve hiç kuşkusuz bazı kayıplara uğrarlar; bu sıkıntı ve kayıp yalnızca değişiklik sırasında değil, sermayelerini ve çalıştırdıkları emeği bir işkolundan diğerine aktardıkları tüm süre içinde devam eder.

Bu türden sıkıntılar yalnızca söz konusu zorlukların ortaya çıktığı ülkede değil, aynı zamanda bu ülkenin daha önce ihracat yaptığı ülkelerde de hissedilecektir. Bir ülke aynı zamanda ihracat yapmadığı sürece ithalat, ithalat yapmadığı sürece ihracat yapamaz. Öyleyse, bir ülkenin alışageldiği miktarda yabancı mal ithal etmesini kalıcı bir biçimde engelleyen herhangi bir durum söz konusu olursa, bu, genellikle ihraç edilen mallardan bazılarının üretimini de zorunlu olarak azaltacaktır; ülkede üretilenlerin toplam değeri, aynı miktarda sermaye kullanılmaya devam edeceği

için ancak çok küçük bir değişikliğe uğrayacak olsa da, bu ürünler artık eskisi kadar bol bulunmayacak ve ucuz olmayacak, işkollarındaki değişiklik süresince sıkıntı kendisini hissettirecektir. Eğer ihraç edilecek pamuklu malların imalatına 10.000£ yatırarak yılda 2.000£ değerinde 3.000 çift ipek çorap ithal ediyorsak ve dış ticaretin kesintiye uğraması sonucunda bu sermayeyi pamuklu imalatından çekip çorap imalatına yatırmamız gerekiyorsa, bu süreç içinde sermayenin hiçbir parçasının kaybedilmediğini de düşünürsek, gene 2.000£ değerinde çorap elde edebiliriz, ama elimizdeki çorap miktarı, bu kez 3.000 çift yerine yalnızca 2.500 çift olur. Sermayenin, pamuklu mal imalatından çorap imalatına aktarılmasında büyük sıkıntı yaşanabilir, ama bu, yıllık üretimimizin miktarını azaltsa bile ulusun toplam mülkünün değerini önemli ölçüde düşürmez.[58] Uzun bir barış döneminden sonra bir savaşın patlak vermesi, ya da uzun bir savaştan sonra barışın sağlanması, genellikle ticarette büyük sıkıntılara neden olur. Bu türden durumlar, ülke sermayelerinin daha önceden yatırıldığı işkollarının doğasını çok büyük ölçüde değiştirir; yeni koşulların daha yararlı kıldığı yeni durumlara geçiş süreci içerisinde, bağlı sermayenin çok büyük kısmı kullanılmaz olur, belki bütünüyle kaybolur ve emekçiler tam olarak istihdam edilemez. Bu sıkıntılı dönemin uzunluğu, insanların sermayeyi alışageldikleri alanlarda kullanma konusunda ne kadar inatçı olduklarına bağlıdır. Ticaret dünyası içindeki devletler arasında hüküm süren anlamsız kıskançlıkların yol açtığı kısıtlamalar ve yasaklamalar da bu dönemi uzatma eğilimindedir.

Ticaretin akışında ortaya çıkan değişikliklerden kaynaklanan sıkıntılar, ulusun sermayesinin azalmasıyla ve toplumun gerileme sürecine eşlik eden sıkıntılarla çoğu zaman karıştırılır; bunların doğru bir biçimde ayırt

edilebilmesini sağlayacak bazı işaretlere dikkat çekmek çok da kolay olmayabilir.

Bununla birlikte bu güç durum, savaştan barışa geçişin yarattığı değişiklikler nedeniyle yaşanıyorsa, böyle bir nedenin varlığını bilmek, emeğin geçimine ayrılan ödeneklerin ciddi bozulmaya uğramasındansa alışageldiğimiz akışından sapması gerektiğine ve bu geçici güçlükleri yaşadıktan sonra ulusun yeniden refaha kavuşacağına olan inancımıza temel oluşturacaktır. Gerilemenin, toplum için doğal olmayan bir durum teşkil ettiği de hatırda tutulmalıdır. İnsan çocukluk döneminden sonra olgunlaşır, derken güçten düşer ve ölür; ama ulusların gelişimi böyle değildir. En gürbüz dönemlerinde bile ilerlemelerinin önü kesilebilirse de ulusların gelişiminin doğal eğilimi, servetlerini ve nüfuslarını yüzyıllar boyunca azalmadan koruyabilmektir.

Ticaretin akışında ortaya çıkacak sapmalarda, makinelere büyük sermayelerin yatırıldığı zengin ve güçlü ülkeler, görece daha ufak bir bağlı sermayeye ve çok daha büyük dönen sermayeye sahip olan, işlerin kotarılması için çok büyük ölçüde insan emeğine gereksinme duyan yoksul ülkelere kıyasla daha büyük sıkıntılar yaşayabilir. Dönen sermayeyi kullanıldığı işkolundan çekmek, bağlı sermayeyi çekmekten daha kolaydır. Hatta bir imalata göre tasarlanmış makineyi başka bir imalata koymak çoğunlukla olanaksızdır; oysa bir işkolunda kullanılan giysi, besin ve emekçi barınağı, kolaylıkla başka bir iş kolunu takviye etmede kullanılabilir; ya da bir emekçi, işi değişmesine karşın aynı besini, giysiyi ve barınağı kullanabilir. Bununla birlikte, bağlı sermayenin doğasından kaynaklanan bu durum, zengin ulusun göze alması gereken bir olumsuzluktur; bundan şikayet eden biri, derme çatma kulübesinde denizden gelecek tehlikelerden azade yaşayan yoksul komşusuna bakıp, gemisi denizin

tehlikeleriyle karşı karşıya olduğu için dövünen zengin bir tüccardan daha akılcı davranıyor olmaz.

Daha küçük boyutlarda da olsa, tarımda da böyle beklenmedik durumlar görülür. Ticaretçi bir ülke söz konusu olduğunda savaş diğer devletlerle ticareti kesintiye uğratır ve daha düşük maliyetle zahire yetiştirebilen ülkelerden daha elverişsiz konumda olan ülkelere zahire ihraç edilmesine çoğu zaman engel olur. Bu koşullar altında tarıma görülmedik miktarda sermaye çekilebilir ve daha önce dışarıdan besin ithal eden bir ülke, artık dış desteğe gereksinme duymaz olur. Savaşın bitmesiyle birlikte, ticaretin önündeki engeller de kalkar ve yerli üretici için yıkıcı bir rekabet baş gösterir; üretici, sermayesinin büyük bir bölümünü feda etmeden bu rekabetten çıkamaz. Burada devletin güdeceği en iyi siyaset, zahire ithalatına, yalnızca birkaç yıl için, tutarı zamanla azalacak bir vergi koymaktır; böylece yerli üreticiye topraktan sermayesini tedricen çekebilmesi için bir fırsat tanınmış olur.[59] Böyle yaparak ülke sermayesi belki en iyi tarzda dağıtılamayabilir, ama konulan vergi sayesinde, ithalatın durduğu dönemde sermayesi dağılıma uğramış, böylece besin arzını koruyabilmede çok yararlı olmuş bir sınıfın çıkarı gözetilmiş olur. Eğer acil durumlara özgü bu çabalar, söz konusu güçlüklerin bitmesiyle birlikte sermaye için bir tehdit haline gelirlerse, sermaye o işkollarından kaçacaktır. Olağan mal mevcudu kârları bir yana, çiftçiler yaşanacak ani zahire girişinin yarattığı tehlikelerin de tazmin edilmesini bekler; dolayısıyla tüketicinin ödeyeceği zahire fiyatı, zahire arzına en çok gerek duyduğu bir dönemde artar; bunun nedeni yalnızca zahireyi ülke içinde yetiştirmenin daha maliyetli hale gelmesi değil, aynı zamanda çiftçinin, sermayesini bu işkoluna yatırdığı için karşılaşacağı özgül tehlikelere yönelik sigorta oluşturulmuş olmasıdır. Öyleyse, feda edilen sermaye kadar olursa olsun, ucuz zahire ithalatını serbest bırakmak ülkede servet üretimini artırır; bunun birlikte, belli yılları

kapsaması koşuluyla bu ithalata bir gümrük resmi getirilmesi de belki önerilebilir.

Rant sorununu incelerken şunu görmüştük: Zahire arzındaki her artışla ve fiyatlarda bunu izleyen her düşüşle birlikte sermaye daha kısır topraklarda iş görmeyi bırakacak ve daha iyi nitelikte topraklar rant sağlamaz olup zahirenin doğal fiyatını düzenleyen standart haline geleceklerdir. En kötü nitelikteki, sözgelimi, 6 numaralı toprakta yetiştirilen zahirenin quarter'ının 4£; 5 numaranın 3£ 10s; 4 numaranın 3£ vb. ettiğini varsayalım. Zahire, piyasada bollaşması nedeniyle 3£ 10s'ye düşerse, 6 numaralı toprakta kullanılan sermayenin çalışması duracaktır; çünkü ancak fiyat 4£ olduğunda ve rant ödemediğinde genel kâr düzeyini sağlayabilmektedir: Bu sermaye, 6 numarada yetiştirilen zahireyi satın alabilecek ya da ithal edebilecek malların imalatına kayacaktır. Söz konusu sermaye, ya yeni işkolunda sahibi için daha üretken olacak ya da bir başka işkoluna geçecektir; çünkü bu sermayeyle imal ettiği mallarla, rant ödemezken topraktan aldığından daha fazla zahire elde edemiyorsa, zahire fiyatı 4£'un altına düşemez.

Bununla birlikte, sermayenin topraktan çekilemeyeceği; toprağa uygulanan sermayenin, gübreleme, çitle çevirme, sulama gibi geri döndürülemez, topraktan koparılamaz giderler biçimine büründüğü dile getirilmişti. Bu bir ölçüde doğrudur; ama büyükbaş hayvan, koyun, saman, zahire yığını, at arabaları türü sermayeler çekilebilir; ayrıca zahire fiyatının düşmesi halinde bunların toprakta kullanılmasına devam mı edileceğine, yoksa satılarak değerlerinin başka bir işkoluna mı aktarılacağına karar vermek her zaman yalnızca bir hesap meselesidir.

Bununla birlikte, zahire fiyatının düştüğünü ve topraktan herhangi bir sermayenin çekilemediğini varsayalım[60]; bu durumda çiftçi gene zahire yetiştirmeyi, hem de aynı miktarda yetiştirmeyi sürdürecek ve zahireyi satabildiği

fiyattan satacaktır; ne de olsa sermayesini azaltamadıkça, hem daha az mahsul alıp hem de hiç getiri elde etmemek çıkarına olmaz. Zahire ithal edilmez, çünkü çiftçi elindeki zahireyi hiç satmamaktansa fiyatını 3£ 10s'den aşağıya çeker, ithalatçının da bu fiyatın altında satamayacağını hesap eder. Bu nitelikte bir toprağı işleyen çiftçiler yetiştirdikleri mahsulün değişim değerinin düşmesinden zarar göreceklerdir, buna kuşku yok; peki ülke bu durumdan nasıl etkilenecektir? Üretilen her malın miktarı tam olarak aynı kalacaktır, ama ham mahsul ile zahire çok daha ucuza satılacaktır. Bir ülkenin sermayesi, elindeki mallardan oluşur ve bu mallar eskisiyle aynı sayıda kaldığına göre, yeniden üretim de aynı oranda devam edecektir. Bununla birlikte, zahirenin ucuzlayan fiyatı, ancak 5 numaralı, rant vermeyen toprağın olağan kârlarını karşılayabilecek ve ondan daha iyi nitelikte olan topraklarda ödenecek rant ise düşecektir: Ücretler de düşecek ve kârlar yükselecektir..

Zahire fiyatı ne kadar düşerse düşsün, sermaye topraktan çekilemiyorsa ve talep de artmamışsa, herhangi bir ithalat faaliyeti olmaz, çünkü ülkede yetiştirilen miktar aynı kalır. Ürün farklı bir biçimde bölüşülecek ve bazı sınıflar bundan zarar görürken bazıları yarar sağlayacak olsa da, toplam ürün tam olarak aynı kalacaktır ve bir bütün olarak bakıldığında ulus ne zenginleşmiş, ne de yoksullaşmış sayılır.

Ama zahire fiyatının görece ucuzlamasında şöyle bir yarar vardır: Gerçek hasıla, emeği geçindirmeye ayrılan ödenekleri artıracak biçimde bölüşülebilecektir; üretken olmayan sınıfların rant adı verilen payı ise daha az olurken, üretken sınıflara kâr adı altında daha fazla pay düşecektir Bu durum, sermaye topraktan koparılamadığında, toprakta çalışmayı zorunlu kıldığında ve hatta hiç kullanılamaz hale geldiğinde bile geçerlidir; ama sermayenin büyük bölümü topraktan çekilebiliyorsa, ki bu gayet mümkündür, bu da ancak

sermaye sahibi sermayesini çekmeyi o işkolunda tutmaktan daha kazançlı gördüğünde gerçekleşir; öyleyse, sermayenin topraktan çekilmesi, ancak bir başka yerde hem sahibi hem de halk için daha üretken biçimde kullanılabilecekse mümkündür. Sermaye sahibi, bu durumda topraktan ayrılamayan sermaye parçasının yitip gitmesine razı olur, çünkü alabileceği parçayla, sermayesinin tamamını yitireceği duruma kıyasla daha büyük bir değer, daha fazla ham mahsul elde edebilecektir. Böyle bir kişinin durumu, büyük masraf ederek imalathanesi için bir makine alan, ama birden imalatta modern buluşların patlaması üzerine, imal ettiği malların değeri hayli düşen girişimciye tıpatıp benzer. Artık her şey, bu kişinin eski makineyi bırakıp yeni ve daha mükemmel bir makine alarak eskisinin içerdiği *tüm değeri* feda mı edeceği, yoksa zayıflayan gücüne razı olup var olan ölçekte üretime devam mı edeceği, girişimcinin hesabına kalmıştır. Böyle bir durumda, eski makinenin değerini sokağa atmış olmasın diye daha iyi makine kullanımına geçmemesini hangimiz girişimciye öğütleyebilir? Oysa sonsuza dek toprakta değer kaybetmeye mahkum sermaye parçasını sokağa atmış olmayalım diye, zahire ithalatını yasaklamamızı isteyenler, tam da bunu söylemektedir. Bunlar, tüm ticari faaliyetin amacının üretimi artırmak olduğunu, yaşanması olası kısmi kayıplara karşın, üretim artınca, genel gönencin de artacağını görmezler. Böyleleri, tutarlı olmak istiyorlarsa, tarımdaki ve imalattaki tüm iyileştirmeleri, tüm yeni makine buluşlarını da durdurmaya çalışmalıdırlar; ne de olsa böyle yenilikler genel olarak bolluğu ve böylece genel gönenci artıracaklarsa da, devreye girer girmez, çiftçilerin ve imalatçıların elinde bulunan sermayenin değerini kısmen yok ederler.[61]

Çiftçilik de diğer tüm meslekler gibi, özellikle de ticaretçi bir ülkede, ülkenin bu özelliğine aykırı yöndeki her güçlü girişime tepki vermeye mahkumdur. Demek, savaş nedeniyle zahire ithalatı kesildiğinde ortaya çıkacak yüksek fiyat,

sermayeyi büyük kârlar vaat eden tarıma ve dolayısıyla toprağa yöneltir; bu, muhtemelen tarımda daha fazla sermayenin kullanılmasına ve piyasaya da ülkenin gereksindiğinden daha fazla ham mahsul sürülmesine yol açar. Böyle bir durumda, piyasanın doyuma ulaşması nedeniyle zahire fiyatı düşer ve ortalama arz, ortalama talebin düzeyine çekilinceye dek tarım üzerinde büyük bir baskı oluşur.

Bölüm XX

Değer ve Zenginliğin Ayırt Edici Özellikleri

“Herkes,” der Adam Smith, “insan yaşamı için elverişli, gerekli, hoşa giden nesnelerden yararlanabilmek üzere bulabildiği olanak ölçüsünde zengin ya da yoksuldur.”

Öyleyse değer, zenginlikten temel bir farklılık sergiler, çünkü değer bolluğa değil, üretimin zor ya da kolay olmasına bağlıdır. İmalathanelerdeki bir milyon insanın emeği hep aynı değeri üretir, ama hep aynı zenginliği üretmez. Makinelerin bulunmasıyla, ustalığın geliştirilmesiyle, daha iyi bir işbölümüne gidilmesiyle ya da daha elverişli alışverişlerin yapılabildiği yeni pazarların bulunmasıyla birlikte, aynı bir milyon insan, önceden ürettikleri toplam zenginliğin, “gerekli, hoşa giden nesnelerin,” iki ya da üç katını üretir hale gelebilir, ama bu durum, değere herhangi bir şey katmaz; çünkü bir şeyin değeri, üretilmesinin zorlaşmasıyla ya da kolaylaşmasıyla orantılı olarak, başka deyişle, üretilmesinde harcanan emeğin miktarıyla orantılı olarak yükselir ya da düşer. Varsayalım, belli bir sermayeyle, belli sayıda insan 1000 çift çorap üretebiliyor; yeni makinelerin geliştirilmesiyle birlikte, aynı sayıda insan 2000 çift üretir hale geliyor ya da işi, 1000 çift çorap ile 500 tane şapka üretimine geçerek sürdürüyor. Bu durumda 2000 çift çorabın, ya da 1000 çift çorap ile 500 şapkanın değeri, makinelerin devreye girmesinden önce üretilen 1000 çift çorabın değerinden ne fazla, ne de az olacaktır; çünkü tüm bunlar, aynı miktarda emeğin ürünleridir. Ama genel mal kütlesinin değeri düşecektir; ne de olsa, yenilik sonucunda artmış ürün miktarı, yenilikten önce üretilen miktarın daha azıyla aynı değerdedir ve bu gelişme, söz konusu malların yenilikten önce üretilmiş ama hâlâ tüketilmemiş olan kısmında da etkisini gösterir; bu

kapsamdaki malların değeri iner, bunların da değeri, yeniliğin getirdiği tüm üstünlüklerle üretilen mal miktarıyla aynı değere gelinceye kadar düşer: Dolayısıyla mal miktarı artmış, zenginlik ve keyif eşyası çoğalmış olmasına karşın toplum, daha az bir değer toplamına sahiptir. Üretimde kolaylıkları sürekli olarak artırarak, bazı malların değerini daha üretilmeden sürekli olarak düşürürüz; gene de, tam da aynı yollarla, ulusal zenginliğe değil, aynı zamanda gelecekteki üretimin gücüne de katkıda bulunmuş oluruz. Siyasal iktisattaki pek çok hata, bu konuda yapılan hatadan, zenginlikteki artışla değerdeki artışı aynı şey olarak algılamaktan ve değerin standart ölçüsünü neyin oluşturduğuna ilişkin temelsiz anlayışlardan kaynaklanır. Bazıları parayı değerin standart ölçüsü olarak görür; onlara göre bir ulus, her türlü malı az ya da çok para karşılığında değiştirebildiği oranda zenginleşir ya da yoksullaşır. Başkaları ise, parayı takas açısından çok uygun bir araç olarak görürken, diğer malların değerini belirleyecek uygun bir ölçü olarak görmezler. Onlara göre değerin gerçek ölçüsü zahiredir[62], ve bir ülke de mallarının ne miktarda zahire karşılığında değişilebileceğine göre zengin ya da yoksul olarak nitelendirilebilir.[63] Daha başkaları ise, ülkenin zengin mi yoksul mu olduğuna, satın alabileceği emek miktarına bakarak karar verir; oysa altın, zahire ya da emek, değer için, neden kömür ya da demirden daha iyi bir standart ölçü olsun? – Neden kumaştan, sabundan, mumdan ve emekçinin diğer temel tüketim maddelerinden daha iyi bir ölçü olsun? – Kısacası, standardın kendisi değer dalgalanmalarına tabi olduktan sonra, neden herhangi bir mal ya da tüm mallar bir arada ölçü olsun? Zahirenin değeri de altınınki gibi, üretiminin zor ya da kolay olmasına bağlı olarak, diğer eşya karşısında yüzde 10, 20 ya da 30 oranında değişiklik gösterebilir. Neden değişenin işte bu diğer eşya olduğunu söyleriz de, zahire olduğunu kabul etmeyiz? Değişmeyen tek mal, üretilebilmesi için her zaman aynı çaba

ve emek harcanması gereken maldır. Böyle bir mal bilmiyoruz, ama böyle bir mal varmış gibi tartışıp konuşabilir ve buraya kadar benimsemiş olduğumuz tüm standartların mutlak biçimde uygulanamaz olduklarını açıkça göstererek bu bilim konusundaki bilgimizi geliştirebiliriz. Ama yukarıda sayılan mallardan herhangi birinin doğru bir değer standardı olduğunu varsaysak bile bu, zenginliğin bir standardı olmazdı, çünkü zenginlik değere dayanmaz. Bir kişi, ne oranda geçimlik ve lüks mala sahip olabiliyorsa, o kadar zengindir; para, zahire ya da emek karşısında değişim değerleri yüksek de olsa alçak da olsa, bunlar sahiplerinin doyumunu aynı ölçüde sağlayacaklardır. Değer, servet ve zenginlik gibi kavramlar karıştırıldığı içindir ki, malların, başka deyişle, temel tüketim maddelerinin, keyif eşyasının miktarı azaltılarak zenginliğin artırılabileceği sanılmıştır; zenginliğin ölçüsü değer olsaydı, bu görüş reddedilemezdi, çünkü malların değeri, kıt olmaları nedeniyle artardı. Ama Adam Smith haklıysa, zenginlik temel tüketim maddelerinden ve keyif eşyasından oluşuyorsa, o zaman bunların miktarını azaltarak zenginlik artırılamaz.

Elinde çok az mal bulunduran bir kimse, bunlarla daha fazla temel tüketim maddesi ve keyif eşyası alabilir hale geldiğinde, zenginliği artmış demektir; ama her birey kendi zenginliğini ulusun toplam mal mevcudundan aldığı için, talihli birey daha büyük bir miktar malı mülkiyetine geçirebildiğinde, diğer insanların payları zorunlu olarak azalacaktır.

Lord Lauderdale’in verdiği örneğe göre; diyelim, su kıt bir kaynak oldu ve yalnızca tek bir bireyin sahipliğine geçti; bu durumda o bireyin zenginliği artar, çünkü su bir değer kazanmış olur; ulusal servet de bireysel zenginliklerin toplamıysa eğer, ulusal servet de böylece artar. Lord Lauderdale’in anlattığı bu yolla o kişinin zenginliğini artırdığı kuşku götürmez; ama çiftçi zahiresinin bir

bölümünü, kunduracı ayakkabılarının bir bölümünü ve tüm insanlar da elindekilerin bir bölümünü, sırf önceden hiçbir şey ödemeden yararlandıkları sudan şimdi yararlanabilmek için vereceklerinden, bu alışverişe ayırmak zorunda kaldıkları toplam mal miktarı kadar yoksullaşırlar; suyu mülkiyetine alan kişi ise, onların kayıpları oranında kazançlı çıkar. Toplum aynı miktarda sudan ve aynı miktarda maldan yararlanmaktadır, ama bunların dağılımı artık farklı olmuştur. Gene de, bu örnekte suyun kıt bir kaynak haline gelmesinden ziyade, tekel altına girmesi söz konusudur. Su kıtlaşacak olsa, ülkenin ve bireylerin zenginliği gerçekten de azalır, ne de olsa bireyler, kendilerine doyum sağlayan nesnelerden birinden kısmen yoksun kalmıştır. Çiftçi yalnız gereksinme duyduğu ya da arzuladığı diğer mallarla değişmek için daha fazla zahire ayırmakla kalmayacak, aynı zamanda, diğer tüm bireyler gibi, rahatı için en temel gereksinmelerinden birinin doyurulmasında daha kanaatkâr olması gerekecektir. Bu durumda yalnızca zenginlik farklı dağılmamış, aynı zamanda servette fiili bir kayıp gerçekleşmiştir.

Öyleyse şu da söylenebilir; tamı tamına aynı miktarda temel tüketim maddesine ve keyif eşyasına sahip iki ülke, zenginlik bakımından eşittir, ama her bir ülkenin zenginliğinin birbirine göre değeri, hangisinde üretimin daha zor, hangisinde daha kolay yapıldığına bağlıdır. Makinelerdeki bir yenilik, fazladan emek harcamaksızın bir yerine iki çift çorap yapmamıza olanak verirse, bir yarda kumaşla değişilmek üzere verilecek çorap miktarı iki kat artar. Kumaş imalatında da benzer bir yenilik gerçekleştiğinde, kumaş ile çorabın değişilme oranları ilki gibi olur, ama ikisinin de değeri artık düşmüştür; kumaş ya da çorabı şapkayla, altınla ya da başka bir malla değişmek istediğimizde, eskisine göre iki kat fazla miktarda vermemiz gerekecektir. Altın istihsalinde ya da diğer malların üretilmesinde yenilikler gerçekleştirin, hepsinin birbirlerine

göre oranları eski düzeyine kavuşur. Ülkede yıllık üretilmiş mal miktarı iki katına çıkmış, bu yüzden de ülkenin serveti de katlanmıştır, ama bu servetin değerinde artış olmamıştır.

Adam Smith, daha önce de dikkat çektiğim gibi, zenginliğin tanımını doğru yapmışsa da, sonradan bunu farklı açıklamakta ve şöyle demektedir: "İnsanın (...) satın almaya gücü yeteceği emek miktarına göre zengin veya yoksul olması gerekir." Şimdi, bu tanım öbüründen temel bir farklılık göstermektedir ve kesinlikle yanlıştır; varsayalım, madenler daha verimli hale geldi ve üretimde ortaya çıkan bu büyük kolaylık nedeniyle altın ile gümüşün fiyatı düştü; ya da kadife kumaşlar, eskisinden çok daha az emekle imal edilmeye başladı ve böylece bunların değeri de yarıya indi; bu durumda, söz konusu malları satın alan herkesin zenginliği artar; kimi elindeki kaplama tabak miktarını artırmak isteyebilir, kimi eskisinden iki kat fazla kadife kumaş alabilir; ama bu kaplama kap kacağa ya da kadife kumaşa fazladan sahip olmakla, eskisinden daha fazla emek çalıştırabilir hale gelmezler; çünkü kadifenin ve kaplama kap kacağın değişim değeri düştüğünden, bir günlük emek satın alabilmek için insanlar zenginliklerinin daha fazla bir parçasını ayırmak durumundadırlar. Öyleyse zenginlik, satın alabileceği emek miktarının değeriyle doğru orantılıymış gibi hesaplanamaz.

Burada söylenenlerden, bir ülkenin servetinin iki yolla artırılabileceği sonucuna varılabilir: Ülke serveti ya ulusal gelirden üretken emeğin geçindirilmesine ayrılan payı artırarak, böylece mal miktarını değil de mal kütlesinin değerini artırarak büyütülebilir; ya da emek miktarını artırmaksızın, aynı miktarda emeği daha üretken hale getirerek, böylece malların değerini değil de, miktarını artırarak büyütülebilir.

İlk yolda, ülke yalnızca zenginleşmekle kalmaz, aynı zamanda ülkedeki zenginliğin değeri de artar. Ülke, aşırı

tutumluluk yoluyla –lüks ve keyif nesnelerine yaptıkları harcamayı azaltarak ve edilen tasarrufu da yeniden üretimde kullanarak– zenginleşmiş olur.

İkinci yolda, lüks ve keyif eşyasına yapılan harcamaların azaltılması ya da üretken emeğin artırılması gerekmez, aynı miktarda emekle daha fazla üretim yapılması öngörülür: Bu durumda servet artacak, ama değer artmayacaktır. Serveti artırmanın bu iki yolundan ikincisi tercih edilmelidir, çünkü bu yol, keyif eşyası tüketimini azaltmadan ya da bir kenara itmeden, aynı sonucu almamızı sağlar; oysa birinci yolda keyif eşyasından mahrum kalmak zorunludur. Sermaye, ülkenin servetinden, gelecekteki bir üretim için kullanılacak kısma denir ve servetle aynı yollardan çoğaltılabilir. Gelecekteki servetin üretilmesinde, fazladan sermaye de, ister ustalık ve makinelerdeki iyileşmelerle, ister geliri daha üretken biçimde kullanarak elde edilsin, eşit ölçüde etkili olacaktır; çünkü servet, üretilen mal miktarına bağlıdır; bu malların üretilmesinde kullanılan araçların ne ölçüde kolaylık sağladıkları, servet konusunu ilgilendirmez. Belli miktarda kumaş ile erzak, ister 100 ister 200 olsun, hep aynı sayıda insanı geçindirir ve çalıştırır, bu yüzden de aynı miktarda işin yapılmasını sağlar; ama eğer üretilmelerinde 200 insan çalıştırılıyorsa, bu malların değeri iki kat fazla olacaktır.

Bay Say, her ne kadar *Traité d’Economie Politique/Siyasal İktisat Kitabı* adlı yapıtının dördüncü ve son baskısında bazı düzeltmelere gitmiş olsa da, zenginlik ve değer tanımlarında kendine özgü bir talihsizlik sergilemektedir. Bunları eşanlamlı iki terim olarak alır ve insanın, sahip olduklarının değerini artırdığı oranda zengin olacağını, daha bol miktarda mala sahip olabileceğini söyler. Onun gözlemlerine göre “gelirlerin değeri, ne yolla olursa olsun, daha büyük miktarda ürün sağladıkları sürece artar.” Bay Say’a kalırsa, kumaş üretmenin güçlüğü iki kat arttığında ve böylece

kumaş, diğer mallar karşılığında iki kat fazla verilerek değişilmeye başladığında, iki kat değerli hale gelmiş demektir ki, ben bunu tümüyle kabul etmeye razıyım; ama kumaş üretmek zorlaşmamış da diğer malların üretilmesinde özel bir kolaylık ortaya çıkmış ve kumaş, bu yüzden gene iki kat fazla malla değişilir hale gelmişse, Bay Say bunu gene kumaş fiyatının ikiye katlandığı biçiminde açıklayacaktır; benim görüşüme göre ise, kumaşın değerini koruduğunu ve o malların değerinin yarıya indiğini söylemesi gerekir. Bay Say, bir yandan üretimin kolaylaşması sayesinde iki çuval zahirenin eskiden bir çuval zahireyi üreten aynı araçlarla üretilebilir olduğunu, bu yüzden de her çuvalın yarı yarıya değer yitirdiğini söyleyip, öbür yandan kumaşını iki çuval zahire karşılığında değişen bir kumaşçının, kumaşı karşılığında bir çuval alır hale geldiğinde, eskiden aldığı değerin iki katını aldığını savunurken, kendisiyle çelişkiye düşmüş olmuyor mu? Eğer şimdi iki çuval, eskiden bir çuvalın sahip olduğu değere sahipse, çok açık ki, zahire satıcısı daha fazla değil, aynı değeri almış olacaktır. Zenginliği, yararlanma olanağı, Adam Smith'in kullanım değeri dediği şeyi iki kat artmış olacak, ama değer miktarı iki kat artmayacaktır; bu yüzden de Bay Say'ın, değer, zenginlik ve yararlılığı eşanlamlı saymakta haklı olması mümkün değildir. Aslında, Bay Say'ın yapıtında, değer ile zenginliğin farkına ilişkin öğretimi desteklerken tereddütsüz gönderme yapabileceğim pek çok kısım var, ama şu da kabul edilmeli, karşıt bir öğretiyi destekleyebilecek de çok kısım var. Ben bu iki görüşü uzlaştıramam; bunları bir araya koyarak durumu ortaya seriyorum ki, Bay Say, bana bir iyilik yapıp, yapıtının ileriki baskılarında buna bir açıklama getirerek, gerek benim gerek başkalarının bunları yorumlamada içine düştükleri güçlükleri giderebilsin.

1. İki ürünü değiştirirken, aslında onları üretmeye hizmet etmiş üretim hizmetlerini değiştiririz. s.504.

2. Gerçek pahalılık, yalnızca üretim maliyetlerinden kaynaklanır. Bir mal, ancak üretilmesi çok maliyetliyse pahalıdır. s. 497

3. Bir malın üretilmesinde tüketilen üretim hizmetlerinin değeri, o ürünün üretim maliyetini oluşturur. s. 505.

4. Bir mala talebi belirleyen şey, o malın yararıdır, ama talebin genişlemesini önleyen şey de, o malın üretim maliyetidir. Malın yararlılığı, değerinin üretim maliyetlerini karşılamasını sağlamıyorsa, o şey o maliyete değmez; bu, söz konusu üretim hizmetlerinin daha yüksek değerde bir mal yaratmak için kullanılabileceğine kanıttır. Üretken kaynakları ellerinde bulunduranlar, başka deyişle, emeği, sermayeyi ve toprağı tasarrufunda bulunduranlar, hiç durmadan, üretim maliyeti ile üretilen eşyanın değerini karşılaştırırlar, yani farklı malların değerini birbiriyle karşılaştırırlar; çünkü üretim maliyeti, bir üretim yaparken tüketilen üretken hizmetlerin değerinden başka bir şey değildir; bir hizmetin değeri de sonuçta çıkan malın değerinden başka bir şey değildir. Öyleyse, bir malın değeri, üretim maliyetinin değeri, her şey doğal akışına bırakıldığında, hepsi bir ve benzer değerleri teşkil ederler. s. 507- 508.

5. Öyleyse gelirlerin değeri, ancak (herhangi bir yolla) daha büyük bir mal sağlayabildikleri sürece artırılabilir s. 497.

6. Fiyat, eşyanın değerinin ölçüsüdür ve eşyanın değeri de yararlılığıdır. s. 4.

7. Serbestçe gerçekleştirilen değişim, toplumun içinde bulunduğu zaman, yer ve durumda, değişilen eşyaya biçtiğimiz fiyatı saptar. s. 466.

8. Üretmek, bir şeye yararlılık kazandırarak ya da ekleyerek, böylece onun için bir talep yaratarak değer

yaratmak demektir; yararlılık ve talep, değerinin ilk nedenidir. c. II, s. 487.

9. Üretilen yararlılık, bir ürün oluşturur. Ortaya çıkan değişim değeri, yalnızca bu yararlılığın ölçüsüdür, gerçekleşmiş olan üretimin ölçüsüdür. s. 490.

10. Belli bir ülkede insanların bir üründe gördüğü yarar, ancak ve ancak ürün karşılığında ödenecek fiyatla takdir edilir. s. 502.

11. Bu fiyat, insanların gözünde o malın taşıdığı yararın, tüketmekle erişecekleri doyumun ölçüsüdür; nitekim, söz konusu fiyata daha fazla doyum sağlayan bir başka yarar elde edebilseler, bu yararı tüketmeyi tercih etmeyeceklerdir. s. 506.

12. Bir kimsenin, elden çıkarmak istediği malla değişerek hemen elde edebileceği malların miktarı, hiçbir zaman tartışmaya açık değildir. c. II, s. 4.

Gerçek pahalılık yalnızca üretim maliyetlerinden kaynaklanıyorsa (2. madde), üretim maliyeti yükselmedikçe bir malın değerinin arttığını (5. madde) nasıl söylenebilir? Hem de sırf üretim maliyeti azalmış mallardan daha fazlasıyla, ucuzlamış daha fazla malla değişileceği ortaya atılabilir mi? Bir pound demir karşılığında verdiğimden 2000 kat fazla kumaşı, bir pound altın karşılığında vermem, altından, demire göre 2000 kat fazla yarar sağladığımı kanıtlar mı? Kesinlikle hayır; Bay Say'ın da kabul ettiği gibi (bkz. 4. madde) yalnızca şunu kanıtlar: Altın üretimi, demir üretiminden 2000 kat maliyetlidir. Eğer bu iki madenin üretim maliyeti aynı ise, ikisine de aynı fiyatı öderim; eğer değerin ölçüsü yararlılık olsaydı, herhalde demire daha fazla ödemem gerekirdi. Farklı malların değerini düzenleyen şey, “hiç durmadan, üretim maliyeti ile üretilen eşyanın değerini karşılaştıran” (bkz. 4.madde) üreticilerin rekabetidir.

Bay Say 4. maddede benim değere ilişkin öğretimi neredeyse aynen savunuyor. Üretken hizmetler tanımına, toprağın, sermayenin ve emeğin gördüğü hizmetleri dahil ediyor; benim tanımımda ise yalnızca sermaye ile emek bulunuyor, toprak ise tümüyle dışta bırakılıyor. Burada ayrışmamız, rant konusundaki görüşümüzün farklı olmasından ileri geliyor: Ben her zaman rantı, bir tarafa ayrıcalık sağlayan tekelin sonucu olarak görmüşümdür; rant, fiyatı düzenlemez, tersine, fiyatın ortaya çıkardığı bir etkidir. Tüm toprak sahipleri rantlarından feragat etselerdi de, kanımca, topraktan alınan mahsuller daha ucuz olmazlardı; bunu nedeni, verdiği mahsul fazlası, mal mevcudu kârlarını ucu ucuna karşıladığı için zaten rant sağlamayan ya da sağlayamayan toprakta yetiştirilen miktarın, rant kaldırıldıktan sonra da aynı kalacak olmasıdır.

Sonuç olarak, her sınıftan tüketicilerin, gerçek mal bolluğundan ve ucuzluğundan görecekleri yüksek yararları takdir etmeye herkesten daha hevesli olsam da, bir malın değerini değişilebildiği malların bolluğuyla ölçen Bay Say’a katılamıyorum. Ben çok farklı bir yazar olan Bay Dastutt de Tracy’yle aynı kanıdayım; ona göre “bir şeyi ölçmek demek, kıyaslama standardı olsun diye, tutarlılık sağlansın diye seçtiğimiz şeyden belli bir miktar ile onu karşılaştırmak demektir. Öyleyse ölçmek demek, bir uzunluğu, ağırlığı, bir değeri saptamak demek, bir şeyin kaç metre, gram, frank olduğunu bulmak, kısacası, aynı cinsten kaç birim içerdiğini bulmak demektir.” Frank sikkeleri ile o şeyin değeri, ancak her ikisinde de ortak olan bir başka şeye başvurularak ölçülebilir; ortak bir başvuru noktası olmadıkça, frank, sikkelerin yapıldığı maden miktarının değerinden başka bir şeyin değerini ölçemez. Böyle bir ortak başvuru noktası vardır: Bunların her ikisi de emeğin sonucudur; bu yüzden de emek, malların hem gerçek hem de göreli değerlerini hesaplamamıza yarayan ortak bir ölçüttür. Bu kanıyı Bay Destutt de Tracy’nin de paylaştığını söylemekten

memnuniyet duyuyorum.[64] Ona göre “Şu kesindir ki, fiziksel ve ahlaksal yetilerimiz başlı başına bizim ilk zenginliğimizi oluşturduklarından, bu yetilerin kullanılması, bir tür emek olarak, bizim ilk hazinemizi teşkil ederler ve her zaman bunları kullanarak zenginlik dediğimiz nesneleri, en gerekli, aynı zamanda en hoşa giden nesneleri yaratırız. Şu da kesindir: Tüm bu nesneler yalnızca kendilerini yaratan emeği temsil ederler ve bunların bir değeri hatta iki ayrı değeri varsa, bu değerler yalnızca o nesneleri sağlayan emek tarafından yaratılmıştır.”

Bay Say, Adam Smith’in büyük yapıtının mükemmelliklerinden ve kusurlarından söz ederken, onu hatalı bir biçimde şöyle suçluyor: “Bay Smith insan emeğine başlı başına bir değer üretici güç atfediyor. Oysa daha doğru bir çözümlemeyle, emeğin hareketine, daha doğrusu, insanın çalışmasına ancak doğanın ve sermayenin sağladığı aletler ve araçlar eşlik ettiğinde değerin oluştuğunu görebiliriz. O bu ilkeyi bilmediğinden, makinelere ve zenginliğin üretimine ilişkin doğru bir kuram geliştirememiştir.”

Adam Smith’in fikrine karşıt olarak Bay Say, dördüncü bölümde güneş, hava, hava basıncı gibi doğal etmenlerin mallara kattıkları değerlerden söz ediyor; bu değerler bazen insan emeğinin yerine geçiyor, bazen üretim sırasında ona eşlik ediyor.[65] Oysa bu doğal etmenler, *kullanım değerine* büyük katkıda bulunsalar da, Bay Say’ın sözünü ettiği mala herhangi bir değişim değeri katmazlar: Makinelerin yardımıyla ya da doğa bilgisinin gelişmesiyle, doğal etmenleri daha önce insanın yaptığı bir işi yapmaya sevk ettiğiniz an, ilgili ürünün değişim değeri de hemen düşer. Eğer bir zahire değirmenini on adam çeviriyorsa ve rüzgarın ya da suyun yardımıyla bu on adamın emeğinden tasarruf etmemizi sağlayan bir üretim gerçekleşirse, kısmen değirmenin çalışmasıyla üretilen unun değeri, tasarruf

edilen emek miktarı oranında düşecektir; toplum da on adamın üretebildiği mallarla zenginleşir ve onların geçimine ayrılmış ödenekler hiçbir zarar görmez. Bay Say sürekli olarak kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki farkı görmezden gelmektedir.

Bay Say, Dr. Smith'i, her eşyanın değerinin insan emeğinden türetildiğini düşündüğü için, doğal etmenlerin ve makinelerin mallara kattıkları değeri görmezden gelmekle suçluyor; ama bu suçlama bana pek anlamlı gelmiyor, çünkü Adam Smith hiçbir yerde doğal etmenlerin ve bizim için çalışan makinelerin sunduğu hizmetleri hor görmemiş, öte yandan, bunların mallara ekledikleri değerin doğasını çok haklı olarak ayrı tutmuştur – bunlar üretim bolluğunu artırarak, insanı daha zengin kılarak, kullanım değerine katkıda bulunarak bize yararlı olurlar; ama işlerini bedavaya gördüklerinden, hava, ısı, su kullanma karşılığında hiçbir şey ödenmediğinden, bize sağladıkları yardımlar değişim değerine herhangi bir katkıda bulunmazlar.

Bölüm XXI

Birikimin Kârlar ve Faiz Üzerindeki Etkileri

Mal mevcudunun kârları üzerine yaptığımız çıkarımlardan, ücretlerin sürekli yükselmesine yol açan bir neden olmadığı sürece, sermaye birikiminin hiçbir koşulda kârları düşürmeyeceği görülecektir. Emeği geçindirmeye ayrılan ödenekler ikiye, üçe ya da dörde katlansa, bu ödeneklerle istihdam edilecek gerekli el sayısının sağlanması uzun sürmeyecektir; ama ülkedeki besin arzını kesintisiz biçimde fazlalaştırmak giderek zorlaşacağından, aynı değerdeki ödenekler muhtemelen aynı miktarda emeği geçindiremez olacaklardır. Çalışanların temel tüketim malları hep aynı kolaylıkla artırılabilseydi, hangi tutarda sermaye biriktirilirse biriktirilsin, kâr ya da ücret oranlarında kalıcı bir değişme ortaya çıkmazdı. Bununla birlikte Adam Smith, istikrarlı biçimde, kârların düşmesini sermaye birikimine ve ondan kaynaklanan rekabete bağlar; üretime katılan her ek emekçi için besin sağlamanın giderek zorlaşması olgusundan ise hiç söz etmez. “Ücretleri yükselten mal mevcudu kârları,” der Smith, “kârın alçalmasına vesile olur. Birçok zengin tacirin mal mevcudu, hep bir ticarete konulunca, bunlar arasındaki karşılıklı rekabet tabii o ticaretin kârını alçaltmaya sebep olur. Aynı topluluk içinde yürütülen çeşit çeşit ticaretlerde buna benzer bir mal mevcudu çoğalması olunca, aynı rekabetin, bunların hepsinde aynı sonucu doğurması gerekir.” Adam Smith burada ücretlerin yükselmesinden söz ediyor, ama bu, nüfusun artmasından önce ödeneklerin artmasından ileri gelen geçici bir yükselme; oysa sermayenin artmasıyla aynı zaman zarfında sermayeyle kotarılan işlerin de aynı oranda arttığını fark etmemiş görünüyor. Bununla birlikte Bay Say, ülkede işlemeyen bir sermaye tutarının olamayacağını, çünkü talebi ancak üretimin sınırlayabileceğini son derece doyurucu bir biçimde

göstermiş bulunuyor. Tüketme ya da satma tasarısı olmadan kimse üretim yapmaz; ya hemen gereken ya da gelecekteki bir üretime yarayacak başka bir mal satın alma amacı olmadan kimse satış yapmaz. Öyleyse üretim yapan insan, aynı zamanda ya kendi mallarının ya da bir başka kimsenin mallarının tüketicisidir. Kişinin, amacına ulaşma, yani başka nesneleri edinme yolunda, üretimi kendisine en büyük kazancı getirecek mallardan uzun süre habersiz kalabileceğini varsaymak doğru değildir; bu yüzden de talep görmeyen bir malı devamlı olarak üretmesi pek olası değildir.[66]

Öyleyse, bir ülkede temel tüketim maddesi fiyatlarının çok yükselmesi nedeniyle ücretler de çok yükseğe çıkana, bu yüzden de mal mevcudu kârları, insanları birikimi kesmeye itecek denli düşene kadar, biriktirilmiş bir sermaye tutarının üretime sokulamaması gibi bir durum olamaz.[67] Mal mevcudu kârları yüksek iken, insanlarda biriktirme itkisi uyanır. Kişi arzularının tam olarak doyurulmadığını hissettikçe, daha fazla mal talep edecektir; talep ettiği mallarla değişebileceği yeni değere sahipse, bir efektif talep oluşmuş demektir. Cebinde 100.000£ olan bir insana yılda on bin pound verildiğinde, o kişi bu tutarı bir sandığa kilitlemeyecek, tersine, ya harcamalarını da 10.000£ kadar artıracak, kendisi için üretken biçimde kullanacak, ya da bu amaçla kullanmak isteyen bir başka kişiye borç olarak verecektir; her iki durumda da talep, farklı nesneler için olsa da artar. Harcamalarını artırmayı seçerse, muhtemelen bina, mobilya ya da bazı keyif eşyası için efektif talep oluşturur. Bu 10.000£'u üretken biçimde kullanmayı seçerse, tutacağı yeni emekçilere yönelik besin, giysi ya da ham mahsul için efektif talep oluşturur; ama bu da gene taleptir.[68]

Ürünler her zaman ürünlerle, ya da hizmetlerle satın alınabilir; bu değişimi gerçekleştiren tek araç paradır. Belli bir maldan çok üretildiğinde, piyasada bir mal fazlalığı

yaşanabilir ve bu yüzden o malı üreten sermaye amorti edilmeyebilir; ama bu, tüm mallar için geçerli değildir; zahire talebi onu yiyecek ağızlarla sınırlıdır, ayakkabı, ceket talebi de onları giyecek kişilerle; ama her ne kadar bir toplum ya da toplumun bir kesimi, tüketebileceğinden ya da istediğinden daha fazla zahire, ceket ve ayakkabı üretebilirse de, bu doğanın ya da zanaatın ürettiği her mal için geçerli olamaz. Bazıları, temin edebildiği sürece daha fazla şarap tüketecektir. Şaraptan bıkmış olan başkaları, mobilyalarının miktarını ya da niteliğini artırmak isteyecektir. Daha da başkaları, yaşadıkları yeri süslemeyi ya da evlerini genişletmeyi arzulayacaktır. Bunların hepsini ya da bir kısmını yapma arzusu her insanın yüreğine işlenmiştir; bunun için yalnızca araçlar gereklidir ve bu araçlar da ancak üretimin artırılmasıyla sağlanabilir. Eğer tasarrufumda besin ve başka temel tüketim maddeleri varsa, en çok yarar göreceğim, en çok istediğim nesneleri bana sağlamada gereken işçileri bulmak için çok beklememem gerekir.

Üretimin artmasının ve böylelikle ortaya çıkan talebin ücretleri düşürüp düşürmeyeceği, yalnızca ücretlerdeki yükselmeye bağlıdır; ücretlerin yükselmesi ise, sınırlı bir zaman haricinde, hep besin ve diğer temel tüketim maddelerinin üretilmesinde gerçekleşen kolaylıklara bağlıdır. Sınırlı bir zaman haricinde olduğunu söylüyorum, çünkü emekçi arzının, eninde sonunda onları geçindirecek araçlarla orantılı olduğu gerçeği daha net biçimde sergilenemez.

Sermaye birikimi ile besin fiyatları düşüşüne kârlarda da düşüşün eşlik ettiği yalnızca bir durum vardır ve o da geçicidir; bu da emekçinin geçimine ayrılan ödeneklerin nüfustan çok daha hızlı arttığı durumdur; – bu durumda ücretler yükselir, kârlar düşer. Herkes lüks mal tüketiminden vazgeçse ve yalnızca birikime yönelse, tüketimi hemen

gerçekleşemeyecek miktarda zorunlu tüketim mallarının üretilmesi söz konusu olabilir. Bunun sonucunda sayısı sınırlı olan bu mal için genel bir doygunluk yaşanır; dolayısıyla talep malın arzını karşılayamaz, malın üretilmesinde kullanılan sermaye de kâr alamaz olur. İnsanlar tüketmeyi kestiğinde, üretmeyi de keserler. Ama bunun kabul edilmesi, genel ilkeyi gölgelemez. Örneğin İngiltere gibi bir ülkede, tüm sermayenin ve emeğin yalnızca zorunlu tüketim malları üretimine ayrılacağını varsaymak pek mümkün değildir.

Tüccarlar sermayelerini dış ticarete ya da taşımacılığa yatırdıklarında, bunu zorunluluktan değil, her zaman tercihlerinden dolayı yaparlar, çünkü dış ticaret onlara iç ticaretten daha fazla kâr getirmektedir.

Adam Smith'in de doğru biçimde gözlemlediği gibi, "Yiyeceğe karşı olan istek, herkeste insan midesinin dar hacmi ile sınırlanmıştır. Fakat yapı, giyim kuşam, takım taklavat, ev döşemelerindeki rahatlıklarla süsler için olan isteğin ucu bucağı, sınırı yok gibidir." Öyleyse doğa, herhangi bir zamanda tarımda kârlı biçimde kullanılabilecek sermaye tutarını sınırlamış, ama "rahatlıklarla süsler" temin etmede kullanılacak sermaye tutarına sınır koymamıştır. Hedef, söz konusu lüks malları olabilecek en bol miktarda temin etmektir ve yalnızca dış ticaret, yani taşımacılık bunu iyi bir biçimde kotarabildiği içindir ki, insanlar yurtiçinde gerekli malları ya da onların ikamesini üretmekle değil, dış ticaretle meşgul olurlar. Bununla birlikte, özgül koşullar gereği dış ticarete ya da taşımacılığa sermaye ayırmamız mümkün olmadığında, sermayeyi daha az kazançlı olmasına karşın yerli üretimde kullanmamız gerekir; ayrıca "yapı, giyim kuşam, takım taklavat, ev döşemelerindeki rahatlıklarla süsler için olan isteğin ucu bucağı, sınırı" olmadığından, bunları sağlamada kullanılacak sermayenin de sınırı olmayacaktır; burada tek engel, böyle malları üretecek işçilerin geçimini sağlama gücümüzün sınırlarıdır.

Bununla birlikte Adam Smith, taşımacılığı seçeneklerden değil, zorunluluklardan biri olarak anlatıyor; taşımacılıkta kullanılan sermaye, bu işte kullanılmazsa atıl kalacakmış gibi, iç ticarette kullanılan sermaye miktarca sınırlanmazsa aşırı kabarıp büyürmüş gibi düşünüyor. Ona göre "Bir ülkenin sermaye mevcudu, *tümü o ülkenin tüketimini karşılayıp üretken emeğini geçindirmekte kullanılmayacak kadar artacak olursa*, bunun fazla kısmı, doğal olarak, taşımacılığa kayarak, aynı hizmeti başka ülkelerde görmekte kullanılır."

"Britanya'daki çalışmanın ürün fazlasının bir kısmıyla, her yıl Virginia ve Maryland'den, doksan altı bin fıçı kadar tütün satın alınır. Gelgelelim, Büyük Britanya talebi, belki on dört bin fıçıdan fazlasını gereksinmez. Onun için, geri kalan seksen iki bin fıçı, dışarı gönderilip, *anayurtta daha çok aranan bir şeyle değiş edilmezse*, bunların ithali derhal durmak, *onun yanı sıra, karşılığında her yıl bu seksen iki bin fıçının satın alındığı malın hazırlanmasında Büyük Britanya ahalisinden şimdi çalıştırılanların hepsinin üretken emeğine ket vurulmak gerekir*." Peki Büyük Britanya'daki üretken emeğin bu parçası, başka tür ürünler, örneğin karşılığında yurt

içinde daha fazla talep gören bazı mallar ithal edebileceğimiz ürünler yapmakta kullanılamaz mı? Kullanılamazsa, biz gene de bu üretken emeği, daha az kârlı da olsa, yurtiçinde talep gören ürünler yapmakta ya da en azından onları ikame edecek ürünler yapmakta kullanamaz mıyız? Kadife istiyorsak kadife yapamaz mıyız? Bunu yapamıyorsak, daha fazla kumaş ya da istediğimiz başka nesneleri üretemez miyiz?

Mal imal edip bunlar karşılığında yurtdışından mal alıyoruz, çünkü ithal ederek, o maldan ülkemizde ürettiğimizde sağlayacağımızdan daha fazla miktarı elde edebiliyoruz. Dış ticaretimizi kesildiğinde, o malı kendimiz üretmeye dönebiliriz. Öte yandan, Adam Smith'in bu fikri, bu konu hakkındaki genel öğretisiyle tutarsızlık göstermektedir. "Yabancı bir ülke, bir malı, bize kendi yapabileceğimizden daha ucuza sağlayabilirse, biraz üstünlüğümüz bulunur biçimde kullandığımız emeğimizin bir kısım ürünü ile, bunu onlardan satın almak yeğdir. *Ülkedeki genel emek, hep, bu emeği çalıştıran sermaye oranında olduğu için*, bu yüzden azalmadığı gibi, yukarda sözü geçen zanaat sahiplerinin çalışması da azalmaz. Yalnız emeğin en büyük üstünlükle çalışabileceği yolu bulmak kalır."

Gene, "Bundan dolayı, tüketebileceklerinden daha çok yiyecek üzerinde egemen bulunanlar, bunun fazlasını, yahut aynı şey demek olan bedelini, bu öteki çeşit haz veren nesnelerle değiş etmeği, her zaman için isterler. Sınırlı isteği karşılamaya dönük olandan daha fazlası, giderilmesi mümkün olmayıp tamamıyla ucu bucağı yok gibi gözüken bu isteklerin yerine getirilmesine ayrılır. Yoksullar, yiyecek bulacağız, diye zenginlerin bu heveslerini gidermek için lala paşalık etmek üzere didinir; bunu daha kesin olarak elde edebilmek için işlerini ucuzlatıp mükemmelleştirmek üzere birbirleriyle yarışırlar. İşçi sayısı, artan yiyecek miktarıyla

yahut toprakların artan işlenmesi ve ekilip biçilmesiyle çoğalır. Çalışmalarının içeriği en ileri iş bölümüne elverişli olduğundan, işleyebildikleri maddeler miktarı, kendi sayılarından çok daha büyük oranda artar. Giyim kuşamda, takım taklavatta yahut ev döşemekte insan icadının faydalı biçimde ya da süs olarak kullanılabileceği her türlü maddeye; yer altındaki fosillere veya madenlere; değerli metallere ve değerli taşlara karşı talep böylece ortaya çıkar.”

Dolayısıyla, bu kabullerden, talebe bir sınır çekilemeyeceği, herhangi bir düzeyde kâr getirdiği sürece sermayeye de sınır çekilemeyeceği ve ücretler yükselmedikçe, ne ölçüde olursa olsun sermaye bolluğunun kârları düşürmeye yetmeyeceği sonuçları çıkar; dahası, şu da eklenebilir: Ücretleri etkili ve kalıcı biçimde yükselten tek neden, sayıları giderek artan emekçilere besin ya da temel tüketim malları sağlamanın giderek zorlaşması olabilir.

Adam Smith, çok haklı olarak, mal mevcudunun kâr oranını saptamanın aşırı zor olduğunu gözlemlemiştir. “Kâr öyle oynaktır ki, belirli bir ticaretle uğraşan kimsenin kendisi, yıllık kârının ortalamasının ne olduğunu size her zaman söyleyemez. Şu veya bu derecede bir kesinlikle, bunların eskiden, yahut uzak çağlarda nasıl olabileceği üzerinde yargıda bulunmak ise büsbütün imkânsız olsa gerektir.” Ama doğrudan paradan ziyade para aracılığıyla sağlanan kazancın daha fazla olacağı açık olduğundan, şunu önerir: “Şu halde faizin gidişi, bize kârın gidişi üzerinde biraz fikir verebilir.” Kuşkusuz, hatırı sayılır bir zaman için piyasadaki faiz oranı geçerli biçimde bilinebilseydi, kârların gidişatını hesaplayabilmek için yeterince doğru bir ölçütümüz de olabilirdi.

Ama tüm ülkelerde, yanılgılı siyaset anlayışı nedeniyle devlet, yasayla saptanmış oranın üstünde kazanç sağlayacak herkese ağır ve yıkıcı cezalar koyarak piyasadaki adil ve serbest faiz oranını korumak üzere müdahalelerde

bulunmuştur. Muhtemelen tüm ülkelerde bu yasalardan sıyrılmanın bir yolu bulunsa da, kayıtlar bu konuda bize çok az bilgi sağlamaktadır; kayıtlardan piyasadaki faiz oranından ziyade, yasal ve sabit faiz oranını öğrenebiliyoruz. En son savaş sırasında, Hazine ve Donanma senetleri sıklıkla, onları satın alan kişilere, yatırdıkları paranın yüzde 7'si, 8'i ve hatta daha yüksek bir faiz oranında kazanç getirecek denli yükselmiştir. Hükümet bu dönemde yüzde 6'yı aşan bir faizle borçlanmış ve bireyler de sıklıkla borç aldıkları para için yüzde 10'dan fazla faiz ödemeye dolaylı yollardan itilmiştir; ama bu aynı süre içinde yasal faiz oranı tekdüze bir biçimde yüzde 5 oranında seyretmiştir. Dolayısıyla, piyasa oranının bu kadar değişebildiği de göz önüne alınınca, sabit ve yasal faiz oranı olarak saptanmış orana sağlam bir bilgi olarak bakılmamalıdır. Adam Smith, VIII. Henry'nin hükümranlığının 37'nci yılından I. James'in hükümranlığının 21'inci yılına kadar geçen zaman içinde yasal faiz oranının sürekli olarak yüzde 10 düzeyinde seyrettiği bilgisini bize vermektedir. Restorasyondan çok kısa süre sonra, yüzde 6'ya indirilmiş, Anne'in hükümranlığının 12'nci yılında ise yüzde 5'e çekilmiştir. Adam Smith, yasal oranın, piyasadaki faiz oranını öncelediğini değil, izlediğini düşünür. Amerika Savaşı'ndan önce hükümet yüzde 3'ten borçlanmış, başkent ile krallığın pek çok bölgesinde itibarlı insanlar yüzde 3∂, 4 ve 4∂ gibi oranlarla borç bulmuşlardır.

Faiz oranı her ne kadar nihai ve kalıcı biçimde ancak kâr oranınca belirlense de, başka nedenlerden kaynaklanan geçici değişikliklere açıktır. Paranın miktarında ve değerinde gerçekleşen her dalgalanmayla birlikte mal fiyatları da doğal olarak değişikliğe uğrayacaktır. Daha önce de gösterdiğimiz gibi, fiyatlar yalnızca üretimin kolaylaşması ya da zorlaşmasıyla değişmez, arzın talebe oranında ortaya çıkan değişmelere göre de değişiklik gösterir. Arzın aşırı artması, talebin azalması ya da paranın değerindeki bir yükseliş

nedeniyle malların piyasa fiyatı düştüğünde, ürünlerini aşırı düşmüş fiyatlardan satmaya razı olmayan imalatçının elinde, doğal olarak, olağandışı miktarlarda nihai mal birikir. Fiyatların düşmesinden önce, mallarını satarak yapabildiği olağan ödemeleri gerçekleştirebilmek için, şimdi borç bulmaya çalışır ve genellikle de borçlanmak için yüksek bir faiz oranı vermek zorunda kalır. Bununla birlikte, bu durum geçicidir; çünkü ya imalatçının beklentileri doğru çıkar ve malların piyasa fiyatı yeniden yükselir, ya da imalatçı talep azalmasının kalıcı olduğunu görerek olayların akışına direnmeyi bırakır: Fiyatlar düşer ve para ile faiz gerçek değerlerini yeniden kazanır. Yeni bir maden yatağının bulunmasıyla, bankacılıktaki suistimallerle ya da başka bir nedenle para miktarı büyük bir artış gösterirse, bunun nihai sonucu, para miktarının artışı oranında mal fiyatlarının da artması olacaktır; ama muhtemelen bunun faiz oranlarında etkisini göstermesi için belli bir sürenin geçmesi gerekir.

Tahvil biçimindeki varlıkların fiyatı, faiz oranı hakkında hüküm vermeye yeterli sağlamlıkta bir ölçüt değildir. Savaş zamanında menkul değerler piyasası devletin art arda borçlanmaları nedeniyle öyle yüklenmişti ki, senet fiyatı daha adil düzeyine yerleşemeden yeni bir tahvil işlemi gerçekleşiyor, ya da siyasal gelişmelere ilişkin tahminler nedeniyle tekrar dalgalanmaya başlıyordu. Bunun tersine, barış zamanında ise itfa fonu işlemleri, belli bir sınıftan kişilerin, ellerindeki mali kaynakları alışageldikleri, güvenli buldukları ve temettülerini olabildiğince düzenli biçimde alabildikleri işkolundan başkasına yöneltmedeki gönülsüzlükleri hisse senedi fiyatlarını yükseltir, böylece de menkul değerlerin faiz oranlarını piyasa oranının altına indirir. Hükümetin farklı menkul değerler için farklı faiz oranları ödediği de gözlemlenebilir. Yüzde 5 faizli 100£'lık bir hisse senedi 95£'tan satılırken, 100£'lık bir hazine tahvili, hem de yılda 4£ 11s 3d'den fazla faiz getirmemesine rağmen, bazen 100£ 10s'den satılabilir; bu menkul

değerlerden biri alıcısına yukarıdaki fiyatlarda yüzde 5∑’den fazla faiz getirir, öbürü ise ancak 4∑’in biraz üstünde kazandırır; bunun nedeni de, sarrafların güvenli ve kolayca satılabilir buldukları bu hazine tahvillerinden belli miktarda talep etmeleridir; miktarları bu talebin üstüne çıkarsa, değer yitirerek muhtemelen yüzde 5 faiz getiren hisse senetlerinin düzeyine iner. Yıllık yüzde 3 getiren bir hisse senedi, yüzde 5 getiren senede oranla her zaman daha yüksek bir fiyattan satılır, çünkü her ikisinin de borç anaparası ancak böylece paritede, yani 100£’luk para için 100£’luk hisse senedi düzeyinde ödenir. Piyasadaki faiz oranı yüzde 4’e düşebilir ve hükümet de yüzde 5 faizli bir senedin değer yitirmesi sonucu yüzde 4 faiz almaya razı olmayan, yüzde 5’lik hisse senedinin sahibine parite üzerinden ödeme yapar: Piyasadaki faiz oranı yıllık yüzde 3’e düşmedikçe hükümetin yüzde 3’lük hisse senedi sahibine böyle bir ödeme yapmada bir kazancı olmaz. Ulusal borcun faizini ödemek için, büyük tutarlarda para yılda dört kez ve birkaç gün için dolaşımdan çekilir. Bu tür para talepleri fiyatları ancak geçici olarak etkiler; genellikle de büyük bir faiz oranının ödenmesiyle birlikte etkileri sönümlenir.[69]

Bölüm XXII

İhracata Sağlanan Primler ve İthalata Getirilen Kısıtlamalar

Zahire ihracatına prim getirilmesi, malın fiyatının yabancı tüketici için düşmesine vesile olur, ama yurtiçi fiyatında böyle bir etkiyi kalıcı olarak oluşturmaz.

Varsayalım, İngiltere’de mal mevcudunun olağan ve genel kârlarını sağlayabilmesi için zahire fiyatının quarter başına 4£ olması gerekiyor; bu durumda zahirenin, quarter’ının 3£ 15s olduğu bir başka ülkeye ihraç edilmesi mümkün olmaz. Ama ihracatına quarter başına 10s’lik bir prim getirilirse, zahire yabancı ülkede 3£ 10s’ten satılacaktır ve dolayısıyla ister yabancı ülkede 3£ 10s’ten, ister yurtiçinde 4£’tan satılsın, yetiştiricisine aynı kârı sağlayacaktır.

Öyleyse, yabancı ülkede İngiliz zahiresinin fiyatını o ülkedeki üretim maliyetinin altına düşüren bir prim, İngilizler açısından zahire talebini genişletecek, o ülkenin üreticileri açısından ise zahire talebini daraltacaktır. İngiliz zahiresine talebin genişlemesi, yurtiçi piyasada zahire fiyatını bir süre için mutlaka yükseltir ve bu süre içinde yabancı piyasalarda primin vesile olabileceği bir fiyat düşüşünün yaşanmasını da önler. İngiltere’de zahirenin piyasa fiyatı üzerinde böyle işleyen nedenler, onun ne doğal fiyatına, ne de gerçek üretim maliyetlerine herhangi bir etkide bulunmaz. Bu nedenlerden dolayı ne zahire yetiştirmek için gerekli emek ne de sermaye artmıştır; tam da bu yüzden çiftçinin mal mevcudu kârı, söz konusu gelişmelerden önce diğer işkollarının mal mevcudu kârlarına eşit ise, fiyatlar yükseldikten sonra onların da hayli üstüne çıkar. Prim, çiftçinin mal mevcudu kârlarını yükselterek tarımı teşvik eder; sermaye imalattan tarıma kayar ve bu kayış, yabancı piyasalardaki artan zahire talebini doyuracak arz artışını da

mümkün kılar; bunun sonucunda yerli piyasada zahire fiyatı yeniden doğal ve gerekli olan düzeye düşer, kârlar da yeniden olağan düzeyine çekilir. Daha fazla buğdayın yabancı piyasada dolaşıyor olması, ihraç edildiği ülkede zahireye olan talebi de azaltır, ihracatçının kârını da, mesleğini sürdürebileceği en aşağı düzeye kadar düşürür.

Öyleyse bir primin zahire ihracatına nihai etkisi, yerli piyasada zahire fiyatını yükseltmek ya da düşürmek değil, yabancı tüketiciye fiyatını düşürmek olacaktır – eğer dış piyasada zahire fiyatı zaten iç piyasadaki fiyatın aşağısında değilse, zahirenin ihraç edildiği ülkede fiyat prim ölçüsünde düşecektir; yurtiçi zahire fiyatı yurtdışının üstündeyse, daha az bir düşüş yaşanır.

Edinburgh Review'un beşinci cildinde bir yazar, zahire ihracatına sağlanan prim konusuna değinirken, bu primin yurtdışı ve yurtiçi talepte ortaya çıkardığı etkileri çok net biçimde resmeder. Gene çok doğru olarak, ihracat yapan ülkede mutlaka tarımı teşvik edeceğine dikkat çeker; bununla birlikte, anlaşılan, Adam Smith'in ve bence diğer pek çok yazarın bu konuda düştüğü ortak hatadan da nasibini almıştır. Ona göre zahire fiyatı eninde sonunda ücretleri belirlediğinden, tüm diğer malların da fiyatını düzenleyecektir. Yazdıklarına bakılırsa, prim "çiftçilikte kârları yükselterek ziraatı teşvik eder; yurtiçi tüketiciler açısından zahire fiyatını yükselterek belli bir süre için onların temel geçim mallarını satın alma güçlerini azaltır, dolayısıyla gerçek servetlerini de düşürür. Bununla birlikte, şu çok açıktır ki, bu son söylediğim etki yalnızca sınırlı bir zaman diliminde geçerlidir: Emekçi tüketicilerin ücretleri, rekabetin öncesinde ayarlanmıştır ve o zaman bu ayarlamada rol oynayan aynı ilke, emeğin para cinsinden fiyatını aynı düzeye çıkarır, *böylece diğer malların fiyatını zahirenin para cinsinden fiyatına* yükseltir. Bu yüzden ihracata sağlanan prim, sonuç olarak yurtiçi piyasada zahirenin para cinsinden

fiyatını yükseltecektir; bununla birlikte, bu etki doğrudan değil, dış piyasada talebin genişlemesi yoluyla ve böylelikle ülkede gerçek fiyatın büyümesi yoluyla doğar: *Ama para cinsinden fiyatın bu yükselişi diğer mallara sirayet edince, sabit bir yerde duracaktır.*”

Bununla birlikte, malların fiyatını yükselten şeyin parasal ücretlerin yükselmesi olmadığını, para cinsinden ücretlerin yükselmesinin hep kârları etkileyeceğini gösterebilmişsem eğer, buradan, prim yüzünden mal fiyatlarının yükselmeyeceği çıkarımına da varılabilir.

Ama yurtdışında talebin artması sonucu zahire fiyatının geçici olarak yükselişi, emeğin parasal ücretlerinde hiçbir etki uyandırmaz. Zahire fiyatındaki yükselişin nedeni, eskiden yalnızca iç piyasada paylaşılan bir arz miktarı üzerinde rekabet ediliyor olmasıdır. Kârlar yükselince tarıma daha fazla sermaye girer ve böylece arzda artış sağlanmış olur; ama bu sağlanıncaya kadar fiyatların yükselmesi, tüketimin arzla orantılı olması için gereklidir, çünkü bu oran, ücretlerdeki yükselmeyle bozulmuş haldedir. Zahire fiyatının yükselmesi, piyasadaki miktarının azalmasından ileri gelir ve yerli müşterinin talebinin azalmasına neden olur. Ücretler artarsa, rekabet de artacaktır ve zahire fiyatının daha da yükselmesi gerekecektir. Bir primin yaratabileceği sonuçların dökümünü yaparken, zahirenin piyasa fiyatının nihai belirleyicisi olan doğal fiyatın da yükseleceğinden hiç söz etmedik; çünkü verili üretimin korunmasını güvenceye almak için ek emeğin gerekeceğini varsaymadık; doğal fiyatı ancak böyle bir gelişme yükseltebilir. Kumaşın doğal fiyatı 20s olsa, dış talepte büyük bir artış olduğundan fiyat 25s’ye ya da daha yukarıya çıksa, talep ikiye, üçe ya da dörde katlanmış olmasına karşın ona yetecek arz eninde sonunda sağlanacak ve kumaş yeniden doğal fiyatına, 20s’ye düşecektir. Dolayısıyla, yıllık 200.000, 300.000 ya da 800.000 quarter ihraç etsek de zahire eninde sonunda doğal

fiyatından üretilecektir; bu fiyat, zahire yetiştirmede ek bir emeğe gerek olmadıkça değişiklik göstermez.

Adam Smith'in haklı olarak övülen yapıtında itiraza en açık yer prim üzerine olan bölüm değil de, sonuç bölümüdür. Her şeyden önce, Dr. Smith zahireden, ihracat primiyle üretimi artırılamayacak bir mal olarak söz eder; hiç şaşmaksızın, primin yalnızca fiilen yetiştirilen miktara etki ettiğini ama daha fazla üretim için teşvik edici olmadığını varsayar. "Bolluk yıllarında," der Adam Smith, "alışılanın dışında bir ihraca sebep olmakla, primin zahire fiyatını iç piyasada doğal olarak düşeceği kertenin ister istemez yukarısında tuttuğu daha önce gösterilmişti. Prim konulmakla açıktan açığa gözetilen amaç bu idi. Kıtlık yıllarında prim çoğu kez kaldırılmakla birlikte, bolluk yıllarında primin sebep olduğu büyük ihracat, bir yılın darlığının bir başka yılın bolluğu ile giderilmesine çoğu zaman az çok engel olur. Bundan ötürü, gerek bolluk gerek kıtlık yıllarında prim, zahirenin para ile belirtilen fiyatının, iç piyasada primsiz halde olabileceğinden biraz daha çok yükselmesine ister istemez sebep olur."[70]

Adam Smith, anlaşılan, tezinin doğruluğunun tümüyle "zahirenin para ile belirtilen fiyatındaki bu artışın, o malı çiftçi için daha kazançlı kılarak, üretimini kuşkusuz özendirir diye düşünüldüğü" gerçeğine bağlı olduğunu çok iyi bilmektedir.

"Cevap olarak derim ki," diye devam eder, "primin etkisi, zahirenin gerçek fiyatını yükseltmek; yahut aynı miktarı ile çiftçiye (bulunduğu yörenin öbür ırgatlarının genellikle beslendikleri şekilde) ister bolluk içinde, ister orta halli, ister kıt kanaat, daha çok ırgat besleyecek gücü vermek olsa, bu mümkündür."

Eğer emekçi zahire dışında bir şey tüketmiyorsa, aldığı pay geçimini sağlayacak asgari miktardaysa, emekçiye ödenen

miktarın hiçbir koşulda düşürülemeyeceğini varsaymanın haklı bir gerekçesi var demektir – ama bazen emekçinin para cinsinden ücretleri hiç yükselmez, zahirenin para cinsinden fiyatının yükselişine oranla da yükselmez, çünkü zahire, ne kadar büyük bir paya sahip olursa olsun, emekçinin tüketim kalemlerinden yalnızca biridir. Ücretinin yarısı zahireye harcanıyorsa, diğer yarısı da sabun, mum, yakacak, çay, şeker, giysi vb. mallara, yani herhangi bir pahalanma varsaymadığımız mallara harcanıyordur; öyleyse, fiyatı kile başına 16s'dan 1∂ kile buğday alan bir emekçi, kilesi 8s'den iki kile buğday aldığı zamandaki kadar iyi ücret kazanıyordur; aynı şekilde bu, para olarak 24s alabilen bir emekçi, eskiden 16s aldığı zamandaki gibi iyi ücret alıyor, demektir. Zahirenin fiyatı yüzde 100 oranında yükselmiş olmasına karşın, onun ücretleri yalnızca yüzde 50 yükselmiştir; dolayısıyla, diğer işkollarında kârlar aynı düzeyde sürdüğü sürece, toprağa daha fazla sermaye çekebilmeye yeterli itki ortaya çıkacaktır. Ama ücretlerdeki bu yükselme, imalatçıların sermayelerini imalattan çekip toprağa sevk etmelerine de neden olacaktır; çünkü çiftçi malının fiyatını yüzde 100, ücreti ise yalnızca yüzde 50 oranında artırdığından, imalatçı da ücretleri yüzde 50 artırmak zorunda kalır; üstelik üretim maliyetlerindeki bu artışı, mamul malının fiyatında bir yükselişle telafi etmesi de mümkün olmaz; bunun sonucunda sermaye imalattan tarıma akar ve bu akış, zahire arzı fiyatı yeniden kilesi 8s'ye, ücretleri de haftalık 16s'ye çekecek kadar yükseltinceye dek sürer; imalatçı çiftçiyle aynı kârları almaya başladıkça, sermayenin bu ikisi arasındaki akışı da durur. Aslında zahire ekiciliği hep bu tarzda genişler, piyasada artan zahire talebini karşılamak için arz bu yolla artar. Emeği geçindirmeye ayrılan kaynaklar artar ve ücretler yükselir. Emekçinin içinde bulunduğu rahat durum, onu evlenmeye teşvik eder –nüfus artar ve zahire talebi, zahire fiyatını diğer eşya karşısında yükseltir– tarımda daha fazla sermaye kârlı biçimde çalıştırılabilir; arz talebe eşit hale gelinceye dek

tarıma yönelik sermaye akışı gerçekleşir; arzla talep eşitlenmeye başlayınca zahire fiyatı yeniden düşer, tarımdaki ve imalattaki kârlar yeniden bir düzeye oturur.

Ama ücretlerin, zahire fiyatındaki artıştan sonra durağan mı kaldığının, ufak mı, yoksa devasa bir yükseliş mi gösterdiğinin burada hiçbir önemi yoktur, çünkü çiftçi kadar imalatçı da ücret öder, bu yüzden de zahire fiyatındaki yükselişten eşit ölçüde etkilenirler. Ama bu yükselişin kârları üzerindeki etkisi eşit değildir, çünkü çiftçi malını yükselmiş bir fiyattan satabilirken imalatçı eski fiyatından satacaktır. Bununla birlikte, sermayenin bir işkolundan öbürüne kaymasını sağlayan da zaten bu eşitsizliktir; bu sayede daha fazla zahire yetiştirilir, daha az mamul mal üretilir. Mamullerin fiyatı artmayacaktır, çünkü daha az mamul imal edilmiştir; mamul mal arzının bir bölümü de, zahire ihracatı karşılığında elde edilmektedir.

Prim zahire fiyatını yükselttiğinde, fiyat diğer malların fiyatından yükseğe çıkabilir de çıkmayabilir de. Eğer çıkarsa, çiftçinin daha fazla kâr elde etmeye başlayacağı ve fiyat yeniden arzın bollaşması nedeniyle düşünceye kadar tarıma sermaye akışı yaşanacağı kuşkusuzdur. Eğer prim, zahire fiyatını diğer mallar karşısında yükseltmiyorsa, bunun vergi ödeme olumsuzluğunun ötesinde, yerli tüketiciye zararı nerededir? İmalatçı zahiresi için daha fazla ödüyorsa, karşılığında nihai olarak zahire satın alınacak olan malını da yüksek fiyattan satarak bunu telafi edebilir.

Adam Smith'in düştüğü hata, *Edinburgh Review*'daki yazarın hatasıyla aynı noktadan kaynaklanır: Her ikisi de, "zahirenin para cinsinden fiyatının, o ülke içinde üretilen diğer tüm malların fiyatını belirleyeceğini" düşünür.[71] Adam Smith şöyle der: "Emeğin para ile belirtilen pahasını, o ayarlar. Emek pahası her zaman öyle olmalıdır ki, işçiye kendisini ve ailesini ya bolluk içinde ya orta halli ya da kıt kanaat (işverenlerin, topluluğun ilerleyen, yerinde sayan

yahut geri giden durumuna göre, işçiyi beslemek zorunda kaldıkları biçimde) geçindirmeye yeter zahire satın alma imkânını versin. Toprağın işlenmemiş bütün öbür ürünlerinin para ile belirtilen fiyatlarını ayarladığı için hemen hemen bütün mamullerin gereçlerinin fiyatını da o ayarlar. Emeğin para ile belirtilen pahasını düzenlemekle, araç gereçle çalışmanın ve mamul yapımının fiyatını, o ayarlar. Bunların her ikisini düzenlemekle de, yapılıp bitmiş olan mamulün para ile belirtilen fiyatını düzenler. *Emeğin ve toprakla emekten doğan her şeyin para ile belirtilen fiyatının, kuşkusuz, zahirenin para ile belirtilen fiyatı oranında ya yükselmesi, ya alçalması gerekir*."

Adam Smith'in bu görüşünün yanlış olduğunu daha önce göstermeye çalışmıştım. Malların fiyatındaki artışı, zahire fiyatındaki artışın zorunlu bir sonucu olarak gören Dr. Smith, zahire fiyatındaki söz konusu artışı karşılayabilecek başka hiçbir mali kaynak yokmuş gibi düşünüyor. Kârları bütünüyle göz ardı ediyor; oysa işte tam da kârlardaki bu düşüş, malların fiyatlarını artırmaksızın mali kaynağı oluşturur. Dr. Smith'in bu görüşü temelli olsaydı, ne denli büyük bir sermaye birikiminden söz edersek edelim, kârlar hiçbir zaman gerçekten düşmezdi. Ücretler arttığında, çiftçi zahiresinin fiyatını yükseltebilseydi, dokumacı, şapkacı, kunduracı ve diğer her tür imalatçı da kendi mallarının fiyatlarını aynı oranda yükseltebilseydi, parasal açıdan bakıldığında fiyatların tümü artmış olsa da, mallar birbirlerine oranla gene aynı değeri taşımayı sürdürürlerdi. Bu işkollarının her birinde üretilen mallar, diğer işkollarındaki mallardan daha önce ne kadarına denk düşüyorsa, şimdi de o kadarına denk düşer; bu işkollarında çalışan insanlar açısından önemli olabilecek tek durum da budur, çünkü serveti oluşturan para değil, mallardır. Ham mahsulün ve malların fiyatlarındaki artış, ancak varlıkları yalnızca altın ve gümüşten oluşanlara, ya da yıllık gelirleri, ister külçe biçiminde, ister para biçiminde olsun, değerli

madenlerle ödenen kişilere zarar verecektir. Şimdi, para kullanımının bütünüyle bir yana bırakıldığını ve tüm ticaretin takas usulü gerçekleştirildiğini varsayalım. Bu koşullar altında zahirenin diğer eşyayla değişilme değeri yükselebilir mi? Eğer yükselebilirse, o zaman zahirenin değerinin diğer tüm malların değerini belirlediği doğru değildir; çünkü böyle bir şeyden söz edebilmemiz için, zahirenin diğer mallar karşısındaki göreli değeri değişiklik göstermemelidir. Eğer yükselemez diyorsak, ister bereketli, ister kısır toprakta, ister çok emekle, ister az emekle, ister makinelerin yardımıyla, isterse makine kullanılmadan yetiştirilmiş olsun, zahire her zaman diğer tüm mallardan eşit bir miktar karşılığında değiştirilebilecektir.

Bununla birlikte, Adam Smith'in genel öğretisi, yukarıda alıntıladığım pasajda söylediklerine denk düşse de yapıtının bir başka bölümünde, onun, değerin doğasına ilişkin doğru bir açıklama verdiğini belirtmeden edemeyeceğim. "Altın ve gümüşle bir başka çeşit mal arasındaki oran," der Dr. Smith, "*BÜTÜN HALLERDE, herhangi bir ülkede yürürlükte olabilecek herhangi bir kâğıt paranın mahiyet veya miktarına değil, herhangi bir zamanda geniş ticaret âlemi pazarını beslemekte olan maden ocaklarının zenginliğine ya da yoksulluğuna bağlıdır*." Adam Smith burada, belli türdeki malları piyasaya getirmek için gereken emek miktarında artış olurken, başka türdeki malları piyasaya getirmek için gereken emek miktarında bu türden bir artış olmaması durumunda, birinci türden malların göreli değerlerinin yükseleceğini bütünüyle kabul etmiyor mu? Kumaşı ya da altını piyasaya getirmek için eskisinden daha fazla emek gerekmiyorsa, bunların göreli değerleri artmayacaktır; ama zahireyi ve ayakkabıları piyasaya ulaştırmak için daha fazla emek gerekir hale gelmişse, zahire ile ayakkabıların değeri, kumaş ile altından paranın değerine kıyasla artmayacak mıdır?

Adam Smith, bir kez daha primin, para değerinde kısmi bir düşme etkisi uyandıracağını belirtir: “Maden ocaklarının verimliliğinden ileri gelen ve ticaret âleminin büyük bir kısmında aynı yahut hemen hemen aynı etkiyi gösteren gümüş fiyatının düşmesi, başlı başına herhangi bir ülke için pek az önemi olan bir sorundur. Para ile belirtilen bütün fiyatların bu yüzden yükselişi, o fiyatları elde eden kimseleri gerçekten zengin etmemekle birlikte gerçekten yoksul da düşürmez. Gümüş bir sofra takımı gerçekten ucuzlar ve bütün başka şeyler tıpatıp eski gerçek değerinde kalır.” Bu gözlem son derece yerindedir.

“Ama belli bir ülkenin ya kendisine özgü durumunun yahut siyasal kurumlarının sonucu olduğu için, yalnız o ülkede oluşan gümüş değerindeki alçalışın pek büyük önemi vardır. Kimseyi gerçekten zenginleştirmek şöyle dursun, bu alçalış, herkesi gerçekten yoksullaştırmaya vesile olur. Bütün malların para ile belirtilen fiyatında, bu durumda ancak o ülkeyi özgü olan yükseliş, oradaki her türlü çalışmayı az çok tavsatmak ve yabancı milletlerin, ora işçileri için kurtarmayacak kadar az gümüş karşılığı hemen hemen her türlü mal vererek, değil yalnız dış piyasada, iç piyasada da, onlardan ucuza satış yapabilmelerini mümkün kılmak yatkınlığındadır.”

Yukarıda da sergilediğim üzere, zahirenin piyasa fiyatı, primin etkisiyle talebin artması sonucu doğal fiyatını aşar; sonra, ek arz sağlanınca yeniden doğal fiyatına döner. Ama zahirenin doğal fiyatı, mamullerin doğal fiyatı kadar sabit değildir; çünkü zahireye yönelik her ek talepte, daha niteliksiz topraklar ekime açılır; bu topraklarda belli bir mahsulü yetiştirebilmek için daha fazla emek gerekir. Dolayısıyla, zahire ihracatına sağlanacak sürekli bir prim, zahire fiyatının kalıcı biçimde yükselmesini beraberinde getirir ve bu da başka bir yerde de gösterdiğim gibi, rantı mutlaka yükseltir.[72] Bu yüzden, zahire ithalatının

kısıtlanmasında ve ihracatına prim sağlanmasında taşra beylerinin yalnızca geçici değil, kalıcı çıkarları vardır; ama ithalata yüksek gümrük resimleri konulmasında ve malların ihracatına prim sağlanmasında imalatçının kalıcı bir çıkarı olmaz; onların bundan çıkarı yalnızca geçicidir.

Mamul malların ihracatına sağlanacak bir prim, Dr. Smith'in de kabul ettiği gibi, mamul malların piyasa fiyatını kuşkusuz bir süre için yükseltir, ama doğal fiyatını yükseltmez. Nitekim, 200 insanın emeği, eskiden 100 insanın ürettiği mal miktarının iki katını üretecektir; dolayısıyla, gerekli sermaye miktarı, gerekli mamul arzını sağlamada kullanılmaya başlayınca, yeniden mamullerin fiyatı doğal fiyatlarına düşer ve piyasada yüksek fiyatların sağladığı yararlar yok olur. Öyleyse yalnızca mamullerin piyasa fiyatının yükselmesinden ek arzın sağlanmasına kadar geçen zaman aralığında, imalatçılar yüksek kârların keyfini sürebilirler; çünkü fiyatlar eski düzeylerine iner inmez, kârlar da genel düzeye düşer.

Bu yüzden, zahire ithalatına yasaklamalar getirilmesinde taşra beylerinin pek bir çıkarlarının olmadığı, daha çok imalatçıların mamul mal ithalatına getirilen yasaklamalardan çıkar sağladığı konusunda Adam Smith'e katılmak şöyle dursun, taşralı beylerin bundan en fazla çıkar sağlayan kesim olduğunu bile düşünüyorum; bunların söz konusu yasaklamalardan elde ettikleri üstünlük kalıcıyken, imalatçınınki yalnızca geçicidir. Dr. Smith, doğanın zahire ile diğer mallar arasında büyük ve temelli bir farklılık oluşturduğunu gözleyebilmiştir, ama bu durumdan çıkardığı sonuç, bu gözlemiyle tam bir çelişki içindedir; çünkü tam da bu farklılık nedeniyle rant oluşur ve taşra beyleri zahirenin doğal fiyatının yükselmesinden çıkar sağlar. Dr. Smith imalatçının çıkarı ile taşra beylerinin çıkarını karşılaştırmak yerine, imalatçının çıkarıyla çiftçinin çıkarını karşılaştırmalıydı; çünkü çiftçinin çıkarı, toprak sahibinin

çıkarından çok ayrıdır. Ne imalatçılar mamullerinin doğal fiyatının yükselmesinden çıkar sağlar ne de çiftçiler zahirenin ya da başka ham mahsullerin doğal fiyatının yükselmesinden çıkar sağlar; oysa bunların her ikisi de ürünlerinin piyasa fiyatı doğal fiyatını aştığında büyük yararlar elde eder. Bunun tersine, zahirenin doğal fiyatının yükselmesi, tam da toprak sahiplerinin çıkarınadır; çünkü rantın yükselmesi, ham mahsul yetiştirmenin zorlaşmasından kaynaklanan kaçınılmaz bir sonuçtur; bu zorlaşma olmaksızın doğal fiyat yükselemez. İmdi, zahire ihracatına sağlanan primlerle ithalatına getirilen yasaklamalar, talebi artırdığında ve daha kısır toprakların tarıma açılmasını sağladığında, zorunlu olarak mahsul yetiştirmenin zorlaşmasına vesile olurlar.

Mamullerin ya da zahirenin ithaline getirilecek yüksek vergilerin ya da bunların ihracına sağlanacak primin tek etkisi, sermayenin bir parçasının, doğal haline bırakıldığında gitmeyeceği bir işkoluna kaymasıdır. Bu tür önlemler, toplumun mali kaynaklarının yıkıcı sonuçlar doğuracak biçimde dağıtılmasına neden olurlar – bu, görece olarak daha az kâr getirecek bir işkolunda çalışmaya başlaması ya da çalışmasını sürdürmesi için bir imalatçıya rüşvet vermek anlamına gelir. Bu, vergilendirmelerin en kötü türüdür, çünkü ülke içinden aldığını yabancı ülkeye de vermez; kaybın ne kadar olacağı, toplam sermayenin ne kadar yararsız biçimde dağıtıldığına bağlıdır. Dolayısıyla zahirenin İngiltere’deki fiyatı 4£, Fransa’daki fiyatı da 3£ 15s ise, zahireye getirilecek 10s’lik bir prim, sonuçta onun Fransa’daki fiyatını 3£ 10s’ye indirecek, İngiltere’deki fiyatınınsa, 4£ olarak kalmasına neden olacaktır. İngiltere, ihraç edilen her quarter başına 10s’lik bir vergi kaybına uğrar. Fransa’ya ithal edilen her quarter başına Fransa, yalnızca 5s kazanır; böylelikle, quarter başına 5s’lik değer, kaynakların bu dağılımı nedeniyle mutlak olarak yitip gider, bu da muhtemelen zahirenin değil de, başka bir temel

tüketim maddesinin ya da keyif eşyasının üretiminde azalmaya yol açar.

Bay Buchanan, Dr. Smith’in primlere ilişkin savlarındaki yanlışlığı fark etmiş görünür; alıntıladığım son pasajda, pek yerinde olarak şöyle der: “Doğanın zahireye bir gerçek değer yüklediğini ve parasal fiyatını değiştirmekle zahirenin bu gerçek değerinin değiştirilemeyeceğini öne sürerken, Dr. Smith, onun kullanım değeri ile değişim değerini karıştırmaktadır. Kıtlık sırasında, bir kile buğday bolluk sırasında olduğundan daha fazla insan beslemeyecektir, ama bu bir kile buğday kıt olduğunda, bol bulunduğu döneme oranla daha fazla miktarda lüks mal ve keyif eşyası karşılığında değişilebilecektir; bu nedenle, kıtlık dönemlerinde ellerinde satabilecekleri bir besin fazlası bulunan toprak sahipleri, daha zengin insanlar olurlar; bunlar, ellerindeki fazlalığı, zahirenin daha bol olarak bulunduğu dönemde olduğundan daha fazla değerde başka keyif eşyasıyla değiştirirler. Dolayısıyla, primlerin zahire ihracına teşvik getirdiği yerde, fiyatlarda da gerçek bir yükselmeye neden olmayacağını savunmak, anlamsızdır.” Bay Buchanan’ın çalışmasının bu kısmında primler konusuna ilişkin olarak öne sürdüğü savların bütünü bana son derece açık ve tatmin edici görünüyor.

Bununla birlikte, emek fiyatındaki artışın mamul mallardaki sonuçları konusuna gelindiğinde, Bay Buchanan’ın da Dr. Smith ya da *Edinburgh Review* yazarı kadar yanlış düşünceler savunduğunu düşünmeden edemiyorum. Başka yerlerde de dikkat çektiğim üzere, Bay Buchanan, kendine özgü bir tutum alarak, emek fiyatının zahire fiyatıyla hiçbir bağlantısı olmadığını, dolayısıyla da zahirenin gerçek değerinin, emek fiyatını hiç etkilemeden yükselebileceğini savunur; emek fiyatının bu değişimden etkileneceği kabul edilecek olursa, Bay Buchanan da Adam Smith ve *Edinburgh Review* yazarı gibi, mamul malların

fiyatlarında da artış olacağını savunmalıdır. Bu durumda, Bay Buchanan'ın para değerindeki düşüşle zahire değerindeki artışı birbirinden nasıl ayırt edebileceğini, ya da Dr. Smith'inkinden daha farklı bir sonuca nasıl varabileceğini anlamakta zorlanırım. *Wealth of Nations/Milletlerin Zenginliği*'nin I. cilt s. 276'ya ilişkin bir notunda Bay Buchanan şu gözlemde bulunur: "Ama zahirenin fiyatı, topraktan alınan başka ham mahsullerin para cinsinden fiyatını belirlemez. Madenlerin fiyatını da kömür, odun, taş gibi diğer çeşitli yararlı maddelerin fiyatını da belirlemez; *emeğin fiyatını, mamul malların fiyatını belirlemez*; dolayısıyla zahirenin fiyatını artırdığı ölçüde prim, hiç kuşkusuz çiftçi açısından gerçek bir kazançtır. Bu nedenle, prim siyaseti bu temelde tartışılmamalıdır. Zahirenin fiyatını yükseltmekle tarımı teşvik ettiği kabul edilmelidir. Dolayısıyla asıl sorun, tarımın teşvik edilmesinin gerekip gerekmediğine gelip dayanır." – Demek, Bay Buchanan'a göre primler çiftçi açısından gerçek bir kazanç oluşturuyorsa, bunun nedeni emeğin fiyatını yükseltmemesidir; primler emeğin fiyatını yükseltseydi, her şeyin fiyatı da bununla aynı ölçüde yükselirdi ve o zaman tarıma herhangi bir teşvikten söz edemezdik.

Bununla birlikte, herhangi bir malın ihracına getirilen primin genel olarak, paranın değerini küçük bir oranda düşürme eğiliminde olduğu kabul edilmelidir. İhracatı kolaylaştıran her şey, bir ülkede para birikiminin önünü açar; bunun tersine, ihracata köstek olan her şey de böylesi bir birikimi azaltma eğilimindedir. Vergi getirilen malların fiyatları yükseleceğinden, vergilendirme genellikle ihracatı azaltma, dolayısıyla da ülkeye para girişini gemleme eğilimindedir; aynı ilkeye bağlı olarak, primler de ülkeye para girişini teşvik eder. Bunlar, vergilendirmeye ilişkin genel gözlemlerde daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Merkantil sistemin zararlı etkileri Dr. Smith tarafından tam olarak açığa çıkarılmıştır; bu sistemin bütün amacı, yabancılarla rekabeti kısıtlama yoluyla yerli piyasadaki malların fiyatını yükseltmekti, ama bu sistem, tarımsal sınıflara, toplumun diğer kesimlerine verdiğinden daha fazla zarar veriyor değildi. Söz konusu sistem, sermayeyi kendi başına akmayacağı kanallara zorla yönlendirerek, üretilen genel mal miktarını azaltmıştı. Fiyatların sürekli yüksek olması, kıtlıktan değil, üretimdeki zorluktan kaynaklanıyordu; dolayısıyla da satıcıları bu malları daha yüksek bir fiyattan satsa da, üretimde gerekli sermaye miktarı kullanılmaya başladığında, yüksek kârlarla satamıyordu.[73]

İmalatçıların kendileri de, tüketiciler olarak, söz konusu mallar için ek bir fiyat ödemek durumundaydı; tam da bu yüzden “her ikisi (hem şirket hukuku hem de yabancı mal ithaline getirilen gümrük vergileri) her yerde eninde sonunda yerli toprak sahipleri, çiftçiler ve emekçiler tarafından ödenir.”

Taşra beylerinin yabancı zahireye karşı benzer yüksek gümrük resimleri getirilmesini Adam Smith’in yetkesine başvurarak savundukları şu günlerde, buna dikkat çekmek daha da gerekli hale gelmiştir. Yasamanın yaptığı bir hata yüzünden üretim maliyetleri, dolayısıyla da çeşitli mamul malların fiyatları tüketiciyi sıkıntıya sokacak denli yükseldiğinden, bize de adalet adına yeni haraçlara boyun eğmemiz öğütleniyor. Keten, muslin ve yünlüler karşılığında hepimiz daha fazla fiyat ödediğimiz için, zahire karşılığında da daha fazla ödememiz gerektiği sanılıyor. Dünyada işbölümünün genel yapısına uygun olarak, mamul mallarımızın içerdikleri emekle yurtdışından daha büyük miktarda ürün sağlayabilme seçeneğini bir yana itmekle kalmıyoruz, üstüne üstlük ham mahsul arzını teşvik edip ülkedeki emeğin üretme gücünü de baltalayarak kendimizi

iyice cezalandırıyoruz. Yanlış bir siyasetin bizleri ittiği hataları teslim etmek ve çok geçmeden evrensel serbest ticaretin sağlam ilkelerine tedrici bir dönüş hareketi başlatmak çok daha akıllıca olacaktır.[74]

Bay Say şu gözlemde bulunur: “Pek uygun olmasa da ticaret dengesi olarak adlandırılan konuya ilişkin konuşurken belirttiğim üzere, yabancı bir ülkeye başka mallardansa değerli madenler ihraç etmenin bir tüccara daha makul geldiği durumda, bu tüccarın bu madenleri ihraç etmesi devletin de çıkarınadır, çünkü devlet yalnızca yurttaşları yoluyla kazanç sağlar ya da kayba uğrar ve dış ticaret açısından da bireye en uygun olan, devlete de en uygun olandır; dolayısıyla devlet, değerli madenler ihraç etmek isteyen bireylerin önüne engeller çıkarmakla yalnızca hem bireylere hem de devletin kendisine daha az kâr sağlayacak bir başka mal ihraç etmeye zorlamış olur. Bununla birlikte, bunları yalnızca *dış ticaretle ilgili olarak* söylediğimin altı çizilmelidir, çünkü tüccarların kendi yurttaşlarıyla yaptıkları anlaşmalardan sağladıkları kârlar, bu arada sömürgelerle yapılan ayrıcalıklı ticaret anlaşmalarından sağladıkları kârlar, devlet açısından bütünüyle kazanç hanesine yazılamaz. Aynı ülkeden bireyler arasındaki ticarette, üretilen yararlılığın değeri, *la valeur d’une utilité produite*, dışında bir başka kazançtan söz edilemez.”[75] (Cilt i, s. 401). Burada, iç ile dış ticaretin getirdiği kârlar arasındaki ayrımı göremiyorum. Tüm ticaretin amacı, üretimi artırmaktır. Eğer bir fıçı şarap satın alabilmek için 100 günlük emek ürünü değerinde külçe ihraç etme gücüne sahip olsaydım, ama hükümet külçelerin ihracını yasaklayarak şarabımı 105 günlük emek ürünü değerinde bir malla satın almaya beni zorlasaydı, beş günlük emek ürününü kaybetmiş olurdum, ben kaybedince devlet de kaybetmiş olurdu. Ama bu muameleler aynı ülkenin farklı bölgelerinden bireyler arasında gerçekleşmiş olsaydı ve tüccar alımlarını yaparken hangi malı elden çıkaracağı

konusunda serbest bırakılsaydı, hem birey hem de aynı yolla ülke bu üstünlükten yararlanırdı; hükümet onu en az yararlı malla alım yapmaya zorlasaydı da, birey ile ülke aynı kayba uğrarlardı. Bir imalatçı, aynı sermayeyle kömürün bol olduğu bir ülkede, kömürün az bulunduğu bir yerde işlediğiyle aynı miktarda demir işleyebiliyorsa, ülke aradaki fark kadar yarar sağlayacaktır. Ama eğer hiçbir yerde bol kömür yoksa ve imalatçı da demir ithal ederse ve bu ek miktarı aynı ölçüde sermaye ve emek kullanarak imal ettiği bir mal karşılığında elde edebiliyorsa, benzer biçimde bu ek demir miktarıyla ülkesine yarar sağlayacaktır. Bu çalışmanın altıncı bölümünde, iç ya da dış, tüm ticaretin ürünlerin değerini değil, miktarını artırarak, yararlı olduğunu ortaya koymaya çalıştım. İç ve dış ticareti en yararlı olacak biçimde sürdürsek de, yasaklayıcı yasalarla kendimizi en az yararlı bir duruma mahkum etsek de, üretilen değerde değişiklik olmayacaktır. Kâr oranı ve üretilen değer, aynı kalacaktır. Sağlanacak üstünlük, Bay Say’ın iç ticaretle sınırlı gördüğü üstünlüğe gelip dayanır; ticaretten sağlanan kazanç, her halükârda *utilité produite*’in[76] değerinden başka bir şey olmayacaktır.

Bölüm XXIII

Üretime Sağlanan Primler Üzerine

Mal mevcudu kârları, yıllık ürünün toprak ile emek arasında bölünmesi ve mamul mallar ile ham mahsullerin göreli fiyatları gibi konularda çıkardığım ilkelerin nasıl işlediğini gözlemlemek için, ham mahsulün ve diğer malların üretiminde primlerin ne gibi etkileri olduğunu ele almak yararlı olacaktır. İlk önce, varsayalım hükümet, zahire *üretimine* sağlayacağı prim için ödenek oluşturmak amacıyla, tüm mallara bir vergi koymuş olsun. Bu tür bir verginin hiçbir kısmı hükümet tarafından harcanmayacağından ve vergi ile yalnızca bir sınıftan alınan tüm miktar başka bir sınıfa aktarılacağından, bir bütün olarak ulus bu tür bir vergi ve prim nedeniyle ne zenginleşmiş, ne de yoksullaşmış olur. Bu ödeneği oluşturan verginin, vergilendirilen malların fiyatlarını artıracağı, dolayısıyla bu malları tüketen herkesin söz konusu ödeneğe katkıda bulunacağı, başka deyişle, söz konusu malların doğal ya da gerekli fiyatı artarken piyasa fiyatlarının da artacağı ilk elden kabul edilmelidir. Ama tam da bu malların doğal fiyatını artıran nedenle, zahirenin doğal fiyatı düşecektir. Üretime prim verilmeden önce, zahirenin fiyatı, çiftçilerin zahire için ödedikleri rantı ve harcamaları karşılayan, ayrıca kendilerine ortalama kâr oranını sağlayan bir düzeydeydi; prim sağlandıktan sonraysa, zahire fiyatı en az prim miktarı kadar düşmedikçe, çiftçiler ortalama kâr oranının üstünde bir gelir elde edeceklerdir. Öyleyse, vergi ile primin etkisi, malların fiyatını onlara konulan vergiye eşit miktarda yükseltmek, zahirenin fiyatınıysa sağlanan prim miktarında düşürmek olacaktır. Buna ek olarak, sermayenin tarım ile imalat sanayisi arasındaki dağılımında hiçbir kalıcı değişiklik olmayacağı da gözlemlenecektir, çünkü ne sermayenin miktarında ne de nüfusta bir değişiklik olduğundan, ekmek ve mamul mallar için talep bütünüyle

aynı kalacaktır. Çiftçinin kârı, zahirenin fiyatındaki düşüşten sonra ortalama oranın üzerinde olmayacaktır; imalatçının kârları da, mamul malların fiyatındaki artıştan sonra, bu orandan daha düşük olmayacaktır; öyleyse prim, zahirenin üretiminde toprağa daha fazla sermaye sunmazken, malların imalatında da daha az sermaye kullanılmasına yol açmaz. Peki ama, bu durumdan toprak sahibi nasıl etkilenecektir? Ham mahsule konulan bir verginin, toprağın para cinsinden rantını değiştirmezken zahire cinsinden rantını düşürmesine yol açan aynı ilkeler, vergiye tümüyle zıt olarak üretim priminin para cinsinden rantı değiştirmeden, zahire cinsinden rantı yükseltmesine de neden olur.[77] Toprak sahibi, parasal olarak aynı kalan rantıyla, mamul mallara daha yüksek fiyat öderken, zahireye daha düşük bir fiyat ödeyecektir; dolayısıyla büyük olasılıkla ne daha zengin, ne de daha yoksul olacaktır.

İmdi, bu türden bir önlemin ücretler üzerinde herhangi bir etkisi olup olmayacağı, emekçinin, mal satın alırken vergi nedeniyle ödemesi gereken fazladan miktarı, primden sonra alacağı besinin fiyatındaki düşmeyle karşılayıp karşılayamayacağı sorusuna bağlıdır. Bu iki miktar eşitse, ücretler olduğu gibi kalacaktır, ama vergi konulan mallar emekçinin tükettiği mallar ise ücreti düşecek, aradaki fark da işverenin cebine girecektir. Ama bu da işveren açısından gerçek bir üstünlük sayılmaz; ücretlerdeki düşme, onun kâr oranını elbette artıracaktır, ama prime kaynak oluşturan ödeneğe emekçinin katkısı ne kadar az olursa, işverenin katkısının da o kadar çok olacağı akıldan çıkarılmamalıdır; başka deyişle, işveren de primden ve yükselmiş kâr oranından elde ettiği kazanca eşit oranda artacak harcamalarıyla vergiye katkıda bulunacaktır. İşverenin kârı artar, ama bu artış, kendi vergi payının yanı sıra, emekçininkini de ödemeye gider; emekçisi adına ödediği verginin telafisi, ücretlerin düşmesinde ya da aynı anlama gelecek biçimde, kârların yükselmesinde kendini gösterir.

Kendi adına ödediği vergiyle oluşan kaybı ise, primlerin zahire fiyatını düşürmesiyle tazmin edilmiş olur.

Bu noktada, şu ayrıma dikkat çekmek yerine olacaktır; harcanan emeğin ya da zahirenin doğal değerindeki bir değişme ile vergilendirme ve primler nedeniyle zahirenin göreli değerinde ortaya çıkan bir değişme, kârlar üzerinde farklı etkiler gösterir. Zahirenin fiyatı, onun emek fiyatındaki değişim nedeniyle düşerse, yalnızca sermayenin kâr oranı değişmekle kalmayacak, aynı zamanda kapitalistin durumu da iyileşecektir. Kapitalist daha fazla kâr elde ederken bu kârların harcandığı nesneler için daha fazla ödeme yapmaz; zahire fiyatındaki düşüş, yapay olarak primler tarafından sağlandığındaysa, yukarıda da gördüğümüz gibi, böyle kazançlı bir durum söz konusu olmayacaktır. Zahire değerindeki, insanın tükettiği bu en önemli nesnelerden birinin üretilmesinde daha az emeğin gerekli olmasından kaynaklanan gerçek düşüşte, emeğin daha üretken hale geldiğini söylememiz gerekir. Aynı miktarda sermayeyle aynı miktarda emek kullanılıp, daha yüksek miktarda ürün sağlanır. Bu durumda yalnızca kâr oranı artmakla kalmayacak, aynı zamanda bu kârı elde eden kişinin durumu da iyileşecektir; her kapitalist para cinsinden aynı miktarda sermaye karşılığında daha büyük bir parasal gelir elde etmekle kalmayacak, aynı zamanda bu parayı harcayarak kendisine daha fazla miktarda mal sağlayabilecektir, kapitalistin keyif eşyası artacaktır. Oysa primler devreye girdiğinde, kapitalistin bir malın fiyatındaki düşüşten sağladığı yarar, başka bir mal için aynı oranda yüksek bir fiyat ödemenin getirdiği zararla dengelenir. Aldığı bu daha yüksek kâr oranı, onun daha yüksek fiyatı ödemesini mümkün kılar; durumu kötüleşmemiş, ama hiçbir bakımdan iyileşmemiştir de. Daha yüksek bir kâr oranı alsa da, ülkenin toplam toprak ve emek ürününden, aldığı pay daha büyük olmaz. Zahirenin değerinde doğal nedenlerle bir düşüş olduğunda, bu durum başka malların fiyatında bir

yükselmeye yol açmaz; tam tersine, diğer malların fiyatı, üretimlerinde kullanılan hammaddenin ucuzlaması nedeniyle düşer; oysa aynı fiyat yapay yollarla düştüyse, buna her zaman başka bir malın değerinde gerçek bir yükselme eşlik eder; zahire daha ucuza satın alınabiliyorsa, başka mallar da daha pahalıya satın alınıyor demektir.

Öyleyse bu, temel tüketim maddelerine getirilen vergilerin, ücretleri yükselttikleri ya da kâr oranını düşürdükleri için özel bir zarara yol açmadıklarına bir başka kanıt oluşturmaktadır. Kârlar gerçekten de düşerler, ama yalnızca emekçiye düşen vergi payı oranında: Bu miktar da her halükârda ya onun işvereni ya da emek ürününün tüketicisi tarafından ödenecektir. İşverenin yıllık gelirinden 50£ çıkarıp onun tükettiği malların fiyatına 50£ eklemeniz, işvereni ya da topluluğu, diğer sınıfları etkilediği ölçüde etkilemez. Söz konusu miktar malların fiyatlarına eklenecek olursa, cimri biri, söz konusu malları tüketmeyerek vergiden kaçabilir; ama herkesin gelirinden dolaylı biçimde kesilecek olursa, aynı cimri adam kamu giderlerini karşılamada üstüne düşen adil payı ödemekten kaçamaz.

Öyleyse zahire üretimine sağlanan bir prim, zahireyi görece ucuz, mamulleri ise görece pahalı hale getirirse de, ülkenin yıllık toprak ve emek ürünü üzerinde hiçbir gerçek etki doğurmaz. Şimdi, ters yönde bir önlem alındığını – malların üretimine sağlanacak bir prim için ödenek oluşturma amacıyla, zahireye vergi konulduğunu düşünelim.

Böyle bir durumda zahirenin pahalanacağı, mallarınsa ucuzlayacağı açıktır; malların ucuzlaması emekçinin zahire fiyatındaki artışla uğradığı zararı karşılayabildiği sürece, emeğin fiyatında değişiklik yoktur; ama emekçi, malların ucuzluğundan yararlanamayacak hale gelirse, ücretler yükselir, kârlar düşer, para cinsinden rant ise, eskisiyle aynı düzeyde kalır; kârlar düşer, çünkü daha önce de açıkladığım gibi, işverenler emekçinin vergi payını böyle ödemiş olurdu.

Ücretlerin artmasıyla emekçi, zahire fiyatının yükselmesiyle ödediği vergiyi telafi eder. Ücretini mamul mallara harcamadığı sürece primden de herhangi bir pay almış olmaz; prim bütünüyle işverenin cebine gider, vergi ise kısmen çalışanlar tarafından ödenir. Bu fazladan yük, emekçilerin omzuna bindiğinden, onlara ücretler biçiminde bir telafi sağlanmak zorunda kalınır, dolayısıyla ortalama kâr oranı düşer. Bu durumda da prim, karmaşık gelişmelere yol açsa da, ulusal ölçekte hiçbir sonuç doğurmaz.

Bu sorunu ele alırken, böylesi bir önlemin dış ticarette yaratacağı etkileri bilinçli olarak konu dışı bıraktık; başka ülkelerle ticari bir bağlantısı olmayan, yalıtılmış bir ülke varsaymayı tercih ettik. Ülkede zahire ve mal talebi aynı kalacağından, hangi alana sağlanırsa sağlansın, primin kimseyi sermayesini bir işkolundan diğerine aktarmaya itmeyeceğini gördük. Ama dış ticaret hesaba katıldığında ve ticaretin serbest olduğu varsayıldığında, bu geçerli olmayacaktır. Bu durumda malların ve zahirenin göreli değerini değiştirerek, bunların fiyatlarında güçlü bir etki yaratarak, doğal fiyatları düşürülen malların ihraç edilmesini büyük ölçüde teşvik etmiş, doğal fiyatları yükseltilen mallarınsa ithalatını kışkırtmış oluruz; bu tür bir mali önlem, işkollarının doğal dağılımını bütünüyle değiştirebilir ve söz konusu değişme, yabancı ülkelere yarar sağlarken, böylesi saçma bir siyaseti benimseyen ülke açısından yıkıcı sonuçlar doğurabilir.

Bölüm XXIV

Adam Smith’in Toprak Rantına İlişkin Öğretisi

Adam Smith şöyle der: “Çokluk, olsa olsa alışılmış fiyatı, pazara ulaştırılması için kullanılmak gereken mal mevcudunu alışılmış kârlarıyla birlikte yeniden yerine koymaya yeten toprak mahsulleri piyasaya getirebilir. Alışılmış fiyat bunu aşarsa, fazlası doğal ranta gider. *Fiyat fazla olmazsa, mal pazara getirilmekle birlikte, arazi sahibine rant veremez.* Fiyatın fazla olup olmayacağı, talebe bağlıdır.”

Bu pasajı okuyan biri, doğal olarak yazarın rantın doğası hakkında bir yanlışa düşmeyeceğine güvenip, toplumun gereksinmeleri nedeniyle ekime açılan toprağın niteliğinin, “*mahsulünün alışılmış fiyatına*”, “*alışılmış fiyatı, pazara ulaştırılması için kullanılmak gereken mal mevcudunu alışılmış kârlarıyla birlikte yeniden yerine koymaya*” yetip yetmeyeceğine bağlı olduğunu düşünebilir.

Ama Dr. Smith şu anlayışı benimsemiştir: “Toprak mahsulünün kimisi vardır ki, talebin, onları pazara iletmeye yetenden fazla bir fiyatı her zaman getirebilmesi gerekir”, besini de bu tür toprak mahsullerinden sayar.

Adam Smith şöyle devam eder: “Hemen her durumda toprak, yiyeceğin, pazara iletilmesi için gerekli bütün emeği, beslenebileceği en bol şekilde beslemeye yetenden daha fazlasını yetiştirir. Bu fazla da, o emeği çalıştıran mal mevcudunu, kârları ile birlikte yeniden yerine koymaya yetecek olandan daima daha çoktur. Onun için, rant olarak, mülk sahibine her zaman bir şey kalır.”

Peki, buna gösterdiği kanıtlar nelerdir? – Şu sözlerinden başka kanıt göstermez: “Norveç ile İskoçya’daki en kıraç

arazide hayvanlar için bir tür çayır yetişir. Bu hayvanların sütü ve yavruları, onlara bakmak için gereken emeğin geçimini sağlayıp, çiftçinin yahut sürü veya davar sahibinin, alışılmış kârını çıkardıktan başka, mülk sahibine ufak bir rant sağlamaya yeter.” İmdi, bu söylenenlere biraz kuşkulu bakma hakkım olduğu kabul edilmeli; en kıraç olandan en bayındır olana, her ülkede, üzerinde kullanılan mal mevcudunun kârlarıyla birlikte o ülkedeki alışılmış ve olağan kârları da çıkarmaya yetecek değerde mahsul bırakmayan türden topraklar bulunduğuna inanıyorum. Amerika’da böyle olduğunu hepimiz biliyoruz ve buna karşın, kimse de bu ülkede rantı düzenleyen ilkelerin Avrupa’dakilerden farklı olduğunu savunmuyor. Ama İngiltere’nin ekimde çok ilerleme kaydettiği, hatta artık rant bırakmayan türden toprak kalmadığı doğruysa, eskiden böyle toprakların bulunduğu da aynı ölçüde doğrudur; gene de böyle toprakların varlığının ya da yokluğunun mevcut durumda herhangi bir önemi yoktur, çünkü Büyük Britanya’da, bir toprağa herhangi bir sermaye harcanıyor ve karşılığında mal mevcudu kârları ile olağan kârlar alınabiliyorsa, bu sermayenin eski bir toprağa mı, yoksa yeni bir toprağa mı harcanmış olduğunun bir önemi yoktur. Bir çiftçi, toprağı işlemek üzere yedi ya da on dört yıllık bir kira sözleşmesi imzalayıp, buğday ve ham mahsulün cari fiyatının, toprağa harcamak zorunda olduğu mal mevcudu kısmını yerine koymaya ve rantı ödemeye yettiğini bilerek, diyelim, 10.000£ sermayeyi toprakta kullanabilir. Ama 1.000£ daha sermaye harcadığında, olağan mal mevcudu kârlarını alamayacaksa, o toprakta 11.000£’luk sermaye kullanmayacaktır. Çiftçi daha fazla sermaye kullanıp kullanmayacağına, yalnızca ham mahsul fiyatının giderlerini ve kârını karşılamaya yetip yetmediğini hesaplayarak karar verir, çünkü ek bir rant ödemeyeceği bellidir. Sözleşmesinin bitiminde bile rant yükümlülüğü artmaz; çünkü toprak sahibi kullanılan ek 1.000£’luk sermaye için rant talep ederse, çiftçi sermayesini geri çekebilir; ne de olsa,

varsayımımıza göre zaten bu sermayeyi toprağa harcayarak, mal mevcudunu bir başka işkolunda kullandığında alacağı alışılmış ve olağan kârları anca elde edebilmektedir; bu yüzden, ham mahsul fiyatı yükselmedikçe, ya da aynı kapıya çıkar, alışılmış ve genel kâr oranları düşmedikçe bir de rant ödemesini kaldıramaz.

Eğer Adam Smith'in güçlü zekası bu olguya yönelmiş olsaydı, rantı ham mahsul fiyatını oluşturan bileşenlerden biri olarak açıklamazdı; çünkü ham mahsul fiyatı, her yerde, toprağa harcanan ve rant bırakmayan son sermaye parçasından elde edilen getiriyle belirlenir. Dr. Smith bu ilkeyi kavramış olsaydı, maden ocaklarının rantı ile toprak rantını belirleyen yasada bir ayrım gözetmezdi.

“Örneğin, bir kömür madeninin rant sağlayıp sağlamaması,” der Adam Smith, “biraz verimliliğine, biraz bulunduğu yere bağlıdır. Herhangi çeşit bir madenden şu kadar emekle çıkarılabilecek cevher miktarı, aynı emekle, aynı cinsten başka madenlerin çoğundan çıkarılabilecek cevherden fazla ya da eksik olmasına göre, o madenin verimli yahut kısır olduğu söylenebilir. Yeri elverişli olan kimi kömür madenleri verimsizliğinden ötürü işletilemez. Çıkarılan ürün masrafı karşılamaz. Bu madenler ne kâr getirir, ne de rant. Kimi madenler de vardır; bunların ürünü çalıştırılmaları için gerekli emeğin bedelini ödemeye ve mal mevcudunu alışılmış kârlarıyla birlikte yeniden yerine koymaya ancak yetişir. Bunlar, girişimciye biraz kâr getirirse de, mülk sahibine rant sağlamaz. Ocakları, olsa olsa, arazi sahibi kârla işletebilir. İşin girişimcisi olduğu için, oraya harcanan sermayenin alışılmış kârını kendisi elde etmiş olur. İskoçya'daki kömür madenlerinin birçoğu bu tarzda işletilir. Başka türlü işletilebilmelerine de olanak yoktur. Ocakların sahibi bir miktar rant almadan, kimsenin onları işletmesine izin vermez.”

“Aynı ülkedeki, yeterince verimli başka kömür madenleri, bulundukları yerden ötürü işletilemezler. Ocaktan, çalışma masrafını koruyacak kadar cevher, alışılmış ve alışılmış olandan da az bir emekle çıkarılabilir. Gelgelelim, seyrek nüfuslu olan, iyi yolları ya da su ile ulaşımı bulunmayan, denizden uzak bir ülkede, bu çıkan miktar satılamaz.” Burada ranta ilişkin tüm ilke hayranlık uyandırıcı bir netlikle açıklanmıştır, ama maden ocaklarına ilişkin bu açıklama sözcüğü sözcüğüne toprak için de geçerlidir; ne var ki Dr. Smith şöyle devam eder: “Yerüstü mülklerde durum başka türlüdür. Bunların gerek ürün gerek rant değeri; izafi verimliliğin değil, mutlak verimliliğin oranındadır.” Peki ama, varsayalım, rant bırakmayan toprak kalmadı; o zaman en kötü topraktaki rant miktarı, mahsul değerinin, sermaye giderleri ile olağan mal mevcudu kârlarını aşan kısmıyla oranlı olacaktır: Aynı ilke, bir ölçüde daha iyi nitelikte olan ya da daha elverişli konumda bulunan toprağın rantını da yönetecektir, dolayısıyla böyle bir toprağın rantı, sahip olduğu üstünlükler gereği, daha kısır toprağınkini aşacaktır; aynısı, nitelik bakımından daha iyi olan sıradaki toprak ve en iyisi dahil diğerleri için de geçerlidir. Öyleyse, toprak rantı olarak ödenecek mahsul parçasını belirleyenin, toprağın göreli bereketi olduğu ne kadar kesin ise, maden ocağı rantı olarak ödenecek ürün parçasını belirleyenin de madenin göreli bereketi olduğu o kadar kesin değil midir?

Bazı maden ocaklarının, çalışma masraflarını ve kullanılan sermayenin olağan kârlarını ucu ucuna karşılamaları nedeniyle yalnızca sahiplerince çalıştırılabileceklerini ilan eden Adam Smith’ten, buna göre tüm maden fiyatlarını tam da bu ocakların belirlediğini kabul etmesini bekleriz. Eğer eski maden ocakları, gerekli kömür arzını sağlamaya yetmiyorsa, kömür fiyatı yükselecek ve bu yükseliş, yeni, daha kısır maden ocağının sahibi, ürünlerinden olağan mal mevcudu kârını alır hale gelinceye dek sürecektir. Madeni yeterince verimliyse, ocak sahibini sermayesini bu işte

kullanmaya ikna olması için fiyatın çok da yükselmesine gerek yoktur; ama yeterince verimli değilse, fiyatın ocak sahibine giderlerini karşılayacak ve olağan kârlarını verecek denli yükselmesi gerekeceği açıktır. Bununla birlikte Adam Smith aynı fikirde değildir: "Sonra, en verimli kömür ocağı, bütün öteki komşu madenlerin fiyatına düzen verir. Komşularından biraz daha aşağı fiyata satmakla, mal sahibiyle girişimciden, birincisi daha fazla rant alabileceğini, öteki ise daha çok kâr edeceğini görür. Komşuları pek buna katlanamadıkları, bu onların gerek rantlarını gerek kârlarını daima azalttığı, bazen büsbütün ortadan kaldırdığı halde, çok geçmeden, aynı fiyata satmak zorunda kalırlar. Kimi işletmeler bütün bütün yüzüstü bırakılır. Ötekiler ise, hiç rant veremez; yalnız sahiplerince işletilebilir." Eğer kömür talebi azalırsa, ya da eğer yenilikler nedeniyle istihsal edilen miktar artarsa, kömür fiyatı düşer ve bazı madenler kapanır; ama her koşulda, fiyat, işler durumdaki, rant yükümlülüğü altında olmayan madenin giderlerini ve kârını karşılamaya yeterli düzeydedir. Bu yüzden en az verimli maden fiyatı belirler. Aslında bu, başka bir yerde Adam Smith tarafından da şu sözlerle belirtilmiştir: "Bütün öteki mallarda olduğu gibi, kömürün de epeyce bir zaman satılabileceği en düşük fiyat, pazara iletilmesinde kullanılan mal mevcudunu alışılmış kârları ile birlikte yeniden yerine koymaya tam olarak yeten fiyattır. Mal sahibinin rant alamadığı; ya kendisinin çalıştırması ya olduğu gibi bırakması gereken bir kömür madeninde, kömür fiyatı, genel olarak aşağı yukarı, bu fiyat olmak gerekir."

Ama rant ödenmeyen ya da vasat nitelikte olan ocaklarda üretimin bırakılmasını gerektirecek koşulun aynısı, yani hangi nedenle olursa olsun kömürün bollaşması ve böylece de fiyatının düşmesi, rant ödenmeyen ya da vasat nitelikte topraklarda üretimin durması için de geçerlidir; aynı biçimde, ham mahsulün miktarı bollaşınca ve bu yüzden fiyatı düşünce, böyle topraklarda ekim durur. Örneğin, tıpkı

pirincin bazı ülkelerde tuttuğu yer gibi, patates de insanların genel ve ortak besini haline gelirse, şu anda ekim yapılan toprakların dörtte birinde ya da yarısında ekim durur; çünkü Adam Smith'in de söylediği gibi, "böyle bir patates acre'ı, yine, 6 bin kantar besleyici madde yetiştirmiş" ise ve "bu, buğday acre'ında yetişenin üç katı" ise, şu çok açık ki, daha önce buğday ekiminde kullanılan toprakların şimdi yetiştirdikleri patates miktarını tüketebilecek bir nüfus artışı uzunca bir zaman gerçekleşemez; bunun sonucunda patates üretimine geçmiş toprakların pek çoğunda ekim durur, rant düşer; nüfus ikiye, üçe katlanmadan da ekilen toprak miktarı ve ödenen rant, eski düzeyine kavuşmaz.

Toprak sahibi de, ister üç yüz insanı besleyen patatesten, ister yüz insanı besleyen buğdaydan oluşsun, gayrisafi üründen daha büyük bir pay alamayacaktır; çünkü her ne kadar emeğin ücretleri buğdaya değil, patatese bağlanacağından üretim masrafları bir hayli düşecekse ve bu yüzden gayrisafi üründen emeğin ücretleri ödendikten sonra kalan kısım oldukça artacaksa da, bu kalan kısımdaki artıştan ranta ödenecek pay artmayacaktır; buradaki artış da tümüyle kârlara eklenecektir, –kârlar, her zaman ücretlerin düşmesiyle artar, artmasıyla düşer. İster buğday ister patates ekilmiş olsun, rant gene aynı ilkeyle işleyecektir– rant her zaman, aynı toprakta olsun, farklı nitelikteki topraklarda olsun, kullanılan eşit miktarda sermayenin verdiği mahsul miktarları arasındaki farktır; bu yüzden de aynı nitelikteki topraklar ekildiği, toprakların birbirlerine göre verimliliklerinde ya da üstünlüklerinde bir değişme olmadığı sürece, rantın gayrisafi ürün içindeki payı aynı kalacaktır.

Bununla birlikte Adam Smith, toprak sahibine düşen payın üretim maliyetlerinin azalması nedeniyle artacağını savunuyor; dolayısıyla, ona göre toprak sahibinin bollaşan mahsulden aldığı miktar ve aldığı pay, mahsul az iken

aldığından daha fazla oluyor. “Bir pirinç tarlası,” der Adam Smith, “en verimli ekin tarlasından daha çok yiyecek yetiştirir. Yılda her biri 30 ile 60 kile arası iki ürün, bir acre pirincin alışılmış ürünü imiş. Bundan dolayı, ekimi daha çok emek istemekle birlikte, bütün o emeğin beslenmesine harcandıktan sonra, geriye çok daha büyük bir fazla kalır. Onun için, pirincin halkça en beğenilen günlük bitki yiyeceği olduğu, rençperlerin başlıca onunla beslendiği pirinç ülkelerinde *bu daha büyük fazlanın, ekin ülkelerindekinden daha büyük bir payı, toprak sahibine ait olmak gerekir*.”

Bay Buchanan da şunu belirtir: “Toprağın zahireden daha fazla verebildiği başka bir mahsulün tüketimi insanlar arasında yaygınlaşırsa, toprak sahibinin rantı bu yeni mahsulün bollaşması oranında artacaktır.”

Patates insanın genel besini haline geldiğinde, toprak sahipleri uzun bir zaman aralığı boyunca rantlarındaki azalmanın cefasını çekecektir. Yiyecekler şu andaki değerin üçte birine düştüğü halde, muhtemelen, şimdi aldıklarından daha fazla yiyecek alamayacaklardır. Ama toprak sahibinin rantıyla aldığı tüm mamul malların değeri çok değil, yalnızca toprak verimliliğinin artması nedeniyle hammaddelerinin değerinde gerçekleşen düşüş kadar ucuzlayacaktır.

Nüfus artıp da eskisiyle aynı miktarda toprak ekilir olduğunda, toprak sahibinin mahsulden aldığı pay da eski düzeyine gelecek, ama bu payın değeri eskisiyle aynı olmayacaktır. Öyleyse rant, eskisiyle aynı, kârlar ise çok daha yüksek olacaktır, çünkü besinin fiyatı, dolayısıyla da ücretler çok daha düşmüş haldedir. Emek talebi böylece daha da artar, toprak sahipleri de topraklarına yönelik artan talebin yararını görmeye başlarlar.

Aslında, mevcut topraklarda böyle daha bol besinler yetiştirildiğinde, ekilen topraklardan daha iyi mahsul

alındığında, toplumun gelişmesi ölçüsünde, söz konusu topraklar daha yüksek rant bırakır ve aynı toprakla öncekinden daha çok daha büyük bir nüfus beslenebilir. Bu gelişmeden toprak sahipleri mutlaka büyük yarar sağlar ve böyle bir durum, çalışmada ortaya konulan ilkelerle bence tamı tamına tutarlıdır: Toprakların doğasından kaynaklanan olağanüstü kârlar kalıcı olamazlar, çünkü toprağın verdiği her fazla mahsul, birikimi teşvik etmeye yetecek kadar makul bir miktar düşüldükten sonra, eninde sonunda toprak sahibine kalır.

Emek fiyatının mahsul bolluğu nedeniyle bu ölçüde düşmesiyle birlikte, yalnızca halihazırda ekilen topraklardan daha fazla mahsul alınmakla kalmayacak, topraklarda daha fazla sermaye kullanma, daha büyük değer üretme olanağı da doğacaktır; aynı zamanda, kısır topraklarda da yüksek kârlarla ekim yapılabilecek, bu hem toprak sahibine hem de tüketici sınıfına yarar sağlayacaktır. Toprak –en önemli tüketim maddesini üreten bu makine– üstünlük kazanacak, kendisinden beklenen hizmetlerle orantılı bir fiyat alacaktır. İlk aşamada emekçiler, kapitalistler ve tüketiciler bundan istifade edecekler, ama nüfusun artmasıyla birlikte, bu üstünlük tedricen toprağı mülkiyeti altında bulunduranlara aktarılacaktır.

Topluma hemen, toprak sahiplerine de uzun vadede çıkar sağlayan tüm bu yeniliklerden bağımsız olarak, toprak sahibinin çıkarı her zaman tüketicinin ve imalatçının çıkarına karşıttır. Zahire fiyatının yüksek kalmasının tek nedeni, üretiminde ek emek miktarı gerekmesidir; çünkü zahirenin üretim maliyeti artmıştır. Aynı neden, hiç şaşmaz biçimde rantı da yükseltir; üretimle ilgili maliyetlerin artmasının, toprak sahibinin çıkarına olması bu yüzdendir. Bununla birlikte aynı durum, tüketicinin çıkarına değildir; o, zahire fiyatının para ve mamul mallara göre düşük olmasını arzular, çünkü zahireyi her zaman mamul mallarla ya da

parayla satın almaktadır. Zahire fiyatının yüksek olması imalatçının da çıkarına değildir, çünkü zahire fiyatının yükselmesi emeğin ücretlerinin de artmasına vesile olacak, ama imal ettiği malın değerini yükseltmeyecektir. Öyleyse yalnızca kendi tükettiği zahire karşılığında ürettiği maldan, ya da aynı anlama gelmek üzere, ürettiği malın değerinden daha fazla vermekle kalmayacak, üstüne üstlük artan gideri karşılığında bir telafi de görmeyecektir. Bu yüzden toprak sahipleri dışında tüm sınıflar, zahire fiyatının artmasından zarar görür. Toprak sahibi ile halk arasındaki ilişki, ticaretteki ilişki gibi değildir; ticarette müşterinin de satıcının da eşit ölçüde kazançlı olduğu söylenebilir, ama toprak sahipleri ile halk arasındaki ilişkide bir taraf tümüyle kazançlı çıkarken, diğeri tümüyle kaybeder; zahire, ithal edilerek ucuzlatılabileceği halde ithal edilmiyorsa, bir tarafın uğrayacağı kayıp diğer tarafın kazancından çok daha büyük olacaktır.

Adam Smith, para değerinin düşük olması ile zahire değerinin yüksek olması arasında hiçbir zaman bir ayrım gözetmediği için, toprak sahibinin çıkarının toplumun diğer kesimlerinin çıkarıyla ters düşmediğini sanır. İlk durumda paranın değeri diğer mallara göre düşüktür, öbüründe ise hepsine göre yüksektir. Birincisinde zahire ile mamul mallar aynı göreli değerde seyreder; ikincisinde zahire değeri mamul mallara olduğu gibi, paranın değerine göre de yüksektir. Adam Smith’in aşağıdaki gözlemi para değerinin düşük olduğu duruma uygulanabilir, ama zahirenin yüksek değerde olduğu duruma uygulanamaz. “İthal her zaman serbest olsa, yıllar üst üste alındığında çiftçilerimizle taşralı mülk sahiplerimizin ellerine, zahirelerine karşılık, ithalin gerçekte çoğu zaman yasak olduğu şimdikine göre belki daha az para geçer. Ama ellerine geçen para daha değerli olur; bütün öteki çeşit malların daha çoğunu alır ve daha çok emek çalıştırır. Bundan ötürü, gerçek zenginlikleri, gerçek gelirleri, daha az gümüşle belirtilse bile şimdikinin

aynı olur ve hem şimdiki kadar zahire ekip biçme gücü ellerinden alınmamış hem hevesleri kaçırılmamış olur. Tersine, zahirenin parayla belirtilen fiyatının düşmesinden ileri gelen gümüşün gerçek değerindeki yükseliş; bütün öbür malların parayla belirtilen fiyatını biraz düşürdüğü için, bu düşüşün oluştuğu yerlerde, yurtiçi çalışmaya bütün yabancı piyasalarda bir üstünlük sağlar; böylece o çalışmayı özendirip artırmaya vesile olur. Fakat yurtiçi zahire piyasasının genişliği, zahirenin yetiştiği ülkedeki genel çalışma oranında olmak; yahut zahireye karşılık verilecek bir başka şey üretenlerin ve dolayısıyla kendilerinde bir başka şey ya da (aynı kapıya çıkan) bir başka şeyin bedeli bulunanların sayısı oranında olmak gerekir. Ama her ülkede iç piyasa zahire için en yakın ve en uygun geleni olduğu gibi, en büyük ve en önemli piyasa da odur. Dolayısıyla, zahirenin para ile belirtilmiş ortalama fiyatındaki düşüşten ileri gelen, gümüşün gerçek değerindeki bu yükseliş, zahire için en büyük ve en önemli olan piyasayı büyütmeye ve öylece zahirenin yetişmesini tavsatacak yerde özendirmeye vesile olur."

Zahirenin para cinsinden fiyatının yüksek ya da düşük olması, altın ile gümüşün bolluğuna ve ucuzluğuna bağlıdır ve toprak sahibi için hiç mi hiç önemli değildir, çünkü bundan Adam Smith'in de anlattığı üzere, her ürün eşit ölçüde etkilenir; oysa zahire fiyatının görece yüksek olması toprak sahibine her zaman büyük yarar sağlar; çünkü birincisi, ona rant olarak daha büyük miktarda zahire verilmesine neden olur; ikincisi her bir birim zahire başına yalnızca daha büyük miktarda paraya değil, parayla satın alabileceği daha büyük miktarda mala hükmedebilir.

Bölüm XXV

Sömürge Ticareti Üzerine

Adam Smith, sömürge ticareti üzerine gözlemlerinde hem serbest ticaretin yararlarını hem de sömürgelerdeki üreticilerin, mahsullerini en pahalı piyasada satıp, mamul mal ile türlü malzemeyi en düşük fiyata alabilmelerini engelleyen sömürgecilerinin elinden çektikleri adaletsizliği son derece doyurucu biçimde sergilemiştir. Ayrıca, her ülke, sanayisi tarafından üretilenleri istediği yerde ve zamanda serbestçe değişebilse, dünya ölçeğinde en iyi işbölümünün kurulacağını ve insanların temel tüketim mallarını ya da keyif eşyasını bolca bulabilmesinin sağlanacağını da göstermiştir.

Dr. Smith, ticaret hürriyetinin sağlanmasıyla hem bütünün hem de her bir ülkenin çıkarının kesin biçimde gerçekleşeceğini göstermeye çalışır; sömürgelerine ilişkin olarak benimsediği dar kafalı siyasanın Avrupa ülkelerine de en az çıkarları kurban edilen sömürgelerine olduğu kadar zarar verdiğini anlatır.

“Sömürge ticareti tekeli,” der Adam Smith, “merkantilist sistemin bütün öbür pinti ve uğursuz tedbirleri gibi lehine kurulduğu ülkenin çalışmasını azıcık olsun artırmayıp, tam tersine, azaltarak bütün öbür ülkelerin çalışmasını ama özellikle sömürgelerin çalışmasını cılızlaştırır.”

Bununla birlikte, Dr. Smith konunun bu bölümünü fazla net bir biçimde irdelememiş, sömürgeye uygulanan sistemin adaletsizliğini sergilerken gösterdiği ikna ediciliği burada gösterememiştir.

Bence, bir anayurdun, sömürgesi altındaki tebaaya getirdiği kısıtlamalardan bazen de olsa yarar sağlayamayacağını söylemek pek doğru olmaz. Örneğin, İngiltere Fransa’nın sömürgesi olsa, İngiltere’nin zahire,

kumaş ya da başka mal ihracatına ödeyeceği ağır primlerden Fransa'nın kazançlı çıkacağından kim kuşku duyabilir? Prim sorununu irdelerken, İngiltere'de zahirenin quarter'ı 4£ olduğu varsayımından hareketle, İngiltere'de ihracata zahire başına 10s prim getirildiğinde Fransa'da zahire fiyatının 3£ 10s'ye ineceğini görmüştük. Şimdi varsaydığımız durum geçerli olsaydı, Fransa'da zahire fiyatı 3£ 15s iken, tüketiciler tüm ithal zahireden 5s kazanç sağlardı; Fransa'da zahirenin doğal fiyatı eskiden 4£ ise, quarter başına 10s'lik tüm primi Fransızlar ceplerine indirirlerdi. Böylelikle Fransa, İngiltere'nin kaybından kazançlı çıkmış olurdu: İngiltere'nin kaybettiğinin bir kısmını değil, tümünü kazanç olarak cebine koyardı.

Bununla birlikte, ihracat priminin bir iç siyasa önlemi olduğu ve anayurt tarafından kolay kolay dayatılamayacağı söylenebilir.

Eğer İngiltere'nin müdahalesi olmaksızın, ürettikleri malları değiştokuş etmek Jamaika ile Hollanda'nın çıkarına uygunsa, karşılıklı ticaret yapmaları engellendiğinde hem Jamaika'nın hem de Hollanda'nın çıkarlarının zarar göreceği oldukça açıktır; ama eğer Jamaika mallarını İngiltere'ye göndermeye zorunlu tutulur da, İngiltere aracılığıyla Hollanda'yla mal değişirse, İngiliz sermayesi ya da İngiliz parası gibi vasıtalar, başka türlü yapılması mümkün olmayan bir ticarette kullanılmış olur. Bu tür vasıtalar, İngiltere'nin değil, Hollanda ile Jamaika'nın ödediği bir primle söz konusu ticarete çekilebilir.

İki ülke arasındaki işbölümünün hatalı biçimde kurulmuş olmasından kaynaklanan kaybın, bir tarafın çıkarına olurken öbür tarafa, asıl kayıptan daha fazla zarar verdiğini Adam Smith vurgulamıştı; eğer doğruysa bu, sömürgeye büyük zararı dokunacak bir önlemin, anayurt için tek yanlı bir yarar sağlayacağını hemen kanıtlar.

Ticaret anlaşmalarından söz ederken, Dr. Smith şöyle der: “Bir millet, bütün öteki yabancı ülkelerden girmesini yasak ettiği bir takım malların, bir yabancı ülkeden girmesine müsaade etmeye, yahut bir ülkenin mallarını, bütün öbür ülkelerinkini bağımlı tuttuğu resimlerden bağışık kılmaya bir anlaşma ile kendini zorunlu kılarsa, ticareti böyle dostça kayrılan ülkenin, ya da hiç değilse o ülke tacirleri ile imalatçılarının, antlaşmadan kuşkusuz büyük kazançlar sağlamaları gerekir. O tacirlerle imalatçılar, kendilerine böylesine müsamahalı davranılan ülkede bir tür tekelden yararlanırlar. Malları için o ülke hem daha geniş hem daha kazançlı bir pazar haline gelir. Daha geniştir; çünkü başka milletlerin malları ya sokulmadığı ya daha ağır resimlere bağımlı tutulduğu için, burası onların mallarını daha çok çeker. Daha kazançlıdır; çünkü dostça kayrılan ülkenin tacirleri, orada bir çeşit tekelden yararlanarak, mallarını çoğu zaman bütün öteki milletlerin serbest rekabeti karşısında bırakıldığı takdirde olabileceğine göre daha iyi fiyata satarlar.”

Karşılıklı ticaret anlaşması imzalayan iki ulustan biri anayurt, öbürü de sömürge ise, çok açık olarak, Adam Smith, anayurdun sömürgesini bastırarak anlaşmadan yarar sağlayabileceğini kabul eder. Bununla birlikte, diğer ülkenin piyasası bir ayrıcalıklı şirketin tekelinde olmadıkça, bir ülkedeki müşteriler, öbür ülkedeki müşterilerden daha pahalıya mal almayacaklardır; her ikisinin de ödeyeceği fiyat, malların üretildikleri ülkedeki doğal fiyatından çok farklı olmayacaktır. Örneğin İngiltere, olağan koşullar altında, Fransız mallarını Fransa’daki doğal fiyatlarından alabilecek, Fransa da aynı biçimde, İngiliz mallarını İngiltere’deki doğal fiyatlarından alabilme ayrıcalığına sahip olacaktır. Ama bu fiyatlar, anlaşmanın olmadığı koşullarda da geçerlidir. Peki, öyleyse böyle bir anlaşmanın her iki tarafa yararları ve zararları nelerdir?

İthalatçı ülkeye zararı şudur: Bir başka ülkeden daha ucuza alabileceği bir malı, anlaşmanın bağlayıcılığı nedeniyle, örneğin İngiltere'den ve İngiltere'deki doğal fiyatından satın almak zorunda kalacaktır. Sermaye genel olarak elverişsiz biçimde dağılsa da, anlaşma yüzünden malı en az verimli piyasadan almak zorunda kalmış ülke bundan özellikle mağdur olur. Öte yandan anlaşma, bir tekel var diye, malın satıcısına da bir yarar sağlamaz, çünkü tekelin malları doğal fiyatın üstünde satması, bizzat yurttaşlarının rekabeti tarafından engellenmektedir; ister Fransa'ya, İspanya'ya ya da Batı Hint Adaları'na ihraç etsin, ister iç tüketime sunsun, malları hep bu fiyattan satacaktır.

Öyleyse anlaşmayla taahhüt edilen kazanç ne olabilir? Şu olabilir: Özel olarak o piyasada tekel ayrıcalığı olmasaydı, bu özgül mallar, İngiltere'de ihracata dönük olarak üretilemeyeceklerdi; çünkü doğal fiyatın daha düşük olduğu ülkelerin rekabeti, o malları satmakla elde edeceği tüm yararlardan ülkeyi yoksun bırakacaktı. Bununla birlikte, İngiltere açısından, üretebileceği herhangi başka malı Fransa piyasasında ya da aynı kazancı sağlayacak biçimde başka ülkede satabildiği sürece, bu durumun fazla bir önemi olmazdı. Bu bağlamda, sözgelimi, İngiltere'nin amacı, 5.000£ değerinde, bir miktar Fransız şarabı almak olsun; bu amaçla kullanacağı 5.000£'u sağlamak üzere de, mallarını herhangi bir ülkeye satmak istesin. Eğer Fransa İngiltere'ye kumaş piyasası için bir tekel ayrıcalığı sağlamışsa, şarap almak için kumaş satmak hemen mümkün olacaktır; ama eğer ticaret serbest ise, diğer ülkelerin rekabeti, İngiltere'nin kumaşlarının doğal fiyatını düşürüp, 5.000£ sağlamaya yetecek kadar çok satabilmesini, ayrıca mal mevcudunu böyle kullanması karşılığında aldığı kârın olağan düzeyi tutturabilmesini olanaksız kılabilir. Öyleyse İngiltere sanayisi, bir başka malda kullanılacaktır ama, halihazırdaki para değeri yüzünden, üretimlerinin hiçbirini doğal fiyatından başka ülkelere satamayabilir. Bunun sonucu ne

olur? İngiltere'deki şarap tüketicileri hâlâ şarapları için 5.000£ öderler ve karşılığında 5.000£, para halinde Fransa'ya ihraç edilir. Paranın ihraç edilmesiyle birlikte İngiltere'deki değeri yükselir, başka ülkelerdeki değeri düşer. Para değerindeki yükseliş, mal fiyatlarındaki düşüşle aynı şeydir. Söz konusu 5.000£'u alabilmek için artık İngiliz malları ihraç edilebilecektir; çünkü doğal fiyatları düştüğünden diğer ülkelerin mallarıyla artık rekabete girebileceklerdir. Bununla birlikte, gereken 5.000£'u sağlayabilmek için, eskiden gerekenden daha fazla mal satılır, ama bu 5.000£ sağlandığında, artık onunla eskisiyle aynı miktarda şarap satın alınamayacaktır; bunun nedeni, bir yandan İngiltere'de paranın azalması İngiliz mallarının doğal fiyatını düşürürken, öte yandan Fransa'da paranın artması bu ülkede malların, bu arada da şarabın doğal fiyatını yükseltir. Öyleyse ticaret ayrıcalığı tanıyan anlaşmaların yokluğunda, ticaret bütünüyle serbest olduğunda İngiltere, malları karşılığında daha az şarap ithal edebilecektir. Bununla birlikte kâr *oranı* değişiklik göstermeyecektir; iki ülkede paranın göreli değeri değişmeye uğrayacak, Fransa'nın bundan kazancı, belli miktar Fransız malı karşılığında daha fazla İngiliz malı almak olacaktır; İngiltere ise belli miktar İngiliz malı karşılığında daha az Fransız malı alabilmekten kaynaklanan kayıplarla karşı karşıya kalacaktır.

Öyleyse, ister kösteklenmiş, ister teşvik edilmiş, isterse tümüyle serbest bırakılmış olsun, dış ticaret, farklı ülkelerin üretimde yaşadıkları farklı zorluklara karşın, her zaman devam edecektir; ama dış ticaretin gidişatı, ülkede üretilen malların doğal değerini değil, doğal fiyatını değiştirerek düzenlenebilir ve böyle bir değişme de, değerli madenlerin dağılımını değiştirerek sağlanabilir. Böyle bir açıklama, bir başka yerde sunduğum şu fikri destekler: Değerli madenlerin farklı dağılmasına yol açmayan, bu yüzden de her yerde malların hem doğal hem de piyasa fiyatını

değiştirmeyen bir gümrük vergisi, bir prim ya da ithalat ve ihracat yasaklaması olamaz.

Öyleyse, şu açıktır: Sömürgelerle ticaret, kusursuz serbest ticarete kıyasla, sömürge için daha az yararlı, anayurt için ise daha kazançlı olacak biçimde düzenlenebilmektedir. Tek bir müşterinin, yalnızca bir dükkandan alışveriş yapmakla sınırlanması nasıl sıkıntılar doğuruyorsa, bir tüketici olarak ulusun da tek bir ülkeden mal satın almak zorunda kalması da aynı sıkıntıları doğurur. Dükkan ya da ülke, mallarını en ucuza satabilse, böyle bir ayrıcalığa gerek kalmadan da istediği satışı yapabilir; ucuza satamadıklarında da, genel çıkar gereği, her iki tarafın da eşit ölçüde kazançlı çıkamayacağı bir işi sürdürmeye teşvik edilmemelidir. Dükkan ya da satıcı ülke, sermayesini başka işkollarına kaydırarak belli bir kayba uğrayabilir, ama genel çıkarın tümüyle güvence altına alınmasının tek koşulu da sermayenin en üretken biçimde dağılmasının sağlanmasıdır; başka deyişle, evrensel serbest ticarettir.

Bir malın üretim fiyatındaki artış, eğer bu mal geçim malları arasında ilk sırada geliyorsa, tüketimini azaltmayabilir; çünkü müşterilerin genel tüketim gücü herhangi bir malın fiyatındaki artış nedeniyle azalırsa da, insanlar böyle temel bir maldansa, üretim maliyeti yükselmemiş başka bir malı tüketmeyi bırakabilirler. Bu durumda, temel tüketim malının arz ile talebi olduğu gibi kalır; yalnızca üretim maliyeti yükselmiş olur, ama fiyat, üretim maliyeti yükselen malın üreticisine diğer işkollarındaki kâr düzeyini sağlayacak kadar yükselir.

Bay Say, fiyatın temelinin, üretim maliyeti olduğunu kabul eder, ama kitabının çeşitli yerlerinde fiyatı belirleyenin, talebin arza oranı olduğunu da savunur. Herhangi iki malın göreli değerlerini nihai olarak belirleyen şey, onların üretim maliyetleridir, satılabilecekleri miktar ya da müşteriler arasındaki rekabet değil.

Adam Smith’e göre sömürge ticareti, yalnızca İngiltere sermayesinin kullanılabildiği bir ticaret olarak, tüm diğer ticaretlerdeki kâr oranlarını yükseltir; ona göre kârların yükselmesi, bu arada ücretlerin yükselmesi, mal fiyatlarını da yükselttiğinden, sömürge ticareti tekelinin anayurt için zararlı olduğunu düşünür; ne de olsa, mamul mallarını diğer ülkeler kadar ucuza satabilme gücünü azaltmaktadır. Şöyle söyler: “Tekelden ötürü sömürge ticaretinin büyümesi, İngiltere’nin önceden sahip olduğu ticarette bir artıştan çok onun doğrultusunda toptan bir değişmeye sebep olmuştur. İkincisi, Britanya ticaretinin türlü kollarının hepsinde, kâr kertesini, bütün milletlerin Britanya sömürgeleriyle serbest ticaret etmelerine müsaade edildiği takdirde haliyle olacağından daha yüksekte tutmakta bu tekelin ister istemez katkısı vardır.” “Gelgelelim bir ülkede alışılmış kâr oranını haliyle olacağından daha fazla yükselten her ne ise, bu, o ülkeyi, tekeline sahip bulunmadığı her ticaret kolunda, ister istemez hem mutlak hem nispi bir zarara uğratır. Bu, o ülkeyi mutlak bir zarara uğratır; çünkü o ülkenin tacirleri bu gibi ticaret kollarında gerek kendi ülkelerine ithal ettikleri yabancı ülkelerin mallarını, gerekse yabancı ülkelere ihraç ettikleri kendi ülkelerinin mallarını haliyle olacağından daha pahalıya satmaksızın, bu daha büyük kârı elde edemezler. Kendi ülkeleri, eski haldekine göre hem daha pahalıya satın almak, hem daha pahalıya satmak; daha az satın alıp, daha az satmak; daha az zevk elde edip, daha az üretimde bulunmak gerekir.”

“Yabancı pazarlarda kendi mamullerinden daha ucuza mal satılarak müşterilerinin ellerinden gitmesine sebep oluyor diye, tacirlerimiz, Britanya’daki emeğin yüksek ücretlerinden ikide bir sızlanırlar. Ama sermayenin yüksek kârlarına sesleri çıkmaz. Başkalarının aşırı kazancından yanar yakınırlar da, kendi kazançlarının lâfını bile etmezler. Oysa İngiliz sermayesinin yüksek kârının İngiliz mamulleri fiyatını yükseltmekte, çoğu hallerde İngiliz emeğinin yüksek

ücreti kadar ve kimi hallerde belki ondan fazla katkısı olabilir.”

Sömürge ticareti tekelinin, sermayenin yönünü değiştirebileceğini, üstelik genellikle yıkıcı biçimde bunu gerçekleştirebileceğini kabul ediyorum; ama kâr konusunda söylediklerimde de görüleceği üzere, dış ticaretin içindeki değişiklikler ya da iç ticaretten dış ticarete yönelik değişiklikler, bence kâr oranlarını etkiler. Uğranılacak zarar, yalnızca yukarıda açıkladığım gibi olacaktır; sermaye ile çalışma gücü daha kötü biçimde dağılacak, bu yüzden de daha az üretim yapılacaktır. Malların doğal fiyatı yükselecek, bu yüzden de tüketici aynı para değeriyle satın alabilmesine karşın, daha az mal elde edebilecektir. Şu da görülebilir: Böyle bir durum kârları yükseltme gibi bir sonucu doğursa da, fiyatlarda en ufak bir değişiklik yaşanmasına vesile olamaz; fiyatlar ne ücretlerle ne de kârlarla belirlenir.

Adam Smith ise şu sözleriyle, bunlara katılmıyor: “Altın ve gümüşle bir başka çeşit mal arasındaki oran, falan miktar altın ve gümüşü pazara iletmek için gerekli emek miktarıyla, herhangi başka çeşit malın falan miktarını oraya getirmek için gerekli olan emek arasındaki orana dayanır.” Bu miktar, kârların yüksek ya da düşük olmasından da, ücretlerin düşük ya da yüksek olmasından da etkilenmeyecektir. O zaman kârların yükselmesiyle fiyatlar nasıl artabilir?

Bölüm XXVI

Gayrisafi Gelir ve Safi Gelir Üzerine

Adam Smith, büyük bir gayrisafi gelirin ülkeye getirilerini, büyük bir safi gelirin getirileri karşısında sürekli göklere çıkarır. Dr. Smith, şöyle der: “Ülke içinde harekete geçirdiği üretken emek miktarı, bu sermayenin tarımda kullanılan kısmının artması oranında büyür. Nitekim bu sermayenin kullanılmasının, topluluk toprağıyla emeğinin yıllık ürününe kattığı değer de yine böyledir. Tarımdan sonra, en büyük üretken emek miktarını, sanayide kullanılan sermaye harekete geçirip, yıllık ürüne en büyük değeri katar. Üçü içinde, etkisi en az olan, ihracatta kullanılan sermayedir.”[78]

Bir an için bunun doğru olduğunu kabul etsek bile; miktarı ne olursa olsun, safi rant ile kârı aynı olduktan sonra, üretken emeği bir ülkede daha büyük miktarda kullanmanın ne gibi bir yararı olabilir? Her ülkenin toprağı ile emeğinin toplam ürünü, üç parçaya bölünür: Bunlardan biri ücretlere ayrılır, diğeri kârlara, bir diğeri de ranta. Vergiler ya da tasarruflar için kesintiler, ancak son iki parçadan yapılabilir; ilk parça olağan düzeydeyse, her zaman zorunlu üretim masraflarını oluşturur.[79] Nitekim, sermayesi 20.000£, yıllık kârı da 2.000£ olan bir birey için, kârları 2.000£’un altına düşmediği sürece sermayesinin yüz insan mı bin insan mı çalıştırdığı, malının 10.000£’tan mı, yoksa 20.000£’tan mı satıldığı çok da önemli değildir. Ulusun gerçek çıkarı söz konusu olduğunda da aynısı geçerli değil midir? Gerçek safi geliri, rantı ve kârı aynı olduğu sürece ulusun nüfusunun on ya da yirmi milyon olması hiç önem taşımaz. Ülkenin donanmasını ve ordularını, her türden üretken olmayan emeği ayakta tutabilme gücü, gayrisafi değil, safi geliriyle orantılı olsa gerektir. Eğer beş milyon insan, on milyon insana yetecek kadar besin ve giysi üretiyorsa, bu kalan beş milyonluk besin ile giysi safi geliri oluşturur. Aynı safi geliri

üretmek için yedi milyon insan gerekmesi, başka bir söyleyişle, on iki milyon kişiye yetecek besin ve giysiyi üretmek için yedi milyon kişinin istihdam edilmesinin gerekmesi, ülkeye ne gibi bir yarar sağlayabilir? Beş milyonluk besin ile giysi hâlâ safi geliri oluşturmaktadır. Daha fazla insanı çalıştırmak ne ordumuza ya da donanmamıza bir nefer daha katabilir, ne de vergi hasılatına bir guinea[80] eklenmesini sağlayabilir.

Adam Smith sermayenin, olabildiğince çok emek miktarını harekete geçirebilecek biçimde kullanılmasını destekliyorsa, bunun nedeni, bu yolla nüfusun daha büyük kesiminin özel bir kazanç sağlayacak olması ya da mutluluğa erişecek olması değil, ülkenin gücünün artacak olmasıdır[81], çünkü “her ülkenin serveti; kuvvet servete dayandığı kadar da kuvveti, hep eninde sonunda, bütün vergilerin ödenilmesi gerektiği kaynak olan, onun yıllık ürünü değeri oranında olmak gerekir.” Bununla birlikte, vergi ödeme gücünün gayrisafi değil, safi gelirle orantılı olduğu, açıklığa kavuşmuş olmalıdır.

İşkollarının ülkeler arası dağılımında, daha yoksul ülkeler, doğal olarak, ülkelerindeki emek miktarıyla kotarılabilecek uğraşları daha çok benimserler, çünkü böyle ülkelerde artan nüfusa besin ve temel tüketim maddeleri çok daha kolay sağlanabilir. Bunun tersine, zengin ülkelerde ise, besin pahalı olduğundan sermaye, ticaret de serbestse, ülke içinde en az emek gerektiren işkollarına akacaktır: Örneğin taşımacılığa, uzak dış ticarete ve pahalı makineler gerektiren işkollarına yönelecektir; başka deyişle, kârların kullanılan emek miktarıyla değil, sermayeyle orantılı olduğu işkollarına gidecektir.[82]

Rantın doğası nedeniyle, en son ekime açılan toprak dışında, toprağa yatırılan belli bir sermayenin, imalat ile ticarete yatırılan eşit miktarda sermayeden çok daha fazla emek miktarını harekete geçirdiğini kabul ediyorum; buna

karşılık, iç ticarette kullanılan bir sermaye ile dış ticarette kullanılan aynı miktardaki sermayenin çalıştırdığı emek miktarı arasında bir fark olduğunu kabul edemem.

“İskoç sanayi mamullerini Londra’ya gönderip, İngiliz zahiresini, İngiliz sanayi maddelerini Edinburgh’a geri getiren sermaye,” der Adam Smith, “böyle her işlemle, ikisi de Büyük Britanya tarım ve sanayisinde kullanılmış iki İngiliz sermayesini, mutlaka yeniden yerine koyar.”

“Anayurt tüketimi için yabancı mal satın almakta kullanılan sermaye, bu satın alma, yerli çalışmanın ürünü ile yapıldığı zaman, böyle her işlemle, yine iki ayrı sermayeyi yeniden yerine koyar. Ama bunlardan yalnız bir tanesi yerli çalışmayı desteklemekte kullanılır. Britanya mallarını Portekiz’e gönderip, geriye, Portekiz mallarını Büyük Britanya’ya getiren sermaye, böyle her işlemle, ancak bir tek Britanya sermayesini yeniden yerine koyar. Ötekisi bir Portekiz sermayesidir. Onun için, dış tüketim ticaretindeki mal karşılıkları anayurt ticaretininki kadar çabuk da ele geçse, dış tüketim ticaretinde kullanılan sermaye, ülkedeki çalışmayı veya üretken emeği ancak yarı yarıya şevklendirir.”

Bu tez bana yanlış gibi görünüyor; çünkü biri Portekiz, diğeri İngiliz olmak üzere iki sermaye Dr. Smith’in varsaydığı gibi kullanılacak da olsa, hâlâ dış ticarette kullanılacak sermaye, iç ticarette kullanılacak olanın iki katı olurdu. Varsayalım, İskoçya keten yaparken bin pound’luk bir sermaye kullanıyor; bu sermayeyle ürettiği keteni, İngiltere’de benzer bir sermayenin ürünü olan ipeklilerle değişiyor; böyle bir durumda, her iki ülke iki bin pound’luk sermaye ve onunla orantılı bir emek miktarı kullanmaktadır. Gene varsayalım, İngiltere, İskoçya’ya ihraç ettiği ipeklileri karşılığında Almanya’dan daha fazla keten ithal edebileceğini fark ediyor; buna karşılık İskoçya da keten kumaşı karşılığında, eskiden İngiltere’den ithal ettiğinden

daha fazla ipekliyi Fransa’dan sağlayabileceğini keşfediyor; böyle bir durumda İskoçya ile İngiltere hemen birbirileriyle ticareti kesmez ve iç tüketim malı ticareti, dış ticarete dönmez mi? Her ne kadar bu ticarete fazladan iki sermaye, Almanya ile Fransa’nın sermayeleri girecek olsa da, gene aynı tutarda İskoç ve İngiliz sermayesi kullanılmaya devam etmez mi ve bu sermaye iç ticaretteyken çalıştırdığıyla aynı miktarda emeği harekete geçirmez mi?

Bölüm XXVII

Dolaşımdaki Para ve Bankalar

Dolaşımdaki para üzerine o denli çok şey yazılmıştır ki, bu konuyla ilgilenip de konuya ilişkin gerçek ilkeleri tanımayanlar, ancak önyargılı kimseler olabilir. Bu nedenle burada, dolaşımdaki paranın miktarını ve değerini düzenleyen genel ilkelerin yalnızca kısa bir özetini vermekle yetineceğim.

Diğer tüm mallar gibi altın ve gümüş de yalnızca üretilmeleri ve piyasaya ulaştırılmaları için gerekli olan emek miktarı oranında değerlidirler. Altın gümüşten on beş kat pahalıysa, bunun nedeni altına daha büyük bir talep olması ya da gümüş arzının altın arzından on beş kat fazla olması değil, belli bir miktar altını üretmek için gereken emeğin, aynı miktarda gümüşü üretmek için gereken emekten on beş kat fazla olmasıdır.

Bir ülkede kullanılabilecek paranın miktarı, onun değerine bağlıdır: Malların dolaşımında yalnızca altın kullanılsa, böyle bir dolaşım için gereken gümüşün ancak on beşte biri kadar altın yeterli olur.

Dolaşımdaki para hiçbir zaman taşacak kadar fazla olamaz, çünkü değerini azalttığınızda miktarını aynı ölçüde artırmış, değerini artırdığınızdaysa miktarını aynı ölçüde azaltmış olursunuz.

Devlet para basıp bunun için bir beylik hakkı[83] almadığında, para, aynı madenden aynı ağırlık ve ayarda herhangi bir parçayla aynı değerde olacaktır; ama devlet para basmanın karşılığında bir beylik hakkı alırsa, basılan madeni paranın değeri, aynı madenden, para haline getirilmemiş parçanın değerini beylik hakkı oranında aşacaktır, çünkü para basımı için daha fazla miktarda

emeğe, başka deyişle, daha fazla miktarda emek ürününün değerine gerek duyulacaktır.

Devlet, para basma hakkına tek başına sahip olduğu sürece, bu beylik hakkına herhangi bir sınır getirilemez, çünkü sikke miktarının sınırlanması yoluyla bu hak istendiği ölçüde yükseltilebilir.

Kağıt paranın dolaşımı da aynı ilkeye dayanır: Kağıt para için edilen tüm masraf, beylik hakkı olarak görülebilir. Kağıt paranın kendine içkin bir değeri olmasa da, miktarı sınırlandırıldığında, değişim değeri sikkenin nominal değeri ya da o sikkedeki altının değeri ölçüsünde yüksektir. Aynı ilkeye dayanarak, açıkça söylememiz gerekirse, ayarı düşürülmüş sikkenin miktarı azaltıldığında, söz konusu sikke yasal ağırlık ve ayarda olsaydı taşıyacağı değerle dolaşımda bulunur, gerçekten içerdiği maden miktarının değeriyle değil. İngiltere'de para basım tarihine baktığımızda, dolaşımdaki paranın hiçbir zaman ayarının düştüğü oranda değer kaybetmediğini görürüz; bunun nedeni, miktarının hiçbir zaman, içerdiği değerin düşürülmesi ölçüsünde artmamış olmasıdır.[84]

Piyasaya kağıt para sürümü söz konusu olduğunda, miktarın sınırlandırılması ilkesinden kaynaklanan sonuçları anlamaktan daha önemli bir şey yoktur. Bundan elli yıl sonra, banka yöneticileri ve bakanlarımızın mecliste ve meclis kurulları önünde, İngiltere Merkez Bankası'nın sürdüğü kağıt paraların –bu paraları ellerinde bulunduranlara, karşılığında akçe ya da altın külçesi talep etme yetkisi verilmediğinden– malların, altın külçelerinin ya da dövizin fiyatı üzerinde hiçbir etkisi olmadığını ve olamayacağını söylediklerine inanılmakta güçlük çekilecektir.

Bankaların kurulmasından sonra artık devlet, sikke ya da kağıt para basma yetkisine tek başına sahip değildir.

Dolaşımdaki para, sikkeyle olduğu gibi kağıtla da artırılabilir; öyle ki, bir devlet parasının ayarını düşürüp miktarını sınırlandıracak olsa, parasının değerini koruyamaz, çünkü bankaların da dolaşımdaki miktarı artırma yetkisi vardır.

Bu ilkeler ışığında, kağıt paranın değerini koruyabilmesi için, akçeyle değiştirilebilir olmasının şart olmadığı görülecektir; şart olan tek şey, para miktarının standart ilan edilen maden değerine göre belirlenmesidir. Standart, belli bir ağırlıkta ve ayarda altın ise, kağıt para miktarı, altın değerindeki her düşüşle, ya da sonuçları açısından bütünüyle aynı anlama gelecek biçimde, malların fiyatındaki her yükselişle artırılabilir.

Dr. Smith şöyle der: “Altın ve gümüşle değiş edilmek üzere, fazlası sürekli geri gelen pek aşırı miktarda kâğıt çıkardığı için, yıllarca İngiltere Bankası, yılda sekiz yüz bin ile bir milyon arasında yahut ortalama sekiz yüz elli bin lira altın para basmak zorunda kalmıştı. Banka (birkaç yıl önce, altın sikkesinin içine düştüğü yıpranmış, itibarsız durumdan ötürü) bu büyük sikke basımı için, çoğu zaman, onsu dört lira gibi yüksek bir fiyata altın külçe satın almak zorunda kalmış; çok geçmeden bunu, onsu 3 lira, 17 şilin 10∂ peniye para halinde çıkarmış; böylelikle, bu denli büyük bir toplamın basılmasında, yüzde 2 buçuk ile 3 arasında kayba uğramıştır. Onun için, banka sikke hakkı ödemediği ve hükümet para basımı masrafına pekâlâ katlandığı halde, hükümetin bu eli açıklığı bankanın masrafını bütün bütün önlemiş değildir.”

Yukarıda belirtilen ilkeye göre, bankaya dönen kağıt para yeniden piyasaya sürülmezse, bankaya gelen tüm talepler kesildiğinde, dolaşımda bulunan tüm paranın, hem ayarı düşürülmüş sikkenin, hem de yeni altın sikkenin değerinin yükseleceği açıktır.

Bununla birlikte Bay Buchanan, aynı fikirde değildir; şöyle der: “Bankanın o sırada uğradığı büyük kaybın nedeni, Dr. Smith’in sandığı gibi tedbirsizce kağıt para sürülmesi değil, dolaşımdaki paranın ayarının düşük, dolayısıyla altın külçe fiyatının yüksek olmasıdır. Gözlemlendiği gibi, Darphane’ye para haline getirilmek üzere altın külçeleri göndermekten başka guinea elde etme yolu bulunmayan banka, iade edilen kağıt para karşılığında yeni basılmış guinea’ler piyasaya sürmek zorunda kalıyordu; dolaşımdaki para, ağırlıkça genel olarak noksan, altın külçe fiyatı da aynı oranda yüksek hale gelince, bu ağır guinea’leri kağıt para karşılığında bankadan çekmek, bunları altın külçelere çevirmek kârlı olmaya başlamıştı; böylelikle elde edilen külçeler, belli bir kâr eklenerek, kağıt para karşılığında bankaya satılıyor, bu kağıt para, bankaya iade edildiğinde bununla yeniden guinea alınıyor, bunlar da yeniden eritilip satılıyordu. Sürekli olarak akçe karşılığında kağıt para alınmasından kaynaklanan hem kolay hem de kesin bir kâr sağlaması açısından dolaşımdaki para ağırlıkça noksanken, banka her zaman akçe sıkıntısı çekecektir. Bununla birlikte, bu akçe sıkıntısı nedeniyle, bankanın uğradığı müşkülat ve kayıp ne olursa olsun, çıkarılan kağıt paraya karşılık olarak, istendiğinde altın para ödeme zorunluluğunun kaldırılmasının hiçbir zaman gerekli görülmediği belirtilebilir.”

Bay Buchanan’ın, dolaşımdaki tüm paranın, ayarı düşük olan parçaların değeriyle aynı düzeye indirilmesi gerektiğini düşündüğü açıktır, ama hiç kuşkusuz, dolaşımdaki para miktarının azaltılması yoluyla, geride kalan miktarın değeri, en iyi parçaların değeri düzeyine yükseltilebilir.

Dr. Smith, sömürgelerde dolaşımda olan paraya ilişkin savlarında temel aldığı ilkeyi unutmuş görünüyor. Kağıt paranın değerinin düşmesini, miktarının artmasına atfetmek yerine, sömürgelerde teminatın kusursuz olması kaydıyla, on

beş yıl içinde geri ödenecek olan 100£'un, hemen ödenmesi gereken 100£'la aynı değerde olup olmadığını soruyor. Ben bu soruya evet yanıtı veriyorum, ama kağıt para miktarı çok fazla değilse.

Bununla birlikte deneyim, sınırsız yetkiyle kağıt para basıp da bu yetkiyi kötüye kullanmayan bir devlet ya da banka olamayacağını göstermektedir; bu nedenle, tüm devletlerde kağıt para sürümü denetim altında tutulmalıdır; böyle bir denetimi sağlayabilmenin en uygun yolu da piyasaya kağıt para sürenleri, bu parayı altın sikke ya da külçeyle değiştirme zorunluluğuna tabi kılmaktır.

[“Halkı[85], saptanan standardın tabi olduğu değişiklikler dışında paranın değerindeki değişikliklere karşı korumak, aynı zamanda dolaşımı en az pahalı araçla sürdürebilmek, dolaşımdaki paranın alabileceği en mükemmel durumdur; biz de Merkez Bankası'nı, çıkardığı kağıt paralar karşılığında guinea değil, Darphane standardında ve fiyatında altın ya da gümüş teslim etmeye mecbur kılarak mükemmel durumdaki para dolaşımının getireceği tüm üstünlüklerden yararlanabiliriz; bu sayede kağıt para değerinin, külçe değerinin altına düşmesi mutlaka kağıt para miktarının da azalmasını beraberinde getirecektir. Ayrıca, kağıt paranın külçe değerinin üstüne çıkmasını önlemek için, Merkez Bankası ons başına fiyatı 3£ 17s eden standart altın karşılığında kağıt para vermeye de mecbur kılınmalıdır. Merkez Bankası'na fazla dert çıkarmamak için, kağıt para karşılığında talep edilecek, Darphane fiyatıyla 3£ 17s 10∂d eden ya da Merkez Bankası'na 3£ 17s'den satılacak altın miktarı yirmi onstan aşağı tutulmamalıdır. Başka deyişle, Merkez Bankası, ons başına 3£ 17s olmak üzere yirmi onstan az olmaması kaydıyla, kendilerine önerilecek her altın miktarını satın almaya ve 3£ 17s 10∂ fiyatından[86] talep edilen her miktarı satmaya zorunlu kılınacaktır. Kağıt para

miktarını ellerinde tuttuklarından, böyle bir düzenlemeden müşkül duruma düşmeleri zordur.

“Her türden külçenin ihracatına ve ithalatına da en kusursuz serbestlik tanınmalıdır. Külçelerle yapılan bu muameleler, Merkez Bankası borçlanmalarını ve para sürümünü benim sıkça söz ettiğim ölçüte göre, yani dolaşımdaki para miktarına hiç bakmaksızın, standart külçe fiyatına göre düzenlediği sürece, sayıca çok az kalacaktır.

“Merkez Bankası altın külçelerini, belirlenen fiyattan önerilen herhangi bir külçe alma ihtiyacında olmasa bile, Darphane’nin belirlediği fiyatta ve standartta banknotlarla her zaman değişmeye mecbur kılınırsa, özellikle de Darphane kişisel talebe göre para basımına açık tutulursa, öngördüğüm hedefe büyük ölçüde ulaşılmış olur; bu düzenleme, yalnızca Merkez Bankası’nın alış ve satış fiyatları arasındaki farkın getireceği küçük farklılıklar haricinde, para değerinin külçe değerinden sapmasını önlemek için önerilmektedir; böylece herkesin arzuladığı gibi, para değerinde istikrara olabildiğince yaklaşılmış olur.

“Eğer Merkez Bankası inat ederek kağıt para miktarını sınırlarsa, paranın değerini yükseltmiş olur ve altın da Merkez Bankası’nın alış fiyatı olarak önerdiğim sınırların altına düşer. Böyle bir durumda altını çeken taraf Darphane olacaktır ve orada paraya dönüştürülmekle çıkan paralar dolaşıma katılarak paranın değerini düşürür, böylece para yeniden standarda uygun düzeye gelir; ama bu kez söz konusu düzeyin tutturulması, benim önerdiğim araçların sağlayabileceği kadar güvenli, ekonomik ya da hızlı bir yoldan gerçekleştirilmiş olmayacaktır; nitekim, önerdiğim araçlara Merkez Bankası’nın getirebileceği bir itiraz yoktur, çünkü piyasayı başkalarının sikkeyle doldurmasındansa, kendisinin kağıt parayla donatması onun da çıkarınadır.

“Dolaşımdaki paranın böyle düzenlendiği bu türden bir sistemde, genel bir panik havasının ülkeyi sardığı ve herkesin mülkiyetini saklama ve koruma yolu olarak değerli maden elde etmeyi daha uygun bulduğu olağanüstü durumlar dışında, banka herhangi bir para sıkıntısına maruz kalmaz. Zaten böyle panik durumlarına karşı da bankaları *hiçbir sistem* koruyamaz; doğası gereği bankalar bu tür durumlara boyun eğer, çünkü hiçbir zaman bir bankada ya da bir ülkede, o ülkedeki paralı bireylerin hepsinin aynı anda talep edebileceği kadar çok akçe ya da külçe bulunamaz. Herkes aynı gün banka hesaplarındaki bakiyeyi çekmek istese, dolaşımdaki banknot miktarı böyle bir talebi karşılamada katbekat yetersiz kalır. Nitekim, 1797’deki bunalımın nedeni de böyle bir paniktir; varsayıldığı gibi, Merkez Bankası’nın o sırada hükümete verdiği büyük avanslar değil. O dönem için ne Merkez Bankası ne de hükümet suçlanabilir; Merkez Bankası’na hücuma vesile olan şey, toplumun ürkek kesimindeki temelsiz korkuların bulaşıcı hastalık gibi yayılması olmuştur; ayrıca, Merkez Bankası hükümete hiç avans vermemiş olsaydı da, mevcut sermayesinin iki katına sahip olsaydı da, bunalım aynı biçimde gene gerçekleşirdi. Merkez Bankası talebi nakit ödemeyle karşılamayı sürdürseydi, belki panik sikkeler tükenmeden önce denetim altına alınabilirdi.

“Merkez Bankası yöneticilerinin kağıt para basma kuralları hakkındaki görüşleri göz önüne alınınca, bu kişilerin yetkilerini büyük bir ölçüsüzlüğe meydan vermeden kullandıkları söylenebilir. Bu kişilerin, azami dikkat ilkesine bağlı kaldıkları açıktır. Şu anki yasalara göre herhangi bir denetime tabi olmaksızın, dolaşımdaki parayı uygun gördükleri düzeye kadar artırma ya da azaltma yetkileri vardır; bu yetki devletin kendisine de bir memuruna da verilmemelidir, çünkü çoğaltılması ya da azaltılması para basanların iradesine bağlı kaldığı sürece, dolaşımdaki para değerinin istikrarı güvence altında olamaz. Merkez

Bankası'nın dolaşımdaki parayı en düşük düzeylere kadar kısma yetkisi olduğunu, para miktarını sonsuza dek artırma yetkilerinin olmadığı konusunda banka yöneticileriyle hemfikir olanlar bile reddetmeyecektir. Her ne kadar bu yetkiyi kamu yararını hiçe sayarak kullanmanın, Merkez Bankası'nın ne çıkarıyla ne de istekleriyle örtüştüğünden tümüyle emin olsam da, dolaşımdaki paranın ani ve büyük bir artış görmesi kadar, azalmaya uğramasından da kaynaklanabilecek kötü sonuçları düşündüğümde, devletin Merkez Bankası'na bahşettiği bu tüyler ürpertici ayrıcalıklara itiraz etmekten kendimi alıkoyamıyorum.

"Nakden ödemelerin engellenmesinden önce ülke bankalarının yaşadığı müşkülat, o zamanlar çok büyük olmuştu. Tehlike dönemlerinde ya da beklenmedik tehlike dönemlerinde, bankalar bir an önce guinea sağlama zorunluluğu içine düşmüşler, böylelikle, oluşabilecek her tür talebe karşı hazırlıklı olmaya çalışmışlardır. Böyle durumlarda bankalar guinea'leri Merkez Bankası'ndan, daha büyük banknotlar karşılığında edinmişler, büyük masraf ve riski göze alarak güvenilir aracılara aktarmışlardır. Kendilerinden beklenen görevi yerine getiren guinea'ler, yeniden Londra'nın yolunu tutmuşlar ve yasal standardın altına düşecek kadar ağırlık kaybına uğramamışlarsa, her halükârda yeniden Merkez Bankası kasasına girmişlerdir.

"Eğer şimdi banknotlar karşılığında külçe verilmesi planı benimsenirse, aynı ayrıcalığı diğer bankalara da yaymak ya da banknotları zorunlu dolaşım aracı ilan etmek gerekir; zorunlu dolaşım aracı ilan etme yolu seçilirse, ülkedeki bankaları düzenleyen yasalarda değişmeye gidilmesi gerekmez, çünkü böyle bir ilan durumunda da tam da şimdiki gibi Merkez Bankası kendi elindekilerle değişilmesini talep ettiği zaman ellerindeki banknotları ona verme zorunluluğu içinde olacaklardır.

“Böyle bir durumda edilecek tasarruf çok büyük olacaktır: Guinea’ler devamlı elden ele dolaşmalarının doğurduğu ağırlık kaybına uğramayacak, ayrıca nakil harcamalarından da kurtulacaktır; ama böyle bir sistemin çok daha büyük bir yararı, hem taşrada hem Londra’da dolaşımdaki paranın, özellikle de daha küçük ödemeler söz konusu olduğunda, kesintiye uğramadan devinebilecek olmasıdır; ne de olsa dolaşım artık altın gibi çok değerli bir araçla değil, kağıt para gibi çok ucuz bir araçla sağlanmaktadır; gene böylelikle, tasarruf edilen tutarda sermayenin üretken biçimde kullanılabilmesinden gelecek tüm kârlardan ülke yarar görecektir. Ucuz bir dolaşım aracı seçmenin ilk elden doğuracağı bazı özel olumsuzluklara gönderme yapılarak, böyle kesin bir yararı elimizin tersiyle itmemiz kuşkusuz haklı çıkarılamaz.”]

Dolaşımdaki paranın alabileceği en mükemmel durum, tümüyle kağıt paradan, ama temsil ettiği altınla eşit değerde kağıt paradan müteşekkil olmasıdır. Altın yerine kağıt paranın kullanılması, en pahalı aracın yerine en ucuz aracı koymak demektir ve kimseyi bir kayba uğratmadan, ülkenin daha önce dolaşım amacıyla kullandığı tüm altını ham mahsullerle, kap kacakla ve besinle değişebilmesine olanak tanır; altını böyle kullanmakla hem serveti hem de keyif eşyası artmış olacaktır.

Ulusal bir bakış açısından, bu iyi düzenlenmiş kağıt parayı piyasaya çıkaranların hükümet mi, banka mı olacağının da hiç önemi kalmaz; hangisi tarafından çıkarılacak olursa olsun, her iki koşulda da genel için eşit ölçüde zenginlik üretir; oysa bireylerin çıkarları söz konusu olduğunda böyle değildir. Piyasadaki faiz oranı yüzde 7 olan bir ülkede, devletin yıllık 70.000£ harcama yapması gerekse, bu 70.000£’luk tutarın vergilendirme yoluyla mı, yoksa vergiye başvurmadan mı toplanacağı yurttaşlar için büyük önem taşır. Varsayalım, bir askeri seferin masraflarını çıkarmak için

bir milyonluk para gerekiyor. Devlet bir milyonluk kağıt para çıkarıp dolaşımdan bir milyonluk sikke çekse, halka yük çıkarmadan sefere kaynak sağlamış olur; ama bir banka bir milyonluk kağıt para çıkarıp bunu yüzde 7 faizle hükümete borç olarak verse ve bir milyonluk sikke böyle çekilse, ülke yıllık 70.000£'un üzerine ek bir vergi ödemek durumunda kalır: İnsanlar vergi öder, banka bunu alır, toplumun serveti her iki durumda da değişiklik göstermez; böyle bir sefer, sistemimizi yenileyerek, bir milyon değerinde sermayeyi sikke gibi üretken olmayan bir biçim altında bırakmak yerine, mal biçimine dönüştürüp üretken tarzda kullanarak da gerçek biçimde kotarılabilir; ama her durumda kağıt para basanlar bundan yarar sağlarlar; devlet halkı temsil ettiğine göre, söz konusu bir milyonu bir banka değil de devlet çıkarırsa, halk da vergiden tasarruf etmiş olur.

Saptamış olduğum üzere, kağıt para basma yetkisinin istismar edilmeyeceği teminat altına alınmış olduktan sonra, bunu kimin basacağının ülkenin zenginlikleri açısından hiçbir önemi olmaz; hemen yukarıda da gösterdiğim gibi, kağıt parayı basma yetkisinin bir ticaret kumpanyasında ya da bankacılarda değil de devlette olması, halkın doğrudan çıkarınadır. Bununla birlikte tehlike şudur ki, bu yetkinin hükümetin elindeyken istismar edilme olasılığı, banka şirketlerinin elindeyken istismar edilme olasılığından fazladır. Şirket, daha büyük ölçüde yasal denetimine tabidir ve her ne kadar makul düzeyi aşacak biçimde para basmak bu şirketin çıkarına olsa da, karşılığında bireylerin külçe ya da akçe talep etme yetkisiyle bu çıkarları denetlenecek ve sınırlanacaktır. Para basma ayrıcalığı hükümetin elinde olduğunda, aynı denetimin söz edilemeyeceği de ileri sürülmektedir; buna göre böyle bir durumda hükümet gündelik çıkarları, güvenceli bir geleceğe tercih edecek, dolayısıyla varsaydığımız gibi bir aciliyet durumunda, basılan parayı sınırlama yolundaki denetimi devreden çıkarmaya eğilim gösterecektir.

Keyfi kararlara dayalı bir hükümet varsa, bu itiraz oldukça yerindedir; ama hür bir ülkede, yasamanın gün gibi ortada olduğu bir ülkede, parayı elinde bulunduranlar bunu altına çevirip çeviremeyeceğini denetleme iradesine sahip olduğundan, para basma yetkisi, bu iş için özel olarak atanmış kurullara korkusuzca verilebilir; bu kurullar da bakanların denetiminden tümüyle bağımsız çalışabilirler.

İtfa fonu, yalnızca parlamentoya karşı sorumlu olan kurullarca yönetilebilmekte, paranın nasıl yatırılacağına karar vermek, azami bir düzenle işleyen bu kurulların emirlerine bırakılabilmektedir; benzer biçimde yönetildiğinde, kağıt para basma yetkisinin aynı ölçüde dürüstlükle kullanılacağından niye kuşku duyulsun?

Kağıt para basılmasından devlete ve dolayısıyla da halka gelecek yararın yeterince belirgin olduğunu söyleyenler de vardır; ne de olsa böylelikle, ulusal borcun faizi halk tarafından ödenen bir parçası, hiç faizi olmayan bir borçla değiştirilebilecektir. Oysa hükümet tarafından kağıt para basılmasının ticarete bazı zararları olabilir, çünkü böyle bir uygulama tüccarları borç para almaktan, ellerindeki senetleri kırdırmaktan alıkoyacaktır ve ülkemizde piyasaya banknot sürme yollarından biri tam da budur.

Bununla birlikte böyle söylemek, Merkez Bankası sağlamadıkça, borç para bulunamayacağını söylemekle eşdeğerdir; böyle bakılırsa, piyasadaki faiz ve kâr oranının piyasaya sürülen paraya ve paranın sürüldüğü kanala bağlı olduğu düşünülür. Ama nasıl ki bir ülkede ödeme yapılacak araç bulunduğu sürece, kumaş, şarap ya da başka bir mal açığı olmaz; aynı şekilde, borç alacak olanlar iyi bir teminat gösterebildikleri ve piyasadaki faiz oranını vermeye gönüllü oldukları sürece, borç verilecek para açığı da olmayacaktır.

Bu çalışmanın başka bir bölümünde, bir malın gerçek değerini belirleyenin, o malı üretenlerden bazılarının tadını

çıkardığı rastlantısal üstünlükler değil, en az elverişli durumdaki üreticinin karşılaştığı gerçek zorluklar olduğunu göstermeye çalıştım. Paranın faizi söz konusu olduğunda da aynısı geçerlidir; faiz, bankanın borç verdiği yüzde 5, 4 ya da 3 gibi oranlarla değil, sermayenin çalıştırılmasıyla elde edilecek kâr oranıyla, para miktarından ya da değerinden tümüyle bağımsız olan bu oranla düzenlenir. Bir banka ister bir milyon, ister on milyon, isterse de yüz milyon borç versin, piyasadaki faiz oranı üzerinde kalıcı değişiklikler yaratamaz; ancak bu yolla piyasaya sürdükleri paranın değerini değiştirirler. Bir durumda aynı işi yapmak için diğer durumdan on ya da yirmi kat fazla para gerekebilir. Öyleyse bankaya para için yapılacak başvurular, o parayla yapılacak işten beklenen kâr oranı ile bankanın uygun gördüğü faiz oranının kıyaslanmasıyla çözümlenir. Bankanın faiz oranı, piyasadaki faiz oranının altındaysa, verebileceği borç miktarının haddi hesabı olmaz; ama banka piyasa oranının üstünde faiz istiyorsa, mirasyediler ile müsrifler dışında kimse ondan borç almaz. Dolayısıyla şunu saptamış oluyoruz: Piyasadaki faiz oranı, Merkez Bankası'nın her zaman uyguladığı faiz oranını, yüzde 5'lik oranı aşarsa, senet iskonto büroları başvurularla dolar taşar; bunun tersine, piyasa faiz oranı geçici bir süre için bile olsa yüzde 5'in altına düştüğünde, büronun çalışanları işsiz güçsüz otururlar.

Son yirmi yıldır Merkez Bankası'nın tüccarlara para yardımında bulunarak ticareti bu denli destekleyebilmiş olması, bütün bu zaman boyunca, piyasadaki faiz oranının altında borç para vermesiyle açıklanabilir; bu, tüccarlar başka bir yerden borç alacak olsa, kendilerine dayatılacak olandan daha düşük bir orandır, ama bu bana, söz konusu sistemi desteklemekten ziyade, ona karşı çıkmak için bir nedenmiş gibi görünüyor.

Dokumacıların yarısına düzenli olarak piyasa fiyatının altında yün sağlayan bir kuruluş hakkında ne düşünmeliyiz? Böyle bir kuruluşun topluma nasıl bir yararı olur? Böyle bir şey ticaretimizi geliştirmez, çünkü yün, piyasa fiyatından da satılsa, aynı miktarda satın alınacaktır. Böyle bir uygulama, tüketicinin daha ucuza kumaş almasını sağlamaz, çünkü fiyat, daha önce de dediğim gibi, en az verimli koşullarda çalışan üreticiye mal olduğu bedelle belirlenir. Bu durumda, söz konusu uygulamanın tek etkisi, dokumacıların kârlarını genel ve ortalama kâr oranının üstünde şişirmekten ibaret olacaktır. Kuruluş, hak ettiği kârdan yoksun kalacak, toplumun bir başka kesimi de o ölçüde yarar sağlayacaktır. İşte, bankacılık kuruluşlarımızın yarattığı etki de tam budur; yasalarca, piyasada uygulanan faiz oranından daha düşük bir faiz oranı belirlenmekte ve Merkez Bankası da ancak bu oran üzerinden borç verme ya da vermeme kararı alabilmektedir. Doğası gereği Merkez Bankası, yalnızca bu yolla elinden çıkartabileceği büyük mali kaynaklara sahiptir; ülkedeki tüccarların bir bölümü ise, genel olarak ülkenin kazancına olmadığından, gerçek anlamda kazançlı diyemeyeceğimiz bir biçimde ve haksız yere yarar sağlar, çünkü bir ticaret nesnesini, yalnızca piyasa fiyatı üzerinden satın alanlara göre daha düşük bir fiyata edinmiş olurlar.

Toplumun tümünün gereksinme duyduğu ve yürütebileceği tüm işler, sermayenin, başka deyişle üretimde kullanılacak hammaddenin, makinelerin, besinin, teknelerin miktarına bağlıdır. İyi düzenlenmiş bir kağıt para sistemi kurulduktan sonra, bunların miktarı bankacılık işlemleriyle ne artırılabilir ne de azaltılabilir. Öyleyse, ülkenin kağıt parasını devlet basıyorsa, tek bir senet kırmasa da, kamuya tek bir şilin borç vermese de, ticaret miktarında bir değişiklik olmaz, çünkü sahip olduğumuz hammadde, makine, besin ve gemi miktarı aynıdır. Muhtemelen aynı miktarda para borç verilebilir; üstelik yalnızca, piyasadaki oranın altında olsa da, yasalarca belirlenmiş yüzde 5’lik faiz oranıyla değil, aynı zamanda,

yüzde 6, 7, 8 gibi faiz oranlarıyla da borç alınabilir; bunlar piyasada borç para verenler ile alanlar arasındaki adil rekabetle ortaya çıkmış oranlardır.

Adam Smith, İskoçya'daki, nakit para hesapları yoluyla ticaretin desteklenmesi uygulamasının, tüccarlara İngiltere'deki uygulamadan çok daha fazla yarar sağladığını söyler. Bu nakit para hesapları sistemi, İskoç bankacılarının müşterilerine kredi vermelerinden ve bir de onlar için senet kırmalarından oluşur, ama İskoçya'daki bankacı, tüccara nakit hesaplar yoluyla para sağlamasına ve dolaşıma bu yolla para sürmesine rağmen, senet kırma yoluyla aynı ölçüde para süremez; bu nedenle bu uygulamanın ne gibi yararlar getirdiğini anlamak zordur. Dolaşımda ancak bir milyon kağıt para bulunması gerekiyorsa, ancak bir milyonluk para bulunacaktır. Bu bir milyonun tamamının piyasaya senet kırarak mı sürüldüğü, yoksa bir kısmının senet kırarak, bir kısmının da nakit hesaplar yoluyla mı sürüldüğü, bankacı açısından da tüccar açısından da önemli değildir.

Dolaşımda para olarak kullanılan iki maden, altın ve gümüş üzerine de birkaç söz söylemek gerekli olabilir. Özellikle şu yüzden: Bu sorun pek çok insanın zihninde, dolaşımdaki paraya ilişkin temel ve yalın ilkelerin karıştırılmasına neden olmaktadır. Adam Smith şöyle der: “İngiltere'de altın, para olarak basıldıktan uzun zaman sonra bile yasal para sayılmıyordu. Altınla gümüş değerleri arasındaki oran herhangi bir kanun ya da devletçe yapılmış bir ilânla saptanmamıştı. Bu oran, piyasanın kararına bırakılmıştı. Bir borçlu, altınla ödeme önerdi mi, alacaklı böyle bir ödemeyi toptan reddedebilir ya da bunu, vereceklisi ile altın üzerinde uyuşabildikleri bir değer takdirine göre kabul eyleyebilirdi.”

Bu durumda, bütünüyle altın ve gümüşün göreli piyasa değerindeki değişikliklere bağlı olarak, bir guinea'nin bazen 22s ya da fazlası, bazen de 18s ya da azı değerinde kabul

edilebileceği açıktır. Bu arada, gümüşün değerindeki tüm değişiklikler, altın sikkeye yansıtılacaktır – gümüşün değeri değişmiyormuş da, yalnızca altının değeri yükselip alçalmaya tabi oluyormuş gibi görünecektir. Demek, bir guinea 18s yerine 22s değerinde kabul edilse de, altının değeri değişmeden kalmış olabilir; söz konusu değişiklik, yalnızca gümüşe bağlı olabilir; böyle bir durumda, 22s aslında, daha önce 18s olduğundan daha fazla değer taşımayacaktır. Bunun tersine, değişiklik bütünüyle altından da kaynaklanabilir; daha önce 18s değerinde olan bir guinea'nin değeri, 22s'ye çıkabilir.

İmdi, bu gümüş sikkenin ayarının tağşiş yoluyla düşürüldüğünü, miktarınınsa artırıldığını düşünelim, bu durumda bir guinea, 30s'den fazla değerde kabul edilebilir, çünkü bu türden ayarı düşürülmüş 30s'lik paradaki gümüş, bir guinea'deki altından daha fazla değer taşımayabilir. Tağşiş edilmiş olan gümüş sikkenin değeri, darphane değerine çıkartıldığında, gümüş paranın değeri artacaktır, ama altının değeri düşmüş görünecektir, çünkü bir guinea büyük olasılıkla, tağşişe uğramamış, iyi durumdaki 21 şilinden daha fazla değerde olmayacaktır.

Şimdi altın da yasal para olsa ve her borçlu, borcunu her 21£ için 420 şilin ya da yirmi guinea ödeyerek kapatma serbestliği tanınsa, kişi borcunu nasıl en ucuza kapatacağına bağlı olarak iki ödeme yolundan birini seçebilir. Eğer beş quarter buğday karşılığında, Darphane'nin yirmi guinea'lik sikkeye dökebileceği kadar çok altın külçesi alabiliyorsa ve aynı miktarda buğday karşılığında, Darphane'nin 430 şiline dökebileceği kadar gümüş külçe alabiliyorsa, borç ödemesini gümüşle yapmayı tercih edecektir, çünkü böylelikle on şilinlik bir miktar cebinde kalacaktır. Ama bunun tersine elindeki buğdayla yirmi guinea'lik sikkeye dökülebilecek ve üstüne de yarım guinea'li altın artıracak kadar altın külçesi alabiliyorsa, doğal olarak borcunu altınla ödemeyi tercih

edecektir. Eğer elde edebildiği altın miktarı ancak yirmi guinea'ye, gümüş miktarı da ancak 420 şiline dönüştürülebilecek kadar ise, borcunu ödemek için hangi parayı kullanacağı, altını mı yoksa gümüşü mü tercih edeceği, borçlu açısından hiç önemli olmaz. Öyleyse, bu bir şans işi değildir; altın, zengin bir ülkede dolaşıma daha uygun bir maden olduğu için değil, ödemeyi böyle yapmak borçlunun çıkarına olduğu için borç ödemelerinde kullanılmaktadır.

Merkez Bankası ödemelerinde sikke kullanılmasına kısıtlamaların getirildiği 1797'ye kadar, uzun bir dönem boyunca altın gümüşe kıyasla o kadar ucuzdu ki, Darphane'ye götürüp sikkeye çevirmek üzere, piyasada gümüş değil de altın almak İngiltere Merkez Bankası'nın ve tüm diğer borçluların işine geliyordu; ne de olsa bu madeni sikkeye dökerek borçlarını daha ucuza kapatabiliyorlardı. Söz konusu dönemde gümüş paranın genellikle ayarı çok düşüktü, ama belli bir kıtlık düzeyini koruduğundan, daha önce de açıkladığım gibi, mevcut değerini asla yitirmiyordu. Aslında ayarı düşürülmüş gümüş sikke miktarca bol olsaydı ya da Darphane ayarı düşük parçaları piyasaya sürseydi, ayarı düşük parayla ödeme yapmak borçluların daha fazla çıkarına olurdu; ama bu türden paraların miktarı sınırlıydı, gümüş paralar mevcut değerlerini koruyorlardı ve bu yüzden de uygulamada, dolaşımdaki gerçek para standardı altın oluyordu.

İşlerin böyle yürüdüğüne zaten itiraz edilmiyor, ama tüm bu durumun, ağırlığı Darphane'nin standardına uymadıkça, 25£'u aşan borçlar için gümüşü yasal para olarak kabul etmeyen yasalarca yaratıldığına inanılıyor.

Oysa bu yasa hiçbir borçluyu, ne kadar çok olursa olsun borcunu Darphane'den yeni çıkmış gümüş sikkeyle ödemekten alıkoymamıştır; borçlunun ödemeyi bu madenle yapmaması şansın ya da bir zorlamanın değil, tam da bir

tercihin ürünüdür; Darphane’ye gümüş götürmek işine gelmemiştir de altın götürmek işine gelmiştir. Söz konusu ayarı düşük gümüş dolaşımda baskın olsaydı ve yasal para olarak kabul edilseydi, büyük olasılıkla guinea yeniden otuz şilin eder hale gelecekti, ama burada guinea’nin değeri yükselmiş olmayacak, ayarı düşük şilin değer kaybına uğramış olacaktı.

Demek, tüm borçlar için her iki maden de yasal para kabul edildiğinde, ana değer standardının sürekli biçimde değiştiğine tanık oluyorduk. Söz konusu standart, tümüyle iki madenin göreli değerlerindeki değişikliklere bağlı olarak bazen altın oluyordu, bazen gümüş; bu iki madenden biri standart işlevi üstlenmediği süre boyunca eritiliyor ve dolaşımdan çekiliyordu, çünkü külçe halindeyken değeri, sikke halindeki değerinden daha büyüktü. Bu, bir an önce giderilmesi arzulanan bir sıkıntı teşkil ediyordu, ama düzelme süreci o kadar yavaş ilerledi ki, Bay Locke’un tüm eksiksiz kanıtlamalarına, ondan beri tüm yazarların para meselesinde bu soruna dikkat çekmesine karşın, 1816’daki parlamento görüşmelerine dek daha iyi bir sistem benimsenemedi; bu tarihte ise, kırk şilini aşan her tutar için altın yasal para olarak kabul edildi.

Dr. Smith, iki madeni hem para birimi olarak hem de her türden borcun ödeneceği yasal para olarak kullanmanın sonuçlarını kavramış görünmüyor; “gerçekte, sikke halindeki türlü metallerin değerleri arasında kanunla kurulmuş olan bir oranın sürüp gitmesi sırasında, bütün paranın değerini, bu metallerden en kıymetlisinin değeri düzenler” diyordu. Onun zamanında borçluların ödeme yapmada uygun bulduğu araç altın olduğundan, bu madenin hem o zaman hem de her zaman gümüş sikke değerini de belirleyen bir içsel niteliği olduğunu sanıyordu.

Nitekim 1774 yılındaki reforma kadar, Darphane’den yeni çıkmış bir guinea yalnızca yirmi bir tane ayarı düşük şilinle

değişiliyordu, ama Kral William'ın hükümranlığı döneminde, gümüş sikke tam da anlattığımız durumda iken, gene Darphane'den yeni çıkmış bir guinea otuz şiline değişilir oldu. Bay Buchanan bu konu üzerinde şu gözlemde bulunuyor: "Demek burada, halihazırdaki para kuramlarının açıklayamadığı özgül bir olguyla karşı karşıyayız; bir dönem ayarı düşük gümüşten oluşan otuz şiline değişilen guinea, başka bir dönem aynı nitelikte gümüşten oluşan yirmi bir şiline değişilebiliyor. Çok açık olarak, bu iki dönem arasında, dolaşımdaki paranın durumuna büyük bir etkenin müdahalesi söz konusu ve Dr. Smith'in varsayımları buna bir açıklama getirmiyor."

Bana kalırsa, söz konusu güçlük, guinea değerinde iki dönem arasında görülen farklılığı, dolaşımdaki ayarı düşük gümüş sikke *miktarının* farklılığına bağlayarak kolayca çözümlenebilir. Kral William'ın hükümranlığında altın yasal para değildi; yalnızca uzlaşımsal bir değer taşıyordu. Muhtemelen tüm büyük ödemeler gümüşle yapılıyordu, özellikle kağıt para dolaşımının ve bankacılık işlemlerinin henüz pek ayırdına varılmış değildi. Piyasada bu ayarı düşmüş gümüş para miktarı, ağırlığı tam olduğunda gerekecek miktarı aşıyordu; dolayısıyla hem ayarı düşüktü, hem de değeri düşmüştü. Ama izleyen dönemde, altın yasal para kabul edildiğinde, banknotlar da ödemelerde kullanılmaya başladığında, ayarı düşük gümüş miktarı, piyasadaki para yalnızca ağırlığı tam, Darphane'den yeni çıkmış gümüş paradan oluşsaydı gerekecek olan miktarı aşmaz oldu; böylece paranın ayarı düşük olsa da, değeri artık düşük değildi. Bay Buchanan'ın açıklaması ise biraz farklı; ikincil paranın değer kaybına açık olmadığını yalnızca birincil paranın buna maruz kalabileceğini düşünüyor. Buna göre Kral William'ın döneminde gümüş dolaşımdaki birincil paraydı ve bu yüzden değer kaybına açıktı. 1774'te ise ikincil para oldu ve böylece değerini korudu. Bununla birlikte, değer kaybının oluşmasıyla, paranın birincil mi,

yoksa ikincil mi olduğu arasında bir bağ yoktur, değer kaybı yalnızca söz konusu madenden paranın miktarca fazla olup olmamasına bağlıdır.[87]

Sikke basılmasından makul bir beylik hakkı elde edilmesine kimse fazla itiraz etmez, özellikle de o para ufak ödemeleri etkiliyorsa. Genellikle paranın değeri beylik hakkı tutarında arttığı için, para miktarı aşırı değilse ödeyenleri hiç etkilemeyen bir vergidir. Bununla birlikte, kağıt paranın geçerli kabul edildiği bir ülkede –bu kağıt parayı basanlar kendilerine kağıt para getirenlere akçe vermek durumunda olsalar da– banknotlar ve madeni paralar, yasal para olarak kabul edilen sikkedeki beylik hakkı tutarında değer yitirebilirler; hatta kağıt para dolaşımını sınırlayan mekanizma devreye girmeden bile bu değer kaybı meydana gelebilir. Eğer sözgelimi altın sikkede beylik hakkı yüzde 5 ise, dolaşımdaki para, bol miktarda banknot sürümü nedeniyle, daha insanlar külçeye çevirmek üzere sikke talep etmenin çıkarlarına olduğunu kavrayamadan, gerçekten yüzde 5 değer kaybına uğrayabilir; altın sikke üzerinde beylik hakkı olmasa ya da varsa bile insanlar banknot karşılığında Darphane fiyatıyla 3£ 17s 10∂d ederinde sikke değil külçe talep edebilseler, böyle bir değer kaybı yaşanmaz. Öyleyse –Merkez Bankası bastığı banknotlar karşılığında insanların isteği gereğince külçe ya da sikke vermeye mecbur kılınmadıkça– gümüş sikkede beylik hakkını yüzde 6, ya da ons başına dörtpeni[88] olarak saptayan, ama Darphane’nin basacağı altın sikkeleri beylik hakkından muaf tutan son yasa, belki de en uygun olanıdır; dolaşımdaki parada meydana gelecek her türlü gereksiz değişikliği en etkili biçimde önleyebilecektir.

Bölüm XXVIII

Zengin ve Yoksul Ülkelerde Altının, Zahirenin ve Emeğin Göreli Değeri

Adam Smith, “bütün başka mallar gibi,” der, “altınla gümüş de, tabii kendilerine en iyi fiyatın verildiği pazarı ararlar. Genel olarak, her şey için en iyi fiyat, buna kesesi en elveren ülkede verilir. Şurası hatırda tutulmalıdır ki, her şey için eninde sonunda ödenen bedel emektir. Emeğin eşit şekilde iyi mükâfat gördüğü ülkelerde ise, emeğin para karşılığı işçi geçiminin pahası oranında olacaktır. Tabii altınla gümüş yoksul bir ülkeden çok, zengin bir ülkede; adamakıllı geçim maddeleri bulunmayan ülkeden çok, geçim maddeleri içinde yüzen bir ülkede daha çok geçim maddesiyle değiş edilir.”

Ama zahire de altın, gümüş ve başka nesneler gibi bir maldır; eğer tüm malların değişim değeri zengin bir ülkede daha yüksekse, zahire de bunların dışında tutulmamalıdır; bu yüzden şunu söyleyebiliyoruz; zahirenin daha büyük miktarda parayla değişilmesinin nedeni pahalı olmasıdır; buna karşılık para da daha büyük miktarda zahireyle değişilir, çünkü o da pahalıdır; tüm bunlar zahirenin aynı zamanda hep pahalı, hem de ucuz olduğunu öne sürer. Siyasal iktisatta hiçbir nokta, zengin ülke nüfusunun, besin sağlamanın güçleşmesi nedeniyle yoksul ülke nüfusuyla aynı oranda artamayacağı fikri kadar sağlam bir biçimde tespit edilmemiştir. Bu güçleşme, kaçınılmaz biçimde besin maddelerinin göreli fiyatını yükseltir ve besin ithalatını teşvik eder. Peki, o zaman da nasıl oluyor da para, altın ya da gümüş zengin ülkelerde, yoksul ülkelerde olduğundan daha fazla zahireyle değişilebiliyor? Yalnızca zahirenin pahalı olduğu zengin ülkelerde, toprak sahipleri zahire ithalatını yasaklamaları için yasa koyucuları ikna etmeye çabalarlar. Amerika’da ya da Polonya’da ham mahsul

ithalatını önlemeye yönelik bir yasanın gerekliliğinden söz edildiğini duyan olmuş mudur? – Bu ülkelere zahire ithalatını, mahsul yetiştirmeyi diğer ülkelere kıyasla kolay kılan doğa zaten önlemektedir.

Öyleyse “zahireyi ve sırf insan emeğiyle yetiştirilen başkaca bitkileri bir yana bırakırsanız, bütün öteki çeşit işlenmemiş mahsullerin, davarın, kümes hayvanlarının, her türlü av hayvanlarının, topraktaki faydalı fosillerle madenlerin vb.nin, toplum zenginlik ve gelişme yolunda ilerledikçe, doğal olarak pahalılaştığı” nasıl doğru olabilir? Neden zahireyi ve bitkileri bir yana bırakalım? Dr. Smith’in tüm yapıtına damgasını vuran hatası, zahirenin değerini sabit varsaymada yatar; varsayımına göre tüm diğer eşyanın değeri yükselebilir, ama zahirenin değeri asla yükselemez. Ona göre zahirenin değeri her zaman aynıdır, çünkü her zaman aynı sayıda insanı besleyecektir. Buna benzer bir biçimde, kumaşın da her zaman aynı değerde kalacağı, ne de olsa her zaman aynı sayıda insanı giydireceği söylenebilir. Değerin besleme ya da giydirme gücüyle ne ilgisi olabilir?

Zahire de diğer tüm mallar gibi, her ülkede bir doğal fiyata, başka deyişle, üretilmesi için gereken fiyata, o olmaksızın ekimin yapılamayacağı bir fiyata sahiptir: Zahirenin piyasa fiyatını düzenleyen, onu yabancı ülkelere ihraç etmenin uygun olup olmayacağını tayin eden de, işte bu fiyattır. İngiltere’de zahire ithalatı yasaklansa, ülkede zahirenin doğal fiyatı 6£’a yükselip Fransa’daki fiyatın iki katına çıkabilir. Bu kez ithalat yasağı kaldırılsa, İngiliz piyasasında zahire fiyatı 6£ ile 3£ arasında bir düzeye değil, eninde sonunda, Fransa’daki doğal fiyatına düşer ve orada kalır; zahire İngiliz piyasasına bu fiyattan sürüldüğünde, Fransa’daki olağan ve alışılmış mal mevcudu kârlarını sağlayabilir; İngiltere yüz quarter da, bin ya da bir milyon quarter da tüketse, bu fiyat aynı kalacaktır. İngiltere’de

zahire talebi bu son belirttiğimiz rakamlara ulaşırsa, Fransa böyle büyük bir arzı gerçekleştirmek için daha niteliksiz toprakları da ekime açmak zorunda kalacağından, Fransa'da da doğal fiyatın yükselmesi olasıdır; bu, kuşkusuz İngiltere'deki zahire fiyatını da etkileyecektir. Yalnızca şuna katılıyorum: İthalatçı ülkede bir ticaret tekeli söz konusu olmadıkça, mahsulün satış fiyatını eninde sonunda belirleyen, ihracatçı ülkedeki doğal fiyatıdır.

Oysa, malların piyasa fiyatlarının doğal fiyatları tarafından belirlendiğine ilişkin öğretiyi ustalıkla savunmuş olan Dr. Smith, piyasa fiyatının ihracatçı ülkedeki ya da ithalatçı ülkedeki doğal fiyatça belirlenmediğini düşündüğü bir vaka varsaymıştır. "İnsan sayısı aynı kalmak üzere," der Smith, "Hollanda'nın ya da Ceneviz ülkesinin gerçek zenginliğini azaltınız; uzak ülkelerden getirdikleri şeylerle kendilerini donatabilme gücünü eksiltiniz. Zahire fiyatı, bu alçalışa, onun ya nedeni ya sonucu olarak mutlaka katılması gereken bu ülkelerin gümüş miktarında meydana gelecek bir düşüşle alçalacağı yerde, fırlayıp, kıtlık fiyatı haline gelir."

Bana göre ise tam tersi olur: Hollanda ya da Ceneviz'in azalan satın alma gücü, ithalatçı ülkede olduğu kadar, ihracatı yapan ülkede de zahire fiyatını doğal fiyatın altına düşmeye zorlayabilir, ama bu fiyatın üstüne çıkarması neredeyse olanaksızdır. Hollanda'da ve Ceneviz'de ancak zenginliği artırarak talebi artırabilir, zahire fiyatını eski düzeye yükseltebilirsiniz; bu da arzı sağlamada yeni güçlükler ortaya çıkana kadar, ancak sınırlı bir zaman diliminde gerçekleşebilir.

Dr. Smith, aynı konu hakkında devamla şu gözlemlerde bulunur: "Gerekli maddelere ihtiyacımız varken bütün lüzumsuz şeylerden vazgeçmemiz gerekir. Lüzumsuz nesnelerin değeri, varlık ve refah zamanlarında yükselip, yokluk ve darlık zamanlarında düşer." Bunlar kuşkusuz doğrudur; ama sözlerini şöyle sürdürür: "Gerekli maddeler

için ise, durum başka türlüdür. Bunların gerçek fiyatı, yani satın alabilecekleri yahut hükmedebilecekleri emek miktarı, yokluk ve sıkıntı zamanlarında yükselir; hep pek bol zamanlar olan varlık ve refah sıralarında düşer. Yoksa bunlar başka türlü varlık ve refah dönemleri olamaz. Zahire bir gerekli maddedir; gümüş ise bir fuzuli nesneden ibarettir.”

Burada sunulan iki önermenin birbiriyle hiçbir ilgisi yoktur; birinde, varsayılan koşullar altında zahire daha fazla emeğe hükmedebiliyor ki, buna kuşku yok; diğerinde ise zahire daha yüksek bir parasal fiyattan satılıyor, daha fazla gümüş karşılığında değiş ediliyor; bunun ise hatalı olduğuna inanıyorum. Aslında zahire de kıt ise, alışılmış arz düzeyi yakalanamamışsa, bu da doğru olabilir. Ama bu örnekte zahire boldur; ithalatın alışılmış miktarın altına düştüğü ya da talebin arttığı varsayılmamıştır. Hollandalı ya da Cenevizli, zahire satın almak için para ister, bu parayı elde edebilmek için de lüzumsuz nesneleri satmak zorunda kalır. Düşen, söz konusu lüzumsuz nesnelerin piyasa değeri ve fiyatıdır, para ise bunlara kıyasla yükselmiştir. Ama bu durum zahire talebini artırmaz ya da para değerini düşürmez; zahire fiyatını yükseltmeye kadir bu iki nedeni doğurmaz. Daha fazla kredi istendiğinden ya da başka nedenlerden dolayı para talebi büyük bir artış gösterebilir ve sonuçta zahireye kıyasla pahalanabilir; ama böyle bir durumda paranın ucuzlayacağı ve bu yüzden de zahire fiyatının yükseleceği görüşünü dayandırabileceğimiz bir doğru ilke yoktur.

Farklı ülkelerde altın, gümüş ya da herhangi bir mal değerinin yüksek ya da düşük olduğunu söyleyebilmemiz için, bu hesabı yapabileceğimiz bir araç belirlemeliyiz, yoksa önermelerimizi hiçbir fikirle destekleyemeyiz. Dolayısıyla, İngiltere’de altının İspanya’dakinden daha pahalı olduğu söyleyip de, hesap aracı olarak herhangi bir mal belirlememişsek, bu önermeyi neye dayanarak

savunabiliriz? Zahire, zeytin, yağ, şarap ve yün İspanya'da İngiltere'dekinden ucuz ise, bu mallara dayanarak hesap yapıldığında altın İspanya'da daha pahalı çıkacaktır. Aynı şekilde, örneğin, hırdavat, şeker, kumaş vb. İngiltere'de, İspanya'dan daha ucuz ise, bu mallara dayanarak hesap yapıldığında, altın İngiltere'de daha pahalı çıkacaktır. Dolayısıyla altının İspanya'da pahalı ya da ucuz görünüp görünmeyeceği, gözlemcinin değer hesabını hangi sabit araçla yaptığına göre değişir. Zahire ile emeğe değerin evrensel ölçütü damgasını vurmuş olan Adam Smith, doğal olarak, altının kıyaslamalı değerini de değiş edildiği bu iki nesnenin miktarına dayanarak hesaplayacaktır; bu yüzden de, Dr. Smith iki ülkede altının kıyaslamalı değerinden söz ettiğinde, ben de bunu, yazarın bu değeri hesaplama aracı olarak zahire ve emeği aldığı biçiminde anlıyorum.

Bununla birlikte, gördüğümüz üzere, zahire cinsinden hesaplandığında, altın iki ülkede çok farklı değerlere sahip olabilir. Göstermeye çalıştığım gibi, zengin ülkelerde değer düşük, yoksul ülkelerde ise yüksek olacaktır; Adam Smith ise başka fikirdedir: Ona göre zahire cinsinden hesaplandığında altının değeri zengin ülkelerde daha yüksektir. Ama bu fikirlerden hangisinin doğru olduğunu uzun uzadıya incelemeden, her ikisinin de şunu yeterince net biçimde gösterdiği söylenebilir: Altın değeri, maden ocaklarına sahip ülkede daha düşük olmak zorunda değildir; oysa Adam Smith, bu önermeyi savunmaktadır. Varsayalım İngiltere'de maden ocakları var ve Adam Smith'in, altının değeri zengin ülkelerde daha yüksektir, biçimindeki görüşü doğru. Böyle bir durumda her ne kadar altın, doğal olarak, diğer *mallarla* değişilmek üzere İngiltere'den diğer ülkelere akacak olsa da, bu akış İngiltere'de altın değerinin, zahire ve emek üzerinden kıyaslandığında, diğer ülkelerin altına düşmesine yol açmak zorunda değildir. Bununla birlikte, başka bir yerde, Adam Smith, İspanya'da ve Portekiz'de değerli madenlerin değerinin, Avrupa'nın diğer bölgelerine göre

daha düşük olması gerektiğini söylüyor; buna neden olarak da bu iki ülkenin neredeyse tek başlarına ve ayrıcalıklı biçimde değerli maden üreten ocaklara sahip olmalarını gösteriyor. “Derebeylik yönetiminin hâlâ süregeldiği Lehistan, bugün de, Amerika’nın keşfinden önce olduğu gibi yoksul bir ülkedir. Gelgelelim, Polonya’da *zahirenin para olarak fiyatı yükselmiş*; Avrupa’nın başka yerlerinde olduğu gibi, DEĞERLİ MADENLERİN GERÇEK KIYMETİ DÜŞMÜŞTÜR. Onun için bunların miktarı, orada da, başka yerlerde olduğu gibi, *aşağı yukarı o ülkenin toprağıyla emeğinin yıllık ürünü oranında* artmış olmak gerekir. Bununla birlikte, bu metallerin miktarındaki artış anlaşılan, o yıllık ürünü artırmamış; ne ülkenin sanayisi ile tarımını geliştirmiş, ne de ahalisinin durumunu düzeltmiştir. Madenleri olan İspanya ile Portekiz, Lehistan’dan sonra, belki de Avrupa’nın en yoksul ülkesidir. Fakat değerli metallerin kıymeti, *İspanya ile Portekiz’de Avrupa’nın herhangi bir bölgesinden düşük olmak gerektir*. Çünkü o metaller, bu ülkelerden Avrupa’nın bütün öteki bölgelerine, üzerlerine yalnız navlun ile sigorta değil, kaçakçılık masrafı da binmiş olarak gelir. Zira bu metallerin ihracı ya yasak edilmiştir ya resme bağımlıdır. *Onun için, toprağın ve emeğin yıllık ürününe göre miktarları, bu ülkelerde Avrupa’nın bir başka yerinden fazla olmak gerekir*. Bununla birlikte, bu ülkeler Avrupa’nın çoğu yerinden yoksuldur. Gerçi İspanya ile Portekiz’de derebeylik yöntemi kaldırılmışsa da, yerine pek daha iyisi geçmiş değildir.”

Dr. Smith’in tezi bana şöyle görünüyor: Altın, zahire üzerinden hesaplandığında, İspanya’da diğer ülkelere göre daha ucuzdur ve bunun kanıtı da, diğer ülkelerin İspanya’ya altın karşılığında zahire değil de, kumaş, şeker, hırdavat veriyor olmasıdır.

Bölüm XXIX

Üretici Tarafından Ödenen Vergiler

Bay Say, mamul mala getirilmiş bir verginin, imalatın son aşamalarında değil de, ilk aşamalarında tahsil edilmesinden doğacak sıkıntıları hayli büyütür. Ona göre malı doğru düzgün üretmesi gereken imalatçılar vergi vermek zorunda kalacaklarından, daha büyük mali kaynaklar bulma zorunluluğu duyacaklardır; bu durum da, sermayesi ve kredileri sınırlı imalatçıya büyük güçlükler çıkaracaktır. Bu gözlemlere itiraz edilemez.

Yazarın değindiği bir başka sıkıntı ise, vergiyi yatırdıktan sonra, ödeme nedeniyle kârda oluşacak kaybın da, tüketicinin sırtına yüklenecek olmasıdır; Bay Say'a göre bu ek vergi, hazineye hiçbir yarar getirmeyecek türden vergilerdendir.

Bay Say'ın bu son itirazına katılamıyorum. Varsayımımıza göre devlet *hemen* 1.000£'a gereksinme duyar ve bunu imalatçıdan tahsil eder; imalatçı ise malın üretimini tamamlayana kadar, on iki ay boyunca vergi masrafını tüketiciye yükleyemeyecektir. Bu gecikmeyi düşünen imalatçı, malın fiyatına vergi tutarında, ya da 1.000£'luk değil de, muhtemelen 1.100£'luk bir zam yapar; buradaki 100£, vergi olarak verilen 1.000£'un faizi olmaktadır. Ama tüketicinin, ödediği bu ek 100£'la birlikte, gerçek bir kazancı da olacaktır; hükümetin hemen istediği ve eninde sonunda kendisine yüklenecek bir verginin ödemesi, bir yıl kadar geciktirilebilecektir; dolayısıyla, paraya gereksinmesi olan imalatçıya yüzde 10 faizle, ya da anlaşabilecekleri bir başka faiz oranıyla 1.000£ borç verme fırsatı tüketiciye tanınmış olur. Faiz yüzde on ise, yıl sonunda ödenebilecek bin yüz pound, hemen ödenecek 1.000£'tan daha değerli değildir. Hükümet, yıl sonuna kadar, yani imalatçı malını tamamlayıncaya kadar tahsilatı ertelerse, muhtemelen belli

bir faizle hazine bonosu çıkarmak zorunda kalacak ve ödeyeceği faiz imalatçının mal fiyatından ettiği tasarruf kadar olacaktır; bu arada, gene imalatçının vergi sonucunda gerçek kazancına eklediği miktarı bunun dışında tutmak gerekir. Hükümet hazine bonosu faizi olarak yüzde 5 ödeyecekse, bu bonoyu hiç çıkarmadan 50£'luk bir vergi tasarrufu sağlayabilir. İmalatçı yüzde 5 üzerinden ek sermaye sağlarsa ve tüketiciye yüzde 10'luk bir oran yüklerse, imalatçı da vergi ödemesinden, kendi olağan kârlarının üstünde yüzde 5'lik bir kazanç sağlayacaktır; böylece imalatçı ile hükümet, tam olarak tüketicinin ödediği tutarı cebine koyabilir.

Bay Simonde, *De la Richesse Commerciale / Ticari Zenginlik Üzerine* adlı olağanüstü yapıtında, Bay Say'ın tezini izleyerek, başlangıçta, kârı yüzde 10 gibi makul bir düzeydeki imalatçı tarafından ödenen 4000 franklık bir verginin, malın tamamlanması için beş kişinin elinden geçtiğini varsayarsak, tüketiciye 6734 frank olarak yansıyacağını hesaplamıştı. Bu hesaplamada şu varsayıma dayanıyordu: Vergiyi ilk veren kişi, bir sonraki imalatçıdan 4400 frank, ikinci imalatçı da bir sonrakinden 4840 frank alacaktır; böylece her adımda malın değeri yüzde 10 katlanacaktır. Bu, aynı zamanda verginin değerinin de bileşik faiz oranında, yani yılda yüzde 10 değil de, malın imalat süreci boyunca geçtiği her aşamada mutlak yüzde 10 oranında artacaktır. Bay de Simonde'un bu fikri, başlangıçta, verginin verilmesinden, vergilendirilen malın tüketiciye satışına kadar geçen sürenin beş yıl olması halinde doğrudur; ama yalnızca bir yıl geçiyorsa, verginin ödemesine katılmış herkes, vergi ödemesi karşılığında 2734 frank değil de, yılda 400 frank gibi bir kazanç elde edecektir; burada malın beş elden mi elli elden mi geçtiğinin hiçbir önemi yoktur.

Bölüm XXX

Arz ve Talebin Fiyat Üzerindeki Etkisi

Malın fiyatını eninde sonunda belirleyen, sıkça söylendiği gibi arz ile talep arasındaki oran değil, malın üretim maliyetidir; aslında arz ile talep arasındaki oran, talepteki artışa ya da azalışa göre arzın ne kadar artırılabildiğine bağlı olarak, belli bir zaman için, malın piyasa değerini belirler; ama bu etki yalnızca geçici bir süre için geçerlidir.

Şapkanın üretim maliyetini azaltın, fiyatı eninde sonunda yeni doğal fiyatına düşer; talep ister iki katına çıksın, ister üç ya da dört katına çıksın, hiç fark etmez. İnsanın geçim maliyetlerini azaltın, yani yaşamı sürdürmek için tüketilen besinin ve giysinin doğal fiyatını azaltın, emekçiye talep büyük oranda artsa da ücretler eninde sonunda düşer.

Mal fiyatlarının yalnızca arzın talebe ya da talebin arza oranına bağlı olduğu kanısı, siyasal iktisatta neredeyse bir önkabul haline gelmiş, bu bilim dahilindeki pek çok hatanın kaynağı olmuştur. Bay Buchanan’ı ücretlerin, erzak fiyatlarındaki yükseliş ve düşüşlerden değil, yalnızca emek arzı ve talebinden etkilendiğini savunmaya iten de budur; Bay Buchanan, ücretlere getirilecek bir verginin ücretleri yükseltmeyeceğini, çünkü emek talebinin emek arzına oranını değiştirmeyeceğini söylemektedir.

Bir maldan ek bir miktar satın alınmadıkça ya da tüketilmedikçe, o malın talebinin arttığı söylenemez; oysa hal böyleyken, malın para cinsinden değeri yükselebilir. Dolayısıyla, paranın değeri düştüğünde, tüm malların yükselir, çünkü tüm rakipler, bir malı satın almak için eskisinden daha çok para harcayacaklardır; mal fiyatı yüzde 10 ya da 20 artsa da, eskisinden daha fazla satış olmuyorsa, mal fiyatındaki değişikliğin mala talep nedeniyle arttığını söylemek sanıyorum pek uygun olmayacaktır. Malın doğal

fiyatı, para cinsinden üretim maliyeti, para değerindeki değişmeyle birlikte gerçek bir değişmeye uğramıştır; talep yükselmedikçe, malın fiyatı doğal olarak bu yeni değerde kalacaktır.

Bay Say şöyle der: “Gördüğümüz gibi, üretim maliyeti, eşyanın sahip olabileceği en düşük fiyatı belirler; bir eşyanın fiyatı, bu düzeyin altında uzun süre seyredemez, yoksa üretimi ya hepten durur, ya da azalır.” Cilt ii, s. 26.

Ardından da şu görüşleri ekler: Maden kaynaklarının keşfinden bu yana, altına talebin altın arzından çok daha büyük oranlarda artmasından dolayı “altının ayni değeri bire on oranında düşecek yerde, yalnızca bire dört oranında düşmüştür;” başka deyişle, doğal fiyatı oranında düşecek yerde, arz ile talep arasındaki fark oranında düşmüştür.[89] “*Her malın fiyatı, talebiyle doğru orantılı, arzıyla ters orantılı bir gelişme gösterir.*”

Lauderdale Kontu da aynı fikri dile getirmektedir:

“Değer taşıyan her şey, değer değişikliklerine de açıktır; bir an için bir nesnenin içkin ve sabit bir değeri olduğunu, bu nesneden belli bir miktarın hep aynı değeri taşıyacağını varsaysak bile, diğer malların bu nesneye dayanarak belirlediğimiz değerleri, piyasadaki miktarlarıyla talepleri arasındaki orana bağlı olarak değişiklik gösterecektir; her mal da, şu dört koşul nedeniyle değer değişikliklerine tabidir:

1. “Miktarı azaldığından, değeri yükselir.

2. “Miktarı çoğaldığından, değeri azalır.

3. “Talebin artmasından ötürü, değeri yükselir.

4. “Talebin azalmasından ötürü değeri de düşer.

“Bununla birlikte, hiçbir nesnenin sabit ve içkin bir değer taşımadığı apaçık ortada olduğundan, insanlık tüm malların değerini hesaplamada ölçüt teşkil etsin diye, pratik bir değer ölçütü olarak bir malın değerini seçer; bu mal, her biri tek başına değeri değiştirebilen yukarıdaki dört koşula da az bağımlı olmalıdır.

“Bu yüzden, gündelik dilde kullandığımız biçimiyle malın *değeri*, şu sekiz olasılığa bağlı olarak dönem dönem değişiklik sergileyebilir:

1. “Değerini belirlemek istediğimiz malla ilgili olarak, yukarıda belirtilen dört koşul.

2. “Değer ölçütü olarak kabul ettiğimiz malla ilgili olarak, aynı dört koşul.”[90]

Bu, tekele tabi mallar için geçerlidir ve sınırlı bir süre tüm mallar için doğrudur. Şapka talebi ikiye katlanacak olsa, fiyatı da hemen yükselecektir, ama bu yükseliş, şapkanın üretim maliyeti, ya da doğal fiyatı artmadıkça, ancak geçici olacaktır. Ziraatta gerçekleştirilen büyük bir buluş sonucu ekmeğin doğal fiyatı yüzde 50 düştüğünde ise, ekmek talebi büyük bir artış göstermeyecektir, çünkü kimse doyacağı miktardan fazla ekmek istemez; talep artmadığından, arz da artmaz; malın arz edilmesinin nedeni üretilebiliyor olması değil, ona talep olmasıdır. Öyleyse buradaki örnekte, arz ile talep çok az değişiklik göstermekte, yükselseler bile aynı oranda yükselmektedir; gene de, para değerinin değişmeden kaldığını varsayarsak, belli bir zaman için ekmeğin fiyatı da yüzde 50 oranında düşer.

Üretimi bir bireyin ya da şirketin tekelinde bulunan mallar, Lord Lauderdale’in ortaya koyduğu yasaya göre değişiklik gösterir; böyle malların değeri, satıcılar miktarlarını çoğalttıkça düşer, müşterilerin bu malı satın almada gösterdikleri heves oranında ise yükselir; burada fiyatın doğal değerle bir bağlantısı yoktur; oysa rekabete tabi olan,

miktarı makul ölçülerde artan malların fiyatları, eninde sonunda, arz ile talebin durumuna değil, üretim maliyetlerindeki artışa ya da azalışa bağlı olarak değişir.

Bölüm XXXI

Makineler Üzerine

Bu bölümde makinelerin, toplumdaki farklı sınıfların çıkarları üzerindeki etkisini inceleyeceğim; bu konu çok önemli olmasına karşın, kesin ve doyurucu sonuçlara ulaşılacak bir tarzda incelenmiş değildir. Kendimi bu sorun üzerine fikirlerimi beyan etmeye daha bir yükümlü hissediyorum, çünkü daha derinlemesine düşündükten sonra fikirlerimi oldukça değiştirmiş durumdayım; her ne kadar makinelerle ilgili olarak, şimdi reddetmem gereken bir düşünce kaleme almış olduğuma inanmasam da, farklı başka yollarla bugün hatalı olduğunu düşündüğüm bazı öğretilere destek vermiştim; bu yüzden de şu anki görüşlerimi, nedenleriyle birlikte değerlendirmeye sunmak benim için bir görev haline geliyor.

Siyasal iktisada ilgi duymaya başladığımdan bu yana şu kanıyı taşıdım: Herhangi bir üretim dalında makine kullanılmaya başlaması, emekten tasarruf etmek gibi genelin yararına bir etki yaratır ve beraberinde getirdiği tek müşkülat da, sermaye ile emeğin bir işkolundan ayrılıp bir başkasına geçmelerinden kaynaklanacak olandır. Bana öyle geliyordu ki, toprak sahipleri, para cinsinden rantları aynıyken, bu rantla aldıkları mallardan bazılarının fiyatlarındaki düşüşle birlikte kazanç sağlayacaklardı; kuşkusuz, fiyatlarda bu düşüşe yol açabilecek tek neden ise, makinelerin kullanıma girmesi olabilirdi. Bu düşünceme göre, kapitalist de sonuçta bundan aynı biçimde kazançlı çıkıyordu. Makineyi bulan, yararlı biçimde kullanan ilk kişi, belli bir zaman için büyük kârlar elde ederek fazladan bir kazanç sağlayabilecekse de, o makinenin kullanımı yaygınlaştıkça, malın fiyatı rekabet nedeniyle üretim maliyeti düzeyine inecek, bu durumda kapitalistin para cinsinden kârı da eskisiyle aynı düzeye gelecekti; kapitalist,

aynı parasal gelirle daha fazla keyif ve eğlence eşyasına hükmedebileceğinden, genel yarardan ancak bir tüketici olarak pay alabilecekti. Emekçi sınıfı da, makinenin kullanımından eşit ölçüde yarar görecekti; aynı parasal ücretlerle daha fazla mal alabilir olacaklardı; böyle bir durumda ücretler de düşmeyecekti, çünkü kapitalist, eskisiyle aynı miktarda emek talep etme ve çalıştırma gücüne sahip olabiliyordu; elbette, belki artık bu emeği yeni, farklı bir malın üretilmesinde istihdam etmek isteyebilirdi. Makinelerdeki yenilikler sayesinde aynı miktarda emekle dört kat fazla çorap üretilebildiğinde, çorap talebi yalnızca iki kat artacak, çorap imalatında çalışan emekçiler kaçınılmaz olarak bu işkolundan kopacaklardı; ama onları istihdam eden sermaye hâlâ var olduğundan ve sahibi de çıkarı gereği bu sermayeyi üretken biçimde kullanmak isteyeceğinden, bu sermayenin topluma yararlı, talep görmemesi imkansız olan bir başka malın üretilmesinde kullanılacağını düşünüyordum. Adam Smith’in “yiyeceğe karşı olan istek, herkeste insan midesinin dar hacmi ile sınırlanmıştır. Fakat yapı, giyim kuşam, takım taklavat, ev döşemelerindeki rahatlıklarla süsler için olan isteğin ucu bucağı, sınırı yok gibidir” sözlerindeki doğruluk beni derinden etkilemişti. Emeğe talep eskisiyle aynı kalacağından ve ücretler düşmeyeceğinden, emekçi sınıfın da bu yarardan, makinenin kullanıma girmesi sonucu malların fiyatlarının ucuzlamasından, diğer sınıflarla birlikte pay sağlayacağını düşünüyordum.

Fikirlerim bunlardı ve toprak sahibi ile kapitaliste ilişkin kısmının doğruluğuna şimdi de inanıyorum. Ama artık şuna ikna olmuş durumdayım: İnsan emeğinin yerini makinelerin alması, emekçi sınıfın çıkarını genellikle oldukça zedelemektedir.

Benim hatamın nedeni, toplumun safi geliri arttığında, gayrisafi gelirinin de artacağını varsaymamdı; buna karşın

şimdi, toprak sahipleri ile kapitalistlerin gelirlerini sağladıkları ödenek artarken, öbürünün, emekçi sınıfların yararlandığı ödeneğin azalabileceğine iyice ikna olmuş durumdayım; eğer haklıysam, bundan da şu sonuç çıkar: Bir yanda ülkenin safi gelirini artıran bir neden, öte yanda nüfus fazlası oluşmasına ve emekçinin durumunun kötüleşmesine yol açabilir.

Şöyle bir varsayımda bulunalım: Bir kapitalist, 20.000£ değerinde sermaye çalıştırıyor ve hem çiftçilikle hem de temel tüketim maddesi imalatıyla meşgul oluyor. Ayrıca sermayesinin, 7.000£ kadarı bina, malzeme vb. bağlı sermayeden, kalan 13.000£ kadarı da emeğin geçimine ayrılmış dönen sermayeden oluşuyor. Gene varsayalım, kârlar yüzde 10 düzeyinde ve dolayısıyla kapitalistin sermayesi, her yıl kendinden harcanan kısmı yerine koyduktan sonra, geriye 2.000£ da kâr bırakıyor.

Kapitalist her yıl başında, elinde 13.000£ değerinde besin ve zorunlu tüketim maddesiyle çalışmaya başlıyor; bunları yıl içinde, söz konusu para karşılığında çalışanlarına satıyor ve aynı süre içinde ücret olarak da aynı parayı onlara ödüyor; yıl sonunda, emekçileri ona 15.000£ değerinde besin ve zorunlu tüketim maddesi üretmiş oluyor; bunun 2.000£'unu kapitalist kendi tüketiyor yani isteklerine ve arzularına en uygun biçimde harcıyor. Bu ürünleri göz önüne aldığımızda; o yılın gayrisafi ürünü 15.000£, safi ürünü de 2.000£'tur. Şimdi de varsayalım, bir sonraki yıl kapitalist, emekçilerinin yarısını makine yapımında, diğer yarısını da her zamanki gibi besin ve ihtiyaç maddesi üretiminde kullanmaya başlıyor. Bu durumda, söz konusu ikinci yılda kapitalist her zamanki gibi 13.000£ ücret öder ve besin ile zorunlu tüketim maddelerini aynı tutara çalışanlarına satar; ama ya bir sonraki yıl ne olur?

Makine yapılma aşamasındayken, alışılmış miktarın yarısı kadar besin ve tüketim maddesi sağlanabilecektir ve bunlar

da önceden üretilen miktarın yarı değerinde olacaktır. Makinenin bedeli 7.500£ ve besin ile diğer tüketim maddeleri de 7.500£ değerindedir; bu nedenle kapitalistin sermayesi gene eskisiyle aynı büyüklüktedir; ne de olsa bu iki değerin dışında, 7.000£ değerinde bağlı sermayeye de sahiptir ve gene hepsi toplamda 20.000£ sermaye ile 2.000£ kârı oluşturmaktadır. Bu yeni rakamdan giderlerini düştüğümüzde, işini sürdürebilmesi için geriye 5.500£'luk dönen sermayeden başka bir miktar kalmaz; bu yüzden emeği istihdam araçları 5.500£'a 13.000£ oranında azalmıştır; bunun sonucunda da daha önce 7.500£'la istihdam edilen tüm emek, bir fazlalık haline gelmiştir.

Kapitalistin azaltmayı tercih edebileceği emekçi sayısı da, makinenin devreye girmesiyle birlikte, onun onarım masraflarını karşılayan 7.500£'luk bir değer ürettikten sonra dönen sermayeyi de tüm sermayenin 2.000£'luk kârıyla birlikte yerine koymalıdır; ama bu başarılınca, safi geliri azalmadıktan sonra kapitalist için gayrisafi gelirin 3.000£, 10.000£ ya da 15.000£ olmasının ne önemi vardır?

Öyleyse bu durumda, safi gelirin değeri azalmamış, satın alma gücü büyük ölçüde artmış olmasına karşın, emeğe talepte zorunlu bir azalma olacak, nüfus fazlası ortaya çıkacak, emekçi sınıflar sıkıntıya düşüp yoksullaşacaktır.

Bununla birlikte, sermayeye katmak üzere gelirden tasarruf etme gücü, safi gelirin kapitalistin isteklerini doyurmadaki yeterliliğine bağlıdır; makinelerin kullanılmaya başlamasından sonra mal fiyatlarının düşmesi sayesinde de kapitalistin hem istekleri karşılanabilecek hem edebileceği tasarruf artacaktır – gelirin sermayeye aktarılması kolaylaşacaktır. Ama sermayesindeki her artışla birlikte kapitalist daha fazla emek istihdam eder; bu yüzden de ilk önce işten atılan insanların bir bölümü, tekrar istihdam edilebilir; eğer makine kullanımı sonucunda üretimde görülen artış, eskiden gayrisafi ürün biçiminde bulunan

besin ve temel tüketim maddesi miktarı kadar büyük bir miktarı, bu kez safi ürün şeklinde bırakırsa, gene eskisi kadarlık bir nüfusu istihdam etme olanağı doğar; böylelikle insan fazlası da oluşmaz.

Tüm kanıtlamak istediğim şudur: Makinelerin bulunması ve kullanılması, gayrisafi ürünün azalmasını beraberinde getirebilir; böyle bir durum, bir bölümü işten atılacak olan emekçi sınıfa zarar verecektir; nüfus kendisini beslemek için gereken mali kaynaklara göre fazla olacaktır.

Mümkün olduğu kadar basit bir örnek verdim; ama makine başka herhangi bir imalat işkolunda –örneğin dokumacıda ya da yünlü imalatçısında– uygulansaydı da sonuç değişmezdi. Dokumacılıkta makine kullanılmaya başladıktan sonra daha az kumaş elde edilebiliyorsa, daha önce büyük bir çalışan topluluğuna verdiği kumaş miktarı, artık işverene gerekli olmayacaktır. Makine devreye girdikten sonra beklenen, artık yalnızca tüketilen değere eşit bir değeri ve toplam sermayenin kârını yeniden üretmektir.

Bunu 7.500£ da, önceki 15.000£'un yaptığı kadar etkili biçimde gerçekleştirebilir, çünkü durum önceki örnekten hiçbir bakımdan farklı değildir. Bununla birlikte, kumaş talebi eskisiyle aynı büyüklükte olursa, bu talebi karşılayacak arzın nereden sağlanacağı sorulabilir. Peki ama, kumaşı kim talep etmektedir? Çiftçiler ile zorunlu tüketim maddesi üreticileri; ne de olsa bu kimseler, kumaş elde etmek üzere, sermayelerini söz konusu tüketim maddelerini üretmeye yatırmışlardır: Dokumacıya kumaş karşılığında zahire ya da temel tüketim maddesi vermişler, dokumacı da bu maddeleri, çalışarak kendisine kumaş sağlayan emekçilerine iletmiştir.

Burada alışveriş artık kesilecektir; daha az işçi çalıştırma, daha az kumaş bulundurma olanağını yakalayan dokumacı, besin ve giysi istemez olacaktır. Belli bir amaç için temel

tüketim maddesi üreten çiftçiler ile diğerleri, sermayelerini aynı tarzda kullanarak artık kumaş alamaz olacak, bu yüzden de ya kendileri sermayelerini kumaş üretimine ayıracak ya da başkalarına borç olarak vereceklerdir; asıl istedikleri malı böyle elde edebileceklerdir; kendisi için harcanacak ödeme aracı bulunmayan, talep görmeyen malın ise üretimi durur. Öyleyse gene aynı sonuca varıyoruz: Emek talebi düşer, emeğin bakımı için gerekli mallar eski bollukta üretilmez olur.

Eğer bu görüşler doğruysa, bundan şu sonuçlar da çıkar; birincisi, makinelerin bulunması ve yararlı biçimde kullanıma sokulması ülkede safi gelirin artmasına yol açar; ama kısa bir süre sonra, safi ürünün değerini artırmayabilir ve artırmayacaktır da.

İkincisi, ülkede safi ürünün artması, ancak gayrisafi ürünün azalmasına bağlı olarak gerçekleşir; makine çalıştırmaya yönelik istekler, ancak makine safi geliri artırabilecekse, yaşama geçirilir; oysa aynı makineler, gayrisafi ürünün hem miktarını hem de değerini düşürme eğilimindedir ve genellikle düşürür de.

Üçüncüsü, makinelerin kullanılmasını kendi çıkarlarına zararlı gören emekçi sınıfın bu fikri bir önyargıya ya da yanılgıya dayanıyor değildir, tersine siyasal iktisadın doğru ilkeleriyle uyumludur.

Dördüncüsü, eğer makinelerin kullanılmasıyla birlikte artan üretim araçları ülkenin safi gelirini, gayrisafi ürünü azalttığı oranda artırıyorsa (burada hep malların miktarından söz ediyorum, değerlerinden değil), o zaman tüm sınıfların durumu iyileşecektir. Toprak sahibi ile kapitalistin bundaki kazancı, rant ve kârının artmasında değil, aynı düzeydeki rant ile kârla, değeri hayli düşmüş mallardan daha fazla alabilecek olmasındadır; öte yanda emekçi sınıfların da durumu oldukça iyileşir; çünkü birincisi, hizmetkârlara talep

artar; ikincisi, safi gelir böylesi arttığından, gelirden tasarruf imkanı çoğalır; üçüncüsü, ücretlerle alınan tüm tüketim maddelerinin fiyatı düşer.

Şu an doğrudan ilgilendiğimiz nokta, makinelerin bulunması ve kullanılması meselesi dışında, emekçilerin çıkarları açısından önemli bir başka nokta da ülkenin safi gelirinin nasıl harcandığıdır; her ne kadar bu safi gelir zaten her zaman onu elde etmeye hakkı olanların mutluluğu ve keyfi için harcanmalı ise de, bu konuya özel dikat göstermek gerekir.

Eğer bir toprak sahibi ya da bir kapitalist, gelirini o eski baronlar misali harcarsa, şatafatlı giysilere, pahalı mobilyalara, arabalara ve atlara, ya da başka lüks mallara yatırmak yerine, çok sayıda uşak ve hizmetkârın geçimine harcarsa, daha fazla emek istihdam etmiş olur.

Her iki koşulda safi gelir de, gayrisafi gelir de aynı olacak, ama farklı mallarda gerçekleştirileceklerdir. Eğer gelirim 10.000£ ise, bunu şatafatlı giysilere, pahalı mobilyaya vb. harcasam da, aynı değerde bir miktar besin ve giysiye harcasam da, aşağı yukarı aynı miktarda üretken emek çalıştırmış olurum. Bununla birlikte örneğin, gelirimi birinci tür mallarda gerçekleştirirsem, *bunun ardından* emek istihdamı süreklilik kazanmaz: Gelirimle aldığım mobilyalarımın, giysilerimin keyfini sürerim ve geliri tüketmiş olurum; ama gelirimi besin ve alışılmış giysilere harcarsam, hizmetkâr tutarsam, 10.000£'luk gelirimle ya da satın alabildiğim besin ve giysi aracılığıyla çalıştırabildiğim insanlarla, emeğe olan talep artmış; bu artış da salt, gelirimi bu tarzda harcamayı seçtiğim için gerçekleşmiş olur. Öyleyse emekçiler de emeğe olan talepten yarar sağladıklarına göre, olabildiğince çok gelirin lüks mallara harcanmasındansa, elbette hizmetkârların geçimine harcanmasını arzularlar.

Aynı biçimde, savaşa giren, büyük donanmalar ve ordular beslemek zorunda olan bir ülkede de, savaşın sona erdiği zamankinden çok daha fazla insan istihdam edilir; savaş bittiğinde ise savaşın doğurduğu yıllık harcamalar da kesilir.

Eğer savaş sırasında benden 500£ istenmiş ve bu para orduya ya da donanmaya harcanmış olmasaydı, muhtemelen gelirimin bu parçasını mobilyaya, giysilere, kitaplara vb. harcayacaktım; ama ister öyle ister böyle harcayayım, bu harcamalarım karşılığında üretimde aynı miktarda emek istihdam edilecektir; çünkü asker ile denizcinin gereksindiği besin ve giysi de, daha lüks mallar için gerekenle aynı miktarda çalışma sonucu üretilecektir. Ama savaş durumunda, ek bir asker ve denizci talebi doğacaktır; dolayısıyla, ülkenin sermayesiyle değil de geliriyle desteklenen bir savaş, nüfus artışı için elverişli koşulları oluşturur.

Savaşın bitmesiyle birlikte, gelirimin bir bölümü tekrar benim tasarrufuma kalıp gene eskisi gibi şarap, mobilya ve başka lüks eşyasına harcanır olunca, savaştan önce istihdam ettiği nüfusu yeniden çalıştırmaya başlar; savaşa yönelik üretim yapması için istihdam edilen insanlar ise, açıkta kalırlar. Bunun, nüfusun geri kalanına belli bir etkisi olacaktır; bu insanlar da istihdam edilmek için rekabete katılacağından, ücretler düşecek, emekçi sınıfların durumu önemli oranda kötüleşecektir.

Bir ülkede safi gelirin, hatta gayrisafi ulusal gelirin artıp emeğe talebin azalması olasılığını doğurabileceği için dikkat çekilmesi gereken bir başka durum daha vardır: Bu da insan emeğinin yerini atların emeğinin almasıdır. Eğer çiftliğimde yüz insan çalıştırırken, bu insanların ellisine besin sağlamak yerine at besleyip, atları satın alırken harcadığım sermayenin faizini ödedikten sonra, bana daha fazla ham mahsul kalacağını görürsem, insanların yerine atları geçirmem benim için daha kazançlı olacaktır ve bu nedenle

böyle yapmam da gerekir; öte yandan, böyle bir seçim pek de insanların çıkarına bir durum doğurmaz; elde ettiğim gelir, atların yanında insanları da çalıştırabileceğim kadar artmadıkça da nüfus fazlası olacağı ve emekçinin durumunun genel bir kötüleşme göstereceği açıktır. Hiç kuşkusuz, emekçi her halükârda tarımda çalışamayacaktır, ama insanın yerine atın geçmesinden sonra toprağın mahsulü artarsa, imalatta ya da hizmetkâr olarak istihdam edilebilir.

Umarım buradaki görüşlerimden, makine kullanımının özendirilmemesi gerektiğine ilişkin bir sonuç çıkarılmaz. İlkeyi aydınlatmak için, makinelerdeki yeniliğin *aniden* gerçekleştiğini ve yaygın biçimde kullanılmaya geçildiğini varsaydım; oysa gerçekte, bu tür buluşlar tedrici biçimde gerçekleşir ve sermayeyi mevcut kullanımından kaldırmadan ziyade, mevcut kullanımını sürdürürken tasarrufları ve birikimleri artırma yönünde işlerler.

Sermayedeki ve nüfustaki her artışla birlikte besin fiyatı da yükselir; ne de olsa, besin üretimi güçleşmektedir. Besin fiyatının yükselmesi, ücretlerin de yükselmesini beraberinde getirir; ücretlerdeki her yükselme de, tasarruftaki sermayeden daha büyük bir payın makineye yatırılması eğilimini açığa çıkarır. Makineler ile emek, sürekli rekabet halindedir, dolayısıyla genellikle ücretler yükselmedikçe, makine kullanımına da geçilmez.

Besinin kolayca sağlanabildiği Amerika’da ve pek çok başka ülkede, makine kullanma yolundaki heves, besin üretmenin pahalı ve daha fazla emeğe mal olduğu İngiltere’deki kadar büyük değildir. Emek fiyatını artıran nedenle makine değerini artıran neden aynı değildir ve bu yüzden de sermayedeki her çoğalma, daha büyük bir sermaye payının makine çalıştırmaya ayrılmasını beraberinde getirir. Sermayenin artmasıyla birlikte emek talebi de artar, ama bu talepteki artış, sermayenin artış

oranına ulaşmaz; emeğe talebin artış oranı, kaçınılmaz biçimde azalacaktır.[91]

Her zaman makinelerdeki yeniliklerden doğan ve mal cinsinden hesaplandığında görülen safi gelirdeki artışın, yeni tasarruflara ve birikimlere elverdiğini daha önce belirtmiştim. Şu da unutulmamalıdır: Söz konusu tasarruflar yıllıktır ve makinenin bulunmasıyla birlikte ilk başta kaybedilen gayrisafi ürün miktarından çok daha büyük bir mali kaynak oluştururlar; bu durumda emeğe talep eskisi gibi büyük olacak ve insanların durumları da gelir artışı sayesinde edilebilen tasarrufların artmasıyla iyileşme gösterecektir.

Bir ülkede makine kullanımının kösteklenmesi hiç doğru olmaz; çünkü eğer bir kapitalist, makine kullanımıyla elde edebileceği en yüksek safi gelirden mahrum bırakılırsa, sermayesini yurtdışına çıkaracaktır; her yerde makine kullanılması bile, emeğe olan talep üzerinde böyle bir durumunki kadar yıkıcı sonuçlar doğurmaz; ne de olsa bir sermaye ancak o ülkede kaldığı sürece emeğe bir talep yaratabilir. Eninde sonunda, makineler insanların gözetimi olmadan çalışamaz, onların emeği olmadan yapılamaz. Sermayenin bir bölümünü yeni makineye yatırmakla, emeğe talebin seyrinde olsa olsa bir azalma görülür; sermayeyi başka bir ülkeye ihraç etmekle ise, emeğe talep bütünüyle yok edilmiş olacaktır.

Mal fiyatları da üretim maliyetlerince düzenlenir. Daha yeni makineler kullanmakla üretim maliyetleri azalır ve bunun sonucunda mallarınızı yurtdışında daha ucuza satabilirsiniz. Bununla birlikte, diğer tüm ülkeler ekonomilerinde makine kullanmayı yüreklendirirken siz bunu reddedecek olursanız, yabancı mallar karşılığında paranızı ihraç etmeye itilirsiniz; ta ki mallarınızın doğal fiyatı diğer ülkedeki fiyatlarla aynı düzeye gelinceye kadar. Böyle ülkelerle değiştokuş yaparken, ülkenizde iki günlük emekle üretilmiş bir malı,

başka ülkenin bir günlük emekle ürettiği mal karşılığında vermek zorunda kalırsınız; bu elverişsiz değişime de kendi elinizle düşmüş olursunuz; ne de olsa şimdi iki günlük emekle üretilmiş ihraç malınız, makine kullanmayı reddetmemiş olsaydınız, yalnızca bir günde üretilir olacaktı. Oysa komşularınız, bu hizmetten size göre çok daha zekice yararlanmaktadır.

Bölüm XXXII

Bay Malthus'un Rant Üzerine Görüşleri

Her ne kadar rantın doğası bu çalışmanın önceki sayfalarında derinlemesine incelenmişse de, hatalı bulduğum bazı konularda görüşlerimi açmaya kendimi yükümlü hissediyorum; üstelik o hatalar iktisat biliminin bazı dallarını günümüzde pek çok kişiden daha fazla etkilemiş bir kişinin yazılarında bulununca, bu konuları ele almak daha da önemli oluyor. Bu vesileyle Bay Malthus'un *On Population/Nüfus Üzerine* adlı yapıtına hayranlığımı dile getirme fırsatı bulduğum için mutluyum. Bu yapıta yönelik saldırılar, onun gücünü daha da kanıtlamaktan başka bir işe yaramadı; ben de şuna kaniyim ki, iktisat bilimi geliştikçe, bu bilimin en nadide taşını temsil eden böyle bir yapıtın haklı itibarı da herkesçe kabul görecektir. Bay Malthus da rantı yöneten ilkeleri doyurucu biçimde açıklamıştır; rantın ekimdeki farklı topraklar arasındaki bereket ya da konum gibi göreli üstünlüklerle orantılı biçimde yükselip düştüğünü göstermiştir; bunlardan yola çıkarak, rant konusunda daha önce ya bilinmeyen ya da iyi anlaşılmamış pek çok güç konuya ışık tutmuştur; buna karşın, bazı hatalara da düşmüştür; Bay Malthus'un yetkesi bu hatalara dikkat çekmeyi zorunlu kılsa da, o açık kalpliliği, bu işi benim için aynı ölçüde sevimsiz kılmaktadır. Söz konusu hatalardan biri, rantı temiz bir kazanç ve yeni yaratılmış bir zenginlik olarak varsaymasında yatar.

Bay Buchanan'ın rant konusundaki her fikrine katılmıyorum, ama aşağıda, Bay Malthus hakkındaki kitabından yaptığım alıntıda ifade edilenlere tümüyle katılıyor, bu yüzden de Bay Malthus'un bunlar üzerine yorumlarını paylaşmıyorum.

“Bu görüşe göre (rant), topluluğun toplam mal mevcuduna bir katkı teşkil etmez, çünkü söz konusu saf fazla, bir sınıftan diğerine aktarılmış gelirden başka bir şey değildir; elden ele geçmekle de vergilerin tahsil edilebileceği bir ödeneğin oluşamayacağı açıktır. Toprağın mahsulü için ödeme yapılan gelir, o mahsulü satın alanların ellerinde zaten mevcuttur; geçim maddelerinin fiyatı düştüğünde, gelir gene o insanların ellerinde kalacak ve artık vergilendirmeye uygun durumda bulunacaktır. Bu gelir, fiyatlar yükselip toprak sahibine aktarıldığında da aynı ölçüde vergilendirilmeye elverişli olur.”

Ham mahsuller ile mamul mallar arasındaki farklılıklar üzerine çeşitli gözlemlerde bulunduktan sonra Bay Malthus şöyle sorar: “Öyleyse, Bay de Sismondi gibi, rantı emeğin yegane ürünü olarak; emeğin değerini de, satıcının ayrıcalıklı durumu gereği elde ettiği yüksek fiyatın basit bir sonucu olan, yalnızca nominal bir değer olarak mı görmeli? Yoksa Bay Buchanan gibi, ulusal servete hiçbir katkısı olmayan, yalnızca toprak sahiplerine yarayan, tüketicilere ise o ölçüde *zararlı*, basit bir değer aktarımı olarak mı kabul etmeli?”[92]

Ben fikrimi, rantı ele aldığım bölümde açıkladım, burada ise yalnızca şunu ekleyebilirim: Rant, sözcüğün benim kabul ettiğim anlamıyla, bir değer yaratımıdır, ama servet yaratımı değildir. Eğer zahire fiyatı, bir parça daha zahire üretmenin güçleşmesi nedeniyle quarter başına 4£’tan 5£’a çıkarsa, bir milyon quarter artık 4.000.000£ değil, 5.000.000£ edecektir; bu zahire karşılığında yalnızca daha fazla para değil, diğer tüm mallardan daha fazla miktar verilecek, zahire sahiplerinin eline de daha büyük bir değer geçecektir; sonuçta kimse daha az değer almış olmayacağından, toplum hep birlikte daha fazla değere sahip olacaktır; işte bu anlamda rant, bir değer yaratımıdır. Ama bu değer henüz nominaldir, servete, başka deyişle,

toplumdaki ihtiyaç maddelerine, keyif ve eğlence eşyalarına bir şey eklemez. Elimizde eskisinden daha fazla değil, eskisiyle tamamen aynı miktarda mal ve aynı miktarda zahire bulunmaktadır; ama artık zahirenin quarter başına 4£ değil de, 5£ eder hale gelmesi nedeniyle, zahire ve mal değerinden bir parça, eski sahiplerinden toprak sahiplerine aktarılır. Öyleyse rant bir değer yaratımıdır, ama servet yaratımı değildir; ülke kaynaklarına hiçbir şey eklemez; donanma ile orduların bakımına katkıları olmaz; topraklarının niteliği yüksek bir ülkenin tasarrufunda daha büyük bir mali kaynak bulunur ve bu ilke aynı sermayeyi rant ortaya çıkmadan çalıştırabilir.

Öyleyse şu kabul edilmelidir; özünde aynı fikirleri savunan Bay Sismondi ile Bay Buchanan rantı tümüyle nominal bir değer, ulusal servete ek sayılamayacak bir değer olarak görmekte; yalnızca toprak sahiplerine yararlı tüketiciye ise görece zararlı bir değer aktarımı olarak düşünmekte haklıdırlar.

Bay Malthus'un *İncelemeler*'inin bir başka bölümünde şu gözlemi okuyoruz: "Rantın ilk elden etkisi, ham mahsulün piyasada satıldığı fiyatın üretim maliyetini aşması olacaktır;" ayrıca bir başka yerde de şöyle der: "ham mahsul fiyatındaki yükselmenin nedeni üç maddede sıralanabilir:

"Birincisi ve başat olanı; arazinin toprakta çalışan insanların geçimi için gerekenden çok daha fazla temel tüketim malı sağlayabilme niteliği.

"İkincisi, yaşam için zorunlu tüketim mallarının kendi taleplerini yaratabilme ya da üretildikleri miktar oranında talebi yükseltebilme niteliği.

"Üçüncüsü, en bereketli toprağın görece az bulunması." Bay Malthus yüksek zahire fiyatından söz ederken, çok açık ki quarter başına ya da kile başına fiyatı kastetmiyor; daha ziyade, toplam mahsulün üretim maliyetinin üstünde kalan

fiyat fazlasını kast ediyor, ayrıca “üretim maliyeti” terimi her zaman kârları ve bu arada ücretleri içeriyor. Üretim maliyetleri aynı olmak kaydıyla, quarter başına 3£ 10s.’den yüz elli quarter’lık zahire, toprak sahibine, quarter’ı 4£’tan 100 quarter’lık zahireye göre daha büyük bir rant bırakır.

O zaman yüksek fiyat, eğer ifade bu anlamda kullanılacaksa, rantın *nedeni* sayılamaz; “rantın ilk elden etkisi, ham mahsulün piyasada satıldığı fiyatın, üretim maliyetini aşması olacaktır,” da denemez, çünkü zaten bu aşan kısmın kendisi ranttır. Bay Malthus rantı, “toplam mahsulden, toprağın ekilmesi ve her türlü ödemeler, bu arada kullanılan sermayenin –o dönem tarımdaki mal mevcudu için alışılmış ve olağan kâr oranı üzerinden hesaplanan– kârı düşüldükten sonra toprak sahibine kalan parça” olarak tanımlamaktadır. İmdi, bu fazlalık hangi tutara satılırsa satılsın, para cinsinden ranttır; Bay Malthus da “fiyatın üretim maliyetini aşması” derken bunu kast etmektedir; bu nedenle, ham mahsulün üretim maliyetine kıyasla fiyatını yükselten nedenleri incelerken, aynı zamanda rantı yükselten nedenleri incelemiş oluyoruz.

Bay Malthus, saydığı birinci nedenle ilgili olarak, yani “arazinin toprakta çalışan insanların geçimi için gerekenden daha fazla tüketim maddesi sağlayabilme niteliği” konusunda şu açıklamayı yapmaktadır: “Tüketim ile arzın, neden fiyatı üretim maliyetinin bu kadar üstüne çektiğini hâlâ bilmek istiyoruz; bunun ana nedeni, apaçık ortadadır ki, arazinin yaşam için zorunlu tüketim maddelerini üretmedeki bereketidir. Bu bitekliği, toprağın bereketini azaltın, söz konusu fazlalık da hemen azalacaktır; bereketi daha da azaltın, fazlalık hepten yok olacaktır.” Doğru, zorunlu tüketim maddelerindeki fazlalık azalacak ve yok olacaktır, ama mesele bu değildir. Mesele, bu maddelerin fiyatlarının, üretim maliyetleri üzerinde kalan fazla kısmının azalıp azalmayacağıdır, çünkü para cinsinden rant buna

dayanır. Bay Malthus şu sonuca varıyor: Miktar fazlası azalıp yok olduğuna göre, “yaşam için zorunlu tüketim maddelerinin, üretim maliyetlerini aşan *yüksek fiyatlarının* nedenini de bunların kıt bulunmalarında değil, bol bulunmalarında aramak gerekir; buradaki yüksek fiyat, yapay tekellerin tetiklediği yüksek fiyattan temelde ayrı olmakla kalmaz, aynı zamanda yeryüzünün, temel besinle ilgisi olmayan, doğal ve zorunlu tekele tabi ürünleri diyebileceğimiz özel ürünlerinin yüksek fiyatlarından da tümüyle farklıdır.” Acaba Bay Malthus, bu çıkarımına gerçekten inanıyor mu?

Toprağın bereketinin ve verdiği mahsul bolluğunun, fiyatın üretim maliyetinden fazla kısmını, yani rantı azaltmadan düşürülebilmesi mümkün olamaz mı? Eğer mümkün ise, Bay Malthus’un önermesi biraz fazla evrensel olmaktadır; çünkü bana kalırsa bu önermeyi, rantın toprağın bereketiyle birlikte artacağı, bereketi azaldıkça da azalacağı önermesini genel bir ilke olarak, her koşulda doğru bir ilke olarak ortaya koymaktadır.

Herhangi bir çiftlikte, toplam mahsulden toprak sahibine verilen pay, mahsulün bolluğu oranında artıyorsa, Bay Malthus’un söyledikleri kuşkusuz doğrudur; ama gerçek bunun tam tersidir; en bereketli toprak dışında bir toprak ekime açılmış değilse, toprak sahibinin toplam mahsulden aldığı pay ve aynı zamanda da eline geçen değer en ufak düzeyde olacaktır. Ancak ve ancak artan nüfusu beslemek için kısır topraklar da ekime açıldığında, toprak sahibinin toplam mahsulden aldığı pay ve eline geçen değer, giderek artacaktır.

Varsayalım, bir milyon quarter’lık bir zahire talebi var ve halihazırda ekilen topraklardan bu mahsul alınabiliyor. İmdi, diyelim, toprağın bereketi öyle azalıyor ki, aynı topraklar 900.000 quarter vermeye başlıyor. Talep hâlâ bir milyon quarter kaldığından, zahire fiyatı yükselecek ve kısır

topraklara geçiş, mevcut topraklar bir milyon quarter'lık mahsul vermeye devam etmiş olsaydı yaşanacak olan geçişten çok daha erken gerçekleşecektir. Ama rantın yükselmesine yol açan, tam da bu kısır toprakları ekime açma zorunluluğudur; toprak sahibinin eline geçen zahire miktarca azalsa bile, bu durum rantı artırır. Unutulmamalıdır; rant, ekimdeki toprağın mutlak bereketiyle değil, göreli bereketiyle orantılıdır. Sermayeyi kısır topraklara iten her neden, daha üstün topraklarda rantı artırır; Bay Malthus'un üçüncü maddesinde dediği gibi, rantın nedeni, "en bereketli toprağın görece az bulunmasıdır." Mahsulün son parçalarını yetiştirmek güçleştikçe zahire fiyatı da doğal olarak artacaktır ve özgül bir çiftlikte yetiştirilen toplam miktarın değeri de, miktar azalsa bile yükselecektir; öte yandan, daha bereketli topraklarda üretim maliyetleri artmayacağından, ücretler ile kârlar aynı değerde seyredeceğinden[93] fiyatın üretim maliyetlerini aşan kısmı, başka deyişle rant, toprağın bereketinin azalmasıyla birlikte –elbette sermayede, nüfusta ya da talepte büyük bir azalma biçiminde bir tepkiyle karşılaşmadıysa– düşecektir, bu açıktır. Öyleyse Bay Malthus'un önermesi pek de doğru görünmemektedir: Rant, toprağın bereketindeki bir artış ya da azalıştan sonra hemen yükselmez ya da düşmez; daha ziyade, toprak bereketinin artması, belli bir dönem için daha yüksek rantı ödemeyi mümkün kılar. Bereketi çok az olan bir toprak hiç rant bırakmaz; orta berekette bir toprak ise, nüfus arttıkça orta düzeyde bir rant bırakabilir; çok bereketli toprak, çok rant bırakır; ama yüksek rant bırakma olanağı başka şeydir, yüksek rantın gerçekten ödenmesi başka şey. Toprakları fazlasıyla bereketli olan bir ülkede rant, toprakları mütevazı bir getiri veren ülkedekinden daha düşük olabilir; çünkü önemli olan toprağın mutlak bereketi değil, göreli bereketidir – mahsulün bolluğu değil, mahsulün değeridir.[94]

Bay Malthus, yeryüzünün doğal ve zorunlu tekele tabi ürünleri olarak adlandırılabilecek özel ürünlerden veren topraklardaki rant ilkesinin, zorunlu tüketim maddesi veren topraklardaki rant ilkesinden temelden farklı olduğunu varsaymaktadır. Ona göre doğal ve zorunlu tekele tabi ürünler ender bulundukları için yüksek rant verirken, ihtiyaç maddeleri bol bulunduklarında yüksek rant vermektedir.

Buradaki ayrım bana çok sağlam gibi görünmüyor; çünkü tıpkı zahire yetiştiren toprağın rantında olduğu gibi, nadide şarapların üretiminde kullanılan bir toprağın rantını da mahsulü artırarak yükseltebilirsiniz; kuşkusuz, aynı zamanda bu özel mala talebin de artıyor olması gerekir. Ama böyle bir talep artışı olmadığında, zahire arzındaki bolluk, zahire yetiştirilen toprakların rantında bir yükselme yerine azalmaya yol açar. Toprağın doğası nasıl olursa olsun, rantın yüksek olması, mahsul fiyatının yüksek olmasına bağlıdır; ama yüksek fiyat veriliyse, rant da arzın kıtlığıyla değil, bolluğuyla orantılı olarak yüksek olabilir.

Talep edilen miktardan sürekli olarak daha fazla üretmek gibi bir zorunluluğumuz yoktur. Kazayla böyle fazla bir miktar üretilmişse, mahsulün fiyatı doğal fiyatın altına inecek ve böylelikle de, mal mevcudunun alışılmış ve olağan kârları da dahil olmak üzere, üretim maliyetini çıkarmaz hale gelecektir; dolayısıyla arz da, taleple uyumlu oluncaya, piyasa fiyatı yeniden doğal fiyat düzeyine yükselinceye kadar kesilecektir.

Bana kalırsa Bay Malthus, nüfusun ancak önceden bir besin sağlanırsa artabileceği görüşüne fazla yatkın durmaktadır; ona göre “besin, kendi talebini yaratır”, ancak ilk önce besin sağlanabilirse, evlilikler teşvik olur; bu açıklaması, nüfustaki genel yükselişi sermaye artışıyla, bunun doğurduğu emek talebiyle ve ücretlerin yükselmesiyle ilişkilendiren, besin üretimini de talebin bir sonucu sayan açıklamanın yerine geçer.

Emekçinin durumu, kendisine para verilerek ya da ücret olarak, değeri düşmemiş maldan verilerek iyileştirilebilir. Ücretlerin artması, genellikle nüfusu ve besini de artırır, ama bu zorunlu bir sonuç değildir. Kendisine ödenen değerin artması sayesinde emekçinin koşullarının düzelmesi, mutlaka onu evlenmeye ve üzerine ailenin yükünü almaya sevk etmez –her koşulda, artan ücretlerinden bir parçayla kendisine besin ve diğer tüketim maddelerinden daha fazla sağlayacaktır– ama kalanıyla da, eğer isterse, yaşamını daha rahat kılan –sandalyeler, masalar, tabak çanak gibi– mallar ya da daha iyi giysiler, şeker ve tütün satın alabilir. Öyleyse ücretlerin yükselmesi, bu mallardan bazılarının talebini artırmaktan başka bir şey doğurmayabilir; böylece emekçilerin soyunda hatırı sayılır bir artış meydana gelmeyeceğinden, ücretler yüksek kalmaya devam edecektir. Ama ücretin yükselmesi böyle sonuçlar doğurabilirse de, aile yaşamından duyulan hoşnutluk öyle büyür ki, uygulamada, emekçinin koşullarında bir düzelmenin şaşmaz biçimde nüfus artışını doğurduğu görülmüştür. İşte böyle olduğu için, söz ettiğim önemsiz istisna bir yana, besin için yeni ve daha büyük bir talep oluşur. Öyleyse bu talep sermayedeki ve nüfustaki artışın nedeni değil, sonucudur – temel tüketim maddelerinin piyasa fiyatlarının doğal fiyatlarını aşabilmesi ve gereken besinin üretilebilmesi, ancak ve ancak insanların harcamaları böyle bir yönelime girerse mümkün hale gelir; sonunda insanların sayısı arttığında da ücretler yeniden düşer.

Mahsulünün piyasa fiyatı doğal fiyatının altına düşecekse, böylece kârları azalıp genel kâr oranının altına inecekse, çiftçi neden gerçekten talep edilenden fazla zahire yetiştirsin? “Eğer,” diyor Bay Malthus, “yaşam için zorunlu tüketim maddeleri, toprağın bu en önemli mahsulleri, miktarlarındaki artış oranında talep yaratma özelliğine sahip olmasalardı, miktarın artması, değişim değerlerinin

azalmasına yol açardı.[95] Ülkedeki ürün arzı ne düzeyde olursa olsun, nüfus sabit kalabilir; ortada bir talep yok iken mahsulün böyle bol olması ve bu koşullar altında çok doğal bir gelişme olarak, zahire cinsinden emek fiyatının çok yüksek olması, ham mahsul fiyatlarını, mamul mal fiyatlarıyla birlikte üretim maliyeti düzeyine düşürebilir."

Ham mahsul fiyatını, üretim maliyeti düzeyine düşürebilir. Peki, fiyatın hiç bu düzeyin üstüne çıktığı ya da altına düştüğü olmuş mudur? Bay Malthus'un kendisi, hiçbir zaman bunun olmadığını söylemiyor mu? "Umarım" diyor, "*gerçekten üretilmiş* miktarı söz konusu olduğunda, zahirenin, mamul mallar gibi hep gerekli fiyatından satıldığı yolundaki öğretiyi biraz fazla vurguladığım ve çeşitli biçimlerde göstermeye çalıştığım için bana kızılmaz; bu öğretiyi iktisatçılar[96], Adam Smith ve diğer yazarlar tarafından gözden kaçırılmış, en önemli doğru olarak değerlendiriyorum; onlar ham mahsulün her zaman tekel fiyatından satıldığını düşünüyorlardı"

"Dolayısıyla her geniş ülkeyi, zahire ve ham mahsul üreten sıra sıra makinelerle dolu bir yer olarak düşünebiliriz, bu sıralamanın içinde yalnızca her engin arazide rastlanabilecek, çeşitli nitelikte kısır topraklar değil, daha iyi topraklar daha fazla mahsul vermede zorlandıkça kullanıma alınacak daha düşük nitelikte makineler de bulunmaktadır. Ham mahsul fiyatı yükselmeyi sürdürdükçe, bu daha düşük nitelikte makineler de ardı sıra işe koşulurlar; ham mahsul fiyatı düşerken ise, ardı sıra devre dışı bırakılırlar. Burada başvurulan örnekleme, *gerçek zahire fiyatının gerçek mahsul miktarına her an uyma zorunluluğunu*, ayrıca herhangi bir mamul malın fiyatındaki büyük bir düşüşün etkisi ile ham mahsul fiyatındaki büyük bir düşüşün etkisi arasındaki farkı göstermede yararlıdır."[97]

Acaba yaşam için zorunlu tüketim maddesi miktarındaki artışın, ancak ve ancak bu maddeler o artış oranında talep

yaratma özelliğine sahip olmasalar, ham mahsul fiyatlarını üretim maliyeti düzeyine çekeceği yolundaki görüş ile yukarıdaki alıntılar nasıl bağdaşacak? Eğer zahire asla doğal fiyatının altına düşmüyorsa, mevcut nüfusun tüketim için gereksinme duyduğu miktardan asla daha bol olamaz demektir; kimse başkalarının tüketeceği şeyi depolamaz; öyleyse, ucuzluğunun ve bolluğunun nüfus artışı için bir dürtü oluşturduğu da söylenemez. Zahire ne kadar ucuza yetiştirilebiliyorsa, emekçiler de artan ücretleriyle ailelerini geçindirmeye o kadar muktedir olurlar. Amerika'da nüfus hızlı artar ve bunun nedeni de önceden besinde bir arz bolluğu olması değil, besinin ucuza üretilebilmesidir. Avrupa'da nüfus görece yavaş artar, çünkü besin ucuza üretilemez. İşlerin olağan ve alışılmış akışında, tüm mallarda talebin arzı öncelemesi söz konusudur. Bay Malthus, zahirenin talep doğuramaması durumunda, mamul mallarda olduğu gibi üretim fiyatına düşeceğini söylerken tüm rantın emileceğini kast ediyor olamaz; çünkü çok haklı olarak, tüm toprak sahiplerinin rant almaktan vazgeçmeleri durumunda bile zahire fiyatının düşmeyeceğini söyleyen kendisidir; rant fiyatlardaki yükselişin nedeni değil, sonucudur ve rant vermeyen nitelikte bir toprak parçası her zaman ekimde bulunacaktır; bu nitelikte topraklardan yetişen zahire fiyatı, ücretleri ve kârları ucu ucuna karşılar.

Aşağıdaki alıntıda Bay Malthus, zengin ve ileri ülkelerde ham mahsul fiyatındaki yükselişin nedenlerine ilişkin çok yetkin bir açıklama getirmektedir; bu açıklamaya sözcüğü sözcüğüne katılıyorum; öte yandan, bu açıklama, rant üzerine denemesinde savunduğu görüşlerin bazılarıyla uyuşmuyor gibi görünüyor. "Hiç çekinmeden şunu söyleyebilirim: Bir ülkede meydana gelebilecek kargaşalar, başka geçici ve rastlantısal durumlar bir yana, zahirenin para cinsinden göreli fiyatındaki yükselişin nedeni, onun *gerçek fiyatının* yükselmesidir; başka deyişle, onu üretmek için daha büyük miktarda sermaye ile emek gerekir hale

gelmesidir; ayrıca halihazırda zengin olan ve ilerlemeyi sürdüren ülkelerde zahirenin gerçek fiyatını daha da yükselten nedenler vardır: Bunlar, sürekli olarak daha kısır topraklara ekimi kaydırma zorunluluğu ile böyle toprakları işlemede büyük masraf doğuran makinelerin devreye girmesidir; bu durum, ülkedeki ham mahsule yapılacak her ek parçanın daha büyük maliyetle satın alınmasına vesile olur; kısacası, söz konusu nedenler, ilerleyen bir ülkede zahirenin gerçek arzı sağlamak için gerekli fiyattan satılıyor olması gibi önemli bir hakikatte yatmaktadır; bu arzı sağlamak giderek daha da zorlaştığından, zahire fiyatı da bu zorlaşma oranında artar.”

Bir malın gerçek fiyatı burada, çok doğru biçimde, o malı üretmede kullanılan emek ile sermaye (yani birikmiş emek) miktarının artmasına ya da azalmasına bağlanmıştır. Bazılarının inandığının tersine, malın gerçek fiyatı parasal değere dayanmaz; başka bazılarının söylediğinin tersine, malın zahireye, emeğe ya da tek başına bir başka mala veya malların toptan tümüne kıyasla değerine de dayanmaz; malın gerçek değeri, Bay Malthus’un çok doğru biçimde belirttiği üzere, “onu üretmede kullanılan emek ile sermaye miktarının artmasına (ya da azalmasına)” bağlıdır.

Bay Malthus, rantı yükselten nedenler arasında “nüfustaki artışın ücretleri düşürmesini” de sayar. Ama ücretler düşerse mal mevcudu kârları yükselir ve toplamda bunlar hep aynı değerde olurlar,[98] ücretlerdeki düşüş rantı yükseltmez, çünkü bu düşüş çiftçiye ve emekçiye verilen toplam mahsulün ya büyüklüğünü ya da değerini azaltır; bu nedenle, toprak sahibine daha büyük bir parça ya da daha büyük bir değer sağlamaz. Ücretlere daha az bir pay düştükçe, kârlara daha büyük bir pay ayrılacaktır ya da bunun tam tersi olacaktır. Bu bölüşme çiftçi ile emekçileri arasında çözülür ve buna toprak sahibi hiç karışmaz; gerçekten de bu hiç de ilgilenmediği bir konudur; hangi tür

bölüşümün öbüründen daha fazla birikim ya daha fazla toprak talebi yaratacağını hiç merak etmez. Ücretler düşerse rant değil, kârlar yükselir. Ücretler yükselirse rant değil, kârlar düşer. Rant ile ücretlerin yükselmesi ve kârın düşmesi genellikle hep aynı nedenin sonuçlarıdır – besine olan talebin artması, besini üretmek için gereken emek miktarının artması ve bunun da fiyatı artırması. Toprak sahibi tüm rantından feragat etse, emekçilerin bundan en ufak bir kazancı olmaz. Emekçilerin tüm ücretlerinden feragat etmeleri mümkün olsa, toprak sahipleri bundan hiç kazanç sağlayamaz. Oysa her iki durumda da çiftçiler öbür tarafın kaybettiği tüm miktarı cebine koyar. Tüm bu yapıt boyunca göstermeye çalıştığım şey, ücretlerdeki bir düşüşün, kârların yükselmesinden başka bir sonuç doğurmayacağıdır. Kârlardaki her yükselme, sermaye birikiminin sağlanması için elverişli bir durum yaratır, bunu nüfusun artışı izler ve bu yüzden çok büyük olasılıkla eninde sonunda rant da artar.

Bay Malthus'a göre rantın bir başka nedeni de "tarımdaki yeniliklerin ve ustalıktaki artışın, belli bir sonucu elde etmede gerekli emekçi sayısını azaltmasıdır." Bu alıntıya da, toprağın bereketindeki artışı, rantı hemen yükselten bir neden olarak gösteren görüşe getirdiğim itirazı getiriyorum. Tarımdaki yenilikler de verimliliğin artması da toprağa bir dönem sonra daha yüksek rant verme gücü katar, çünkü besin fiyatı aynı kalırken miktarı büyük bir artış sergileyecektir; ama nüfus artışı da aynı orana varıncaya kadar, ek bir besin miktarına gerek duyulmayacak, bu yüzden de rantlar yükselmeyip düşecektir. O zaman var olan koşullarda tüketilebilen miktar, ya daha az emekle ya da daha az toprakla yetiştirilebilecek, ham mahsulün fiyatı düşecek ve sermaye topraktan kaçacaktır.[99] Daha düşük nitelikte yeni topraklara yönelik bir talep ya da halihazırda işlenen topraklarda göreli bereketi değiştirecek bir neden dışında hiçbir şey rantı yükseltemez.[100] Tarımdaki ve

işbölümündeki yenilikler, tüm topraklarda ortaktır; böyle yenilikler her bir topraktan kaldırılan ham mahsulün mutlak miktarını artırır, ama toprakların verdiği mahsullerin birbirine oranını muhtemelen fazla bozmazlar.

Bay Malthus, Adam Smith'in bir tezindeki hatayı da doğru biçimde yorumlamıştır; Adam Smith'e göre zahire öyle ayrıcalıklı bir doğaya sahiptir ki, üretimi, diğer malların üretiminin teşvik edilmesiyle aynı biçimde yüreklendirilemez. Bay Malthus ise şu gözlemde bulunur: "Birkaç yılı kapsayan uzunca bir dönem boyunca zahire fiyatının emek fiyatı üzerinde güçlü bir etki gösterdiğini kesinlikle reddediyor değilim; ama bu etki, sermayenin toprağa ya da topraktan başka bir yere doğru hareketini önleyecek türde olmayacaktır; sorunun özü bu noktada yatmaktadır; eğer emeğe nasıl bir ödeme yapıldığı ve piyasaya nasıl ulaştırıldığı konusunda, ayrıca Adam Smith'in önermesinin kaçınılmaz biçimde doğuracağı sonuçlar konusunda yapılacak ufak bir inceleme bile, bu noktayı netleştirmeye yeter."[101]

Bundan sonra Bay Malthus her mala talebin ve verilen yüksek fiyatın o malın üretimini yüreklendireceğinden hareketle, ham mahsulde talep ile yüksek fiyatın da ham mahsul üretimini epeyce yüreklendireceğini göstermeye koyulur. Bu sergilemede, primlerin etkileri üzerine söylemiş olduğum noktalara değinilmektedir; bunların hepsine katılıyorum. Bay Malthus'un *Observations on the Corn Laws/Zahire Yasaları Üzerine Gözlemler* adlı yapıtına dikkat çekmemin nedeni, gerçek fiyat teriminin burada ve *Grounds of an Opinion/Bir Fikrin Temelleri* vb. başlıklı başka broşürlerinde nasıl farklı anlamlarda kullanıldığını göstermek istememdi. Bu çalışmada Bay Malthus bize "zahire üretimini yüreklendirecek olan tek şeyin, gerçek fiyatının artması olduğu çok nettir," diyor ve burada gerçek fiyat sözüyle, apaçık biçimde, zahire değerinin tüm diğer eşya karşısındaki

göreli değerini, başka deyişle, piyasa fiyatının doğal fiyatı aşmasını ya da üretim maliyetini kastediyor. Bay Malthus gerçek fiyat derken bunu kastediyorsa, adlandırmayı doğru bulmasam da, Bay Malthus'un fikrine çekincesiz katılıyorum; çünkü bir malın üretimini artırmayı ciddi biçimde yüreklendirecek tek şey, o malın piyasa değerinin, doğal ya da gerekli değerini aşmasıdır.

Oysa Bay Malthus, başka durumlarda terime böyle bir anlam atfetmez. Rant üzerine denemesinde Bay Malthus "zahirenin gerçek fiyatındaki yükseliş derken, ulusal hasılaya yapılan en son katkıları *üretmede kullanılmış* emek ile sermayenin gerçek *miktarını* kastediyorum," der. Bir başka bölümde ise şunu belirtir: "Zahirenin göreli gerçek fiyatındaki yükselişin nedeni, onu üretmek için *kullanılması* gereken sermaye ile emeğin *miktarca* artmış olmasıdır."[102] Varsayalım gerçek fiyatın yukarıdaki anlamını kabul ettik; o zaman şöyle söylemek durumunda kalmaz mıyız? – "Zahire üretimini yüreklendirecek tek şey, apaçık ki, zahire üretiminde kullanılması gereken emek ile sermaye miktarının artmasıdır." Bu da, zahire üretimini yüreklendiren etkenin, doğal ya da gerekli fiyatının artması olduğunu söylemek demektir – böyle bir önermenin savunulabilmesi mümkün değil. Zahire üretimi üzerinde etkide bulunan, hangi fiyatla üretildiği değildir, hangi fiyatla satıldığıdır. Satış fiyatının üretim maliyetinden ne oranda yukarı ya da aşağı olduğuna bağlı olarak, sermaye toprağa yönelir ya da topraktan çekilir. Eğer bu fazlalık tarımda kullanılan sermayeye genel mal mevcudu kârlarından daha büyük bir kâr bırakıyorsa, sermaye toprağa yönelecektir; daha az bırakıyorsa, topraktan çekilecektir. Öyleyse, zahire üretimini yüreklendiren etken, zahirenin gerçek fiyatındaki değişme değil, piyasa fiyatındaki değişmedir. Burada neden "zahire üretmede daha büyük bir sermaye ve emek miktarının gerekir hale gelmesi (tamı tamına Bay Malthus'un gerçek fiyat tanımı) değil, piyasa fiyatının bu fiyatı, gerçek fiyatı

aşmasıdır; bu aşma, giderler ne kadar artsa da sermayenin toprakta kullanılmasını daha kârlı kılar."

Bay Malthus'un Adam Smith'teki değer standardı anlayışı üzerine müteakip saptamaları da son derece doğrudur. "Apaçık görülüyor; Adam Smith'in bu tezler silsilesine sürüklenmesinin nedeni, *emeği değerin standart ölçütü* olarak, zahireyi de emeğin ölçütü olarak görmesidir. Ama zahirenin emek için pek de yerinde bir ölçüt oluşturmadığını, ülkemizin tarihi fazlasıyla gösterecektir; ülkemiz emeğin zahireye kıyasla yalnızca yıldan yıla değil, yüzyıldan yüzyıla ve on, yirmi ve otuz yıl arayla çok büyük ve çarpıcı değişiklikler sergilediği bir yerdir. *Emeğin de zahirenin de, bir başka malın gerçek değişim değeri için geçerli bir ölçüt oluşturamayacağı*, artık siyasal iktisadın en tartışmasız öğretilerinden biri haline gelmiştir ve aslında tam da değişim değeri tanımının zorunlu bir sonucudur."

Eğer zahire de emek de gerçek değişim değeri için geçerli bir ölçüt değilse, ki olmadıkları açıktır, hangi mal ölçüt olabilir? – Kesinlikle hiçbiri. Öyleyse, eğer malların gerçek fiyatı ifadesi bir anlam taşıyorsa, o da, Bay Malthus'un rant üzerine denemesinde işaret ettiği anlam olmalıdır – malların gerçek değeri, onları üretmek için gereken sermaye ile emek miktarının birbirine oranlarına bakılarak ölçülmelidir.

Bay Malthus *Inquiry into the Nature of Rent/Rantın Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı yapıtında şöyle der: "Bir ülkenin para biriminin geçirdiği düzensizlikler ve diğer geçici, rastlantısal olaylardan bağımsız olarak, zahirenin para cinsinden karşılaştırmalı fiyatındaki yükselmenin nedeni, karşılaştırmalı gerçek fiyatındaki yükselmedir yani *onu üretmek için daha büyük miktarda sermaye ile emek gerekir hale gelmesidir.*"[103]

Anladığım kadarıyla, burada zahire olsun, başka bir mal olsun, fiyattaki tüm kalıcı değişikliklerin nedenine ilişkin

doğru bir çıkarımda bulunulmuştur. Bir malın fiyatının kalıcı biçimde yükselmesi ya onu üretmek için daha büyük miktarda sermaye ile emek gerekir hale gelmesinden ya da paranın değer yitirmesinden kaynaklanabilir; bunun tersi, fiyatının düşmesi ise, ya onu üretmek için daha az miktarda sermaye ile emek gerekir hale gelmesinden ya da paranın değerinin yükselmesinden kaynaklanabilir.

Bu olasılıkların sonuncusundan, paranın değerindeki bir değişmeden kaynaklanan değişiklikler, aynı anda tüm malları etkiler; oysa önceki nedenden kaynaklanan bir değişiklik, üretilmesi için gereken emek miktarı artmış ya da azalmış olan o belli malla sınırlıdır. Zahire ithalatı serbest bırakıldığında ya da ziraatta yenilikler gerçekleştiğinde ham mahsul fiyatı düşer, ama bundan başka bir malın fiyatı etkilenmez; yalnızca bileşimine ham mahsulün katıldığı malların gerçek değeri, ya da üretim maliyeti, o ölçüde düşer.

Bir kez bu ilkeyi kabul eden Bay Malthus, bence tüm malların para cinsinden değerlerinin zahire fiyatındaki düşüş oranında azalması gerektiği görüşünü tutarlı biçimde savunamamaktadır. Eğer bir ülkede tüketilen zahire yıllık 10 milyon değerindeyse ve tüketilen mamul ve yabancı mallar 20 milyon değerindeyse ki, bunlar toplamda 30 milyon eder, zahire yüzde 50 düştü diye, yani 10 milyondan 5 milyona düştü diye yıllık harcamaların da 15 milyona ineceği görüşü pek kabul edilebilir gibi görünmemektedir.

Bu mamullerin bileşimine giren ham mahsulün değeri, diyelim, toplam değerin yüzde 20'sini aşmıyorsa, mamul malların değerindeki düşüş 20 milyondan 10 milyona değil, 20 milyondan 18 milyona kadar olacaktır; zahire fiyatı yüzde 50 oranında düştükten sonra, yıllık toplam harcama 30 milyondan 15 milyona değil, 30 milyondan 23 milyona düşecektir.[104]

Bana göre, zahirenin bu denli ucuzlamasıyla birlikte daha fazla zahire ve mal tüketilmeyeceğini varsayıyorsanız, değer hesapladığım gibi olacaktır; ama sermayelerini artık ekilmeyecek topraklarda zahire üretmek için kullanmakta olanlar mamul mal üretimine geçebileceklerinden, bu mamul mallardan bir bölümü de yabancı zahireyle değişilebileceğinden (yoksa ithalattan ve düşük fiyatlardan bir kazanç sağlanabildiğini varsayamayız) böyle üretilen ve yurtdışına ihraç edilmeyen tüm bu mamullerin artı değeri, hesapladığım değere eklenebilir; böylelikle yalnızca parasal değer söz konusu olsa bile, ülkenin tüm mallarının, bu arada zahirenin, gerçek değerinde azalma, yalnızca keyif eşyasının miktarı artarken rantları düşen toprak sahiplerinin kayıpları oranında kalacaktır.

Bay Malthus ise, ham mahsul değerindeki bir düşüşten bu sonuçlara varacağı yerde, önceki kabullerine bağlı kaldığından aynı koşullar altında para değerinde yüzde 100'lük bir yükseliş olduğunu düşünür, dolayısıyla tüm mal fiyatlarının yarıya ineceğini öne sürer.

Bay Malthus, "1794 yılından itibaren yirmi yıl boyunca," der, "1813'e kadar, İngiliz zahiresinin quarter başına ortalama fiyatı yaklaşık 83 şilin olmuştur; 1813'e kadarki son on yıl içinde ise 92 şilindir; on beş yılda ise 108 şilinde seyretmiştir. Yirmi yıl boyunca hükümet yaklaşık 500 milyonluk gerçek sermaye borçlanmıştır; kabataslak bir ortalamayla, itfa fonu hariç, yaklaşık yüzde 5 faiz ödemek zorunda kalmıştır. Ama zahirenin quarter'ı 50 şiline düştüğünde ve diğer mal değerleri de o oranda düşüş yaşadığında, hükümet yüzde 5 faiz yerine yüzde 7, 8, 9 ve son 200 milyon için yüzde 10 faiz ödemek durumunda kalacaktı.

"Hisse senedi sahiplerine yönelik bu olağandışı bonkörlüğe, ödemelerin kim tarafından yapılacağını göz önüne almaya gerek olmasaydı, diyecek bir sözüm olmazdı;

oysa azıcık düşünüldüğünde bile, bu miktarı toplumun çalışan sınıfları ile toprak sahiplerinin, başka deyişle nominal geliri değerin ölçütündeki değişikliklerle birlikte değişen herkesin, bunu ödemek zorunda kalacağı görülebilir. Toplumun bu kesiminin nominal gelirleri, son beş yılın ortalamalarıyla kıyaslandığında, yarı yarıya azalacak, bu insanlar nominal olarak düşen bu gelirden ise nominal tutarı aynı kalan vergileri ödemek zorunda kalacaklardır."[105]

Birincisi, sanıyorum şunu zaten gösterdim: tüm ülkenin gayrisafi gelirinin değeri, Bay Malthus'un düşündüğü oranda azalmayacaktır; zahire fiyatı yüzde 50 azaldı diye her insanın gelirinin de değer olarak yüzde 50 azaldığı doğru değildir;[106] hatta safi geliri aslında artabilir bile.

İkincisi, sanırım okuyucu da artan maliyetin, tabii maliyetin artacağı kabul edilirse, yalnızca "toprak sahiplerine ve toplumun çalışan sınıflarına" yüklenmeyeceği konusunda benimle hemfikir olacaktır; hisse senedi sahibi, yaptığı harcamayla, toplumun diğer sınıfları gibi kamu masrafları için kendisine düşen payı öder. Öyleyse daha büyük bir değer eline geçecekse de, para gerçekte daha değerli olduğunda, vergi olarak da daha büyük bir tutar ödemek durumunda kalacaktır; bu yüzden de gerçek faiz değerinin toplam tutarına yapılan ekleri "toprak sahipleri ile çalışan sınıfların" ödeyeceği doğru değildir.

Bununla birlikte Bay Malthus'un tüm tezi çürük bir temel üzerinde inşa edilmiştir: Ülkenin gayrisafi geliri azaldığı için safi gelirin de aynı oranda azalması gerektiğini varsaymaktadır. Bu yapıtta güttüğüm amaçlardan biri de ihtiyaç maddelerinin gerçek değerlerindeki her düşüşün ücretleri düşüreceğini ve mal mevcudu kârlarını da artıracağını göstermek olmuştur; başka deyişle, yıllık değerden emekçilere daha az bir parça, ellerindeki ödenekle emek istihdam edenlere ise daha büyük bir parça verilecektir. Belli bir atölyede üretilen malların değerinin

1.000£ olduğunu varsayalım; bu miktar zanaatçı ile emekçileri arasında, 800£ emekçilere, 200£ da zanaatçıya düşecek biçimde bölünüyor olsun; eğer bu malların fiyatı 900£'a düşerse ve emek ücretlerinden 100£ tasarruf edilirse, ihtiyaç maddesi fiyatlarındaki düşüş sonucunda, zanaatçının safi geliri hiçbir biçimde zarar görmeyecek, böylece fiyat düşmeden önceki gibi aynı tutardaki vergilerini kolaylıkla ödeyecektir.[107]

Burada gayrisafi gelir ile safi geliri ayırmanın pek önemi yoktur, çünkü tüm vergiler toplumun safi gelirinden ödenir. Ülkede yıl içinde piyasaya sunulan tüm mallar, tüm zahire, ham mahsul ve mamul mallar vb. 20 milyon değerinde olsun; bu değeri elde etmek için gereken belli sayıda emekçinin, mutlak ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı harcama da 10 milyon olsun; burada böyle bir toplumda gayrisafi gelirin 20 milyon, safi gelirin de 10 milyon olduğunu söyleyebilirim. Bundan, emekçilerin emekleri karşılığında yalnızca 10 milyon almaları gerektiği gibi bir sonuç çıkmaz; 12, 14 yada 15 milyon alabilirler ve bu durumda safi gelir 2, 4 ya da 5 milyon olur. Geri kalanı toprak sahipleri ile kapitalistler arasında bölüşülür, ama gene de toplam safi gelir 10 milyonu aşmaz. Böyle bir toplumun vergi olarak da 2 milyon ödediğini varsayalım, safi geliri 8 milyona düşer.

Varsayalım, para ona bir oranında değer kazandı; bu durumda tüm malların fiyatları düşecektir, emeğin fiyatı da düşecektir, çünkü o malların bir bölümü de emekçinin mutlak ihtiyaç maddelerinden oluşmaktadır; sonuçta gayrisafi gelir 18 milyona iner, safi gelir de 9 milyona düşer. Vergiler de aynı oranda düşerse ve 2 milyon değil de, 1.800.000£ tahsil edilirse, safi gelir de 7.200.000£'a düşecektir; bu rakam, önceden 8 milyon£ ile aynı değeri ifade edecektir; bu nedenle de toplum bu olay toplum için ne bir kayıp ne de kazanç doğurur. Ama paranın değerindeki

yükselmeden sonra vergiler değişmeden 2 milyon olarak toplanmaya devam ederse, toplum yıllık 200.000£ kadar yoksullaşmış olur, vergiler dokuzda bir oranında artmış olur. Öyleyse, paranın değerini değişmeye uğratarak malların para cinsinden değerini değiştirmek, buna rağmen vergi olarak aynı parasal tutarı tahsil etmek toplumun yükünü kuşkusuz artıracaktır.

Ama varsayalım toprak sahipleri 10 milyonluk safi gelirden beş milyonu rant olarak aldı ve üretimin kolaylaşması ya da zahire ithalatı sayesinde zorunlu üretim maliyeti bir milyona indi; bu durumda rant da bir milyona inecek, mal yığınlarının fiyatı da aynı orana düşecek, ama safi gelir değişmeden kalacaktır; doğrudur, gayrisafi gelir 19 milyon olur ve bunu elde etmek için gerekli maliyet 9 milyondur, ama safi gelir gene 10 milyon olacaktır. Şimdi, diyelim, bu azalmış gayrisafi gelir üzerinden vergi olarak 2 milyon tahsil ediliyor; toplum zenginleşir mi yoksullaşır mı? Kesinlikle zenginleşir; çünkü vergilerini ödedikten sonra insanlarda eskisi gibi, mal satın almada kullanabilecekleri temizinden 8 milyonluk bir gelir kalır; malların miktarı artmış, fiyatları da 20 ile 19'un farkı oranında düşmüştür; öyleyse yalnızca vergi oranı sabit tutulmakla kalmayacak, daha çok sayıda, hatta kitleler halinde insanlar, ihtiyaç maddeleri ve keyif eşyası elde edebilir olacaklardır.

Aynı parasal vergileri ödedikten sonra, toplumun safi geliri eskisiyle aynı büyüklükte olacak, toprak sahibi sınıfı ise rantlarındaki düşüş nedeniyle 1 milyonluk bir kayba uğrayacaktır; diğer üretken sınıfların parasal gelirleri, fiyatların düşmesine rağmen yükselmiş olacaktır. O zaman kapitalist iki kere kazançlıdır; bir yanda kendisi ve ailesi tarafından tüketilen zahire ile kasabın eti ucuzlayacak, öbür yanda hizmetkârlarının, bahçıvanlarının ve her türden emekçilerinin ücretleri de düşecektir. Atları ile büyükbaş hayvanları daha az maliyetli olacak, daha düşük bir masrafla

bakılabilecektir. Büyük ölçüde ham mahsulle üretilen malların değerleri de düşecektir. Gelir harcamalarından yapılan bu tasarrufların toplamı, bu arada parasal geliri de arttığından, kapitaliste iki kat kazanç sağlayacaktır; keyif eşyalarını çoğaltmasını ve gerekirse ek vergileri ödemesini mümkün kılacaktır: vergilendirilen mallara yönelik ek tüketimi, toprak sahiplerinin rantları düştüğü için azalan taleplerinin etkilerini fazlasıyla telafi edecektir. Tüm bu gözlemler, her türden çiftçi ve tüccar için de geçerlidir.

Ama kapitalistin gelirinin artmayacağı da söylenebilir; toprak sahibinden kesilen bir milyon, emekçilerin ücretlerine katılabilir de! Varsın, öyle olsun; bu tezi hiçbir biçimde etkilemez: Toplumun durumu iyileşecek, insanlar aynı parasal harcamaları eskisinden daha büyük bir kolaylıkla yapabilecektir; bu yalnızca daha da arzulanır bir şeyin ortaya çıkacağını, bir başka sınıfın, toplumdaki en önemli sınıfın bu yeni dağılımdan en büyük yararı sağlayacağını gösterir. Bunların 9 milyonun üzerinde aldıkları her miktar, ülkenin safi gelirini oluşturur ve bu miktarın harcanması mutlaka toplumun gelirini, mutluluğunu ve gücünü artırır bir etki gösterir. Öyleyse, safi geliri istediğiniz gibi dağıtabilirsiniz. Bir sınıfa daha fazla, öbürüne daha az verebilirsiniz ve böyle yaparak safi geliri azaltmış olmazsınız; aynı emekle daha büyük miktarda mal üretilebilir, öte yanda ise bu malların gayrisafi parasal değerleri düşer. Ama ülkenin safi parasal geliri, vergilerin ödendiği ve keyif eşyalarının satın alındığı bu kaynak, mevcut nüfusu geçindirmede, keyif ve lüks eşyası sağlamada ve mevcut vergi tutarını koruyabilmede eskisinden çok daha yeterli hale gelecektir.

Hisse senedi sahibinin de zahire fiyatındaki büyük bir düşüşten kazançlı çıkacağı kuşkusuzdur; ama kimse zararda olmadığından, zahireyi pahalandırmak için bir neden yoktur; ne de olsa hisse senedi sahibinin kazancı ulusal kazançtır ve

artışı, tüm diğer kazançlar gibi, ülkenin gerçek zenginliğini ve gücünü de artırır. Hisse senedi sahipleri haksız kazanç sağlarlarsa, ne ölçüde haksız kazanç sağladıkları saptanır ve yasama da bunu önlemek için gerekli adımları atar. Ama benimsenebilecek en akılsızca siyaset, zahirenin ucuzlamasından ve ürünün bollaşmasından kaynaklanacak üstünlüklerden, sırf hisse senedi sahiplerinin payı usulsüz olarak artacak diye kendimizi alıkoymaktır.

Mal mevcudundan dağıtılan kâr payını, zahirenin parasal değeri üzerinden düzenlemek şu ana kadar kimsenin aklına gelmiş değildir. Eğer adalet ve dürüstlük böyle bir düzenlemeyi gerekli kılıyorsa, eski hisse senedi sahiplerine büyük borcumuz var, demektir; ne de olsa bu insanların yüz yıldır, zahire fiyatı iki, belki de üç katına çıksa da elde ettiği temettü para cinsinden aynıdır.

Bununla birlikte, hisse senedi sahibinin durumunun çiftçiden, imalatçıdan ve ülkedeki diğer kapitalistlerden daha iyi olacağını düşünmek büyük bir hatadır; aslında iyileşme düzeyi onlardan daha bile azdır.

Hisse senedi sahiplerinin para cinsinden aynı temettüü alacakları kuşkusuzdur; bu arada yalnızca ham mahsul ile emeğin fiyatı düşmüş olmayacak, aynı zamanda ham mahsulle yapılan pek çok diğer eşyanın da fiyatı inecektir. Bununla birlikte, söylediğim gibi, bu parasal geliri aynı olan herkese ortak bir yarar sağlar – onun ise parasal geliri artmayacaktır; çiftçinin, imalatçının ve emek istihdam eden diğer kimselerin ise artacak, yani bunlar iki kere kazançlı olacaklardır.

Her ne kadar kapitalistlerin ücretlerin düşmesi sonucu kârlarda görülecek bir yükselişten kazançlı olacakları doğru olsa da, ürettikleri malların parasal değeri düştüğü için gelirlerinin azalacağı da söylenebilir. Peki mal fiyatlarını ne düşürebilir? Para değerinin değişmesi değil, çünkü para

değerinde bir değişme olduğuna ilişkin bir varsayımımız olmadı. Malları üretmede gerekli emek miktarının azalması da değil, çünkü böyle bir etkenin devreye girdiğini de söylemedik, ayrıca girse bile, bu etken para cinsinden kârları azaltmayacak, ancak para cinsinden fiyatları indirebilecektir. Ama mal yapımında kullanılan ham mahsul fiyatlarının düştüğünü varsaymış olduğumuzdan, bu türden malların fiyatı düşecektir. Doğru, düşecektir, ama bu düşüş beraberinde üreticinin parasal gelirinde bir azalma getirmeyecektir. Malını daha az paraya satıyorsa bunun nedeni yalnızca malını üretmede kullanılan malzemelerden birinin değerinin düşmüş olmasıdır. Eğer dokumacının, kumaşını 1.000£ yerine 900£'tan satmaya başlamasının nedeni kumaşın yapıldığı yünün değerinde 100£'luk bir düşüş olmasıysa, dokumacının geliri azalmış olmayacaktır.

Bay Malthus şöyle diyor: "İlerleyen bir ülkede tarımsal mahsullere yapılan son ekleme, rant oranında büyümeye yol açmaz; tam da bu nedenle zengin bir ülkenin, arz miktarını koruyabilecekse, zahiresinin bir kısmını ithal etmeyi tercih etmesi mümkündür. Ama her halükârda yabancı zahire yerli zahireden daha ucuza satılarak yerine geçtiği buğdayın getirdiği kârları ve rantı sağlayamazsa, zahirenin ithal edilmesi tüm ulusun yararına olmayacaktır." – *Temeller*, vs. s. 36.

Bay Malthus'un bu gözlemi oldukça doğrudur; ama ithal zahirenin, yurt içinde üretilebilen zahireden "yerine geçtiği buğdayın getirdiği kârları ve rantı sağlayacak" kadar ucuz olması her zaman *şarttır*. Olmasaydı, ithal edilmesi kimseye bir yarar sağlamazdı.

Rant zahire fiyatındaki yükselmenin bir sonucu olduğuna göre, rantın düşmesi de fiyatın düşmesine bağlıdır. Yabancı zahire, rant bırakan yerli zahireyle rekabete asla girmez; fiyatın düşmesi toprak sahibinin tüm rantını yutacak kadar düşebilir; – daha da düşerse, fiyat olağan mal mevcudu

kârlarını bile karşılamaz olur; bu durumda sermaye başka bir iş koluna geçmek üzere topraktan ayrılır ve daha önce bu topraklarda üretilen zahire, artık ithalatla sağlanmaya başlar. Ranttaki bir kayıp, değerde, tahmin edilen parasal değerde de bir kayba yol açar, ama serveti artırmış olur. Ham mahsul ile öbür üretimlerin toplam miktarı artacaktır; üretilmeleri kolaylaştığından nitelikleri artacak ama değerleri azalacaktır.

İki kişi –biri tarımda öbürü imalatta– eşit miktarda sermaye çalıştırıyor. Tarımda çalışan yılda safi 1.200£'luk bir değer üretiyor, bunun 1.000£'unu kâr olarak elinde tutarken 200£'unu da rant olarak ödüyor; imalatta çalışan öbür kişi ise yılda yalnızca 1.000£'luk bir değer üretiyor. Varsayalım, aynı miktarda zahire 1.200£'a ithal edildiğinde, karşılığında 950£'a mal olmuş mallardan verilebileceği görülüyor; bu durumda sermaye, 1.000£'luk değer üretebileceği imalata kayar; ülkenin safi gelirinin değeri 2.200£'tan 2.000£'a düşer; ama ülkede tüketim için aynı miktarda mal ve zahirenin hazır bulunacak olması bir yana, ayrıca 50£'a, yani başka ülkeye satılan mamul malın değeri ile ondan satın alınan zahirenin değeri arasındaki fark kadar bir tutara satın alınabilecek bir ek miktar da var olacaktır.

Zahire ithal etmenin ya da yetiştirmenin yararlarına ilişkin sorun tam da budur; belli bir sermaye çalıştırarak başka ülkeden sağlanan miktar, aynı sermayenin ülke içinde çalıştırılması durumunda elde edeceğimiz miktarı aşmadıkça –yalnızca çiftçinin payına düşen miktarı değil, toprak sahibine rant olarak ödenen miktarı da aşmadıkça– zahire ithal edilemez.

Bay Malthus şöyle diyor: "Adam Smith'in de çok doğru biçimde gözlemlediği üzere, eşit miktarda iki sermayeden tarımda çalışan, imalatta çalışandan her zaman daha büyük bir yeniden üretime vesile olur." Eğer Adam Smith değerden söz ediyorsa, bu doğrudur, ama asıl önemli nokta olan

zenginlikten söz ediyorsa, yanlıştır; ne de olsa zenginliği insan yaşamındaki ihtiyaç maddeleri, keyif eşyası, yaşamı kolaylaştıran nesnelerin bütünü olarak tanımlayan kendisidir. Bir ihtiyaç maddesi ve keyif eşyası takımını diğer bir takımla kıyaslamak mümkün değildir; kullanım değerini ölçmeye yarayacak bir standart bilinmemektedir; farklı kişiler tarafından farklı biçimde hesaplanır.

DİPNOTLAR

[1] 1821'de kurulan Londra Politik İktisat Kulübü'nün 108 üyesinden 52'si parlamento üyesiydi. Parlamento üyesi olan ekonomistlerin çoğunluğu Liberal Parti (Whigs) üyesi olarak orada bulunuyordu. Amaçları sosyal ve politik reformların, kendilerinin ürettiği "sağlam" ekonomi ilkelerine dayandırılmasıydı. İngiliz Klasik Okulu "Politik İktisat" diye tanımlanırken bir nedeni de çoğunluğunun politika içinde olmasıydı.

[2] Nitekim, ünlü orkestra şefi ve besteci Leonard Bernstein, Avusturyalı besteci Gustav Mahler'in böyle derin bir felsefi araştırmadan sonra Hıristiyanlığı seçtiğini söylüyor. Mahler'i (1860-1911) Hıristiyanlıktaki "ölümden sonra ikinci yaşam" inancı cezbetmiş, Yahudilikten vazgeçirmişti.

[3] Klasik Okul ve Ricardo genellikle kâr ile faiz arasında bir ayırım yapmıyorlardı. Bu ayırım daha sonra ortaya kondu.

[4] İngiltere'de bu dönemde altın ve gümüş tabanlı "çift metal sistemi" yürürlükteydi.

[5] Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük modeli doğrusal bir modeldir.

[6] 2002 yılından bu yana dünyada artan fon bolluğu ve düşen faizlerle büyümeye verilen ivme yoluyla ara sürenin önemi ortaya çıkmış oldu.

[7] Bölüm xv, Kısım i, Des Débouchés adlı kitap, ilk kez bu seçkin yazar tarafından açıklandığını sandığım bazı çok önemli ilkeleri içermektedir.

[8] Burada ve bundan sonra, kaynak metinde Adam Smith'in An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations kitabından yapılan alıntılar için şu Türkçe çeviri kullanılmıştır: Adam Smith, Milletlerin Zenginliği, çev:

Haldun Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006. (ç.n.)

[9] Kitap I, Bölüm 5.

[10] Quarter: Çeyrek librelik veya dört onsluk bir ağırlık ölçüsü. (ç.n.)

[11] Kile: İngiliz kilesi; özellikle tahıl ölçmede kullanılan, yaklaşık 35 dm3'lük bir hacim ölçüsü. (ç.n.)

[12] "Ancak, emek her ne kadar bütün nesnelerin değişim değerinin gerçek ölçüsü ise de, bu şeylere çokluk emekle değer biçilmez. Çoğu kez, başka başka iki emek miktarı arasındaki oranı kestirmek güçtür. İki ayrı tür iş için harcanan zaman yalnız başına bu oranı her zaman belirlemez. Aynı zamanda, katlanılan türlü güçlük, gösterilen beceri, derece derece hesaba katılmalıdır. Bir saatlik çetin işte, iki saatlik kolay iştekinden; ya da öğrenmesi on yıla mal olmuş bir zanaatta bir saat uğraşmakta, sıradan ve herkesin görebileceği bir uğraşta bir ay çalışmada olduğundan daha çok emek olabilir. Fakat gerek sıkıntının, gerekse hünerin tam bir ölçüsünü bulmak kolay değildir. Gerçekte, başka başka çeşitten emeğin türlü ürünlerini değiş ederken, çokluk bunların her ikisi de az hesaba katılır. Ama bu öyle herhangi hassas bir ölçü ile değil, piyasadaki pazarlıkla, uzun uzadıya tartışma ile yani kesin olmasa bile, ortaklaşa yaşamda, işlerin yürümesi için yeterli o kabataslak türden eşitliğe göre ayarlanır." –Milletlerin Zenginliği, Kitap I, Bölüm V.

[13] Wealth of Nations / Milletlerin Zenginliği, Kitap I, Bölüm 10.

[14] £: İngiliz para birimi; pound, sterlin simgesi (ç.n.).

[15] s/d: İngiliz ekonomi yazınında "s" harfi şilini, "d" harfi de peniyi simgelemektedir. Bir sterlin (ya da pound) yirmi şilin, bir şilin de on iki peniye eşit kabul edilir. (ç.n.)

[16] Bağlı sermaye: İngilizce metinde “fixed capital”, Türkçe’ye “sabit sermaye” olarak da aktarılmaktadır. Bununla birlikte, gerek Ricardo’nun bu çalışmasında gerek başka siyasal iktisat yapıtlarında görüleceği üzere, “fixed” sözcüğü, konum olarak da değer olarak da sabitliği ifade etmemekte, sermayenin dayanıklılığına ya da ürüne değer aktarma hızına gönderme yapmaktadır. Bu nedenle, daha yaygın olan “sabit sermaye” karşılığı yerine diğer karşılığını, “bağlı sermaye” terimini kullanmayı uygun gördük. (ç.n.)

[17] Bu çok kesin bir bölümleme değildir ve aradaki ayrım çizgisi net olarak çizilemez.

[18] Burada, neden eski ülkelerin makine, yeni ülkelerin de emek kullanmaya itildiğini görüyoruz. İnsanların geçimini sağlama yolunda ortaya çıkan her güçlük, emeği zorunlu olarak artırır ve emeğin fiyatındaki her artış da, makine kullanımını daha cazip kılar. İnsanların geçimini sağlamada güçlükler eski ülkelerde hiç eksik olmaz; yeni ülkelerde ise büyük oranlardaki nüfus artışı, emek ücretlerinde en ufak bir artışa yol açmaksızın gerçekleşebilir. Buralarda yedi, sekiz ve dokuz milyonuncu kişiyi beslemek, iki, üç ve dört milyonuncu kişiyi beslemek kadar kolaydır.

[19] Bay Malthus bu öğretiye dikkat çekiyor, “Gerçekten de, keyfi biçimde, bir mala uygulanan emeği, onun gerçek değeri olarak adlandırma hakkımız var, ama böyle yaparsak, sözcükleri geleneksel kullanımlarından farklı bir anlam yüklemiş oluruz; maliyet ile fiyat arasındaki çok önemli ayrımı hemen birbirine karıştırırız; bu yüzden de zenginliğin üretilmesinde rol oynayan ve tam da bu ayrım üzerinde biçimlenen başlıca itkiyi net olarak açıklamayı olanaksız kılarız.”

Anlaşılan Bay Malthus, bir şeyin maliyeti ile değerinin benim öğretimde aynı kabul edilmesi gerektiğini düşünüyor; eğer maliyetten, kârları da içine alan “üretim maliyeti”

kastediliyorsa, gerçekten de doğru. Yukarıdaki alıntıda ise kastettiği bu değil, dolayısıyla beni tam anlamamış durumda.

[20] “Gördüğümüz gibi, toprak, üretme gücü olan yegâne doğa etkeni olmakla kalmaz; aynı zamanda, bir grup insanın diğerlerini dışlayarak kendilerine ayırabildiği belki de tek doğa etkenidir; böylece toprağın yararını yalnızca kendileri görür. Makinelerimizi devindiren, gemilerimizi taşıyan, bizim için balıkları besleyen nehir ya da deniz suları da bir üretme gücüne sahiptir; değirmenlerimizi döndüren rüzgar, hatta güneşin ışığı da bizim için çalışır; ama ne mutlu bize ki, şu ana kadar kimse çıkıp da ‘rüzgar ve güneş benimdir, artık bunlardan yararlanmak isteyenler bana para ödeyecekler’ diyememiştir”. – Economie Politique, par J. B. Say, cilt ii, s. 124.

[21] Alıntıladığım şu yazısında Bay Say, fiyatı belirleyenin eninde sonunda üretim maliyeti olduğunu unutmuş görünmüyor mu? “Topraktan elde edilen emek ürününün şöyle bir ayrıcalıklı özelliği vardır: Kıtlaştıkça daha pahalı hale gelmez, çünkü besin azaldıkça nüfus da azalır; dolayısıyla da bu ürünlerin talep edilme miktarı, aynı zamanda arz miktarını da azaltır. Ayrıca, bir dolu işlenmemiş toprak bulunan yerlerde zahirenin, tüm toprakları işlenmiş yerlerde olduğundan daha pahalı olduğu da gözlenmemiştir. Ortaçağ’da İngiltere ve Fransa’daki topraklar, şimdikinden daha kötü işlenmişlerdi; çok daha az ham mahsul üretiyorlardı: Ne var ki başka eşyanın değeriyle kıyaslayarak, zahirenin o dönemde daha pahalıya satılmadığını anlayabiliyoruz. Mahsul azdı çünkü nüfus da azdı; talebin zayıflığı, arzdaki takatsizliği telafi ediyordu” (cilt ii, s. 338) Malların fiyatının emeğin fiyatınca belirlendiği fikrinden etkilenmiş olan ve bununla tutarlı olarak da, her türden hayır kurumunun nüfusu olağan seyrin dışında bir tarzda artırma eğiliminde olduğunu, dolayısıyla da ücretlerin

düşmesine yol açtığını varsayan Bay Say, şöyle söylüyor: “İngiltere’den gelen malların ucuzluğunda, o ülkede bulunan sayısız hayır kurumunun payı olduğu kanısındayım” (cilt ii, s. 277) Bunlar, ücretlerin fiyatı belirlediğini savunan biri için tutarlı görüşler.

[22] “Üstelik tarımda,” der Adam Smith, “doğa da insanla birlikte iş görür. Doğanın emeği masrafsız olmakla birlikte, mahsulünün en pahalı işçi ürünü kadar değeri vardır.” Doğanın verdiği emeğe ödeme yapılır; ama çok olduğunda değil, az olduğunda. Armağanlarını sunarken daha cimri davranmaya başladığında, çalışmak için daha fazla bedel talep ediyordur. Cömertçe bir yararlılık gösterirken, bedavaya çalışır. “Tarımda kullanılan işçilerle çift hayvanları, sanayideki işçiler gibi yalnız kendi tüketimleri veya kendilerini çalıştıran sermaye ile sermaye sahibinin kârları kadar bir değerin yeniden üretimine değil, çok daha büyük bir kıymetin yeniden yaratılmasına etken olurlar. Çiftçinin sermayesinden, bu sermayenin bütün kârlarından başka, bunlar, arazi sahibinin rantının da yeniden üretimine sürekli vesile olurlar. Bu rant, kullanılmasını, arazi sahibinin çiftçiye ödünç verdiği doğa kuvvetlerinin ürünü sayılabilir. Bu hak, o kuvvetler ne büyüklükte sayılıyor yahut başka deyimle, toprağın doğal ya da tımarlı meydana gelmiş bereketi ne varsayılıyorsa o derece büyük ya da küçük olur. Bu, insan işi sayılabilecek olan her şeyin düşülmesinden veya hesabından sonra geriye kalan, doğanın yapıtıdır. Bunun, tüm mahsulün dörtte birinden aşağı düştüğü olmaz; çoğu kez tüm ürünün üçte birinden fazladır. Sanayide kullanılan o miktar üretken emek, hiçbir zaman yeniden bu büyüklükte bir üretime vesile olamaz. Sanayide doğa hiçbir şey yapmaz, hepsini insan yapar; yeniden üretim ise, her zaman için onu yaratanların gücü oranında olmak gerekir. Bundan ötürü, tarımda kullanılan sermaye, hem sanayide kullanılan herhangi eşit sermayeden çok emeği harekete geçirir, hem de kullandığı üretken emek miktarına oranla, ülke toprağıyla

emeğinin yıllık ürününe, ülke ahalisinin gerçek zenginliği ile gelirine, çok daha büyük bir değer katar. Bir sermayenin kullanılabileceği bütün yollar içinde topluluğa en yararlı olanı elbet budur." – Kitap II., bölüm 5., s. 15.

Doğa imalatta çalışan insan için hiç mi bir şey yapmaz? Makinelerimizi çalıştıran, gemilerimizi yüzdüren rüzgâr ile su hiçbir şey midir? En kalıplı makineleri çalıştırmamızı sağlayan hava basıncı ile buhar gücü, doğanın bize birer armağanı değil midir? Metalleri esnetmede ya da eritmede ısının etkisinden, boyacılık sanayisinde ya da mayalı içki üretmede hava çözünümünün öneminden söz etmeye gerek bile yok. Doğanın insana, hem de cömertçe ve bedelsiz yardım etmediği tek bir imalat yoktur.

Adam Smith'ten alıntıladığım yukarıdaki parçayla ilgili olarak Bay Buchanan, şu gözlemde bulunuyor: "Dördüncü ciltteki üretken ile üretken olmayan emek üzerine incelemelerimde, tarımın ulusal birikime katkısının, diğer sanayilerin katkısından daha fazla olmadığını göstermeye çalıştım. Rantın yeniden üretimini topluma çok yararlı bulan Bay Smith, rantın yüksek fiyattan doğduğunu gözden kaçırıyor; toprak sahibinin, aldığı bu payı, tüm topluluğun zararına elde ettiğini aklına getirmiyor. Rantın yeniden üretilmesinden toplumun hiçbir mutlak kazancı olamaz; ondan ancak bir sınıf, diğer sınıfların zararına kazanç elde eder. Toprağın ekilmesi sürecinde doğa, insan çalışmasıyla buluştuğu için tarımın bir mahsul ve dolayısıyla da rant sağladığı yolundaki görüş ham hayaldir. Rant, mahsulden değil, mahsulün satıldığı fiyattan elde edilir; bu fiyat da üretime doğanın karışmış olması nedeniyle değil, tüketimle arzı uyumlu kılabilmesi nedeniyle ortaya çıkar."

[23] Bu ilkenin net olarak anlaşılması bence siyasal iktisat için azami önemdedir.

[24] Umarım tarımdaki her türlü iyileştirmenin toprak sahiplerine olan yararını göz ardı ettiğim düşünülmüyordur – bu iyileştirmelerin doğrudan etkisi, rantı düşürmektir; ama hem nüfus artışını teşvik ettiği için, hem de daha kısır arazileri daha az emekle ekmemizi sağladığı için, neticede toprak sahiplerine büyük üstünlükler sağlar. Bununla birlikte, bu iyileştirmelerin toprak sahiplerine zararlı olmaktan çıkmaları için belli bir süre geçmelidir.

[25] Bunu daha da netleştirmek ve zahire rantı ile parasal rantın hangi derecelerde değişiklik gösterdiğini anlatmak için belli nitelikte bir toprakta, on kişinin emeğiyle 180 quarter buğday elde edildiğini varsayalım; bunun değeri de quarter başına 4£'tan, toplam 720£ olsun; aynı ya da başka bir toprakta, ek bir başka on kişinin emeği, mahsulü yalnızca 170 quarter kadar artırabiliyorsa; hem 170 quarter'lık buğdayın fiyatı, hem de 180 quarter'lık buğdayın fiyatı 4£'tan 4£ 4s 8d'ye çıkacaktır; ya da bir toprakta 170 quarter'lık buğdayı üretilmesinde 10 kişi gerekirken, diğerinde 9.44 kişi yeterli olacağından, artış 9.44'e 10 oranında gerçekleşecektir, yani fiyat 4£'tan 4£ 4s 8d'ye yükselecektir. Şimdi 10 kişinin daha üretime katıldığını ve getirinin de aşağıdaki gibi gerçekleştiğini varsayalım: 160 için fiyat şuna yükselecektir: 4£ 10s 0d 150 ” ” ” ” 4£ 16s 0d 140 ” ” ” ” 5£ 2s 10d Burada zahirenin fiyatı quarter başına 4£ olduğu zaman, 180 quarter buğday veren toprak için hiç rant ödenmiyorken, şimdi yalnızca 170 quarter üretilebilir olduğunda, 10 quarter değerinde bir tutar rant olarak verilecektir; bu da quarter başına 4£ 4s 8d'den, toplam 42£ 7s 6d eder. 160 quarter'lık 20 quarter yani 4£ 10s 0d üzerinden 90£ 0s 0d rant mahsulden quarter verilir. başına 150 quarter'lık 30 quarter yani 4£ 16s 0d üzerinden 144£ 0s 0d rant mahsulden quarter verilir. başına 140 quarter'lık 40 quarter yani 5£ 2s 10d üzerinden 205£ 13s 4d rant mahsulden quarter verilir. başına Zahire rantı 100, 200, 300,

400 oranlarında artarken, para cinsinden rant 100, 212, 340, 485 oranında artacaktır.

[26] "Bir ülkede vazgeçilmez gereksinmeleri ifade eden barınak ile giysi, bir başka ülkede hiç de gerekli görülmeyebilir; Hindistan'daki bir emekçi, doğal ücreti olarak bir parça örtü alıyor olmasına rağmen mükemmel bir zindelikle çalışmasını sürdürebilir; kuşkusuz, böyle bir ücret Rusya'daki bir emekçiyi donmaktan korumaya yetmeyecektir. Aynı iklime sahip ülkelerde bile farklı yaşam alışkanlıkları emeğin doğal ücretlerinde en az doğal etkenlerin doğurduğu kadar belirgin farklılıklara vesile olur." s. 68. An Essay on the External Corn Trade / Yurtdışı Zahire Ticareti Üzerine Bir Deneme, R. Torrens, Esq.

Bu konu Albay Torrens tarafından çok büyük ustalıkla açıklanmıştır.

[27] Bay Buchanan, alıntıladığım aşağıdaki paragrafta geçici sefalet durumlarını kastediyorsa, onunla tümüyle hemfikirim: "Emekçiler için en büyük kötülük, iş ya da besin kıtlığından ileri gelen yoksulluktur; onların rahatlığı için tüm ülkelerde sayısız yasa çıkarılmıştır. Ama toplumun durumunda, yasamanın gideremeyeceği sefaletler de vardır; dolayısıyla bu yasaların sınırlarını bilmek yararlıdır, uygulanamaz şeyler için didinirken gerçekten yapabileceğimiz iyilikleri gözden kaçırmamızı engeller." – Buchanan, s. 61.

[28] Avam Kamarası'nda 1796'dan beri bu konuda ortaya konan bilgi birikimi, ne mutlu ki hiç de az değildir; bu durum, yoksul yasaları kurulunun son raporu ile Bay Pitt'in aynı yıl dile getirdiği şu duyguları karşılaştırarak görülebilir: "Çok sayıda çocuğun söz konusu olduğu durumlarda yardımı, bir utanç ve rezalet değil, bir hak ve onur meselesi haline getirelim. Bu, kalabalık aileyi bir bela olmaktan çıkarır, bir nimet haline getirir; böylece emekleriyle

kendilerine bakabilenler ile ülkesini birkaç çocukla süsledikten sonra onları geçindirmek için yardım talep edenler arasında düzgün bir ayrım çizgisi çekilebilir.” – Hansard’ın Parliamentary History / Parlamento Tarihi, cilt xxxii, s. 710.

[29] Okuyucunun şunu hatırda tutmasını isterim: Konuyu daha açık kılmak için, paranın değerini değişmez sayıyorum ve bu yüzden de fiyattaki her değişikliğin, malın değerindeki bir değişmeyi gösterdiğini peşinen kabul ediyorum.

[30] Okur, mevsimlerin bereketli ya da kurak geçmesine bağlı olan ani değişiklikleri ve nüfustaki beklenmedik gelişmeler sonucunda talebin artmasını ya da azalmasını hesaba katmadığımızın farkındadır. Burada söz konusu olan zahirenin doğal ve sabit fiyatıdır, rastlantısal ya da dalgalanan fiyatı değil.

[31] Zahirenin değerinde, yukarıda söz edilen değişiklikler meydana geldiğinde, 180 quarter’lık zahire toprak sahibi, çiftçi ve emekçi arasında şöyle bölüşülür: Quarter başına fiyat Buğday Buğday Buğday £ s d cinsinden cinsinden cinsinden Toplam rant kâr ücret 4 0 0 Yok 120 quarter 60 quarter 180 4 4 8 10 quarter 111,7 58,3 180 4 10 0 20 103,4 56,6 180 4 16 0 30 95 55 180 5 2 10 40 86,7 53,3 180 Ve aynı koşullar altında para cinsinden rant, ücretler ve kâr aşağıdaki gibi olur: Quarter Rant Kâr Ücretler Toplam başına fiyat £ s d £ s d £ s d £ s d £ s d 4 0 0 Yok 480 0 0 240 0 0 720 0 0 4 4 8 42 7 6 473 0 0 247 0 0 762 7 6 4 10 0 90 0 0 465 0 0 255 0 0 810 0 0 4 16 0 144 0 0 456 0 0 264 0 0 864 0 0 5 2 10 205 13 4 445 15 0 274 5 0 925 13 4

[32] Fıçı: İngilizce metinde pipe; yaklaşık 400 litrelik dev şarap fıçısı kastediliyor (ç.n.).

[33] Ricardo burada Adam Smith’ten söz etmektedir (ç.n.).

[34] Bkz. Adam Smith, Kitap I, Bölüm 9.

[35] Öyleyse şu da ortaya çıkıyor: Makinelerde ve ustalıkta hatırı sayılır üstünlüklere sahip olan ve böylece malları komşularının yapabildiğinden çok daha az emekle üreten bir ülke, tüketimi için gerekli zahirenin bir kısmını bu mallar karşılığında ithal edebilir; üstelik, topraklarının daha bereketli olmasına, zahireyi ithal ettiği ülkeye kıyasla çok daha az emekle yetiştirebilmesine rağmen. İki kişi, hem ayakkabı hem de şapka yapıyor olabilir ve birisi diğerinden bu iki zanaatta da üstün olabilir; ama daha yetenekli kişi, şapka yapması halinde rakibini ancak beşte bir, ya da yüzde 20 oranında geçebilirken, ayakkabı yaparsa üçte bir, yüzde 33 oranında geçebilmektedir; bu durumda daha üstün kişinin yalnızca ayakkabı yapmakla, daha marifetsiz kişinin ise yalnızca şapka yapmakla meşgul olması, her ikisinin de çıkarına olmaz mı?

[36] Dwt: Pennyweight; kuyumcu tartısı düzeninde bir onsun yirmide birine eşit ağırlık, 1.551 gr. (ç.n.)

[37] Şu iyi anlaşılmalıdır ki, bir ülkede üretilen her şey tüketilir; ama bunların yeniden üretim yapan kimselerce mi, yoksa değer üretmeyen kimselerce mi tüketildiği, düşünülebilecek en büyük farklılıkları beraberinde getirir. Gelirden tasarruf edilip sermayeye katılmasından söz ederken, sermayeye katıldığını söylediğimiz gelir parçasının üretken olmayan değil, üretken emekçilerce tüketildiğini kabul ediyoruz. Sermayenin tüketim yapmayarak artırılabileceğini varsaymaktan daha büyük bir hata olamaz. Eğer emeğin fiyatı, sermayenin artmasına rağmen yeni istihdam yaratamamasına yol açacak denli yükselmişse, artan sermayenin üretken olmayan bir biçimde tüketildiğini pekala söyleyebilirim.

[38] Fiyatları vergilendirmeyle yükselmiş malların dolaşımlarında daha fazla paraya gerek olacağı kuşkuludur.

Ben gerek olmayacağına inanıyorum.

[39] Quarter başına 4£ 8s 10π/∫d'den 18 quarter.

[40] Quarter başına 4£ 8s 10π/∫d'den 9 quarter.

[41] acre: Arazi ölçü birimi - 4047 m2 (ç.n.)

[42] Taille: Fransa'da Eski Düzen dönemi boyunca Fransız köylülerinden ve soylu olmayanlardan alınan bir dolaysız arazi vergisi; Fransa'da feodal düzenin simgesi sayılan bu vergi Fransız Devrimi'yle kaldırılmıştı. (ç.n.)

[43] Kitap V, Bölüm 2.

[44] Dolayısıyla, yalnızca çiftçinin kârlarına konulacak ama başka hiçbir kapitalistin kârlarına dokunmayacak bir vergi, toprak sahibine çok büyük yarar sağlar. Böyle bir vergi aslında ham mahsul tüketicilerinin omzuna biner, kısmen devletin, kısmen de toprak sahiplerinin yararına olur.

[45] Bu konu üzerine daha fazla düşündüğümde, fiyatların artışının üretimin zorlaşmasından dolayı değil, vergilendirme nedeniyle meydana gelmesi durumunda, aynı miktarda malın dolaşımı için gerekli daha fazla paraya gereksinim olacağından kuşku duyuyorum. Belli bir bölgede ve belli bir zamanda 100.000 quarter'lık zahirenin quarter başına 4£'tan satıldığını düşünelim; quarter başına 8s'lik doğrudan bir vergi sonucunda zahirenin fiyatı 4£ 8s'ne çıkıyor; bu zahireyi artmış fiyatıyla dolaşıma sokmak için eskisinden fazla para gerekmeyeceğini düşünüyorum. Daha önceden 11 quarter'ı 4£'tan aldıysam, vergi sonucunda tüketimimi 10 quarter'a indirmek zorunda kalırım; fazladan paraya ihtiyaç duymam, çünkü her koşulda zahire için 44£ öderim. Aslında halk on birde bir daha az tüketir, on birde birlik miktar da hükümet tarafından tüketilir; bu miktarı satın almak için gerekli olan para, çiftçilerden vergi olarak alınan, quarter başına 8s'den gelir, ama vergi olarak alınan bu miktar aynı

zamanda zahireleri karşılığında gene çiftçilere verileceğinden, söz konusu vergi aslında bir tür ayni vergidir ve daha fazla para kullanılmasını gerektirmez, gereken para daha fazla olsa da bu miktar, rahatlıkla görmezden gelinebilecek kadar az olacaktır…

[46] Bay Say, bu konuya ilişkin genel görüşü içselleştirmiş görünüyor. Zahireden söz ederken şöyle diyor: "Böylelikle zahirenin fiyatı tüm diğer malların fiyatını etkiler. Çiftçi, imalatçı ya da tüccar, bunların hepsi belli miktarda zahire tüketmesi gereken belirli sayıda işçi çalıştırırlar. Zahirenin fiyatı yükselirse, işveren de kendi ürününün fiyatını aynı oranda yükseltmek zorundadır." – Cilt i, s. 255.

[47] Burası iyice gerçek dışıdır, toprak sahipleri ile hissedarlar bundan hiçbir biçimde etkilenmez.

[48] Bay Say'a göre "vergi malın fiyatına eklenir ve fiyatını yükseltir. Mal fiyatlarında meydana gelen her yükseliş, onu satın alabilen kişilerin sayısını, ya da en azından malın tüketim miktarını da zorunlu olarak azaltır." Bu kesinlikle zorunlu bir sonuç değildir. Ekmeğin vergilendirilmesi durumunda, ekmek talebinin de, vergilendirilmiş bir kumaşın, şarabın ya da sabunun talebinden daha fazla azalacağına inanmıyorum.

[49] Balığın piyasaya girişine ve satışına ilişkin düzenlemeler (ç.n.)

[50] Aynı yazarın şu vurgusu da bana aynı derecede hatalı geliyor: "Pamuğa yüksek bir resim konulduğunda, pamukla yapılan tüm diğer malların üretimi de azalır. Çeşitli imalat kollarında pamuğa katılan toplam değer, o ülkede yıllık 100 milyon frank ise ve vergiyle birlikte tüketim yarıya inmişse, o zaman hükümet tarafından toplanan miktara ek olarak bir de söz konusu vergi ülkeyi her yıl 50 milyon franktan yoksun bırakacaktır." – Cilt ii. s. 314.

[51] Bay Say şu gözlemde bulunur: “Bir imalatçı malına getirilen verginin bütününü tüketiciye ödetemez, çünkü fiyatının artması malın tüketimini azaltacaktır.” Durum böyleyse, tüketim azalıyorsa, arzın da aynı hızda azalması gerekmez mi? Kârı genel düzeyin altına düşüyorsa, imalatçı neden aynı işkolunda kalmaya devam etsin? Bay Say burada da, başka yerlerde desteklediği şu öğretiyi unutmuş görünür: “Fiyatı belirleyen, üretim maliyetidir; malların fiyatı, uzun bir süre bu fiyatın altında seyredemez, çünkü bu durumda üretim ya askıya alınır ya da azalır.” – Cilt ii, s. 26.

“Bu durumda vergi, kısmen vergilendirilmiş mal için daha fazla ödemek zorunda kalan tüketiciye, kısmen de vergi çıkarıldıktan sonra eline daha az geçecek olan üreticiye yüklenir. Kamu hazinesi, alıcının ek olarak ödediği miktarla, bu arada üreticinin kârının bir kısmından yapmak zorunda kaldığı fedakârlıkla beslenir. Aynı anda, hem fırlattığı kurşuna hem de geri tepmesine neden olduğu silaha etkiyen, aynı baruttur.” – Cilt ii, s. 333.

[52] “Melon’a göre bir ulusun borçları sağ elden sol ele aktarılan, dolayısıyla bedeni hiçbir açıdan güçten düşürmeyen borçlardır. Borç bakiyesinin gerektirdiği faizin ödenmesinin genel serveti azaltmayacağı doğrudur: Temettüler, verginin ödenmesine katkıda bulunanların elinden, devlete borç verenin eline geçen birer değerdir. Değeri biriktirenin devlete borç verenin mi, yoksa vergiyi ödeyenlerin mi olduğu, benim kanımca da, toplum açısından fazla önem taşımaz, ama ya borcun anaparası? – Ona ne olmuştur? Borcun anaparası artık ortada yoktur. Borçlanmanın ardından gelen tüketim, sermayenin artık hiçbir zaman yeni gelir getiremeyecek biçimde yok edilmesine neden olmuştur. Toplum, faiz tutarından yoksun bırakılmış değildir, çünkü bu miktar, toplumun bir kesiminin elinden diğer bir kesiminin eline geçer; ama sermayenin, yok edilmeseydi getireceği gelirden yoksun bırakılmıştır. Bu

sermaye, onu devlete borç veren kişi tarafından üretken bir biçimde işletilseydi, bu kişiye belli bir gelir getirecekti, ama bu gelir, bir yurttaşın cebinden çekilip alınmış değil, gerçek bir üretimden türetilmiş olacaktı.” Say, Cilt ii, s. 357. Bu düşünceler, bilimin gerçek ruhuna uygun olarak tasarlanmış ve dile getirilmiştir.

[53] “Kredi genellikle iyi bir şeydir, çünkü sermayenin, yararlı biçimde kullanılamayacağı ellerden üretken biçimde kullanılabileceği ellere aktarılmasına olanak verir: Kamu fonlarına yatırım yapma gibi yalnızca kapitaliste yarayan bir kullanım biçiminden kurtulup, sanayinin elinde üretken biçimde kullanılabilir. Kredi tüm sermayelerin kullanılmasını kolaylaştırır ve geride işlenmeyen hiçbir sermaye bırakmaz.” –Economie Politique / Siyasal İktisat, s. 463 Cilt ii, 4. Baskı.– Bay Say bu sözleri yazarken gaflet içinde olmalı. Hissedarın elindeki sermayenin üretken yapılması olanaksızdır – aslında onun elindekiler, sermaye bile değildir; hisselerini satıp, elde ettiğini sermaye olarak, üretken biçimde çalıştıracaksa, bunu ancak hissesini satın alan kişinin sermayesini üretken bir kullanımdan koparmakla gerçekleştirebilir.

[54] “İmalat sanayisi, üretimini talep oranında artırır ve fiyat düşer, ama toprak mahsulü, aynı biçimde artırılamaz; tüketimin arzdan fazla olmasını engellemek içinse hâlâ yüksek fiyat gerekir.” Buchanan, cilt iv., s. 40. Bay Buchanan’ın talebin artması halinde toprak mahsulünün artırılamayacağını önerirken ciddi olduğunu düşünebilir miyiz?

[55] Buradaki “kâr” sözcüğünün kullanılmamış olmasını yeğlerdim. Dr. Smith, bu değerli bağlardaki kiracıların kârlarının genel kâr oranından yüksek olduğunu varsayıyor olmalıdır. Durum böyle olmasaydı, bu kiracılar, toprak sahibine ya da tüketiciye kaydıramadıkça vergiyi ödemezlerdi.

[56] Cilt iii, s. 355.

[57] Bu çalışmanın daha önceki bir bölümünde, yerinde bir tanımlamayla, rant ile, gene bu ad altında anılan ve toprak sahibinin, sermayesinden harcayarak kiracısına sunduğu yararlar karşılığında aldığı bedeli ifade eden, ödeme arasındaki farka dikkat çekmiştim. Ama belki de bu sermayenin farklı kullanılış biçimlerinden doğacak farklar arasında yeterince ayrım gözetmemiştim. Bu sermayenin bir kısmı bir çiftliğin iyileştirilmesi için harcandığında, bir daha ayrılamaz bir biçimde toprakla iç içe geçtiğinde ve toprağın üretme gücünü artırdığında, toprak sahibine ödenen bedel, tümüyle rant niteliğindedir ve rantın tüm yasalarına tabidir. Söz konusu iyileştirme, ister toprak sahibinin, isterse kiracının harcamasıyla gerçekleştirilecek olsun, bundan sağlanacak gelirin eşit miktardaki herhangi bir başka sermaye ile sağlanacak kâra en azından eşit olması yolunda güçlü bir olasılık yoksa, daha baştan bu türden bir iyileştirmeye gidilmeyecektir; ama bu harcama bir kez yapıldığında sağlanan gelir, artık bütünüyle rant niteliğini alacak ve ranttaki tüm değişmelere tabi olacaktır. Bununla birlikte bu harcamalar, toprağa yalnızca sınırlı bir süre için üstünlük sağlar; üretme gücünün kalıcı olarak artırılması söz konusu değildir: Binalara ve zaman içinde yıpranıp yok olan diğer iyileştirmelere yapılan masrafların sürekli yenilenmesi gerekir, dolayısıyla da toprak sahibinin gerçek rantına kalıcı bir ek sunmaz.

[58] “Ticaret, bir malı üretildiği yerde edinip, tüketileceği yere taşımamıza olanak sağlar; dolayısıyla da bizlere, malın değerini, bu yerlerin ilkindeki fiyatla ikincisindeki fiyat arasındaki fark oranında artırma gücü verir.” – Bay Say, s. 458, cilt ii. – Doğru, ama bu ek değer nereden kaynaklanır? Üretim maliyetine, öncelikle taşıma harcamalarını, ikinci olarak da tüccarın sermayesinin alacağı kârı eklememizden. Bir malın daha değerli olması, diğer bütün malların daha

değerli olmasıyla aynı nedenden kaynaklanır: Çünkü söz konusu malın tüketici tarafından satın alınmasından önce, üretilmesinde ve taşınmasında daha fazla emek harcanmıştır. Bu, ticaretin yararlarından biri olarak görülemez. Konu yakından incelendiğinde, ticaretin bütün yararının bizlere daha değerli değil, daha yararlı nesneler edinme yolları sunmasıdır.

[59] Encyclopaedia Britannica'nın ilave ciltlerinin sonuncusunda, "Zahire Yasaları ve Ticareti" maddesinde şu harika öneriler ve gözlemler var: "Eğer gelecekte bir dönem attığımız adımları gözden geçirir ve sermayemizi kısır topraklarımızda yetiştiricilik yapmaktan çekip daha kazançlı işkollarına yatırmak istersek, bunu yaparken tedricen azalacak gümrük resimleri koyabiliriz. Yurda gümrüksüz girmesine izin verilen hububat fiyatı şu anki sınır olan 80s'den, yılda 4s ya da 5s indirilerek 50s'ye kadar düşürülebilir; böyle yapıldığında, sonunda limanların kapıları ardına kadar açılabilecek ve kısıtlayıcı sistem tümüyle ortadan kaldırılabilecektir. Bu mutlu olay gerçekleştikten sonra, doğayı daha fazla zorlamanın anlamı yoktur. Ülkedeki sermaye ve girişimciler, fiziki koşullarımızın, ulusal özelliklerimizin ve siyasal kurumlarımızın öne çıkmamıza izin verdiği sanayi kesimlerine aktarılabilir. Böylelikle Polonya'nın zahiresi, Carolina'nın ham pamuğu, Birmingham'ın porselenleriyle, Glasgow'un dokumalarıyla değişilebilecektir. Ulusların refahını güvence altına alan o dahi ticaret ruhu, karanlık ve sığ tekelcilik siyasasıyla her bakımdan tutarsızdır. Yeryüzündeki uluslar, aynı krallığın eyaletleri gibidir – serbest ve dizginlenmeyen bir alışveriş, genelin olduğu gibi yerelin de yararınadır." Bu maddenin her satırı dikkate değer; öğretici, ustalıkla kaleme alınmış ve yazarın konuya tam hakim olduğunu gösteriyor.

[60] Toprağa bağlı her türlü sermaye, kira sözleşmesinin bitmesiyle birlikte ister istemez kiracının değil, toprak sahibinin olur. Toprağını yeniden kiraya verdiğinde bu sermaye karşılığında isteyeceği her türlü bedel, rant kabul edilir; ama belli bir sermayeyle, ülke içinde bu toprakta yetiştirilenden daha fazla zahire yurtdışından alınabiliyorsa, hiç rant ödenmeyecektir. Eğer ülkedeki koşullar gereği zahire ithali gerekiyorsa ve belli bir sermayeyle başka ülkeden 1000 quarter alınabiliyorsa; öte yandan aynı sermayenin ülke içindeki bu toprakta kullanılması sonucu 1100 quarter zahire sağlanabiliyorsa, bu 100 quarter mutlaka ranta gidecektir; ama yurtdışından alınabilen zahire 1200 quarter ise, söz konusu toprakta yetiştiricilik duracaktır, çünkü genel kâr oranını bile sağlamamaktadır. Ama toprağa ne kadar büyük bir sermaye harcanmış olursa olsun, bu bir olumsuzluk değildir. O sermaye, mahsulü artırma öngörüsüyle harcanmıştı – amacın bu olduğu anımsanmalıdır; öyleyse, yıllık büyük miktar hasıla elde ettiği sürece toplum için, sermayesinin yarısı değer kaybetmiş, hatta toptan yok olmuş, bir önemi var mıdır? Böyle bir durumda sermaye kaybından hayıflananlar, amacı araçlara kurban etmektedir.

[61] Zahire ithalatını kısıtlamak gibi kötü bir siyasa üzerine yazılmış en yetkin çalışmalardan biri, Binbaşı Torrens'in Essay on the External Corn Trade / Yurtdışıyla Zahire Ticareti Üzerine Bir Deneme adlı yapıtıdır. Bu yazarın söz konusu siyasaya yönelik itirazları bana yanıtlanmış ya da yanıtlanabilecekmiş gibi görünmüyor.

[62] Adam Smith'e göre, "Malların gerçek fiyatı ile itibari fiyatının ayırt edilmesi sırf bir kuram işi olmayıp, bunun bazen uygulamada önemli yeri olabilir". Bu noktada Dr. Smith'le aynı fikirdeyim, ama emeğin ve malların gerçek fiyatı, Adam Smith'in gerçek ölçü saydığı ayni fiyatla belirlenmekten ziyade, nominal ölçü saydığı, altın ve gümüş

cinsinden fiyatları tarafından belirlenir. Emekçiye, ancak ücretiyle çok büyük ölçüde emek ürünü satın alabiliyorsa, emeği karşılığında gerçekten yüksek bir fiyat ödenmiş olur.

[63] Bay Say, Cilt i, s. 108'de gümüşün şu anda, XIV. Louis hükümranlığındakiyle aynı değerde olduğu, "çünkü aynı miktarda gümüşün aynı miktarda zahire alacağı" sonucuna varır.

[64] Elemens d'Ideologie / İdeolojinin Öğeleri, c. iv. s. 99. – Bu yapıtta Bay de Tracy, siyasal iktisadın genel ilkeleri üzerine yararlı ve yetkin bir inceleme sunuyor; ama şunu da üzülerek eklemek durumundayım ki, Bay Say'ın "değer", "zenginlik" ve "yararlılık" sözcüklerine verdiği tanımı destekliyor.

[65] "Madenleri ateşle eritmeyi bilen bir insan, söz konusu sürecin erimiş madene kattığı değerin yaratıcısı sayılamaz. Çünkü burada değer, bu bilgiyi edinmiş olanların sermayesine ve çalışmasına, ateşin fiziksel eyleminin eklenmesiyle oluşmuştur.

"Adam Smith, bu hatadan şöyle bir yanlış sonuca varır: Ona göre tüm üretimlerin değeri, insanın geçmiş emeğinin sonucudur, ya da başka deyişle, zenginlik, birikmiş emekten başka bir şey değildir; bundan da aynı ölçüde yanlış ikinci bir sonuca varır: Emek zenginliğin ya da ürünlerin değerinin yegane ölçüsüdür." – Bölüm IV, s. 31. Bay Say'ın çıkardığı sonuçlar, kendi kafasının ürünleridir, Adam Smith'in değil; bu sonuçlar ve itirazlar ancak değer ile zenginlik arasında bir ayrım gözetilmediğinde doğrudur ve bu alıntıda da Bay Say böyle bir ayrım yapmamıştır: Zenginliği, temel tüketim malları ile keyif eşyalarının bolluğu olarak tanımlayan Adam Smith, her ne kadar makinelerin ve doğal etmenlerin ülke zenginliğine büyük katkılar sunacağını kabul etse de, bu zenginliğin değerine herhangi bir katkı yaptıkları fikrine katılmazdı.

[66] Adam Smith, sermaye birikimi yüzünden ve o nedenle her işkolunda aşırı dolgunluk yaşanması yüzünden kârların düştüğüne bir örnek olarak Hollanda'yı gösteriyor. "Orada hükümet yüzde 2 ile, itibarı yerinde özel kişiler ise, yüzde 3 ile ödünç alır." Ama şu da anımsanmalıdır: Hollanda tükettiği neredeyse tüm zahireyi ithal etmek zorunda olan bir ülkedir ve emekçinin temel tüketim maddelerine ağır vergiler getirerek ücretleri de yükseltmiştir. Bu olgular, Hollanda'da kârların ve faizin neden düşük olduğunu yeterince açıklar.

[67] Şu satırlar Bay Say'ın kendi koyduğu ilkeyle tutarlı mı? "Elden çıkarılmaya hazır sermaye, kullanım olanaklarına göre ne kadar bol ise, sermayenin borç faizleri oranı da o kadar düşer." –Cilt ii, s. 108. Herhangi bir biçimde ülkede kullanılabilen bir sermayenin, kullanım olanaklarından bol olduğu nasıl söylenebilir?

[68] Adam Smith'e göre, "Herhangi bir çalışma alanının ürünü, ülke talebinin lüzum gösterdiğinden çok olursa, fazlası dışarıya gönderilerek, anayurdun ihtiyaç duyduğu bir şeyle değiş edilmek gerekir. Böyle bir ihraç olmayınca, ülkedeki üretici emeğin bir kısmının ortadan kalkması; yıllık ürün değerinin azalması gerekir. Büyük Britanya'nın toprağıyla emeği, genel olarak, anayurt pazarı talebinin gereksindiğinden çok zahire, yünlü ve hırdavat üretir. Onun için, bunların fazlası dışarı gönderilip, anayurtta talebi olan bir şeyle değiş edilmek gerekir. Bu fazlalık, ancak bu gibi ihraçla, üretilme emeğini ve masrafını karşılamaya yetecek bir değer elde edebilir." Adam Smith'ten yaptığımız yukarıdaki alıntıyı okuyan bir kimse, her nedense bir zahire, yünlü ve hırdavat fazlası üretmek zorunda olduğumuzu, bunları üretmekte kullanılan sermayenin de başka bir işte kullanılamayacağını sanır. Oysa sermayenin nasıl çalıştırılacağı, bir seçme meselesidir, bu yüzden de herhangi bir malda uzun süreli fazlalık olması mümkün değildir; çünkü piyasada bir maldan fazla varsa, malın doğal fiyatı

düşer ve sermaye de daha kârlı işkollarına yatırılmak üzere buradan çekilir. Ürünlerinin fiyatı, piyasaya ulaştırma da dahil olmak üzere tüm masrafları, bu arada olağan kârları karşılamayan bir işkolundaki sermayenin başka işkollarına geçme eğilimine gireceğini hiçbir yazar Dr. Smith'ten daha doyurucu ve yetkin biçimde göstermemiştir. – bkz. Kitap I, Bölüm 10.

[69] "Her türden kamu borçlanması," der Bay Say, "sermayenin ya da sermaye parçalarının, üretken kullanımdan çekilip tüketime sevk edilmesi gibi bir uygunsuzluğu beraberinde getirir; fazla güven uyandırmayan bir hükümet ülkede borçlanma gerçekleştirdiğinde, bir de buna faizin yükselmesi gibi bir olumsuzluk da eklenir. Kendisine yılda yüzde 7 ya da 8 faiz vermeye hazır bir borçlu dururken, kim tarıma, sanayiye ya da ticarete yılda yüzde 5'ten kredi vermek ister? Bu durumda, mal mevcudu kârı olarak adlandırılan gelir, tüketicinin aleyhine yükselecektir. Tüketim, ürün fiyatının yükselmesi nedeniyle düşecektir; diğer üretken hizmetlere de talep azalacak ve daha az ödeme yapılacaktır. Kapitalistler dışında tüm ulus böyle bir durumdan zarar görür." Aslında "Kendisine yılda yüzde 7 ya da 8 faiz vermeye hazır bir borçlu dururken, kim tarıma, sanayiye ya da ticarete yılda yüzde 5'ten kredi vermek ister?" sorusuna yanıt olarak şöyle söyleyebilirim: Her açıkgöz ve akıllı adam ister. Çünkü yüzde 7 ya da 8 oranında faiz önermesinin nedeni, borçlananların olağanüstü riskler üstleniyor olmalarıdır; faizin böyle risklere bulaşmayan yerde aynı oranda yüksek olmasının bir nedeni var mıdır? Bay Say, faiz oranının kâr oranına bağlı olduğunu kabul ediyor; ama bundan, kâr oranlarının da faiz oranına bağlı olduğu sonucu çıkmaz. Biri neden, diğeri sonuçtur ve herhangi bir koşulda bunların yer değiştirmesi mümkün değildir.

[70] Bir başka yerde de şöyle der: “primin sebep olabileceği dış piyasa genişlemesinin, her belli yıl, tamamıyla iç piyasanın sırtından meydana gelmesi gerekir. Çünkü primle ihraç edilen ve onsuz ihraç edilemeyecek olan her kile zahire, iç pazarda kalarak o malın tüketimini artırıp, fiyatını düşürecektir. Şurası gözden kaçırılmamalıdır ki, gerek zahire primi, gerekse öteki ihraç primleri, halka ayrı ayrı iki vergi yükler: Birincisi, primin ödenmesi için halkın vermek zorunda olduğu vergidir; ikincisi, bu malın iç piyasada fırlayan fiyatından ileri gelen ve bütün halk topluluğu zahire alıcısı olduğu için, bu çeşit malda bütün halk topluluğunca ödenmesi gereken vergidir. Bundan ötürü, bu çeşit mal üzerindeki şu iki verginin çok daha ağır olanı ikincisidir.” “Demek, birinci verginin ödenmesindeki her 5 şilinlik payına karşı, halkın ikinci verginin ödenmesindeki payı 6 İngiliz lirası 4 şilin olmak gerekir.” “Bundan ötürü, prim dolayısıyla meydana gelen, alışılanın dışındaki zahire ihracı, teker teker her yıl iç piyasası ve yabancı tüketimi genişlettikten başka, ülkenin çalışmasını ve nüfusunu engelleyerek, sonunda iç piyasanın azar azar alan gelişmesini baltalayıp kösteklemeye; böylece, gel zaman git zaman, zahirenin tüm sürümünü ve tüketimini artıracak yerde azaltmaya vesile olur.”

[71] Bay Say da aynı görüştedir. – Cilt ii, s.335.

[72] Rant bölümüne bakınız

[73] Bay Say, yerli imalatçıların sağladığı üstünlüğün son derece geçici olduğunu varsayar: “Belli yabancı malların ithalini kesinlikle yasaklayan bir hükümet, ülke içinde bu tür malları üretenler lehine ve tüketenler aleyhine bir tekel kurar; başka deyişle, ülke içinde bu malları satma ayrıcalığına sahip olan yegane üreticiler, fiyatı doğal fiyatın üzerine yükseltebilirler; yerli tüketiciler de söz konusu malları başka bir yerden edinemeyeceklerinden, işte bu

yüksek fiyata satın almak zorunda kalırlar.” – Cilt i, s. 201. Ama tüm yurttaşlar aynı işkoluna girmede serbestlerse, yukarıda sözü geçen üreticiler nasıl olur da mallarının piyasa fiyatını doğal fiyatın üstünde tutmayı sürdürebilirler? Bunlar, yabancılarla rekabete karşı korunsalar da, ülke içindeki rekabete karşı korunmaz. Bu tür tekellerin, onları böyle adlandırabilirsek, ülkeye vereceği gerçek zarar, bu tür malların piyasa fiyatını artırmalarında değil, gerçek ve doğal fiyatını artırmalarında yatar. Üretim maliyeti artırıldığında, ülkedeki emeğin bir kısmı daha az üretken biçimde kullanılmış olur.

[74] “İngiltere gibi her çeşitten sanayi ürünüyle, her toplumun isteklerine uygun ticari mallarla dolu bir ülkeyi kıtlık olasılığına karşı korumanın tek yolu, ticarette serbestliktir. Yeryüzündeki uluslar, içlerinden hangilerinin açlığa boyun eğeceğini belirlemek üzere zar atmaya mahkum değildirler. Dünyada her zaman besin bolluğu vardır. Bolluğun sürekli olmasını sağlamak ve bunun meyvelerini toplayabilmek her türlü yasaklama ve kısıtlamayı bir yana bırakmamız ve Tanrı’nın lütufkârlığına ayak diremememiz gerekir.” – Encyclopaedia Britannica İlavesi, “Zahire Yasaları ve Ticareti” maddesi.

[75] Aşağıda verilen alıntılar, yukarıdakiyle çelişki içinde değil midir? “Ayrıca, (çeşitli eller bulunduğundan) daha az dikkat çekmesine karşın iç ticaret en önemli, aynı zamanda en kârlı ticarettir. İç ticarette değişilen mallar zorunlu olarak o ülkenin ürünleridir.” – Cilt i, s. 84

“İngiliz hükümeti, en kârlı satışların, bir ülkenin kendisine yaptığı satışlar olduğunu, çünkü her iki değer de –satılan değer ile satışın yapıldığı değer– ulus tarafından üretilmedikçe böyle bir satışın gerçekleşemeyeceğini fark etmemiştir.” – Cilt i, s. 221

Yirmi altıncı bölümde bu görüşün doğruluğunu irdeleyeceğim.

[76] utilité produite: Üretilen değer (ç.n.)

[77] Bkz., s. 130

[78] Bay Say da Adam Smith'le aynı fikirdedir: "Topraktan sonra bir ülkedeki sermayenin genel olarak en verimli biçimde kullanılabileceği yerler, imalat ile iç ticarettir; çünkü bu sermaye kârları ülkeye kalan bir sanayide işlenirken, dış ticarette kullanılan sermayeler, hiç şaşmaksızın, başka ülkelerin sanayilerini ve topraklarını daha verimli kılmaya yararlar.

"Bir ulusun sermayesini kullanabileceği en elverişsiz tarz, onu bir yabancı ülkeden bir başkasına taşıyıp durmaktır."– Say, Cilt ii, s. 120.

[79] Bu belki de fazla vurgulu bir ifade oldu, çünkü ücret altında emekçiye ayrılan tutar, zorunlu üretim masraflarının mutlaka üstündedir. Bu bağlamda, emekçi, ülkenin safi ürününden bir bölümü de alır, onu harcar ya da tasarruf eder; ya da onunla ülke savunmasına katkıda bulunabilir.

[80] Guinea: Yirmi bir şilin değerinde eski İngiliz altını (ç.n.)

[81] Bay Say da beni tümüyle yanlış anlamış durumda; insanların mutluluğunun hiç umurumda olmadığını düşünüyor. Sanırım, yorumlarımı Adam Smith'in dayanak yaptığı noktalarla sınırlı tuttuğum metinde anlaşılıyor.

[82] "Neyse ki, eşyanın tabiatı gereği sermaye en büyük kârlar sağlayan kullanım alanlarına değil, çalışması topluma en çok kâr sağlayan alanlara akar." – Cilt. ii. s. 122. Bay Say, hangi kullanım alanlarının birey için en kârlıyken toplum için en kârlı olmadığını bize anlatmamıştır. Eğer sınırlı sermayesi olduğu halde bereketli toprağı bol olan ülkeler dış ticarete

erkenden başlamıyorlarsa, bunun nedeni, dış ticaretin bireylere, dolayısıyla da devlete en az kâr getirecek alan olmasıdır.

[83] Beylik hakkı: İngilizce metinde “seignorage”; senyoraj (ç.n.)

[84] Burada altın sikke için söylediğim her şey gümüş sikkeye de uyarlanabilir; her örnekte ikisi üzerinde de ayrı ayrı durmayı gerekli görmedim.

[85] Bu ve s. 321’de köşeli parantezin kapanmasına dek izleyen paragraflar, yazar tarafından 1816 yılında yayımlanmış Proposals for an Economical and Secure Currency / Ekonomik Ve Güvenli Bir Para Birimi İçin Öneriler başlıklı bir broşürden alınmadır. (Kaynak metni yayımlayanın notu).

[86] Elbette burada verilen 3£ 17s’lik fiyat keyfi biçimde seçilmiştir. Asıl fiyatı bunun biraz üstünde ya da altında tutmak da mümkündür. Bu rakamı, 3£ 17s’yi verirken, yalnızca ilkeyi açığa çıkarmak istiyordum. Fiyat öyle sabitlenmelidir ki, elinde altın bulunduran kişi, altınını paraya dönüştürmek üzere Darphane’ye vermektense, Merkez Bankası’na vermeyi daha kazançlı bulsun.

Aynı uyarı, yirmi ons olarak gösterdiğim ağırlık için de geçerlidir. Bu da on ya da otuz yapılabilir.

[87] Kısa süre önce Parlamento’da Lord Lauderdale mevcut Darphane düzenlemeleriyle, Merkez Bankası’nın getirilen banknotlar karşılığında akçe üzerinden ödeme yapamadığını, çünkü iki madenin göreli değerlerinin, borçluları, borçlarını kapatmada altın sikkeyi değil, gümüş sikkeyi tercih etmeye ittiğini kabul etti; oysa yasa, Merkez Bankası’nın tüm alacaklılarına, banknotlar karşılığında bankadan altın talep etme hakkı veriyordu. Lord’a göre bu altın kârlı biçimde ihraç edilebilir ve böyle yapılırsa, elinde

belli bir miktar saklı tutacak olan Merkez Bankası fazla fiyattan altın satın alıp pariteden satmaya mecbur kalır. Oysa eğer tüm borçlular gümüşle ödeme yapabilse, Lord Lauderdale haklı olurdu; ama borcu 40s'i aşmışsa, kimse gümüşle ödeme yapamamakta. Bu da (hükümete bu madenin sikkeye dökülmesini işine geldiği gibi durdurma ayrıcalığı verilmemiş olsaydı) dolaşımdaki gümüş sikke miktarını sınırlardı; çünkü eğer çok fazla gümüş, sikkeye dönüştürülseydi, göreli değeri de altınınkine düşerdi ve değeri düştüğü için bir telafi söz konusu edilmedikçe, kimse de 40s'in üzerindeki ödemelerinde bu madeni kullanmayı kabul etmezdi. Nitekim 100£'luk bir borcu ödemek için 100 altın lira ya da 100£ tutarında banknot gerekir, ama piyasada çok fazla gümüş sikke varsa, aynı borcu kapamak için gereken gümüş sikke değeri 105£ olacaktır. Öyleyse, gümüş sikke miktarının aşırı artmasını denetim altına almanın iki yolu vardır; birincisi, hükümetin gümüş sikke basımını önlemesine dayalı doğrudan yol; ikincisi, insanların sikkeye dökülmek üzere Darphane'ye gümüş götürmede buldukları çıkarı ortadan kaldırmak; bir düzenlemeyle, gümüş sikkelerin Darphane değeri üzerinden değil, piyasa değeri üzerinden işlem görmesini sağlamak.

[88] Dörtpeni: İngilizce metinde "fourpence"; dört peni değerinde bir eski İngiliz gümüş sikkesi. (ç.n.)

[89] Eğer halihazırdaki altın ve gümüş miktarıyla, bu madenlerden yalnızca kap kacak ve süs eşyası imal edilse, söz konusu madenler bol bulunur ve şimdikinden çok daha ucuz olur; başka deyişle, başka türden bir malla değişirken, bu madenlerden çok daha büyük oranda vermek zorunda kalırız. Ama aslında bu madenler büyük bölümüyle para yapımında kullanıldığından ve para haline gelen parça başka bir amaçla kullanılamayacağından, eşya ve takı imalatında kullanılmak üzere daha az miktarda altın ve

gümüş kalır; bundan kaynaklanan kıtlık da değerlerini yükseltir. – Say, Cilt ii, s. 316.

[90] An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth / Halkın Servetinin Doğası ve Kökeni Üzerine Bir İnceleme, s. 13.

[91] “Emeğe talep, bağlı sermayenin değil, dönen sermayenin artmasına dayalıdır. Bu iki sermaye türünün birbirine oranları, her zaman ve her ülkede aynı olsaydı, o zaman gerçekten de emekçi sayısının, ülkenin serveti oranında arttığını görebilirdik. Ama böyle bir durumun ortaya çıkması ihtimal dahilinde değildir. Sanatlar geliştikçe, uygarlık yayıldıkça, bağlı sermaye dönen sermayeye göre giderek daha büyük bir oranla kullanılır hale gelir. Bir İngiliz muslininin üretilmesinde kullanılan bağlı sermaye miktarı, benzer bir Hindistan muslininde kullanılan bağlı sermaye miktarının belki yüz, belki bin katıdır. Kullanılan dönen sermaye ise belki yüz, belki bin kat azdır. Belli koşullar altında, sanayileşmiş ülkelerde insanların ettikleri yıllık tasarrufun bütünüyle bağlı sermayeye katıldığını düşünmek pekala mümkündür; böyle bir durumda da tasarruflar, emeğe talebi artırmazlar.” – Barton, On the Condition of the Labouring Classes of Society / Toplumda Emekçi Sınıfların Koşulları Üzerine, sayfa 16.

Belli koşullar altında, sermayedeki bir artışın emek talebini de artırmadığını düşünmek sanıyorum pekala mümkün değildir; burada en fazla, talep artış oranının azalacağı söylenebilir. Kanımca, Bay Barton, yukarıdaki çalışmasında, bağlı sermaye miktarındaki artışın emekçi sınıfların koşulları üzerindeki bazı etkilerine ilişkin doğru bir bakış açısı benimsemiştir. Kaleme aldığı deneme, çok daha değerli bilgiler içermektedir.

[92] Rantın Doğası ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, s. 15.

[93] Bkz. s. 91-92; o bölümde, zahire yetiştirmede ne gibi kolaylıklar ya da güçlükler yaşanırsa yaşansın, ücretler ile kârların birlikte alındığında, her zaman aynı değerde kalacağını göstermeye çalıştım. Ücretlerin yükselmesi, her zaman kârları düşürür, ücretler düştüğünde, kârlar hep artar.

[94] Bay Malthus son dönem yayımlarından birinde, kendisini bu konuda anlamadığımı söylüyor; toprak bereketinin artması ya da azalmasıyla birlikte rantın da hemen yükseleceği ya da düşeceği görüşünü savunmadığını belirtiyor. Eğer öyleyse, gerçekten de kendisini yanlış anlamışım. Bay Malthus'un sözleri şöyle: "bu bitekliği, toprağın bereketini azaltın, söz konusu fazlalık da hemen azalacaktır; bereketi daha da azaltın, fazlalık hepten yok olacaktır." Bay Malthus bu önermeyi koşullu biçimde değil, mutlak biçimde ifade ediyor. Onun, toprağın bereketini azaltınca rantın yükselemeyeceği biçiminde anladığım sözlerine katılmıyorum

[95] Bay Malthus hangi artan miktardan söz ediyor? Bu miktarı kim üretecek? Daha fazla miktarda mahsul için talep olmaksızın kim, hangi güdüyle bu fazla miktarı yetiştirir?

[96] Fizyokratlar kastedilmektedir (ç.n.)

[97] İncelemeler, vb. "İlerlemiş ülkelerde, zahirenin ortalama fiyatı, ortalama mahsul artışını sürdürmek için gerekli düzeyden asla yüksek olmaz." – Gözlemler, s. 21.

"Artan nüfusun isteklerini karşılamak üzere toprakta yepyeni sermaye kullanılmaya başlanacağında, bu sermaye ister pulluklarla yeni toprakları sürmede, ister zaten ekimdeki toprağı daha iyi işlemede kullanılacak olsun, mesele her zaman, bu sermayenin ne kadarlık bir getiri sağlayacağıdır; sermayeyi bu biçimde kullanma güdüsünü baltalamaksızın, gayrisafi kârın herhangi bir kısmını azaltmak mümkün değildir. Çiftçilikteki zorunlu giderlerin o

oranda düşmesiyle dengelenmeyen her fiyat düşüşü, toprağa getirilen her vergi, çiftlikteki mal mevcuduna getirilen her vergi, çiftçilerin zorunlu ihtiyaç maddelerine konulan her vergi, bunların hepsi hesaba katılacaktır; tüm bu giderler hesaplandıktan sonra mahsul fiyatı harcanacak sermayeyi genel kâr oranına göre adil biçimde telafi etmiyorsa ve rant da önceki durumdaki toprağın rantına en azından eşit değilse, tasarlanan iyileştirmeyi yapmak için yeterli neden yok demektir." – Gözlemler, s. 22.

[98] Bkz. s. 94

[99] Bkz. s. 57

[100] Her durumda vurgulanması gerekmez, ama şu da anlaşılmalıdır ki, ham mahsul fiyatları ve rant artışıyla ilgili olarak, belli miktarda ek sermaye ister rant ödenmeyen yeni toprakta kullanılsın, ister zaten ekilmekte olan toprakta kullanılsın, her ikisinden de sağlanan mahsul tamı tamına aynı miktarda olduğu sürece, burada saydığımız sonuçlar da aynı olacaktır. – Bkz s. 48-49.

Bay Say, bu yapıtın Fransızca çevirisinde, ekilen topraklar arasında rant vermeyenin asla bulunmadığını göstermeye çalışmış; kendisini buna iyice ikna ettikten sonra, o öğretiden çıkan tüm sonuçları tersine çevirmesi gerektiğini düşünmüş. Örneğin, zahire ve diğer ham mahsul üzerindeki vergilerin, fiyatları yükselttiğinden, ranta değil, tüketicilere yüklendiğini söylemekte haksız olduğumu düşünüyor. Bu tür vergilerin ranta yüklendiğine inanıyor. Ama Bay Say bu çıkarımın sağlamasını yapmadan önce, toprakta kullanılıp da rant ödemeyen bir sermayenin olmadığı görüşünü kanıtlaması gerekiyor (bu notun başına ve 43 ila 49. sayfalara bakınız); ama bunu bile yapmaya çalışmamış. Notlarının hiçbir yerinde bu önemli öğretiyi çürütmeye ya da hatta anmaya yeltenmemiş. Fransızca baskının ikinci

cildinde sayfa 182'deki notunda, böyle bir fikrin ileri sürüldüğünden haberi varmış gibi bile görünmüyor.

[101] Observations on the Corn Laws / Zahire Yasaları Üzerine Gözlemler, s.4.

[102] Elinizdeki sayfaları baskıya verirken bu alıntıyı Bay Malthus'a gösterdiğimde, "bu iki örnekte gerçek fiyat terimini dikkatsizlikle üretim maliyeti terimi yerine kullanmış olduğu" saptamasında bulundu. Söylediklerimden, Bay Malthus'un bu iki örnekte gerçek fiyat terimini doğru ve yerinde bir biçime kullandığını, önceki örnekte ise yanlış biçimde aldığını düşündüğüm anlaşılacaktır.

[103] Sayfa 40.

[104] Mamul mallar aslında bu oranda bir düşüşe uğramazlar, çünkü varsayılan koşullarda, farklı ülkeler arasında değerli maden yeni bir dağılım gösterecektir. Bizim ucuz mallarımız zahire ile altın karşılığında değişilerek ihraç edilecek, bu bizde altın birikimi hem kendisinin hem de malların para cinsinden değerini düşürene kadar sürecektir.

[105] Bir Fikrin Temelleri, vb., s. 36.

[106] Aynı yapıtın bir başka bölümünde Bay Malthus, zahire 331/3 oranında değiştiğinde, malların yüzde 25 ila 20 arasında değişiklik gösterdiğini varsayıyor.

[107] Bay Say net ürün ile gayrisafi ürün için şunları söylüyor: "üretilen toplam değer, gayrisafi üründür; bu değerden üretim maliyetleri çıkarıldığında, net gelir elde edilir." – Cilt. ii, s. 491. O zaman net gelir diye bir şey olamaz, çünkü Bay Say'a göre üretim maliyetleri rant, ücret ve kârlardan oluşmaktadır. Sayfa 508'de de şöyle der: "Bir ürünün değeri, üretken bir hizmetin değeri, üretim maliyetinin değeri, her şey doğal akışına bırakıldığında,

bunların hepsi aslında benzer değerlerdir.” Bir tamdan bir tamı çıkarınca, geriye bir şey kalmaz.